

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE AYASOFYA
(1923-2023)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ekrem YEŞİLSU

İstanbul

Şubat-2024

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE AYASOFYA (1923-2023)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ekrem YEŞİLSU

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

İstanbul

Şubat-2024

TEZ ONAY SAYFASI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Üye Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali BOLAT

Üye Prof. Dr. Ferit BAZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Ayasofya (1923-2023)**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Ekrem YEŞİLSU

ÖN SÖZ

On beş asır ayakta kalabilen Ayasofya-i Kebir Camii bilinen en eski mabetlerden biridir. Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini yaşayarak günümüze ulaşmıştır. 918 yıl kilise, 485 yıl cami-i kebir olarak kullanıldıktan sonra 86 yıl ibadete kapatılarak kimlik değişimi yaşamıştır. Yapım amacı ibadethane olan Ayasofya, geçirdiği fetret döneminin ardından 2020 yılında tekrar ibadete açılarak içinde ibadet eden insanları görebilmiştir. Müslümanlar yer yüzündeki üç mescide çok önem vermektedir. Bunlar Kâbe-i Muazzama, Mescid-i Aksa ve Mescid-i Nebevi'dir. Alemi İslam dördüncü sıraya Ayasofya Camii'ni koymuştur. Burası tevhid inancı üzerine inşa edilmiştir. 537'de ibadete açıldığında her ne kadar hurafeler de olsa son inen hak din Hristiyanlıktır. Peygamberimizin doğumuna 36 yıl olduğundan İslamiyet henüz doğmamıştır. Daha sonra tevhid inancının devamı ve tamamlayıcısı olan İslama tevdi edilmiş 485 yıl cami olarak kalmıştır. İstanbul'un fethi ile kılıç hakkı geleneğine bağlı olarak Fetih Camii olmuştur. Burada ibadet edebilmek bağımsızlığımızın sembolü olarak algılanmıştır. Ayasofya'da görev yaptığım zaman diliminde bize en çok sorulan sorular arasında; "Ayasofya'yı Atatürk mü, İnönü mü müze yaptı, Kazasker hat levhaları neden indirildi, Ayasofya Medresesi neden yıkıldı, Menderes neden camiyi tekrar açmadı, Erbakan nasıl mücadele verdi ve Demirel Hünkar Kasrı ile beraber Ayasofya'yı tamamen cami olarak neden açmadı, mevcut siyasi iktidar değiştiğinde tekrar müze yapılacak mı vb.", soruları yer almıştır. Bu da bizi yakın tarihi çok fazla bilinmeyen Ayasofya ile alakalı akademik bir çalışma yapmaya sevk etmiştir. Bu süreçte bana tüm zorluklara rağmen vakit ayırıp çalışmamda hem imla hem yazım hatalarında desteğini esirgemeyen üç evladımın annesi kıymetli zevcem Berna Seher Yeşilsu Hanımefendiye teşekkürü bir borç bilirim. Bizi yetiştiren maddi ve manevi desteklerini her daim hissettiğim bizi dualarından ayırmayan annem Fati Yeşilsu ve babam Mehmet Yeşilsu'ya saygı, hürmet ve minnet borçluyum. Ne zaman OSAV'ı ziyaret etsem bana içtenlikle yardımcı olan Prof. Ahmet Akgündüz hocama şükranlarımı sunuyorum. Gazete arşivi çalışmalarında ne vakit arasam cevap verip yada sonra mutlaka geri dönen tarihçi Mustafa Armağan hocama teşekkür ediyorum. Bu sürecin en başından itibaren bize soruları ve cevapları ile her türlü desteklerini aldığım Ayasofya-i Kebir Camii'nde görev yapan Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet

Vakfı personeli arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ediyorum. Öğrencisi olmaktan onur duyduğum hızlı ve pratik meşveret edebildiğim araştırmama yön veren danışman hocam Dr. Abdullah Tok hocama minnet borçluyum.

Ekrem YEŞİLSU

İstanbul-2024

ÖZET

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE AYASOFYA (1923-2023)

Ekrem YEŞİLSU

Yüksek Lisans, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Şubat, 2024 – 237 Sayfa

Bizans döneminde iki defa yıkılan ve Justinianus tarafından VI. yüzyılda üçüncü defa yaptırılan, Osmanlı'nın İstanbul'u fethetmesinden sonra cami olan Ayasofya, tarihsel süreç içerisinde pek çok önemli olaya tanıklık etmiştir. İstanbul'un yedi tepesinden birini süsleyen Ayasofya, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı dönem boyunca fethin sembolü ve göz bebeği olarak görülmüş, minareleri, mihrabı, minberi, kütüphanesi, sıbyan mektebi ve şadırvanıyla İslam mabedi haline getirilmiştir. Cumhuriyetin ikinci on yılında Ayasofya'nın müzeye çevrilmesine yönelik olarak alınan karar gereği Ayasofya, camiden müzeye dönüştürülmüştür. Bu çalışma, Ayasofya'nın camiden müzeye dönüştürülmesi esnasında yaşanan olayları, burada bulunan İslam sanat eserlerine yönelik uygulamaları ve tekrar müzeden camiye çevrilmesi aşamaları arşiv kaynakları ve basın yayın organlarına dayanarak incelemeyi amaçlamaktadır. Ayasofya'nın müzeye çevrilmesi ile ilgili Bakanlar Kurulu Kararında Mustafa Kemal'in imzasının olup olmadığına yönelik tartışmalar ortaya çıkmıştır. Caminin müzeye çevrilmesinde çeşitli siyasi olayların etkili olduğu izlenmiştir. Bu mabedin ibadethane olma özelliğinin ortadan kaldırılması, Ayasofya'nın sonraki asırlara aktarılmasını sekteye uğratmıştır. Yapılan onarımlarda yanlış malzeme kullanımı Ayasofya'nın fitratına zarar vermiştir. Müze döneminde Ayasofya'nın arşivine, kütüphanesine ve türbelere gereken ihtimam gösterilmediğinden telef olan tarihi eserler olmuştur. Bu araştırma ile Ayasofya'nın son 100 yılının siyasi, kültürel ve fiziksel olarak incelenmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelime: Ayasofya, Müze, Osmanlı, İslam, Cumhuriyet.

ABSTRACT

HAGIA SOPHIA DURING THE REPUBLIC OF TÜRKİYE (1923-2023)

Ekrem YEŞİLSU

Master's Thesis, History and Civilisation Studies

Thesis Supervisor: Asst. Prof. Dr. Abdullah TOK

February, 2024 – 237 Page

Hagia Sophia, which was destroyed twice during the Byzantine period, built for the third time by Justinian in the VI century, and became a mosque after the Ottoman conquest of Istanbul, has witnessed many important events in the historical process. Hagia Sophia, which adorns one of the seven hills of Istanbul, was seen as the symbol of the conquest and the apple of the eye during the period of the Ottoman Empire, and was turned into an Islamic temple with its minarets, mihrab, minbar, library, sanbyan school and fountain. In the second decade of the Republic, Hagia Sophia was converted from a mosque to a museum in accordance with the decision taken to turn Hagia Sophia into a museum. This study aims to examine the events that took place during the conversion of Hagia Sophia from a mosque to a museum, the practices against the Islamic artworks found here, and the stages of its transformation from a museum to a mosque again, based on archival sources and media outlets. There have been debates about whether or not Mustafa Kemal's signature was on the Council of Ministers Decree on the conversion of Hagia Sophia into a museum. It was observed that various political events were influential in the conversion of the mosque into a museum. The elimination of this temple's characteristic of being a place of worship interrupted the transfer of Hagia Sophia to the next centuries. The use of wrong materials in the repairs damaged the nature of Hagia Sophia. Since the archive, library and mausoleums of Hagia Sophia were not given due attention during the museum period, historical artifacts have been damaged. This research aims to analyze the last 100 years of Hagia Sophia politically, culturally and physically.

Keyword: Hagia Sophia, Museum, Ottoman, Islam, Republic.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
BİZANS'TAN MİLLİ MÜCADELE'YE AYASOFYA	1
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Modeli	4
1.2. I. Ayasofya	4
1.3. II. Ayasofya.....	5
1.4. III. Ayasofya	8
1.5. Fetih ve Ayasofya.....	17
1.6. Ayasofya'yı Kiliseye Çevirme Girişimleri	40
İKİNCİ BÖLÜM.....	42
CAMİ-İ KEBİR'DEN MÜZEYE AYASOFYA	42
2.1. Saint Jean De Marianne Antlaşması.....	42
2.2. Milli Mücadale Yıllarında Kiliseye Çevirme Çalışmaları	42
2.3. Cemil Topuzlu Paşa'nın Faaliyetleri.....	49
2.4. İngiliz Gazeteci Grace Ellison ve Atatürk arasındaki Mülakat (1923).....	50
2.5. Lozan ve Ayasofya.....	51
2.6. Tekke, Zâviye ve Türbelerin Kapatılması Kanunu	51
2.7. II. Selim ve III.Murat Türbesindeki Çinilerin Çalınması.....	53
2.8. Ayasofya-i Kebîr Camii'nin Caz Klübü ve Dans Salonu Yapılma Teklifi.....	55

2.9. Ayasofya Camii'nde Türkçe İbadet Denemeleri	57
2.10. Enrico Dandolo	58
2.11. Mustafa Kemal Paşa'nın Ayasofya Gezisi.....	59
2.12. Bizans Eserlerini Kurtarma Toplantısı	60
2.13. Amerikan Bizans Enstitüsü	60
2.14. Balkan Paktı ve Ayasofya	66
2.15. Abidin Özmen'in Ayasofya Ziyareti ve Şair Süleyman Nazif.....	67
2.16. Thomas Whittemore'un Mozaik Çalışmaları.....	67
2.16.1. Konstantinos, Justinianus, Hz Meryem ve Çocuk Hz. İsa Mozaiği	68
2.16.2. Ana Mekan Kucağında Çocuk İsa ile Meryem Mozaiği	71
2.16.3. Deesis Mozaiği	73
2.16.4. Joannis II. Komnenos ve İrene Mozaiği	74
2.16.5. Aleksios Mozaiği	74
2.17. Yerli ve Yabancı Basında Ayasofya'nın Müze Haberleri.....	77
2.18. Ayasofya Komisyonu Toplantısı ve Kararları.....	79
2.19. Masonların Etkisi.....	81
2.20. Ayasofya İle İlgili Vekiller Heyeti Kararları	83
2.20.1. Ayasofya'nın Müzeye Çevrildiğine Dair Bakanlar Kurulu Kararı.....	83
2.20.2. Kararnameden Önce Ziyad Ebuuzziya'nın Şükrü Kaya ile Görüşmesi	85
2.20.3. Atatürk'ün Ayasofya Müzesini Ziyareti	85
2.20.4. Kararname ve Hukuki Geçerliliği İle Alakalı Tartışmalar	86
2.20.5. Kararnamenin Güvenilirliği Üzerine Oluşan Şüpheler.....	88
2.21. Fâtih'in Vakıf Şartları ve İsteği	91
2.22. Ayasofya'nın Müze Yapılmasına Tepkiler	92
2.23. Ayasofya'ya Ait Eşyaların ve İslam Eserlerinin Akibeti	96
2.23.1. Mahzenlerdeki Hat Levhalar	110
2.23.2. Diğer Eşyaların Durumu.....	116
2.24. Açık Hava Bizans Müzesi	117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	122
MÜZEDEN GÜNÜMÜZE AYASOFYA	122

3.1. Ayasofya Medresesi	122
3.2. Cami Kadrolarının Akıbeti ve Müzenin Korunması Meselesi	126
3.3. İngiliz Kralı'nın Ayasofya Teftişi	126
3.4. Ayasofya Minarelerini Yıkma Girişimi.....	128
3.5. II. Dünya Savaşı Yıllarında Ayasofya	129
3.6. Katoliklerin Ayasofya İsteği	130
3.7. Serdengeçti'nin İdamla Yargılanması.....	130
3.8. Yunanların Kilise Talebinin Tekrarlanması.....	131
3.8.1. Peyami Safa'nın UNESCO Yıllarında Ayasofya	132
3.8.2. Halil İncalcık'a Göre Ayasofya ve Patrik.....	133
3.9. Bediuzzaman Said Nursi'nin Menderes'den Ayasofya İsteği	134
3.10. Müslümanların Ayasofya Talepleri.....	136
3.11. Papa'nın Ayasofya Ziyareti.....	138
3.12. Necip Fazıl Kısakürek ve Ayasofya.....	141
3.13. Fetih Kutlamalarında Ayasofya Vurgusu.....	142
3.14. Thomas Whittemore'un Mozaiklere Verdiği Zararlar.....	142
3.15. Hünkar Kasrı'nın İbadete Açılması	143
3.16. Ayasofya'nın UNESCO'ya Alınması.....	149
3.17. Ayasofya'da Konser Verilmesi.....	150
3.17.1. Amerikan Başkanı Bush	152
3.17.2. Ayasofya'da Son Dans Gösterisi	152
3.18. Avrupa Parlemantosunu'nun Ayasofya Gündemi.....	155
3.19. Arena Programı Ayasofya'da	157
3.20. İsmail Kandemir'in Hukuk Mücadelesi	159
3.21. Ayasofya'da Moda ve Film Çekimleri	160
3.22. Obama ve Merkel'in Ayasofya Ziyaretleri	162
3.23. Halı Müzesi	163
3.24. Cumhuriyet Döneminde Yapılan Onarımlar.....	164
3.25. Müzeden Camiye Yaklaştıran Girişimler.....	168
3.26. 86 Yıl Sonra İlk Cuma	177
3.27. Ayasofya'nın İbadete Açılmasına Tepkiler	181

3.27.1. Dünya Basında Ayasofya Kararı	183
3.28. Ayasofya Medresesi'nin Açılması	183
3.29. Ayasofya Tarihi Müzesi	184
3.30. Kültür Bakanlığı'nın Ayasofya'ya Ücretli Giriş Açıklaması	187
SONUÇ	189
KAYNAKÇA	193
EKLER	212
Ek 1. Ayasofya Planı Teknik Çizim.....	212
Ek 2. Ayasofya Planı Teknik Çizim Açıklaması.	213
Ek 3. Ayasofya'daki Kalıntılar İçin Resmi Başvuru.....	214
Ek 4. Uzman Raporu	215
Ek 5. Danıştay Kararı'nın Gerekçesi	216
Ek 6. Ayasofya Medresesi Bilgilendirme Tabelası.....	219
Ek 7. The Auckland Star Gazetesi' nin 8. Sayfası. 24.11.1934.	220
ÖZ GEÇMİŞ	221

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1	: İlk Ayasofya planı ve I. Theodosios'un atlı heykeli	5
Şekil 1.2	: Ayasofya bahçesinde Eudoksia sütunu ve kalıntılar	6
Şekil 1.3	: II. Ayasofya ve II. Ayasofya'nın batı giriş propilonu	7
Şekil 1.4	: Justinianus kilisesinin genel görünüş planları I. Justinianus	13
Şekil 1.5	: Hz. Peygamberin s.a.v. Heraklius'a gönderdiği mektubu	15
Şekil 1.6	: Ompolyon	16
Şekil 1.7	: San Marco'da sergilenen kutsal kupa, at heykelleri, Pala d'oro	17
Şekil 1.8	: Fetih hadis-i şerifinin kaydedildiği 1109 /1698 tarihli levha	18
Şekil 1.9	: Fatih'in ikinci namazını kıldığı Mihrap ve Minareler ve Bânisi	20
Şekil 1.10	: Ayasofya Medresesi	21
Şekil 1.11	: Budin'den getirilen Şamdanlık ve Hürrem Sultan Hamamı	23
Şekil 1.12	: Ayasofya haziresinde bulunan türbeler bölümü	23
Şekil 1.13	: III. Murat döneminde yapılan güneş saati ve Müezzîn Mahfili	24
Şekil 1.14	: Bergama'dan getirilen mermer küp, minber ve vaaz kürsüsü	25
Şekil 1.15	: I. Ahmet döneminde yenilenen mihrabın kuşak yazısı	25
Şekil 1.16	: Mihrabın sağında Sultan II. Mustafa'ya ait levhalar	26
Şekil 1.17	: III. Ahmed ve hocası Velîyüddin Efendiye ait hat levha	27
Şekil 1.18	: Ayasofya Şadırvanı ve Mihrap içindeki İsmail Efendi hattı	29
Şekil 1.19	: Silahtar Yahya'ya ve Mehmet Esat Yesâri'ye ait hat levha	29
Şekil 1.20	: Sultan II. Mahmud'a ait levhalar	30
Şekil 1.21	: Sultan II. Mahmud'un Bâb-1 Hümayundan çıkışı ve Ayasofya	31
Şekil 1.22	: Hünkar Mahfili ve 93 Harbi mültecileri Ayasofya'da	32
Şekil 1.23	: Kazasker Mustafa İzzet Efendi levhaları	33

Şekil 1.24	: Kazasker'in imzası ve Mehmet Şefik Efendi hattı	35
Şekil 1.25	: Bakır madalyalar ve Sâmi Efendi'ye ait hat levha	36
Şekil 1.26	: Meclis-i Mebusan'ın açıldığı gün Ayasofya önündeki kalabalık	37
Şekil 1.27	: Üçüzlü Çeşme ve Revzenler	38
Şekil 1.28	: Sadaret Emri	39
Şekil 2.1	: Ortodoks rahip ve Ayasofya önünde işgal askerleri	44
Şekil 2.2	: Son Halife Abdülmecid Efendi ve Sultan Vahidüddin	46
Şekil 2.3	: Ayasofya'da Zikir halkası ve kutlamalarda Ayasofya detayı	47
Şekil 2.4	: Grace Ellison'ın kitabındaki ilgili bölümler	49
Şekil 2.5	: Sultan II. Selim türbesinin bakımsız halinden bir örnek	51
Şekil 2.6	: Rudolph Ernest'e göre Sultan II. Selim Türbesi	52
Şekil 2.7	: Mihrabın sağındaki ve II. Selim türbesinin çinileri	53
Şekil 2.8	: Amerikalıların Ayasofya'yı dans salonu caz klübü yapma teklifi	55
Şekil 2.9	: Dandolonun mezarına tunçtan levha konulma talebi	57
Şekil 2.10	: Thomas Whittmore ile Gazi'nin buluşması	60
Şekil 2.11	: Whittmore ve George Dupont Pratt grup portresi	61
Şekil 2.12	: İmparator kapısı kemer alınılığındaki VI. Leon mozaiği	67
Şekil 2.13	: Konstantinos, Justinianus, Hz Meryem ve Çocuk Hz. İsa Mozaiği	69
Şekil 2.14	: Baş melek Cebrâil tasvirli mozaik ve Pandantiflerdeki Serafimler	70
Şekil 2.15	: Üç piskopos mozaiği ve İmparator Aleksandros mozaiği	71
Şekil 2.16	: Deesis mozaiği ve İrene Mozaiği	72
Şekil 2.17	: Aleksios ve Kraliçe Zoe ve Kostantinos Monomakhos Mozaiği	73
Şekil 2.18	: Whittmore ve ekibinin çalışması	74
Şekil 2.19	: Whittmore, arkeolog Nicholas Kluge ve İngiliz heyeti.....	75
Şekil 2.20	: Yıldız Sarayı'nın kumarhane görüntüsü ve haberi	77
Şekil 2.21	: Mason Kongresi	80
Şekil 2.22	: Kemal Paşa'nın Ayasofya ziyareti ve Aziz Ogan	84

Şekil 2.23	: Atatürk'ün sadece Ayasofya Kararnamesi'nde bulunan imzası	87
Şekil 2.24	: Fatih'in Vakfiyesindeki beddua kısmı	91
Şekil 2.25	: Ayasofya Müzesinin açılma haberleri	93
Şekil 2.26	: Fatih Vakfiyesi ve Ayasofya Kütüphanesi	97
Şekil 2.27	: Hz. Hasan yazılı hattın indirilmiş hali ve haberi	101
Şekil 2.28	: Hatların tamamı indirildikten sonra Ayasofya	101
Şekil 2.29	: Sultan Abdülmecid tuğrası	102
Şekil 2.30	: Ayasofya'dan gönderilen hatların bir bölümünün görüntüsü	105
Şekil 2.31	: Yesarizâde Mustafa İzzet Efendi ve Abdurraûf Bey Levhaları	104
Şekil 2.32	: Abdurraûf Bey'in diğer levhası	105
Şekil 2.33	: Caminin solundaki hatlar ve saat, Sâmi Efendi hattı	106
Şekil 2.34	: Eyüp Sultan Camii'nin giriş bölümündeki hadis-i şerifler	107
Şekil 2.35	: Bursa Ulu Camii'nde yazılı olan acele temalı hadis-i şerif	107
Şekil 2.36	: Ayasofya deposundaki Kazasker Mustafa İzzet Efendi levhası	108
Şekil 2.37	: Ayasofya depolarında bulunan ketebesiz hat levha	109
Şekil 2.38	: Ayasofya depolarındaki Mustafa Âşir Efendi'ye ait 1. Levha	109
Şekil 2.39	: Ayasofya depolarındaki Mustafa Âşir Efendi'ye ait 2. Levha	110
Şekil 2.40	: Mehmet Şefik Efendi'nin Ayasofya deposundaki levhası	110
Şekil 2.41	: Aziz Efendi'ye ait levhalar	111
Şekil 2.42	: Depolarda bulunan kumaş hatlar	112
Şekil 2.43	: Türk İslam Eserleri Müzesi'ne götürülen ahşap levhalar	113
Şekil 2.44	: Müze olmadan önce son namaz yerinden kapıların görünümü	113
Şekil 2.45	: Sultan Ahmed Meydanı kazı çalışmaları	115
Şekil 2.46	: Ayasofya bahçesinin Bizans kalıntıları ile doldurma çalışmaları	116
Şekil 2.47	: Kraliçe İrene Lahiti ve Etyemez Tekkesi'nden getirilen mermer	117
Şekil 2.48	: Eminönü Halkevi temelinden getirilen kase ve Pagan Sunağı	118
Şekil 3.1	: Medresenin 1936 yılındaki görünümü	120

Şekil 3.2	: Medresenin yıkıldıktan sonra 1937 yılından görüntüsü	121
Şekil 3.3	: Ayasofya Medresesinin yıktırılma haberi ve tabelası	122
Şekil 3.4	: Kral 8. Edward'ın Ayasofya çıkışı ve Binbaşı Tevfik Bey	125
Şekil 3.5	: Ayasofya'nın minaresinde MG 08 makineli tüfek birliği	127
Şekil 3.6	: Serdengeçti Necip Fazıl ile birlikte mahkemeye götürülürken	129
Şekil 3.7	: Bursa'lı vatandaşların başvurusu	135
Şekil 3.8	: Papa Ayasofya'da diz çöküp dua ederken ve MTTB üyeleri	137
Şekil 3.9	: Türk basınında Papa'nın Turizm katkısı	138
Şekil 3.10	: "İmanımız Hapiste" kapağı ve 1977 İstanbul Mitingi Hatırası	139
Şekil 3.11	: 1980 Hünkar Kasrı'nın ibadete açılması ve 12 Eylül kapanması	144
Şekil 3.12	: İnönü'nün Ayasofya tepkisi	145
Şekil 3.13	: İKSV'nin düzenlediği Ayasofya Konseri ve Dans.....	149
Şekil 3.14	: Ayasofya'da dans gösterisi	151
Şekil 3.15	: 1740 yılında yapılan imarethane	161
Şekil 3.16	: 1936 yılında Ayasofya kubbe kurşun çatı örtüsünün durumu	162
Şekil 3.17	: Sıbyan mektebinin 1940 yılına ait görünümü	163
Şekil 3.18	: 2023'de kubbe kurşunları yenilenen türbeler ve tüneller	164
Şekil 3.19	: Rusya milletvekili Vitaly Milonov'un haclı Ayasofya paylaşımı	167
Şekil 3.20	: Ermenilerin talebi.....	168
Şekil 3.21	: İlk Cuma Sultanahmet Meydanı ve devlet erkanı	174
Şekil 3.22	: İlk Cuma tarihi meydan	175
Şekil 3.23	: Ayasofya müze olunca 1935'de giriş kapısına asılan yazı	176
Şekil 3.24	: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ayasofya'ya hediye ettiği hat levha	177
Şekil 3.25	: Yeniden açılan Ayasofya Medresesi	181
Şekil 3.26	: Ayasofya Tarihi Müzesi'ne çevrilen Defter-i Hâkâni Nezareti	181
Şekil 3.27	: Sultan III. Mehmed Türbesi'ne ait cüz mahfazası ve seccade	183

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t.	: Adı geçen tez
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi
ANAP	: Anavatan Partisi
ANCA	: Amerika Ulusal Ermeni Komitesi
AP	: Adalet Partisi
BBP	: Büyük Birlik Partisi
BCA	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CB	: Cumhurbaşkanlığı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Central Intelligence Agency (ABD Merkezi İstihparat Teşkilatı)
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DP	: Demokrak Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü
İKSV	: İstanbul Kültür Sanat Vakfı
İVHK	: İcra Vekilleri Heyeti Kararı

MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MIT	: Massachusetts Institute of Technology
MSP	: Millî Selâmet Partisi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OSAV	: Osmanlı Araştırmaları Vakfı
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİEM	: Türk İslam Eserleri Müzesi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TTKV	: Türk Tarih Kurumu Vakfı
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yy.	: Yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

BİZANS'TAN MİLLİ MÜCADELE'YE AYASOFYA

GİRİŞ

Yeryüzünün en eski mabetlerinden birisi olan Ayasofya-i Kebîr Camii İstanbul Fatih ilçesi Sultanahmet Meydanı'nda bulunmaktadır. Üçüncü Ayasofya olarak inşa edilen yapı 532 yılında temeli atılarak 537 yılında Bizans İmparatoru Justinianus tarafından ibadete açılmıştır.¹ Kubbeli ve apsis bölümü ile yapılan kilise, daha önceki Ayasofyalardan farklıdır. Birinci ve ikinci Ayasofyalar üçgen çatı şeklinde yapılmıştır.² Hristiyan inancında kubbe Hazreti İsa'yı, apsis ise Hazreti Meryem'in hamileliğini temsil etmektedir. Ayasofya, 981 yıl kilise olarak kullanılmış, 8. yüzyılda ikonaklazm akımı³ ve 13. yüzyılda Latin istilasası ile büyük zarar görmüştür. Günümüze kadar ulaşan ikonalar orijinal değildir. Latin istilasından sonra tasvirler yeniden yapılmıştır.⁴

İstanbul'un 1453 tarihinde fethedilmesiyle Ayasofya, Fatih Sultan Mehmet tarafından camiye çevrilmiştir. Önce Fetih Camii daha sonra da Ayasofya-i Kebîr Camii olarak ismi değiştirilmiştir. Fatih Sultan Mehmet, mihrap, minber, minare ve medresesini inşa ettirmiştir. II. Bayezid 16 köşeli tuğlalı minareyi, II. Selim üçüncü ve dördüncü minareleri

¹ Hasan Fırat Diker, "Belgeler Işığında Ayasofya'nın Geçirdiği Onarımlar", (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Mimar Sinan Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 11.

² Semavi Eyice, "Ayasofya". DİA. (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/212-213.

³ Tasvir Kırıcılık; "Resim ya da heykel gibi İsa ya da azizlerden birini temsil eden uzun ömürlü görüntülerin lanetlenmesidir." Mükrime Dirlik, "Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklazm Hareketi ve İslam Dininin Etkisi", *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, (2007): 47-59.

⁴ Erdem Yücel, "BizansTarihinde İkonaklazm Akımı", *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 3, (İstanbul, 1970), 71.

yaptırmıştır.⁵ I. Mahmut sıbyan mektebi, şadırvan, kütüphane, hünkâr mahfili, imarethane inşa ettirerek Ayasofya Camii'ni külliye haline getirmiştir.⁶ Ayasofya'nın camiye çevrilmesi fethin nişanesi, İslam âleminin Hristiyan âlemine galebesi olarak görülmüştür. Buna mukabil Necip Fazıl Kısakürek “*Bin tane Sultanahmed Ayasofya'nın eşik taşı yapmaz*” diyerek İslam âlemi için önemine dikkat çekmiştir.⁷

20. yüzyılın başlarından itibaren Ayasofya'nın müzeye çevrilmesi gündeme gelmeye başlamış, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon “*Ayasofya eski haline getirilmelidir*” demiştir.⁸ 1918'de Sultan II. Abdulhamid'in cenazesi Ayasofya Camii'nin önünden götürülürken Süleyman Nazif, Ayasofya'yı işaret ederek, buranın müze yapılması gerektiğini ve “*Hristiyanlıktan aldık, insanlığa hediye ettik*”⁹ sözlerini ihtiva eden bir levha asılmalıdır demiştir. Grace Ellison ise 1923'te Atatürk ile yaptığı mülakatta Ayasofya'nın müzeye çevrileceğini öğrenmiş, “*An Englishwoman in Ankara*” adlı kitabında bu karardan bahsetmiştir.¹⁰ 1934 yılında Aziz Ogan başkanlığında müzeye çevrilmesi için toplanan komisyon, Ayasofya'nın tamamen ibadete kapatılmasını, medresenin yıktırılıp bahçenin de “*Açık Hava Bizans Müzesi*”¹¹ olarak tahkim olunması kararını almışlardır.

Bu çalışmada 1917 sonrası birçok anlaşmada Ayasofya hakkındaki kararlar incelenecektir. Camiden müzeye geçiş aşamasındaki hukuki problemler ve Osmanlı'nın camiye yaptığı ilavelerin akıbeti, camiden müzeye çevrilirken iç ve dış kamuoyunda

⁵ Ahmet Akgündüz, Sait Öztürk, Yaşar Baş, *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2005), 245-249.

⁶ Cahit Baltacı, *15 ve 16. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, (İstanbul: İrfan Matbası, 1976), 475-480.

⁷ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya*, 743.

⁸ A.g.e., 693.

⁹ Abdullah İkinci, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayasofya” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014), 121.

¹⁰ Grace Ellison, *An Englishwoman in Ankara*, Çev. Osman Olcay, (İstanbul: Bilgi,1999), 245.

¹¹ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, (Ankara: TDV, 1995), 501.

nelerin yaşandığı araştırılacaktır. Cumhuriyet Döneminde yapılan yanlış uygulamaların kadim mabede ve içindeki eserlere nasıl zararlar verdiği daha önceki akademik çalışmalara aktarılmayan şekliyle anlatılacaktır. Ayasofya'nın tekrar ibadete açılma süresinde yaşanan kültürel ve fiziksel değişimler ile son bir asırlık tarihi irdelenecektir. Literatür taramasında Bizans dönemi, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin bir bütün olarak ele alındığı görülmüştür. Bazı araştırmalarda ise Ayasofya'nın her bölümü mimari, kültürel ve itikadi olarak ele alınmıştır. Çalışmada, Ayasofya'nın Danıştay'ın ilgili bakanlar kurulu kararını iptal etmesiyle tekrar ibadete açılması öncesi ve sonrası birlikte sentezlenerek Türkiye Cumhuriyeti Dönemi yaşanan tüm detayları ile ele alınması hedeflenmiştir.

Birinci bölümde Ayasofya'nın tarihi genel hatlarıyla ele alınacaktır. Mabedin yapım tarihi, mimari özellikleri, kullanılan malzemeler, siyasi olaylara ev sahipliği yapması, Hristiyanlık tarihi açısından önemi gibi konular işlenecektir. İstanbul'un fethinden sonra Cami-i Kebir olarak kullanılması, Osmanlı Padişahlarının camiye katkıları ele alınacaktır. İkinci bölümde 20. yy. başlarından itibaren kiliseye çevirme girişimleri, Hristiyan mezhepleri arasında paylaşılabilmesi, buna mukabil kilise emellerine ulaşılamayınca müze planının nasıl devreye girdiği anlatılacaktır. Türbelerin tekke ve zaviyeler kanunu ile ziyarete kapatılması, caminin ibadete kapatılarak tüm tepkilere rağmen müze olarak açılması ve İslam sanat eserlerinin akıbetleri anlatılacaktır. Üçüncü bölümde ise Ayasofya müzesinin ibadete açılma talepleri ve engellemeleri açıklanacaktır. Devlet Başkanlarının ve siyasi otoritenin Ayasofya ve diğer selatin camileri ile alakalı uygulamaları, yapılan restorasyonlar, türbelerin restorasyonu, Celal Bayar'ın hatıralarında Ayasofya'yı tekrar ibadete açmak istemesi ve neden başaramadığı işlenecektir. Halkın Ayasofya talepleri ve Süleyman Demirel'in Hünkar mahfilini ibadete açması, Kenan Evren'in tekrar ibadete kapatması ve ardından Turgut Özal'ın tekrar ibadete açması ele alınacaktır. 2003 yılında Ayasofya'daki tahribatın kamuoyuna mal olması, Ayasofya'da verilen konserler ve gayri ahlaki durumlar anlatılacaktır. Ayasofya Müzesinin Cami olarak açılma girişimleri ve kamuoyu yoklamaları, Türk basınında tepki ve destekler, ardından Danıştay kararına müteakiben ibadete açılması anlatılacaktır.

1.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, Ayasofya'nın Türkiye Cumhuriyeti döneminde yaşadığı değişimleri tarihsel süreç içindeki sıralamaya göre anlatmayı amaçlamaktadır. Ayasofya tarihine ilişkin olayların ve mevcut eserlerin incelenmesine uygun olmasından dolayı çalışmamızda nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Belirli olayların ve algıların doğal ortamında tümden ele alınmasına uygun oluşu da bu yöntemin seçilmesinde etkili olmuştur. Çalışmanın temel malzemesi Ayasofya Külliyesi'dir. Binaenaleyh arşiv vesikaları, yerli ve yabancı basın yayın organları, akademik çalışmalar ve TBMM tutanaklarından faydalanılmıştır.

1.2. I. Ayasofya

İstanbul'u başkent yapan Konstantin'in Hıristiyanlığı devlet nezdinde muteber bir din haline getirip onu din adamlarının hegemonyasından kurtarması, bu dinin tarihinde keskin bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Ayasofya da bu kırılmanın tam başlangıcında vücut bulmuştur.¹² Fakat bugün gördüğümüz cami ilk değil, üçüncü Ayasofya'dır. İstanbul'da inşa edilen Ayasofyalar yapılış sırasıyla anlatılacaktır.¹³

İlk Ayasofya Kilisesi IV. yüzyılda, eskiden putperest mabedlerinin bulunduğu bir alanın üzerinde dikdörtgen şeklinde¹⁴ yapılmıştır. İnşasına Büyük Konstantin tarafından başlanmışsa da oğlu II. Konstantin zamanında babasının kayınbiraderi Licinius karşısında galip gelmesi şerefine bitirilmiş ve halk 15 Mayıs 360 yılında Ayasofya'da ibadete davet edilmiştir.¹⁵ Ancak üzerinden henüz yarım asır geçmeden İstanbul'da İmparatoriçe Evdoksia'nın Patrik İonnes Khrysostomos'u sürgüne yollaması üzerine şehirde büyük bir isyan çıkmış ve bu ilk ahşap Ayasofya 44 yıl ibadete açık kaldıktan sonra, isyan sırasında çıkan yangında tamamen yanmış ve yıkılmıştır. Bu sırada takvimler 20 Haziran 404'ü

¹² Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 44.

¹³ Sultan II. Bayezid döneminde kiliseden camiye çevrilen Küçük Ayasofya'dan (Aya Sergios ve Bachos Kilisesi) bahsedilmeyecektir.

¹⁴ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 78.

¹⁵ İlhan Akçay, *Ayasofya Camii*, (Ankara: Hakses Neşriyat, 1968), 9.

göstermektedir.¹⁶ I. Ayasofya'dan günümüze ulaşan Eudoksia sütunu hala Ayasofya'nın bahçesinde sergilenmektedir. İlk Ayasofya ile alakalı döneme ait olarak Semavi Eyice Topkapı Sarayı'nda bulunan Ayasofya ve I. Theodosios'un atlı heykelini neşretmiştir.¹⁷

Şekil 1.1. A) Antoniades'e göre ilk Ayasofya planı. B) Ayasofya ve I. Theodosios'un atlı heykeli.

Kaynak: Akgündüz, vd., a.g.e, 78-79.

1.3. II. Ayasofya

II. Ayasofya, Bizans İmparatoru II. Theodosius tarafından daha büyük bir mabet olarak Mimar Rufinos'a yaptırılmıştır. 8 Ekim 415 tarihinde yeni Ayasofya tekrar ibadete açılmıştır. II. Theodosios'un evlatsız ölmesi üzerine Markianos devri (450-457) başlamış ve bu devirde İsa'nın aynı beden içinde insan ve ilahi iki mahiyeti bulunduğunu karara bağlayan Khalkedon Konsili toplanmıştır. I. Leo dönemi (457-474) buhranlı bir dönem olmuş ve 474-491 yıllarında hükümlan olan Zenon da istikrarsızlığa çare bulamamıştır. 491-518 yılları arasında İmparator olan Anastasios devri ise İmparatorluğa huzur ve refah getirmiştir. Kendisi cahil biri olan saray muhafızlarının resmi komutanı Justinus zamanı da refah içinde geçmiştir. Bizans İmparatorluğu asıl istikrar ve huzur dönemini Justinus'un yeğeni olan Justinianus (527-565) zamanında yaşamış ve büyük Ayasofya da

¹⁶ Jane Taylor, *İmparatorlukların Başkenti*, Çev. İnci Türkoğlu, (İstanbul: Arkeoloji Y. 2000), 68.

¹⁷ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, 79.

bu devirde inşa olunmuştur. Anastasios'a kadar gelen imparatorlar doğuya önem verirken bunların halefleri batıya önem vermeye başlamıştır.¹⁸

I. Justinianus, idareyi merkezileştirmek için seçtiği acımasız devlet görevlilerinin (Kapadokyalı Yahya ve kanun yapıcı Triboanios gibi) yanlış uygulamaları sonucunda halktan tepki almaya başlamıştır. Meslek grupları durumu kabul etmemiştir. 532'de yiyecek kıtlığından şikayet eden halk da bunlara destek vermeye karar vermiştir. Ortodoksluk taraftarı ve bu yüzden Kadıköylüler diye adlandırılan Maviler ile Monofizizmi destekleyen Yeşiller Partisi taraftarları da işe karışmıştır. Halk arasındaki karşıtlık saraya da yansımıştır. Justinianus, Ortodoks, Theodora ise monofizist mezhebini savunmuştur. Ancak bu yönelimlerin bazı kayıtlara göre bilinçli olarak yapıldığı yazılmıştır. Justinianus, papanın desteğini alabilmek için Ortodoksların tarafını tutmakta olup, doğu eyaletlerinin desteği için ise, Monofizist düşünceye sahip olanların desteğini almak gerektiğini düşünmüştür.¹⁹

Şekil 1.2 A) Ayasofya bahçesinde sergilenen Eudoksia sütunu. B) II. Ayasofya kalıntıları.

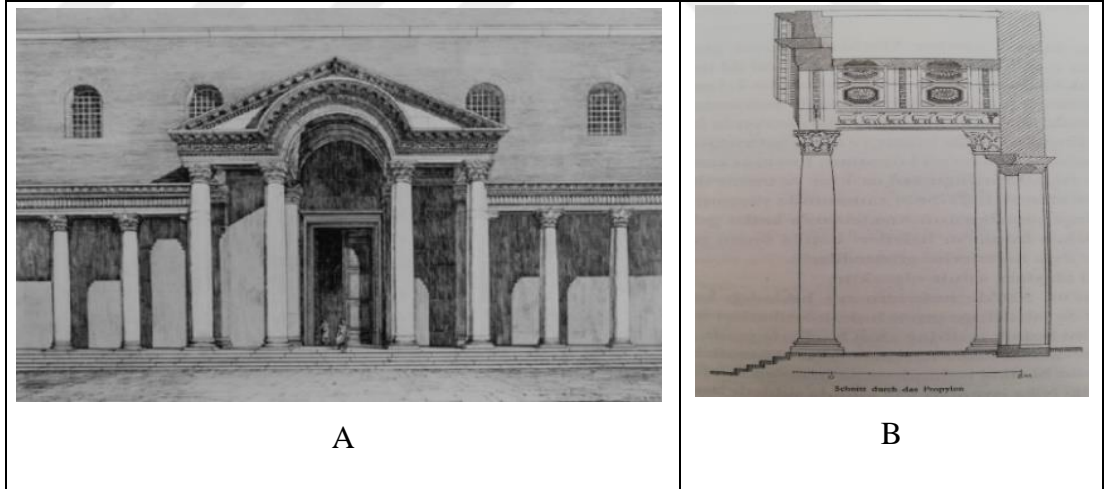
Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

¹⁸ A.A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Arif Müfit Mansel (Ankara: Maarif Vekaleti Yayınları, 1943), 122.

¹⁹ A.g.e., 197.

Justinianus iktidara gelince tarafsız davranmaya çalışmış, ancak sempati duyduğu mavilerin partizanca davranışlarından usanmış ve buna bir son vermek istemiştir. Her türlü işte partizanca davranış ve diğer problemler halkı bıktırmıştır. Bu yüzden çatışmalar olmuştur. Bir defasında, partizanca davranan kişiler, Hipatius adındaki bir seçkin kişiyi Ayasofya’da öldürme cesaretini göstermişlerdir. Justinianus, her iki gruba da sert davranmakla işe başlamıştır. Olayların durulması için devlet kurumlarına yetki ve talimatlar verilmiştir. Ancak bu tedbirler, Nika İhtilali’nin çıkmasına engel olamamıştır.²⁰

Hipodromda toplanan Yeşiller ve Maviler, tartışmalarını orada yapmış, kararlarını orada alıp, bazen de terör havası estirmişlerdir. Nihayet zulüm gören, devlet ricalinden hoşnut olmayan ve sayıları haylice kabarık olan Monofizistler (Yeşiller), İmparator Justinianus’un (527-565) beşinci saltanat yılında, 10 Ocak 532’de hipodromdaki diğer partilerle birleşerek tarihte Nika İhtilali denen ayaklanmayı başlattılar ve²¹ 13-14 Ocak gecesi veya 14-15 Ocak gecesi, diğer bir kısım binalarla beraber Ayasofya’yı da yakmışlardır.²²

Şekil 1.3. A) II. Ayasofya. B) II. Ayasofya'nın batı giriş propilonu.

Kaynak: A) Armağan, a.g.e., 43. B) Akgündüz, a.g.e., 85.

²⁰ Sabahattin Türkoğlu, *Ayasofya'nın Öyküsü*, (İzmir: Yazıcı Basım, 2002), 22-27.

²¹ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. A. M. Mansel (Ankara: Maarif V. Y. 1943), 197.

²² Sabahattin Türkoğlu, *Ayasofya'nın Öyküsü*, 22-27.

Bu ihtilal, İmparator Justinianus'un tahtını tehlikeye sokmuş ve I. Anastasios'un yeğenlerinden biri yeni imparator ilan edilmiştir. Ancak Justinianus'un eşi Theodora'nın ve komutan Belisarios'un çabalarıyla Justinianus tekrar geri dönmüştür. 18 Ocak'ta kanlı bir şekilde ihtilal bastırılırken birçok tarihi yapı da zarar görmüştür.²³ İsyan kanlı bir şekilde bastırılrsa da Justinianus, Ayasofya'nın imarı ve diğer kiliselere verdiği önem dolayısıyla adı kan ve zulümle anılmaktan kurtulmuştur.²⁴

Bugünkü Ayasofya'nın batı cephesinde, 1935 yılında arkeolog A. M. Schneider'in yaptığı kazılar sırasında meydana çıkan ve üzerinde havarileri temsil eden kuzuların resmedildiği kabartmalar bulunan büyük mermer galerinin, bu ikinci Ayasofya'ya ait olduğu kanaati yaygındır.²⁵ Schneider, bu kazı çalışmasından sonra II. Ayasofya'nın temsili rekonstrüksiyonunu hazırlamıştır.²⁶ Aynı zamanda Schneider'e göre II. Ayasofya'nın batı giriş propilonu 1941 yılında Berlin'de yayınlanmıştır.²⁷

1.4. III. Ayasofya

Justinianus'un Ayasofya'yı yaptırma fikri nereden kaynaklanmıştır? Herhalde onu bu fikre yönlendiren belli şartlar vardır. Tarihi kayıtlardan anlaşılan o ki, Justinianus döneminde artık Hristiyanlık belli bir güç kazanmış ve dolayısıyla imparator inananların ihtiyacını karşılamanın yanında imparatorluğun simgesi olacak ve üstelik tanrıyı memnun edecek bir ibadethane yapma gereği duymuştur. İsyandan çok kısa bir süre sonra Ayasofya'nın inşasına başlanması tarihçiler tarafından "*Ayasofya'nın yapılması daha*

²³ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, 4. Bs. (Ankara: TTK, 1995), 67.

²⁴ Stefanos Yerasimos, *İstanbul İmparatorluklar Başkenti*, Çev. Ayşegül Sönmezay, Ela Gültekin, (İstanbul: Türk Tarih Vakfı, 2000), 45.

²⁵ Schneider tarafından yapılan kazılar sırasında ortaya çıkan II. Ayasofya kalıntıları için bkz. Şekil 1.2

²⁶ Schneider'e göre II. Ayasofya'nın temsili rekonstrüksiyonu. Bkz. Şekil 1.3

²⁷ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005)85; Bkz. Şekil 1.3.

önceden mi planlandı” şeklindeki soruların sorulmasına neden olmuştur.²⁸ Ayasofya için harekete geçen Justinianus, ilk iş olarak bütün valilere ve krallara memleketindeki en güzel malzemeleri Ayasofya’da kullanmak üzere İstanbul’a göndermelerini emretmiştir. Justinianus’un valiler ve krallardan yardım isteği bu kadarla kalmayıp, mimar ve usta bulunması konusunda da yardımlarına müracaat etmiştir. Bu yolla yeterli miktarda yetenekli mimar ve ustalar bulmayı başarmıştır. Derviş Şemseddin Karamani, İbn-i Kemal ve diğer bazı müelliflerin bu konuda kaydettiklerine göre, hazırlıklarını tamamlayan Justinianus, valilere ve krallara bir daha mektup ve elçi göndermek suretiyle Ayasofya’nın yapımı için maharetli mimarlar ve ustalar istemiştir. Bu vesileyle ilminde mahir, sanatına kadir, yüz mimar toplanmıştır. Justinianus onlara hilatlar giydirerek her birine sayılamayacak miktarda gümüş ve altın hediye etmiştir.²⁹

Justinianus, yapı için her diyardan devşirme malzemelerin getirilmesini emretmiştir. İmparatorluğun her yerindeki tapınak, hamam ve saraylardan, sütun, korkuluk ve çeşitli mermerler sökülerek İstanbul’a getirilmiştir. Ayasofya’ya ait malzemelerin kaynağı konusundaki rivayetler çoğunlukla eski yapıların kalıntılarından temin edildiğini nakletmektedir. Ayasofya risaleleri ve son devir araştırma inceleme eserleri, bazı farklı rivayetlere yer vermelerine karşılık, bu malzemelerin nereden ve hangi kalıntılardan temin edilmiş olduğu noktasında hemen hemen aynı noktalarda birleşmişlerdir.

Yakın zamanda yapılan bazı değerlendirmelere göre mabedin yapımında kullanılan malzemenin önemli bir kısmı sit malzemesidir. Yani eski eserlerden toplanmak suretiyle bir araya getirilmiştir. Söz konusu malzemeler Belkis harabeleri, Aspendos, Efesos’da (Ayasuluk-Selçuk) Artemis mabedi, Lübnan’ın Baalbek bölgesi, Anadolu ve Suriye’nin antik şehir kalıntıları ve eski abidelerden toplatılmıştır. Zemin için kullanılacak malzemeler Marmara, Eğriboz adasından, Afyon civarındaki Synada, Kuzey Afrika, Teselya ve Mora yarımadasından, Efesos (Efes) Diyana Mabedi’nden, Mısır ve Heliopolis’den getirilmiştir. Efes Diyana Mabedi’nden getirilen sütunlar, vaktiyle oraya

²⁸ Sabahattin Türkoğlu, *Ayasofya’nın Öyküsü*, (İzmir: Yazıcı Basım, 2002), 22-24.

²⁹ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, Haz. Şerafettin Turan, (Ankara: TTK, 1991), 82.

İmparator Orellyen tarafından yaptırılan Mısır'daki Heliopolis Mabedi'nden ve bazı vakanüvislere göre, günümüzün en görkemli tapınak şehri Baalbek'den getirilmiştir.³⁰

Ayasofya'nın inşasına 532 yılında başlanmıştır. Yıkılan II. Ayasofya'nın yanına temelleri kazılmıştır. Derin temeller kazıldıktan sonra zeminden su çıkmış ve çalışmalara ara verilmiştir. Zemine kurşun dökülerek uzun süre beklenmiş ve suyun kesilmesi sağlandıktan sonra çalışmalara devam edilmiştir.³¹ Mimarlar Ayasofya'nın planı ile alakalı Justinianus'a bir çok proje sunmuş, ancak sadece Agnadiyos'un çizimi kabul edilmiştir. Charles Diehl'a göre Küçük Ayasofya ile bir prova yapıldığı ve ikiye bölündüğünde “*kubbeyi yükseltin, Ayasofya ortaya çıkacaktır.*”³² demiştir.

İlk yapıldığında, Büyük Kilise “Megale Ekklesia” adı ile adlandırılmıştır. Ancak 5. yüzyılda buraya sadece “Sophia” denilmeye başlanmıştır.³³ Uzun süre Megale Ekklesia yani Büyük Kilise adıyla anılan mabed, daha sonra Ayasofya adı ile meşhur olmuştur. “*Yapılan araştırmalar sonucunda, ortaya çıkan tuğla parçalarının üzerlerinde “Megale Ekklesia” damgası olduğu tespit edilmiştir.*”³⁴

M.S. 400 senesine doğru harf-i tarifsiz Eopía ismi verilmiştir. Bugün Rumlar ve Yunanlar, Bizans devrinde olduğu gibi ekseriya “Αγία Σοφία”³⁵ demektedir. “*Bilinen pek çok yazılı metinden anlaşılan o ki, Bizanslılar Ayasofya'nın ‘Tanrının Kutsal Bilgeliği’ ve Aya İrini'nin de ‘Kutsal Barış’ olduğunu*”³⁶ düşünmüşlerdir. Timur devrinde, 1402'de İstanbul'a Kastilya elçisi olarak gelen Klaviyo (Clavijo), Yunanca'da Ayasofya'nın,

³⁰ Celal Esad Arseven, *Eski İstanbul*, Haz. Dilek Yelkenci (İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı, 1989), 135.

³¹ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 108.

³² Abdullah İkinci, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayasofya” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014), 184.

³³ Semavi Eyice, *Ayasofya I*, (İstanbul: Yapı Kredi Y. 1984), 4.

³⁴ Abdullah İkinci, a.g.t., 35.

³⁵ Karl Süsseim, Arif Müfid Mansel, “Ayasofya”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 2, (İstanbul, 1979), 47.

³⁶ Abdullah İkinci, a.g.t., 36.

“*hakiki hikmet*” anlamına geldiğini kaydetmektedir. Bundan murad, tanrının oğludur. Dolayısıyla bu kilise tanrının oğluna ithaf olunmuştur.³⁷ Ayasofya adının ne manaya geldiği konusunda da net bir şey söylenmemektedir. Ama bu adın “*Tanrı'nın hikmeti, İbadethane, Tanrının evi, Tanrı ehlinin toplandığı yer ya da Kutsal bilgelik*” manasına geldiğine dair tespitler vardır. “*Binanın planı ve inşa sorumluluğu, Batı Anadolu'lu iki mimara verilmiştir. Bunlardan biri, aynı zamanda büyük bir matematik alimi olan Trallesli (Aydın/Sultanhisar) Anthemios ile o devrin en büyük mimarı olan Miletli (Balat/Söke) ve fizikçi İsidoros'dur.*”³⁸

Justinianus bu iki mimara çok güvenmiş ve binlerce çalışanı emrine vermiştir. İnşaatta baş mimar haricinde 100 mimar ile beraber 10.000 işçi görev yapmıştır.³⁹ Bu inşaatta, İran inşaat usulü takip edilmiştir. Özellikle kubbe frekleri altın kaplama taş şeklinde yapılmıştır. Celal Esad, “*İran'dan aldıkları inşaat usulünü Bizanslılar daha tekamül ettirmişler*” demiştir.⁴⁰ Bu yapının önemli özelliğinden biri de “*inşasında ekseriya pişmiş kerpiç tuğla kullanılmasıdır ki bu pek nadir ratlanan bir durumdur.*”⁴¹

Batı Anadolu'da bol miktarda en güzel yapı taşları bulunduğu halde, bu binanın tuğla ile yapılmış olması dikkate değer bir özelliktir. Diğer taraftan önceki iki Ayasofya'nın yandığı dikkate alınarak bundan sonra ahşap malzeme kullanılmaktan kaçınılmıştır. Mabedin inşasında Horasan harcı kullanılmıştır. Yakın tarihte yapılan incelemeler göstermiştir ki; Horasan harcının içinde volkanik kalıntılar tespit edilmiş ve bu özelliğin harçta, sertleşmeden ziyade yumuşaklık meydana getirdiği için esnek bileşeni sayesinde

³⁷ Ruy Gonzales De Clavijo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat*, Çev. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Köprü Yayınları 2016), 47-48.

³⁸ Stefanos Yerasimos, *İstanbul İmparatorluklar Başkenti*, Çev. Ayşegül Sönmezay, Ela Gültekin, (İstanbul: Türk Tarih Vakfı Y. 2000), 46-47.

³⁹ Semavi Eyice, *Ayasofya I*, (İstanbul: Yapı Kredi Y. 1984), 207.

⁴⁰ Celal Esad Arseven, *Eski İstanbul*, Haz. Dilek Yelkenci (İstanbul: Çelik Gülersoy V. 1989), 134-138.

⁴¹ Abdullah İkinci, a.g.t., 121.

darbeleri emerek doğal bir sismik izolatör görevi yapması sağlanmıştır.⁴² Kubbe yapımına gelindiğinde mühendisler Justinianus’a İstanbul toprağının çok ağır olduğunu, kubbenin daha hafif topraktan yapılması gerektiğini söylemişlerdir. Bunun üzerine Justinianus her tarafa haber salıp toprak numuneleri istetmiştir. Gelen numuneler kreçle pişirilerek kerpiç tuğla yapılmış ve herbiri tartılmıştır. En hafif toprak Rodos Adası toprağı gelmiştir. İstanbul toprağından yapılan 1 tuğla, Rodos toprağından yapılan 12 tuğlaya denk gelmiştir.⁴³

Kubbenin yapımında kullanılan en önemli hammaddelerden biri de usfür (dişbudak) ağacı yaprağının suyudur. Horosan harcı ile beraber Rodos toprağından yapılan tuğla konulur ve üzerine usfür ağacı yaprağının suyu dökülerek harcın etkileşime girmesi hızlı bir şekilde sertleşmesi ve muhkem hale gelmesi sağlanmıştır. Böylesine asırlarca ayakta kalan mabetler yapılabilmesi için sadece mimarlık ilmine haiz olmanız yeterli değil, botanik ve kimya ilimlerinin de bilinmesi gerekliliğini göstermektedir. Mimar Sinan da bir çok yapısında horosan harcı ve usfür ağacı yaprağını kullanmıştır.⁴⁴

İmparatorun titiz takibi ve inşaatın biran evvel bitmesini istemesi ile gerekli imkanlar sağlanmış, “*mimar sayısının yüksek ve kullanılan usta ile amele bolluğu neticesinde beş yıl gibi kısa sürede*”⁴⁵ bitirilmiştir. Ayasofya’nın açılış merasimi, 26 Aralık veya 27 Aralık 537’de (Noel günü) yapılmıştır. İmparatorlar kiliseye daima yaya olarak gelmişlerdir. Justinianus ise on dört hayvan koşulmuş bir zafer arabasında ve etrafında bütün saray halkı, bendeganları ve hükümet memurları ile Ayasofya’ya girmiştir. İmparatorlar kiliseye geldikleri vakit kapıda patrik tarafından karşılanırlar ve patriğin elinden tutarak içeriye girip mukaddes mahalle kadar giderlerdi. Bu “*usul üzere kapının ortasında, başta Patrik*

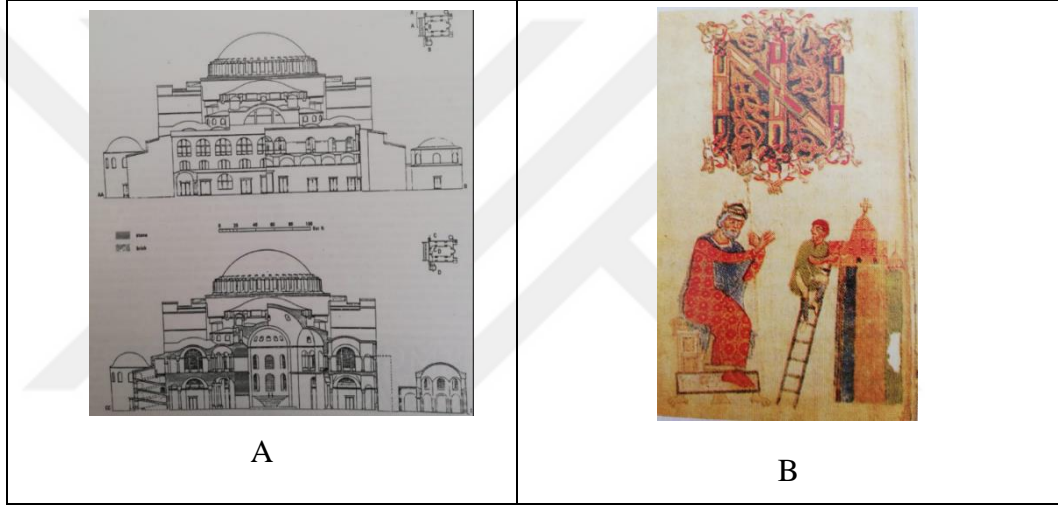
⁴² Aleksander Konstantinidi, *Târih-i Ayasofya*, (Dersâdet: Cerîde-i Havâdis Matbaası, 1868), 8.

⁴³ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, Haz. Şerafettin Turan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), 86.

⁴⁴ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 113.

⁴⁵ Abdullah İkinci, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ayasofya” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014), 45.

*Menas olmak üzere, doğu kilisesi erkani tarafından karşılanmıştır.*⁴⁶ İmparatorluk kapısı da denilen bu kapı, Helenistik devirden kalma bir Anadolu putperest tapınağından alınıp getirildiği için, yer yüzündeki pek nadir bulunan değeri ile dikkati çekmektedir. İmparator ile Patrik el ele içeriye girmiştir. İmparator, Ayasofya'nın ihtişamı karşısında heyecana düşmekten kendisini alamayıp duyduğu sevinç ve gururun etkisiyle patriğin elini bırakmış ve mabedin mihrabına kadar yürüyüp ellerini kaldırarak *“Bana böyle bir ibadet yeri yapabilme fırsatını sağladığı için Tanrı'ya şükürler olsun.”* dedikten sonra, Kudüs'deki Hz. Süleyman mabedini kasederek *“Ey Süleyman seni geçtim.”*⁴⁷ diye bağirmiştir.

Şekil 1.4. A) Justinianus kilisesinin doğu ve batıdan genel görünüş planları. B) Ayasofya'nın yapımına nezaret eden I. Justinianus.

Kaynak: Akgündüz, vd., a.g.e., 99-105.

Bizans'ın başkenti Konstantinopolis Ayasofya olmadan sadece beş yıl kalmış, ama öncelilere kıyasla kısa süren bu fetretten sonra kutsalın aynı mekanda yeniden doğuşu çok daha görkemli ve uzun ömürlü olmuştur.⁴⁸ Ayasofya'nın kubbesi dikdörtgen bir binanın tam ortasına oturtulmuş, önde ve arkada yarım kubbe ile desteklenmiştir. Kubbenin sağ ve sol cihetinde destek olmadığı için sıkıntılar meydana gelmiştir. Nitekim

⁴⁶ Sabahattin Türkoğlu, *Ayasofya'nın Öyküsü*, (İzmir: Yazıcı Basım, 2002), 47.

⁴⁷ Sabahattin Türkoğlu, *Ayasofya'nın Öyküsü*, 48.

⁴⁸ Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 47.

onun muhteşem kubbesini görünce İstanbul'a aşık Bizanslı tarihçi Prokopius'un dudaklarından “*Sanki kunt duvarlar üzerinde duruyor gibi değil de, cennetten bir altın zincirle sarkıtılmış gibidir*” sözleri dökülmüştür.⁴⁹ Ancak, esasen geometri hocaları olan Ayasofya'nın mimarları bu görkemli eserde statik hesaplarını tam olarak tutturamamışlardır. İmparator Justinianus'un ihtişamından o kadar gurura kapıldığı aşırı yüksek kubbe, yapımından 20 yıl sonra, 557'de vuku bulan bir depremde birdenbire çökmüştür. Bu hazin çöküşün izleri bugün dahi Ayasofya'nın zemininde görülebilmektedir. Bu defa yine 4-5 yıl kadar Ayasofya kapalı kalmıştır. Çöken kubbe, mimarlar o tarihte öldükleri için mimarlardan birinin yeğeni olan Genç İsidoros tarafından ihtimamla tamir edilmiştir. 562 yılında bir kez daha ibadete açılarak Osmanlı fethine kadar 891 yıl ayakta kalmayı başarmıştır.⁵⁰

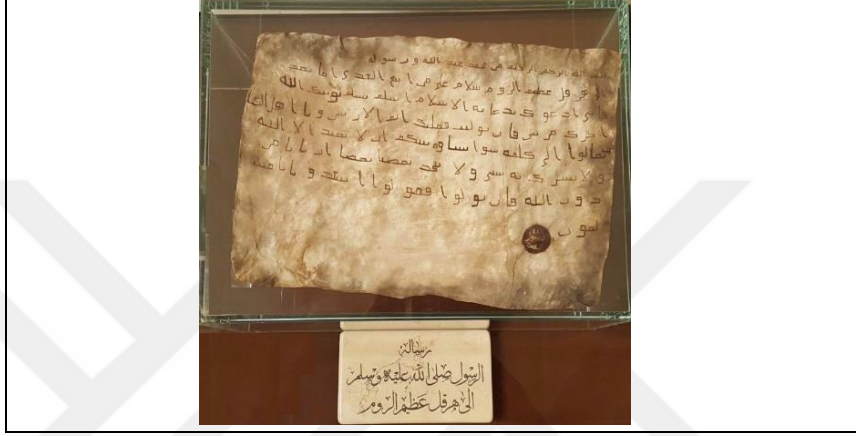
Genç İsidoros'tan önce kubbe bugünkü yüksekliğinde değildir. İsidoros, orijinal kubbede bir hesaplama hatası keşfetmiştir. Çökmenin bu hatadan kaynaklandığı sonucuna varmıştır. Bu tamirde 49 metre yüksekliğindeki devasa kubbe yukarı kaldırılmış ve 58 metreye çıkarılmıştır. İlave olarak kubbe ağırlığını daha da hafifletmek için 40 kaburga ve 40 pencere eklenmiştir. Bu üç bina ve iki kubbe tecrübesiyle Ayasofya 1500 yıldır depremlere dayanmıştır. O, İstanbul'un ayakta duran en eski binalarından biridir. Hatta daha eskisi pek kalmadığı için Ayasofya evsahibi bile denilebilmektedir. Buna göz göze geldikleri Mısır'dan getirilmiş olan 3 bin küsur yaşındaki üzerinde hiyeroglif yazısı bulunan Dikilitaş dahil edilmemektedir.⁵¹ Justinianus'dan sonra Bizans imparatorları Ayasofyanın ortasında bulunan ompolyonda taç giyme merasimlerini gerçekleştirmişlerdir. Heraklius, 610-641 yıllarında imparatorluk yapmıştır. İslamın ilk zamanlarında Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) civar devletlerin hükümdarlarına İslama davet mektupları göndermiştir. İskenderiye Patriği Makavkıs'a, İran Hükümdarı Kısra'ya (II. Hüsrev), Bizans İmparatoru Heraklios'a mektup göndermiştir. Kısra, Peygamberimizin mektubunu yırtmış ve buna mukabil Peygamberimiz de onun

⁴⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Makaleler*, İstanbul 1985, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 390.

⁵⁰ Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 49.

⁵¹ A.g.e., 52.

saltanatının yıkılacağını söylemiş ve yıkılmıştır.⁵² Mukavkıs'a gönderdiği mektup bugün Topkapı Sarayında muhafaza edilmektedir.⁵³ Heraklios ise; Mektubu getiren Dıhye Bin Halife el-Kelbi'ye izzet ve ikramda bulunmuş ona Peygamberimiz ile alakalı sorular sormuştur. Dıhye Bin Halife'ye hediyeler vererek göndermiştir.⁵⁴ Bu mektup da Ürdün Kral Hüseyin Camii'nde muhafaza edilmektedir.⁵⁵

Şekil 1.5. Amman (Ürdün) Kral Hüseyin Camii'nde muhafaza edilen Peygamberimizin Heraklius'a gönderdiği mektubu.

Kaynak: Hıncal Uluç, “Hz. Muhammed’in Mektubu Bulundu”, *Sabah Gazetesi*, 06.08.2017.

1204 yılında Latin Haçlıları İstanbul'a hileyle girerek şehri işgal etmişler ve 60 yıl kadar Bizans'ın başkenti mezhep değiştirmiş, Ortodoksluktan Katolik mezhebine dönmüş, Ayasofya da tabiatıyla bu kırılmadan nasibini fazlasıyla almıştır. Ayasofya'daki kutsal eşyalar bu dönemde Latinler tarafından yağma edilmiş, hatta mozaiklerin üzerlerindeki

⁵² Abdülkerim Özaydın, “Hz. Muhammed ve Diplomatik İlişkiler”

<http://byvm.kapadokya.edu.tr/3.-HZ.-MUHAMMED-IN-SASANI-IMPATORU-II.-HUSREV-PERVIZ-E-MEKTUBU> [31.12.2023].

⁵³ Abdülkerim Özaydın, “Hz. Muhammed ve Diplomatik İlişkiler”

<http://byvm.kapadokya.edu.tr/5.-HZ.-MUHAMMED-IN-MISIR-MUKAVKIS-INA-MEKTUBU> [31.12.2023].

⁵⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, C.1, (İstanbul: Akit Y. 1997), 185.

⁵⁵ Hıncal Uluç, “Hz. Muhammed’in Mektubu Bulundu”, *Sabah Gazetesi*, 06 Ağustos 2017.

altın kısımlara dahi tamah edilerek sökülerek alınmış ve Latin yağmacılar tarafından gemilere yüklenmek suretiyle sandıklar içerisinde Venedik Limanı'na taşınmıştır.⁵⁶

Şekil 1.6. Ompolyon

Kaynak: <https://www.ayasofyacamii.gov.tr> [31.12.2023].

Hatta bu yağmacı gemilerden birine Ayasofya'nın büyük kilise mihrabını da yüklemişlerdir. Ne var ki gemi Ege Denizi'nde bir fırtınada batınca Ayasofya'nın en kutsal parçalarından bazıları da gemiyle birlikte denizin dibini boylamıştır.⁵⁷ Yıldırım Bayezid döneminde şehre gelen Smolenskli İgnatius, meydandaki boğa heykellerinin boynuzlarının bile Latin işgalcileri tarafından koparıldığını yazmaktadır.⁵⁸

Batılı bir askerî tarihçi David Nicolle'a göre; “*Dördüncü Haçlı Seferi'nin 'kutsal savaşçıları' şimdi, büyük Konstantinopolis şehrinin görmüş olduğu en kötü katliam, yağma, tecavüz ve amaçsız yıkım çılgınlığıyla zaferin tadını çıkarıyorlardı.*”⁵⁹ demiştir.

Vaktiyle İmparator Augustos tarafından Roma'ya oradan da İmparator Konstantinos tarafından İstanbul'a getirilen, ancak Latin işgali sırasında yağmalanıp Venedik'e

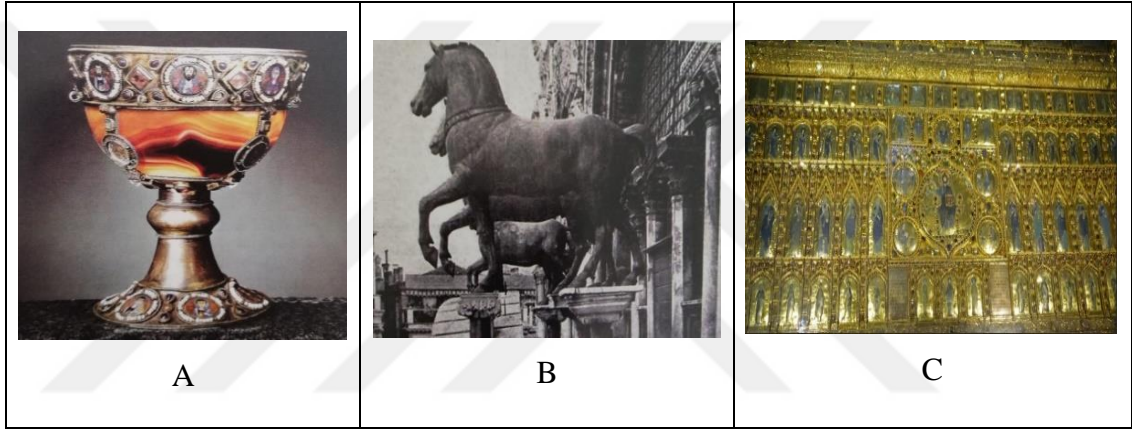
⁵⁶ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 150.

⁵⁷ Pralong Annie, *Bizans: Yapılar, meydanlar, yaşamlar*, Çev. Buket Kitapçı Bayrı, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011), 89.

⁵⁸ Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 60.

⁵⁹ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yılları (1261-1453)*, Çev. Bilge Umar, (İstanbul: Tarih V. Yurt, 1999), 76.

götürülen at heykelleri de halen Venedik'te San Marco Kilisesi'nin cephesini süslemektedir.⁶⁰ Klasik Bizans tarihçisi Vasiliev'in çağdaş bir kaynaktan aktardıkları gayet mühim, zira anlatıcının Ayasofya yağmasına dair anlattıkları sayesinde ortaya çıkan dehşet verici manzara hakkında yeterince fikir vermektedir; “*Şehir düştükten sonra Latinler üç günlüğüne zulüm yaptılar ve asırlardır İstanbul'da toplanmış olan ne varsa her şeyi yağmaladılar. Ne kiliseler, ne rölikler (kutsal kalıntılar) ne de sanat abidelerine saygı gösterilip esirgendi. Latin rahipleri ve pederler de, Batılı şövalye ve askerler de yağmada rol almışlardı.*”⁶¹ diye anlatmıştır.

Şekil 1.7: A) İstanbul yağmasından götürülüp San Marco hazinesine konulan kutsal kupa. B) San Marco'da sergilenen at heykelleri. C) Venedik'te Pala d'oro olarak tanınan altın mine işi mihrab paravanası.

Kaynak: A) Semavi Eyice, “Bizans İmparatorluğunun Çöküşünün Başlangıcı”, *Divan İlmî Araştırmalar*, 2004/1, 196. **B)** Armağan, a.g.e., 73. **C)** Akgündüz, a.g.e., 150.

1.5. Fetih ve Ayasofya

İstanbul ve büyük mabet Ayasofya'nın ele geçirilmesi, yüzyıllar boyu birçok ordu komutanı ve devlet adamının hayallerini süslemiştir. Burası jeopolitik konumu itibariyle

⁶⁰ Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, 73.

⁶¹ A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, cilt II, (Madison: The University of Wisconsin Press, 1958), 461.

Avrupa ve Asya arasında geçiş kapısıdır. Bu şehre sahip olan iki kıtayada hükmedebilir düşüncesi hakimdir. Fatih'in en eski Ayasofya vakfiyelerinden birinde tarihte birçok hükümdarın şehri almak için geldiği, fakat neticede başarısız oldukları yazılmıştır.⁶² Hristiyanlık duygusuyla Anadolu'ya gelen Haçlı orduları bu şehri de etkilemiştir. Yukarıda kaydedildiği gibi, 1204 tarihli Latin işgali ile İstanbul ve Ayasofya barbarca talan edilmiştir. Şehrin etrafında Franklar, Venedikliler, Pisalılar ve Cenovalılar gibi kavimler koloniler kurmuşlardır. Türk asıllı kavimler, kuzey doğudan Bizans'a saldırmışlardır. Bulgar hakanlarının bu şehir uğruna Bizans ile mücadele ettikleri bilinmektedir.⁶³

Şekil 1.8: Ayasofya güney kapısı girişinde bulunan, fetih hadis-i şerifinin kaydedildiği 1109 /1698 tarihli kitabe.

Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

Fâtih'e kadar, İstanbul'un fethi konusu Müslümanlar için büyük önem arz etmiştir. Bu duyguyu, Hz. Muhammed'in (s.a.v) "*İstanbul birgün fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onu fetheden asker ne güzel askerdir*"⁶⁴ hadisindeki methe muhatap olma ve peygamberî müjdeyi yerine getirme düşüncesi kuvvetlendirmiştir. Buna istinaden, daha ilk devirlerden itibaren her Müslüman komutan ya da devlet adamı, Bizans Devleti'nin merkezini fethetmek niyetini taşımış ve bunun için gayret sarfetmiştir. Bu gayretlerde şehrin coğrafi, siyasi ve iktisadi konumu da itici güçlerden biri olmuştur.

⁶² Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 227.

⁶³ Aurel Decei, "İstanbul (Eski Devir)", *İslam Ansiklopedisi*, c. 5, Kısım. 2, İstanbul, 1987, s. 1144-1170.

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV. 241 (855); Bkz. Şekil 1.8.

Bunun yanında Müslümanlar, 1000 yıla yakın bir süre İstanbul'u fethedip, Ayasofya'yı camiye çevirmenin hayalini yaşamışlar, ancak bu idealin gerçekleştirilmesi Fâtih'e nasip olmuştur.⁶⁵

İstanbul'u fethetmek isteyen Müslümanlar defalarca teşebbüste bulunmuşlardır. Fatih'ten önce. H.52/672'de Hz. Peygamber'in mihmandarı olan Ebu Eyyub el-Ensâri ile başlayan fetih hareketi, ancak onuncu seferinde, yani Fâtih Sultan Mehmet'in Bizans'a son hamlesi ile neticelenmiş, İstanbul Müslüman ordularına, Osmanlı askerine kapılarını açmıştır.⁶⁶ Bir kısım kaynaklarda, Emeviler ile Abbasiler'in, H.34/655-H.169/785 tarihleri arasında İstanbul'u almak için beş sefer düzenledikleri; Osmanlıların ise, İstanbul'u yedi kere muhasara ettikleri ve yedincisinde fethettikleri kayıtlıdır. Bazı araştırmalarda Osmanlılar'ın 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ikisi Yıldırım Bayezid, biri Musa Çelebi, biri de II. Murad döneminde olmak üzere İstanbul'u dört kez kuşattıkları belirtilmektedir.⁶⁷

857/1453 29 Mayıs Salı günü İstanbul fethedilmiştir. Osmanlılar, şeri hukuk kaidesine göre hareket etmişlerdir. Tarihi ve milli an'ane gereği Fâtih, vakit geçirmeden Ayasofya'yı camiye çevirmek gayesiyle buraya yönelmiştir. Mabedin azametini görünce hayran kalmıştır. O sırada bir Türk askerinin mabedin mermerlerinden birisini kırmakta olduğunu görünce, askere bu tahribatı neden yaptığını sormuş, o da din için yaptığını söylemiştir. Fatih burada, “*servet ve esirler size yeter, şehrin binaları bana aittir*” diyerek askerinin tahribatına mani olmuş ve onu yakın korumalarıyla dışarı çıkarmıştır. Lamartine'nin beyanıyla Fatih Sultan Mehmet, fetihten sonra büyük tahribatın yapılmasına engel olmuştur.⁶⁸

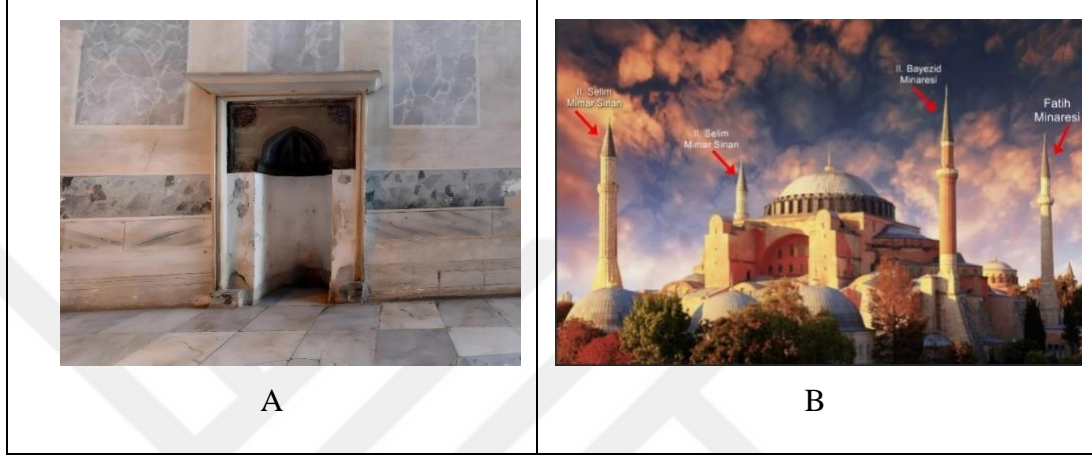
⁶⁵ Erhan Afyoncu, “On Soruda İstanbul Kuşatmaları ve Fatih”, *Popüler Tarih*, S. 33, (2003): 32-37.

⁶⁶ Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Kitabut-Tarih-i Kühü'l-Ahbar*, C. 1, Haz. Ahmet Uğur, Ahmet Gül, Mustafa Çuhadar, (Kayseri, Erciyes Üniv. Yayınları, 2006), 472.

⁶⁷ Fahameddin Başar, “İstanbul'un Fethine Dair Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 8, S. 16, (2010): 61-100.

⁶⁸ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 235.

Devrin Osmanlı tarihçilerinden Tursun Bey'e göre; Fâtih atından inerek Ayasofya'ya giriş yapmış ve mabedin harap halini görünce ilk sözleri şöyle olmuştur; “Örümcek Kisra'nın penceresinde perdedarlık yapıyor / Baykuş, Efrasiyab'ın kalesinde nevbet vuruyor/bekliyor.”⁶⁹

Şekil 1.9: A) Sultan Fatih'in ikindi namazını kıldığının işareti olarak muhafız salonuna yapılan mihrab. B) Ayasofya Minareleri ve Bânisi.

Kaynak: A) Ekrem Yeşilsu Arşivi. B) www.ayasofyacamii.gov.tr [31.12.2023].

Fatih, Ayasofya'ya sığınan ahaliye canlarının ve mallarının kendisine emanet olduğunu, dinlerini istedikleri gibi yaşayabilecekleri garantisini vermiştir. Ayasofya'da ezan okutup ikindi namazını kılmıştır. İkinci namazını caminin muhafız salonu olarak bilinen son namaz yerinde kılmıştır.⁷⁰ İstanbul Kadısı Hızır Çelebi'yi çağırarak Ayasofya'nın cuma gününe kadar hazırlanmasını istemiştir. İlk Cuma Namazını Akşemsettin Hazretleri kıldırmıştır.⁷¹ Fâtih Sultan Mehmet Han, Ayasofya Camii'ne mihrap minber ve ahşap minare ekletmiştir. Topkapı Sarayı tarafında ve III. Ahmet Çeşmesi karşısındaki bu ahşap minare Yavuz Sultan Selim döneminde taş minareye çevrilmiştir.⁷² Yani kiblenin sol tarafındaki minare Fatih'e aittir. Fâtih Sultan Mehmet Han Ayasofya Medresesi'ni

⁶⁹ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l Feth*, Haz. Mertol Tulum, (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 1977), 63.

⁷⁰ Ahmet Muhtar Paşa, *Feth-i Celil-i Kostantiniyye*, (İstanbul: Bedir Yayınları, 1994), 352-359.

⁷¹ A.g.e., 387-390.

⁷² Semavi Eyice, *Ayasofya I*, (İstanbul: Yapı Kredi Y. 1984), 208.

caminin bitişğine yaptırmıştır. Sahn-ı Seman medreselerinden önce bu medrese kurulmuştur. Bu medrese yapılıncaya kadar eğitim faaliyetleri Ayasofya'nın üst katındaki papaz odalarında devam etmiştir. Fâtih vakfiyesinde medreseden bahsederken “*cihad-ı asgar bitmiş cihad-ı ekber başlamıştır.*” diyerek İstanbul'un fethini, ilim tahsilinin yanında küçük cihat olarak görmüştür. Bu da Fâtih'in sadece bir komutan değil, âlim bir zat olduğunu bize göstermektedir. Medresenin hocaları Molla Hüsrev ve Ali Kuşçu gibi İslam tarihine damga vurmuş önemli şahsiyetlerdir. Ali Kuşçu; Akkoyunlu Devleti'nin yani Uzun Hasan'ın elçisi olarak Fâtih'in huzuruna çıkmıştır. Matematikçi ve astronomi uzmanı olan Ali Kuşçu, Semerkant'ta Uluğ Bey'in talebesi olarak yetişmiş ve bir de yeraltı rasathanesi kurmuştur. Kendisi gibi matematikçi olan Ali Tusi ile birlikte elçilik görevinden sonra İstanbul'a gelmiştir.⁷³

Fâtih, Kuşçu'yu Ayasofya Medresesi'ne, Tusi'yi ise Zeyrek Medresesi'ne atamıştır. Ali Kuşçu, başlangıç meridyenini Ayasofya'nın bahçesinden geçirek meridyen haritasını tamamlamıştır. Sultan Mehmet Han, Ayasofya'daki tahribatın bir daha meydana gelmemesi için yıllık 14.000 altın ayırmış ve çok büyük bir akar sağlamıştır.⁷⁴ Molla Hüsrev'e ceylan derisi üzerine 69,5 metre uzunluğunda bir vakfiye yazdırmıştır. Bu vakfiye o kadar geniştir ki sadece 2850 dükkan İstanbul'dadır. Günümüzde ülkemiz sınırları dışında bulunan araziler, hanlar ve hamamlar dahil değildir.⁷⁵ Vakfiyenin ve medresenin akıbetine müze döneminde detaylı olarak değineceğiz. II. Bayezid döneminde kibleinin ve caminin sağ tarafında bulunan 16 köşeli kırmızı tuğlalı minare inşa edilmiştir.⁷⁶

⁷³ Ekmelettin İhsanoğlu, “Fatih Külliyesi Medreseleri Ne Değildi! Tarih Yazıcılığı Bakımından Tenkit ve Değerlendirme Denemesi”, *İstanbul Armağanı: Fetih ve Fatih*, Der. Mustafa Armağan, (İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 105-136.

⁷⁴ Halil İnalçık, *Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası*, Çev. Fahri Unan, Dünya Kenti İstanbul, (2015): 31.

⁷⁵ Cahit Baltacı, *15 ve 16. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, (İstanbul: İrfan Matbası, 1976), 475-480.

⁷⁶ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 314.

Şekil 1.10. Ayasofya Medresesi'nin iç ve dış görünümünden detay.

Kaynak: Çiğdem Münibe Alyanak, “86 yıl sonra ihya edilen Ayasofya Fatih Medresesi açıldı”, www.aa.com.tr/tr/gundem/86-yil-sonra-ihya-edilen-ayasofya-fatih-medresesi-acildi/2563527 [16.04.2022].

Sultan II. Bayezid babasının yaptırdığı mihrabı da mermerle kaplatmıştır. II. Bayezid, Fatih Medresesi'nin üstüne hücreler ilave ederek geniş bir müderris kadrosuyla buranın tekrar faaliyete geçmesini sağlamıştır.⁷⁷

Yavuz Sultan Selim döneminde Ayasofya-i Kebîr Camii'nde İslam tarihi ve Müslümanlar açısından çok önemli bir olay meydana gelmiştir. Yavuz Sultan Selim Han Mısır seferine giderken 73. İslam Halifesi III. Mütevekkil Alallah, Sultanı Halep'te karşılamış ve ona tabi olup Mısır'a birlikte girmişlerdir. Mısır seferi dönüşü ilk Cuma Namazı Ayasofya-i Kebîr Camii'nde kılınmıştır. Namazdan sonra alimlerden alınan fetva ile Peygamberimizin cübbesi III. Mütevekkil Alallah tarafından Yavuz Sultan Selim Han'a giydirilmiştir.⁷⁸ Böylece halifeliğin Abbasilerden Osmanoğullarına geçişinin resmi devir teslim merasimi Ayasofya-i Kebîr Camii'nde yapılmıştır. Yakın dönem tarihçilerimiz bu olaya temkinli yaklaşırsa da Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı Lütfü Paşa'nın yazdığı,

⁷⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, C. 3, (İstanbul: Fetih Cemiyeti, 1989), 318.

⁷⁸ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, 655.

aslı şu an Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan “*Risâletü Halâsi'l Ümme fi Marifeti'l-Eimme*”⁷⁹ adlı eserinde teferruatıyla anlatmaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman, Budin seferinden dönerken Maryas'ın sarayından iki şamdan getirmiş, Ayasofya'ya hediye etmiştir. Halen mihrabın sağ ve sol taraflarında sergilenmektedir, üstünde Budin zaferi ve hediyenin mahiyeti yazmaktadır. Sultanahmet Meydanı'ndaki Hürrem Sultan Hamamı, Ayasofya Hamamı olarak Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Evliya Çelebi'ye göre bu hamam İstanbul'un en büyük ve en güzel hamamıdır.⁸⁰

Şekil 1.11: A) Kânuni'nin Budin'den getirdiği şamdanlık. B) Ayasofya için yaptırılan Hürrem Sultan Hamamı.

Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

Ayasofya-i Kebîr Camii'ndeki önemli değişimler Sultan II. Selim döneminde başlamıştır. Camide çatlaklar meydana gelince Sultan II. Selim'in emriyle Mimar Sinan çalışmalarına başlamıştır. Camiyi sağlı ve sollu dev yan payandalar ve göğüsleme duvarlarıyla sıkıştırmış, kubbe baskısından dolayı yanlardan açılmasına mani olmuştur. Kubbeyi de onarıp, kuzeydeki 3. ve 4. minareleri inşa etmiştir. Bu geniş restorasyon Ayasofya'dan sahile kadar inmiştir. Mimar Sinan 50 metre aralıklarla derin kanallar kazarak içini doldurmuş, sahile kadar Ayasofya'nın çevresini bir bütün olarak sıkıştırmak ve sağlamlaştırmak istemiştir. İlk defa Ayasofya bahçesine defnedilen padişah Sultan II. Selim'dir.

⁷⁹ Lütü Paşa, *Risâletü Halâsi'l Ümme fi Marifeti'l-Eimme*, Süleymaniye Kütüphanesi, nr.2877.

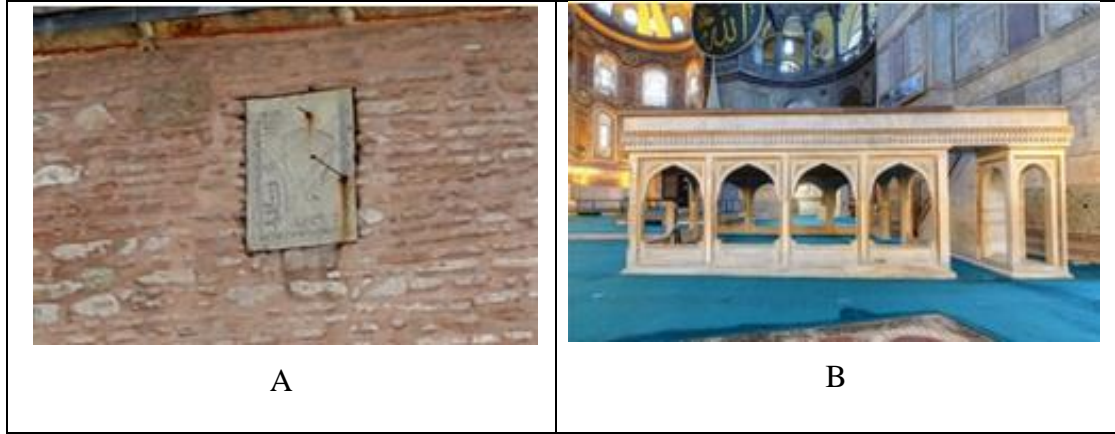
⁸⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. 1, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1989), 333-334; Bkz. Şekil 1.11.

Şekil 1.12: Ayasofya türbeler bölümü.

Kaynak: www.ayasofyacamii.gov.tr [31.12.2023].

Türbesini Mimar Sinan yapmıştır. Mimar Sinan'ın II. Selim'e hitaben şöyle dediği rivayet edilir; “*Sen ki Selimiye Camii gibi bir mabet yaptırдын, ben de senin türbeni Selimiye Camii'nin minyatürü şeklinde yapacağım*”. Sultan II. Selim türbesi Selimiye Camii'nin minyatürüdür. Sekiz sütun üzerine ana kubbe oturtulmuş, sütun başlıkları da Selimiye Camii'nin aynıdır.⁸¹

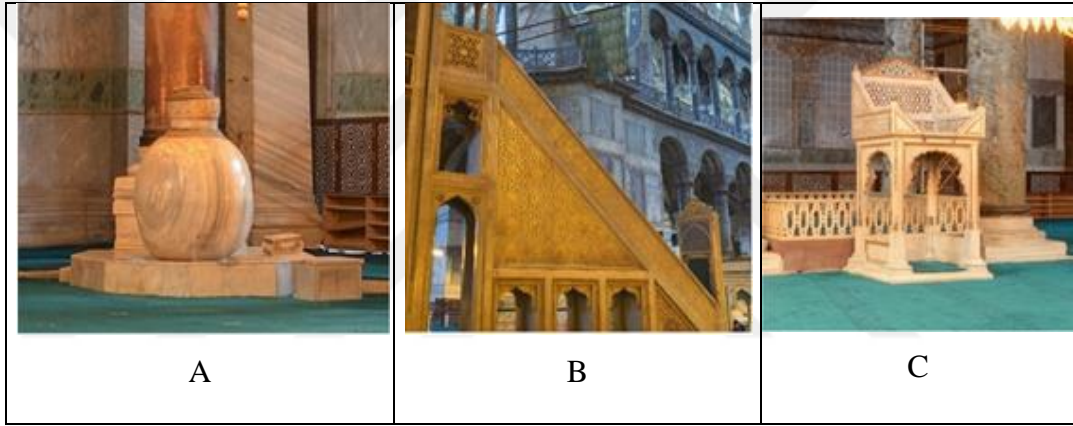
Şekil 1.13: A) III. Murat döneminde yapılan güneş saati. B) Müezzin Mahfili.

Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

III. Murat döneminde ise caminin iç çehresi değişmiştir. 1595'de minber yenilenmiş ve günümüze ulaşmıştır. Minber kapısının üstünde taç şeklindeki hat levhada “*Hüvel baki*

⁸¹ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 344-361.

essamed” yazılıdır. Karşılıklı dört tane müezzin mahfili ve son namaz yerindeki mükerrer tekbir için müezzin mahfili Mimar Sinan’a yaptırılmıştır. Cami içinde muhteşem mermer oyması vaaz kürsüsü ve cami dışında güney batı duvarında üstünde iki demir çubuk bulunan mermer güneş saati de III. Murat’ın hediyesidir. Cami içerisinde sağda ve solda sergilenen yuvarlak mermer küpler, III. Murat döneminde Bergama’dan getirilmiş, Mimar Sinan tarafından Ayasofya’daki yerlerine yerleştirilmiştir. Ayasofya’nın bahçesine defnedilen ikinci padişah III. Murat’dır. Türbesinin yapımına Mimarbaşı Davut Ağa başlamış, Dalgıç Ahmed Ağa bitirmiştir. Türbeler bölümünde III. Murat türbesinin sağında kendisinden önce ölen çocuklarının türbesi bulunmaktadır.⁸²

Şekil 1.14: A) Sultan III. Murat döneminde Bergama’dan getirilen mermer küp. B) 1595 yılında yaptırılan minber. C) III. Murat döneminde yaptırılan mermer vaaz kürsüsü.

Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

Türbeler bölümüne geçtiğimizde sol tarafta Justinianus döneminden itibaren vaftizhane olarak kullanılan, Osmanlı Devleti’nin de gaz yağı deposu olarak kullandığı bölüm, Sultan I. Mustafa ve Sultan İbrahim türbeleridir.⁸³ Divan yolu üzerindeki III. Mehmed türbesine bitişik görünen, Hürrem Sultan Hamamı’nın karşısındaki sebil, Sultan İbrahim döneminde

⁸² Emir Faysal Arvas, “İstanbul Suriçi Türbelerinde Hat”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995), 40.

⁸³ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 406.

yapılmıştır.⁸⁴ III. Murad devrinde mihrap ve minber yenilendikten sonraki restorasyonun Sultan Ahmed Camii'ni yaptıran I. Ahmed döneminde yapıldığını görmekteyiz. Mihrabın üst kuşak yazısında Besmele ile beraber Bakara Suresi 255. Ayeti (Ayete'l Kürsi) yazmaktadır.

Şekil 1.15. I. Ahmet döneminde yenilenen mihrabın kuşak yazısı. Ayete'l Kürsi olarak bilinen Bakara 255. Ayet yazmaktadır.

Kaynak: www.ayasofyacamii.gov.tr [31.12.2023].

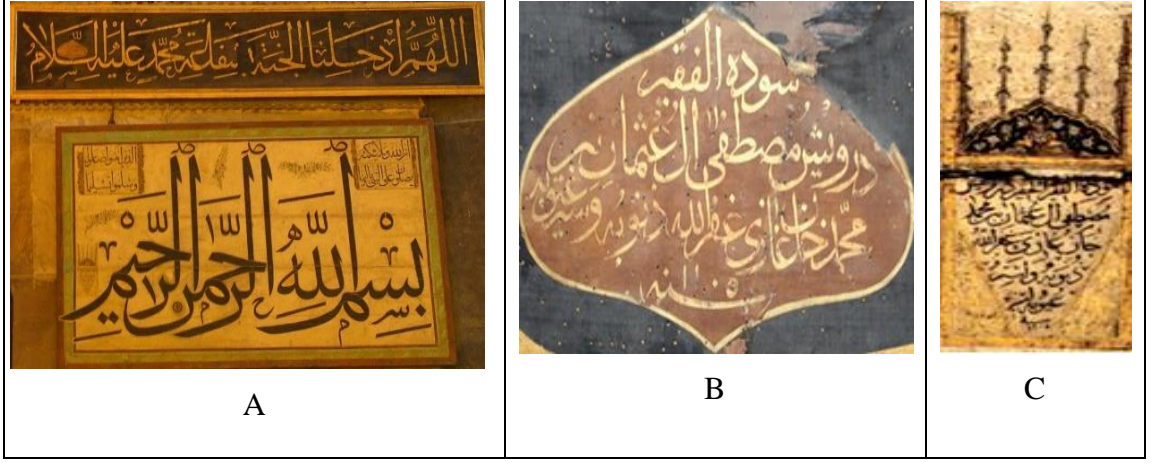
Ayet sonundaki imzada “*Ketebe hü El-Fakir Muhammed H/1016 (M/1607)*” yazmaktadır.⁸⁵ Mihrabın sağ tarafında duvarda bulunan hat levhaların en alt kısmındaki dördüncü levha, Sultan II. Mustafa'ya ait olup, şehzadeliği döneminde yazmıştır. Besmele yazılı levhanın üst sağ ve sol kısmında, “*Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber Muhammed'i överler; Ey inananlar! Siz de O'nu övün, O'na salat ve selam getirin*”⁸⁶ mealindeki Ahzâb suresinin 56. âyeti yazılmıştır. Levhanın ana kısmında celi muhakkak hat ile besmele yazılıdır. Sol alt kısımda imza bulunmaktadır. Basmelenin üstündeki hat ise “*Peygamberimiz aleyhisselamın şefati ile cennete bizi dahil et Allahım*” mealindeki dua yer almaktadır. Her iki hattın imzasında şu ibare yazılıdır; “*sevvedehü elfagir el hakir derviş Mustafa âli Osman bin Muhammed han gazi, ğaferallahü zünübehü vesetra uyübehü amin. H.1105.*”⁸⁷ Bu tarih (1694), II. Ahmed devrinin sonlarını göstermektedir.

⁸⁴ İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, (İstanbul: Kapı, 2008), 65.

⁸⁵ Bkz. Şekil 1.15.

⁸⁶ “Ahzâb Suresi, 56. Ayet Tefsiri”, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Ahzâb-suresi/3589/56-ayet-tefsiri> [31.12.2023].

⁸⁷ Yasemin Sönmez, “Ayasofya Külliyesi'nin Hat Levhaları ve Kitabeleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 25.

Şekil 1.16. A) Mihrabin sağında Sultan II. Mustafa'ya ait levhalar. B) Duadaki imza. C) Besmeledeki imza. (Besmeledeki imza detayına “*hakir*” ifadesi eklenmiştir.)

Kaynak: Kürşat Aslan, “Ayasofya Sempozyumu”, *DİB Yayınları*, (Ekim 2021): 481.

Sultan III. Ahmed döneminde 25 Mayıs 1719 tarihinde meydana gelen depremde Ayasofya’da hasarlar oluşmuş ve III. Ahmed’in emriyle tamir edilmiştir.⁸⁸ “*III. Ahmed, halen cami mihrabının sağ cihetindeki duvarda görünen, celi sülüs hatla nakşedilmiş, soldan en alttaki levhayı yazarak camiye hediye etmiştir. İmzası Lafzatullahın altındadır.*”⁸⁹ Duvarda alt alta sıralanan levhalar arasında üçüncü sırada solda yer alan bu levha üzerinde; “*Hikmetin başı Allah korkusudur*” mealindeki hadis yazılıdır. Şekil 1.17’de görüldüğü üzere III. Ahmed hattının yanında hocası Veliyyüddin Efendinin “*Bârekellahü Teâla*”, “*Allah mübarek etsin*” yazılı hattı bulunmaktadır. Bu levha mihrabın solunda asılıdır. Hoca ve talebe burada karşılıklı olarak sergilenmiştir.

Nevşehirli Damad İbrahim Paşa’nın Veziriazamlığı zamanında, mahyası olmayan çifte minareli camilere mahyalar yapılmak üzere padişah fermanı sadir olmuş, her caminin mahyasının masrafı kendi vakfından karşılanırken, Ayasofya’nın mahya masrafı, III. Ahmed vakfından karşılanmıştır. Bazı incelemelerde ise Ayasofya minarelerine mahya

⁸⁸ Mehmet Genç, Mehmet Mazak, *İstanbul Depremleri, Fotoğraf ve Belgelerde 1874 Depremi*, (İstanbul: İBB Yayınları, 2000), 20.

⁸⁹ Azade Akar, “Ayasofya’da Bulunan Türk Eserleri ve Süslemelerine Dair Bir Araştırma”, *Vakıflar Dergisi*, S. 9 (1971): 282.

çekmek için Damat Nevşehirli İbrahim Paşa'nın vakıf yaptığı kaydedilir.⁹⁰ Sultan III. Ahmed zamanında Ayasofya Camii yeniden önemli bir onarım geçirmiş, buraya bazı ekler yapılmıştır.⁹¹ “Bugün mihrabın solundaki dehliz duvarlarında, daha eski olan III. Murad devrine ait mahfilin hatırası olan değerli çinilerle kaplı mahfil mihrabı görülmektedir.”⁹² Eski resimlerden buraya ahşap merdiven ile çıkıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 1.17: A) III. Ahmed'e ait Levha. B) Hocası Veliüddin Efendiye ait hat levha.

Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

Sultan I. Mahmud da Ayasofya'ya büyük önem vermiş, Ayasofya'nın daha önce beliren tehlikeli durumları tespit edilmiş ve mozaiklerin üstü bir badana ile kapatılmıştır. Böylece o tarihe kadar kısmen görülebilen mozaiklerin en azından badana eskiyip dökülene kadar kapandığı bilinmektedir.⁹³ I. Mahmud Ayasofya'yı külliye çevirmiştir. Bahçedeki hat ve işlemlerle tezyin edilmiş olan muhteşem şadırvan, hemen yanındaki iki katlı sıbyan mektebi, Ayasofya'nın Soğuksu Çeşmesi Sokak tarafında bulunan imarethane, III. Ahmed Çeşmesi tarafından girişi bulunan Hünkar Kasrı, cami içerisindeki altın varaklı kütüphane Sultan I. Mahmud tarafından Ayasofya-i Kebîr Camii'ne ilave edilmiştir. I. Mahmud Kütüphanesi Osmanlı kütüphanelerinin en zenginidir. Kütüphanede, Süleymaniye kütüphanesindeki kataloglara göre fen, felsefe, matematik, astronomi, kozmografya ve

⁹⁰ Ayvansarayı Hüseyin Efendi, *Hadikatü'l-Cevami*, Çev. Ahmet Nezih Galitekin, (İstanbul, İşaret, 2001), 42.

⁹¹ Sabahattin Türkoğlu, *Ayasofya'nın Öyküsü*, (İzmir: Yazıcı Basım, 2002), 139.

⁹² Kürşat Aslan, “Ayasofya Sempozyumu”, *DİB Yayınları*, (Ekim 2021): 478.

⁹³ Sabahattin Türkoğlu, *Ayasofya'nın Öyküsü*, 134.

İslami ilimleri ihtiva eden 9002 el yazması eser mevcuttur.⁹⁴ Müze döneminde kütüphane ve eserler tekrar ele alınacaktır. Mihrap içinde son sıradaki hat ise; “*Zekeriyya mabette durmuş namaz kılariken melekler ona şöyle nida ettiler.*”⁹⁵ mealindeki Âl-i İmran suresinin 3/39. Ayetinden bir bölüm yer almaktadır. Alttaki imzada “*Ketebühü İsmail ruznamçe-i Ayasofya-i Kebîr. Sene Receb 1151*” ibaresi yazılıdır. H/1151-M/1738 tarihli bu hattın da I. Mahmud döneminde yazıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 1.18: A) Ayasofya Şadırvanı B) Mihrab içindeki İsmail Efendiye ait hat levha.

Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

1766 yılında İstanbul'da küçük kıyamet olarak adlandırılan, kurban bayramının ikinci günü büyük bir deprem yaşanmıştır. İstanbul depremi, Genç'e göre iki dakika sürmüştür. Birçok cami yıkılırken Ayasofya da hasar almıştır. III. Mustafa'nın emriyle ivedi olarak tüm camilerle beraber Ayasofya da tamir edilmiştir.⁹⁶

⁹⁴ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 424-428.

Şadırvanda 16 şebeke bulunmakta ve her şebekenin üzerinde, tunç dökme alemin içinde; “*Biz her canlıyı sudan yarattık*” mealindeki Enbiya Suresi 30. Ayetinden bir bölüm yazmaktadır. Kubbe kuşak yazılarında ise İmam Busirî'nin Kaside-i Bürde'si yazılıdır.

⁹⁵ “Enbiyâ Suresi, 30-33. Ayet Tefsiri”, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Enbiy%C3%A2-suresi/2513/30-33-ayet-tefsiri> [02.11.2023].

⁹⁶ Mehmet Genç, Mehmet Mazak, *İstanbul Depremleri, Fotoğraf ve Belgelerde 1874 Depremi*, (İstanbul: İBB Yayınları, 2000), 21.

Şekil 1.19: A) Mihrabın solunda sergilenen Mehmet Esat Yesâri'ye ait levha. B) Mihrabın üzerindeki Silahtar Yahya'ya ait olan hat levha.

Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

Sultan III. Selim döneminde mihrap restore edilmiştir. Mihrabda en üstteki hat levhada “Zekeriyya onun yanına mabede her girişinde” mealinde Âli İmrân suresinin 37. Ayetinden bir bölüm yazılmıştır.⁹⁷ Hattın sonundaki imzada “Ketebühü Silahtar Yahya Sultan Selim Han H.1202/1787” yazmaktadır. III. Selim’in silahlarının bakımını yapan silahtârı böyle bir hat yazmıştır.⁹⁸ III. Selim’in de hattat olduğu bilinmektedir. Hocası Mehmet Esat Yesari’nin hattı da mihrabın solunda asılıdır. III. Selim, saltanatının son zamanlarında Ayasofya Camii’nde selamlıkta otururken Özbek kıyafetli bir şahıs padişahın oturduğu kafese taş atıp, kafesi kırmış ve taş padişahın önüne düşünce bu harekete girişen kişi muhakeme edilmeksizin Bab-ı Hümayun önünde katlolunmuştur. Ancak III. Selim, selamlık dönüşü bu kişinin sorgulanmadan katledildiğini öğrenince hoşnut olmamıştır.⁹⁹ Ayasofya’nın en önemli hatlarından olan “Hasbiyallahü vahde” yazılı levha, Mehmet Esat Yesâri’ye aittir.¹⁰⁰ Osmanlı tarihinde 1808 yılında Alemdar Mustafa Paşa’nın öldürülmesi ile devam eden yeniçeri isyanında Topkapı Sarayı’na

⁹⁷ “Âl-i İmrân Suresi, 37. Ayet Tefsiri”, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C3%82-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/330/37-ayet-tefsiri> [02.11.2023].

⁹⁸ Diğer camilerde “Nereden yola çıkarsan çık, (namazda) Mescid-i Haram’a doğru dön” mealindeki ayet yazılıyken, burada Hz. Meryem ile ilgili ayetin mabet kısmı yazılmıştır.

⁹⁹ Câbi Târîhi, *Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, C. 1, (Ankara, TTK, 2003), 89.

¹⁰⁰ Süleyman Sâdeddin Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Haz. İbnülemin Mahmud Kemal, (İstanbul: 1928), 717.

giremeyen yeniçeriler Ayasofya'nın minarelerine çıkararak Topkapı Sarayı'na doğru kurşun atmışlardır. Ayasofya'nın bir kısmına hasar vermişler, çıkartılan yangında türbeler tahrip olmuş, Ayasofya'nın bir bölümü ve halıları yanmıştır. 1809 yılında II. Mahmut tarafından restore ettirilerek bir cuma selamlığı ile tekrar ibadet açılmıştır.¹⁰¹

Şekil 1.20: Mihrabın sağında asılı olan Sultan II. Mahmud'a ait levhalar.

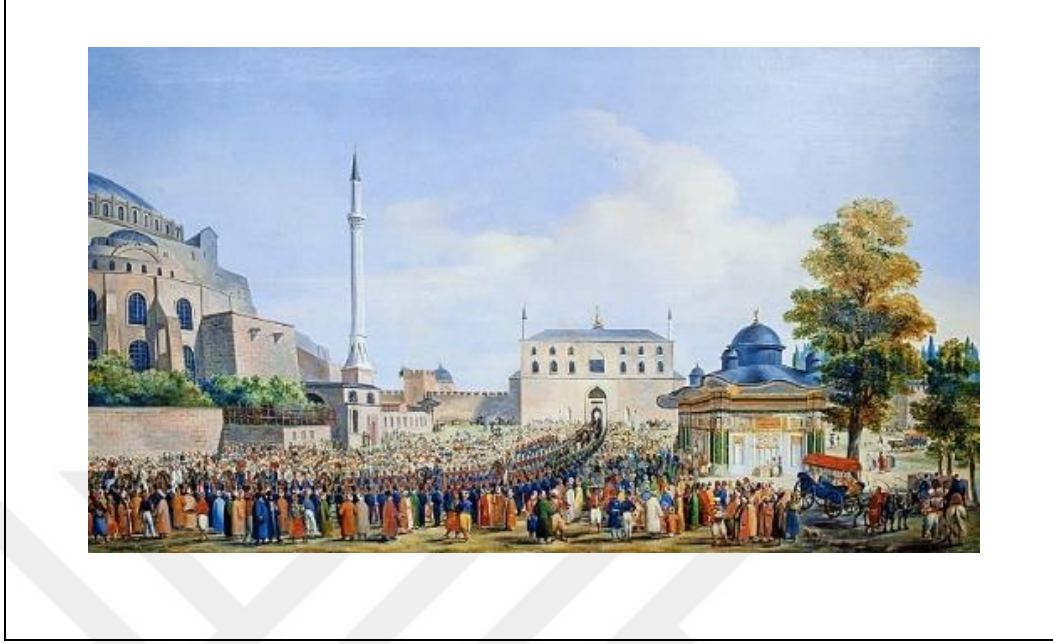
Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

Mihrabın sağındaki duvarda en üstten I. ve II. sıradaki hat levha Sultan II. Mahmud'un kendi el yazısıdır ve Ayasofya'ya hediye etmiştir.¹⁰² İlk levha celi sülüs hat ve zerendud olarak hazırlanmış ve “*Lêilâheillallah Hüve rabbî ve Rabbül âlemin, Muhammedün nebiyyün sallallahü aleyhi vesellem. Ketebehü Mahmud bin Abdülhamid Han*” yazmaktadır. İkinci levhada “*süphanellahi ve bihamdihi süphanellahlil azim. Ketebehü Mahmud bin Abdülhamid Han*” yazmaktadır.¹⁰³

¹⁰¹ Erdem Yücel, “Ayasofya Çalışmaları ve Yapılan Onarımlar”, *AyasofyaMüzesi Yıllığı*, (No.11, 1990), 161.

¹⁰² Azade Akar, “Ayasofya’da Bulunan Türk Eserleri ve Süslemelerine Dair Bir Araştırma”, *Vakıflar Dergisi*, S. 9 (1971): 282.

¹⁰³ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 473-482.

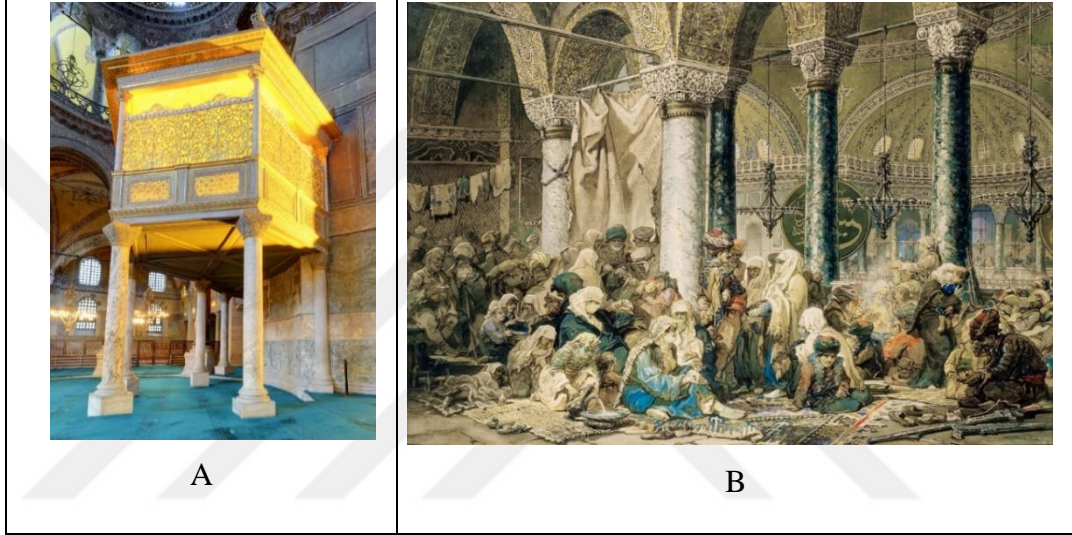
Şekil 1.21: Selamlık Alayı, Sultan II. Mahmud'un Bâb-ı Hümayun'dan çıkışı ve Ayasofya.

Kaynak: İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

Sultan Abdülmecid İtalyan mimar Fossati'ye Ayasofya-i Kebîr Camii'nde geniş bir restorasyon çalışması yaptırmıştır. Ayasofya'nın tamir işinin yabancı bir mimara verilmesinin siyasi bir karar olduğu savunulmuştur. Bu devirde Osmanlı Devleti, Rusya ve Fransa ile Hristiyan azınlıklar yüzünden anlaşmazlık içindeyken, iç siyasette de çalkantılar yaşamıştır. Abdülmecid, Ayasofya onarımını, dış siyasete yönelik bir konu olarak görmüştür. O devirde Osmanlı Sarayında baş mimarlık görevinde bulunan Balyan ailesinden kimseyi bu göreve getirmemesi ve Balyan ailesi yerine düşman ülkelerden Rus Çarı'nın saray mimarını bu işin başına getirmesi, siyasi bir taktik olarak algılanmıştır. Ayrıca Abdülmecid'in Hristiyanlık tarihinin en önemli yapılarından biri olan Ayasofya'yı tamir ettirmesinin ve mozaikleriyle birlikte korumasının, Hristiyan dünyasında, özellikle de Rusya'da sempati ile karşılanacağı göz ardı edilmemiştir. Ancak, henüz 23 yaşında olan Abdülmecid, sadece siyasi hesapların peşinde olmamıştır. Dünyaya açık bir idareci olarak, meydana çıkartılan mozaiklere büyük ilgi duymuştur.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 494.

Aynı dönemde Fossatiler, I. Mahmud tarafından yaptırılan hünkar kasrını, cami içerisine doğru uzatarak hünkar mahfiline son halini vermiştir. Ayasofya bahçesindeki muvakkithane de Fossati'ye yaptırılmıştır. Sultan Abdülmecid'in Ayasofya'ya ait mozaik parçalarından yapılmış tuğrası Fossatiler tarafından hediye edilmiş, günümüzde Ayasofya'nın girişinde sergilenmektedir. Müze döneminde uzun süre burada bulunmayan bu tuğra son yıllarda Topkapı Sarayı'nda bulunmuş ve buraya geri getirilmiştir.¹⁰⁵

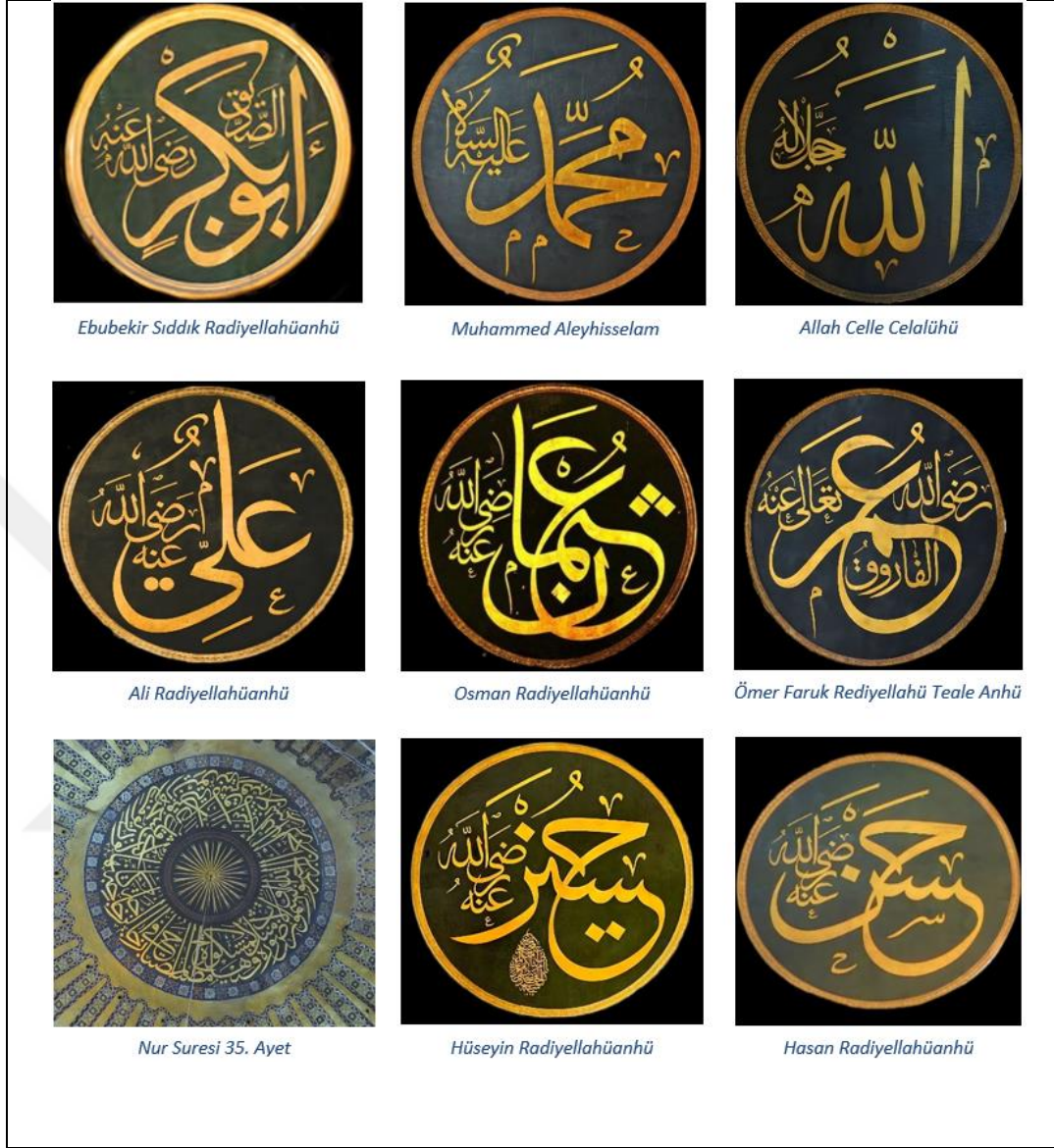
Şekil 1.22: A) Hünkar Mahfili. B) 93 Harbi Mültecileri Ayasofya'da

Kaynak: A) Ekrem Yeşilsu Arşivi. B) Özhan Öztürk, a.g.m.

Ayasofya'ya girdiğimizde bizi kendi sınıfında dünyanın en büyük hat levhaları karşılamaktadır. Lafzullah, Peygamberimizin ismi şerifi, Hulefa-i Raşidin ve Peygamberimizin torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in isimleri yazmaktadır. Son levha olan Hz. Huseyin'in yazısının altında ise damla formunda bir imza vardır. Başlı başına bir sanat eseri olan bu imza aslında sadece yazıların hattatının değil, bu mabedin İslam fethine atılmış imzasının da bir hülasasıdır. Şiari İslamın diğer alametleriyle beraber cami ile bütünleşmiş olan imzanın sahibi, hattat, musikişinas, neyzen ve mutasavvıf Kazasker Mustafa İzzet Efendi'dir.¹⁰⁶

¹⁰⁵ A.g.e., 515-517.

¹⁰⁶ "Ayasofya'nın Nişânesi Kazasker Mustafa İzzet", *Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları Dizisi*, S. 8, (2020): 176.

Şekil 1.23: Kazasker Mustafa İzzet Efendi levhaları.

Kaynak: www.ayasofyacamii.gov.tr [31.12.2023].

Damla formunda imza stilinin seçilmesinin başka bir anlamı daha vardır. İmza, Hz Hüseyin isminin altına atılmıştır. Hattat, Hz Hüseyin’in adını yazarken sonundaki nun harfini tamamlamadan yarım bırakmıştır. “Ra” veya “Ze” şeklinde gördüğümüz harf, kılıç şeklinde de yorumlanmıştır (Şekil 1.23.). Bunun sebebi de Hz Hüseyin’in boynunun Kerbela’da vurulmuş olmasıdır. Bu hadiseye atıf yapmak ve üzüntüsünü dile getirmek için bir hattatın yapabileceği en güzel vuruşu yaparak tek bir damla ile bize koca bir tarihi anlatmıştır. Bir çok siyasi çalkantıların da ortasında olan bu hatların yapılış sürecini

detaylı şekilde anlatan çalışmalar mevcuttur.¹⁰⁷ Harflerin kalem ağzı genişliği 35 santimdir. Daha önce bu büyüklükte hatlar görülmemiştir. Her ne kadar yeni teknolojik imkanlarla daha büyük levhalar yazılabilmekte ise de manevi değeri itibariyle Kazasker'e yetiştirilememektedir. Hattat, bu tecrübeyi daha sonraki talebelere de aktarmıştır.¹⁰⁸

Bu hatlardan önce aynı yerde IV. Mehmet döneminde Tekneci Zâde İbrahim Efendi tarafından yazılan kare şeklindeki hat levhaların olduğu bilinmektedir.¹⁰⁹ Mihrap içinde H/1265 tarihli madalyon şeklindeki “*O kadîm evi (Kâbe) tavaf etsinler.*” Hac suresinin 29. Ayetinden bir bölüm Kazasker'in talebesi Mehmet Şefik Efendi tarafından yazılmıştır.¹¹⁰ Kazasker'in, Hz. Hüseyin isminin altına yazdığı metin 3 cm kalem kalınlığında ve takriben 175x95 cm'dir.¹¹¹ Bugün 175 yaşında olan bu sanat eserlerinin İslam tarihinin siyasal mesajı en yüksek eserleri arasında olduğu kabul edilmektedir. Bunu teyit etmek için levhaların son yüzyılda başına gelenleri nakletmek, konunun anlaşılması için yeterli olacaktır. Müze döneminde hat levhalarının akibeti detaylı olarak ele alınacaktır. Sultan Abdümeccid dönemindeki bu geniş restorasyondan sonra bir Cuma selamlığı ile Ayasofya ibadete açılmıştır. Ayasofya'nın Fossati tarafından tamir edilip ibadete açılmasının hatırasına bakır madalyalar basılmıştır. Bu madalyaların padişah iradesiyle kimlere verileceği de belirtilmiştir. Fossati, Ayasofya'nın bu geniş restorasyonun öncesi ve sonrasını resmederek bu çizimlerini albüm olarak Sultan Abdümeccid'e teslim etmiştir.¹¹² Sultan Abdülhamid döneminde 93 harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşı meydana

¹⁰⁷ Nur Suresi 35. ayetin tamamı değil “*Şargıyyetin vele ğarbiyyeh'e*” kadar yazılıdır.

¹⁰⁸ “Ayasofya'nın Nişânesi Kazasker Mustafa İzzet”, *Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları Dizisi*, S. 8, (2020): 172.

¹⁰⁹ Ahmet Zahit Çelebi, “Ayasofya Levhaları”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, İstanbul Üniversitesi (2021): 210-231.

¹¹⁰ “Hac Suresi - 25-37. Ayet Tefsiri”, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Hac-suresi/2620/25-37-ayet-tefsiri> [02.11.2023]. Bkz. Şekil 1.24.

¹¹¹ Ahmet Zahit Çelebi, “Ayasofya Levhaları”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, İstanbul Üniversitesi (2021): 221.

¹¹² Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 520-528.

gelmiştir. Pek çok acı hadiselere şahit olunmuştur. Bu savaş Osmanlı Devletinin mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır. Savaş sonrası mültecilere Anadolu toprakları ile beraber Ayasofya’da ev sahipliği yapmıştır.¹¹³

Şekil 1.24: A) Kazasker'in H/1265 tarihli damla formundaki imzası. B) Mihrab içindeki Kazasker'in talebesi Mehmet Şefik Efendi'nin hattı.

Kaynak: A) Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları Dizisi, S. 8, (2020): 176. B) Ekrem Yeşilsu Arşivi.

1894 yılında İstanbul depremi meydana gelmiştir. Bu depremde Ayasofya olumsuz şekilde etkilenmiş, duvarlarında bazı çatlaklar belirmiş, büyük mozaik satırları sıvaları ile birlikte dökülmüştür. 10 Haziran 1894 tarihli belgeye göre, o gün meydana gelen deprem, İstanbul’da büyük tahribat yapmıştır.¹¹⁴ Tokatlı İsmail Paşa nezaretinde başlayan tamirat

¹¹³ Özhan Öztürk, “Ayasofya: Bizans ve Osmanlı’nın Kutsal Mirası”, <https://ozhanozturk.com/2017/09/01/ayasofya/> [01.09.2017].

¹¹⁴ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 520.

çalışmaları, 1897 yılında tamamlanmıştır.¹¹⁵ Abdülhak Hamid Tarhan'ın hatıratında 1894 depremi ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.¹¹⁶

Şekil 1.25: A) Fossati'den sonra ibadete açılmasının hatırasına basılan bakır madalyaların ön ve arka yüzleri. B) Hattat Sâmî Efendi'ye ait hat levha.

Kaynak: A) Ragıp Paşa Kütüphanesi. B) Ekrem Yeşilsu Arşivi.

Sultan Abdülhamid'in emriyle depremde hasar gören camiiler ile beraber Ayasofya'da hızlı bir şekilde tamir edilmiştir. 17 Aralık 1908'de meclisin açıldığı gün Ayasofya caminin bir cephesi, meclisi mebusanın açılışı olarak dış basında yer almıştır. Şekil 1.42'de 1933 yılında yanan Abdülmecid döneminde inşa edilen Dârülfünun binası görülmektedir. Müezzin mahfilinin sağ tarafında asılı olan hat levhada “*Kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.*”¹¹⁷ mealindeki Ra'd suresinin 28. ayeti yazmakta, imzada ise “*Nemegahü sâmi ğafera zünübehü 311*” yazılıdır. Hattat Sami Efendi bu hattı Sultan Abdülhamid dönemine denk gelen 1893 yılında yazmıştır.

1912 yılında Sultan Mehmet Reşat döneminde “*Üçüzlü Çeşme*” yapılmıştır. Çeşme Alemdar Caddesi üzerinde olup, Ayasofya'nın avlu duvarı yakınında kesme beyaz mermerler kullanılmak suretiyle, eski Türk mimarisinin örnekleri esas alınarak yapılmıştır. Orta kısmı daha geniş ve yüksek, iki yanı küçük yapılı ve birbirine paralel, üç

¹¹⁵ Semavi Eyice, *Ayasofya 1*, (İstanbul: Yapı Kredi Y. 1984), 209.

¹¹⁶ İlhan Akçay, *Ayasofya Camii*, (Ankara: Hakses Neşriyat, 1968), 59-60.

¹¹⁷ “Ra'd Suresi - 27-28. Ayet Tefsiri”, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Ra'd-suresi/1734/27-28-ayet-tefsiri> [03.12.2023]. Bkz. Şekil 1.25.

sivri kemerli bir çeşmedir. Çeşmenin orta bölüm kemerinin kilit taşının üzerinde bulunan Sultan Reşad'ın tuğrası, kazınmış durumdadır.¹¹⁸

Şekil 1.26: Meclis-i Mebusan'ın açıldığı gün Ayasofya önündeki coşkulu kalabalık. 17 Aralık 1908.

Kaynak: Atatürk Kitaplığı

Eserin, Evkaf Nezareti baş mimarı Kemaleddin Bey tarafından yapılmış olabileceği ileri sürülmektedir. Yakın zamanlarda restore edilmiş haliyle varlığını sürdürmektedir. Kemerlerinin üzerinde kartuşla sınırlanmış kitabeler mevcuttur. Her üç taraftaki kitabelerde, sülüs hatla yazılmış, genellikle su ile ilgili ayetler bulunmaktadır.¹¹⁹ Günümüzde bu çeşmenin Ayasofya ile bir bağının olduğu bilinmemektedir. Düzensiz yapılaşma ve görüntü kirliliği nedeniyle çeşme ile Ayasofya arası kapanmıştır.

Mihrabın üstündeki altı adet pencerenin alt ve üst kısımlarında giydirme olarak celi sülüs hatlar yazılmıştır. Revzen olarak da isimlendirilen bu hatlar Osmanlı'nın son dönem hattatlarından Mustafa Halim Özyazıcı tarafından yazılmıştır.¹²⁰ Üst sıra sağdan sola doğru;

¹¹⁸ İlhan Akçay, *Ayasofya Camii*, 53.

¹¹⁹ Kıvanç Koçak, Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Eserlerinden İstanbul Göztepe Hamidiye Çeşmesi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, S. 10, (2023): 27-48.

¹²⁰ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 317.

1: Pencerenin üstünde, Ebu Bekir, Ömer. Pencerenin altında, Radiyallahü anhümâ “Allah onların ikisinden razı olsun.” yazılıdır.

2: Pencerenin üstünde, Allah (c.c), Muhammed (s.a.v). Pencerenin altında, “Zekeriya mabede her girdiğinde” mealindeki Âl-i İmran suresinin 37. Ayetinin bir kısmı yer almaktadır.

3: Pencerenin üstünde, Osman, Ali. Pencerenin altında, Radiyallahü anhümâ “Allah onların ikisinden razı olsun” yazılıdır.

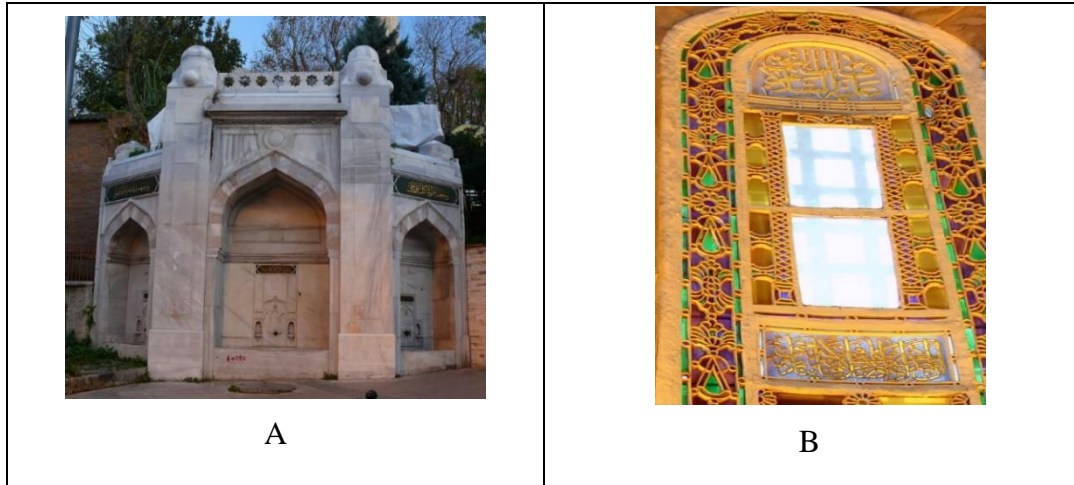
Alt sıra sağdan sola doğru;

1: Pencerenin üstünde, Nebi Aleyhisselam şöyle buyurdular; “Sizden biri namaza durduğunda Allah’ın huzuruna durmuş olur.” hadisi yazmaktadır.

2: Pencerenin üstünde, “Yüce Allah şöyle buyurdular.” Pencerenin altında, “Allah’a secde edin ve ibadet edin.” Mealindeki Necm Suresinin 62. Ayeti yazılıdır.

3: Pencerenin üstünde, Nebi Aleyhisselam şöyle buyurdular. Pencerenin altında “Sizden biri namaza başladığında Allah’ın huzuruna durmuş olur.” yazmaktadır.

Mustafa Halim Özyazıcı, burada aynı manadaki iki farklı hadis rivayetini alt sıradaki bir ve üçüncü pencerelere nakşetmiştir.

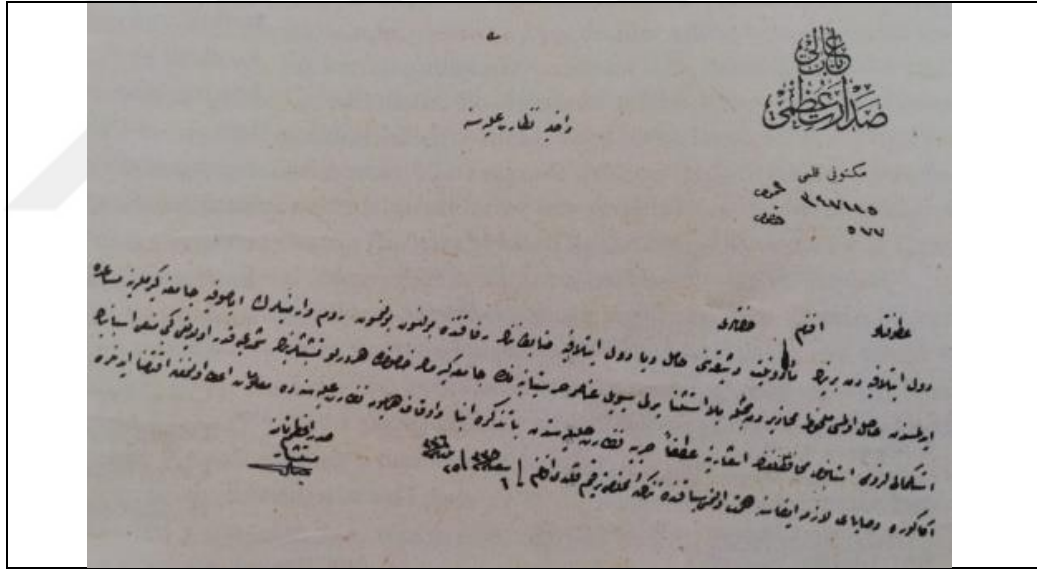

Şekil 1.27: A) Üçüzlü Çeşme. (Sultan Mehmet Reşat 1912). B) Mihrabın üstündeki revzenler.

Kaynak: A) www.yeniasya.com.tr/kubra-unuvar/ayasofya-uc-yuzlu-cesmesi_542707 [12.05.2021]. B) Ekrem Yeşilsu Arşivi.

1.6. Ayasofya'yı Kiliseye Çevirme Girişimleri

19. yüzyılın sonlarında (1886) Ayasofya Camii'ne giren bazı Rum ve Yunanlıların mabede zarar veren bazı davranışlarda buldukları anlaşılmıştır.¹²¹ Aynı tarihlerde ise Yunan basınında Türklerin Ayasofya'ya hakim olması karşısında “şimdi murdar Türkler telvis ediyor (pisliyor)” vb. şekilde menfi yazılar neşredilmiştir.¹²² Ayasofya'nın kilise tarzında resimlerinin basılıp dağıtıldığına da şahit olunmaktadır. Yirminci yüzyılın başlarında (1909) Ayasofya Camii'nin kubbeleri üzerinde haç şekilleri ve çan kuleleri bulunduğu halde minaresiz ve Bizans dönemini andırır bir şekilde yapılan resmi, Galata Köprüsü başında teşhir edilmiştir. Bunun vatandaşı yanıltmaya ve provoke etmeye yönelik olduğu kanaatine varılmış ve kamuoyuna kötü tesir edecek bu gibi hareketlerin önlenmesi için gerekli adımlar atılmıştır.¹²³

Şekil 1.28: Rum ve Ermeniler'in Ayasofya'ya girmesini yasaklayan Sadâret emri.

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BOA, DH. İUM, nr. 19-12, sıra 1-41; Akgündüz, a.g.e., 692.

¹²¹ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 675.

¹²² A.g.e., 690.

¹²³ A.g.e., 691.

Osmanlı tebasından özellikle Rum azınlığın, Ayasofya'nın kiliseye çevrilmesi yönünde birçok etkinliği görülmüştür. Bu etkinliklerde, bazı devletlerin siyasi katkısı olmuştur. Örneğin, Ruslar Ortodoksluk ve Ayasofya kozunu sürekli gündemde tutmuşlardır; Bu suretle Osmanlı Devleti sürekli huzursuz edilmiş ve savaşlarla karşı karşıya kalmıştır. Rusların propagandasından kendini alamayan ve şuur altında sürekli Rum idealleri ile Ayasofya'yı özdeşleştiren Rumlar da her türlü çalışmayı gizlice ve açıktan yapmaktan geri kalmamışlardır. Bu arada onların ideallerini paylaşan ancak Ayasofya megalomaniasını başkalarına kaptırmak istemeyen bir güç daha ortaya çıkmıştır. Bulgaristan Krallığı, bu Krallık milli marşına “*Marş marş Çarigiad naş (Yürü yürü Ayasofya)*” ibaresini koyarak Ayasofya megalomaniasının milli düşünceleri arasında olduğunu göstermiş ne var ki bu konuda Rusya ve Rumlar ile çatışmak zorunda kalmışlardır.¹²⁴

Ayasofya'nın korunması meselesi her zaman ön planda olmuştur. İşgal döneminde Ayasofya ve çevresi Osmanlı askerinin görev yaptığı önemli yerler arasındadır. Cami-i Kebir'in korunması namus meselesi olarak kabul edilmiştir. Konu ile alakalı bir kanunnamede şöyle anlatılmaktadır:

*Her gece dört yayabaşı ve dört bölük başı gider. Ve zikr olunan sıra kolu At Pazarı'nda Manisa'lı Muhammed Paşa Mescidi'nde yatsı namazından sonra küçük çavuş gelir; bir yayabaşı ve bir bölük başı Ayasofya Camii'ne ve Yeni Saray kurbüne gönderir. Ve bu kol, her gece dolaşılır ve lakin Cuma gecesi dolaşmazlar. Kanun budur.*¹²⁵

Böylece Cami çevresi gece devriyesinin görev tanımı yapılmıştır.

¹²⁴ İsmail Kandemir, *Ulu Mâbed Ayasofya*, (İstanbul: Ekip Matbaa, 2004) 47,48.

¹²⁵ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, C. 9, (İstanbul: OSAV Yay.1991), 186.

İKİNCİ BÖLÜM

CAMİ-İ KEBİR'DEN MÜZEYE AYASOFYA

2.1. Saint Jean De Marianne Antlaşması

Osmanlı'nın son dönemine doğru İtilaf Devletleri ve uzantıları Ayasofya meselesini bir çok antlaşmada masaya yatırmışlardır. Bunlardan biri de “Saint Jean De Marianne Antlaşması”dır. Fransa İtalya sınırında bulunan St. Jean De Marianne köyünde 21 Nisan 1917 tarihinde bir kompartımanda Fransa, İtalya ve İngiltere arasında imzalanmıştır. Anadolu'yu kendi aralarında paylaşmışlardır. Konu Ayasofya'ya gelince kiliseye çevrilmesi istenmiş ancak Hindistan İngiliz sömürge valisi karşı çıkmıştır. Gerekçe olarak da bu karar karşısında hala halifeye bağlılıkları bulunan Hintli Müslümanları kontrol edemeyeceğini göstermiştir. Buna karşılık olarak İstanbul işgal edildiğinde kilise yapılması teklif edilmiştir. Bu teklifte İstanbul'daki Müslümanları ayaklandıracağı endişesiyle kabul edilmemiştir.¹²⁶

Neticede uzlaşma sağlanamayınca “*öyle bir formül üretilmeli ki bu endişelerin bertaraf edilmesi lazımdır*” denmiştir. Ayasofya'yı Türklere kilise yaptırırsak öngörülen bu risklerin ortadan kalkacağı kanaatine varılmıştır. Devreye Amerikalılar sokularak çareler aranmış ve Amerikan Bizans Enstitüsü'nün fikrî temeli atılmıştır. Tanınmış devlet adamları ve finansörler bu kuruluşa azami gayretkeşlik örneği göstererek destek olmuşlardır.¹²⁷ Bizans Enstitüsü'nün Ayasofya üzerindeki etkileri daha sonra incelenecektir.

2.2. Milli Mücadale Yıllarında Kiliseye Çevirme Çalışmaları

Ayasofya'nın müze oluşunda Hristiyan ve Rum dünyasının yüzyıllar boyu devam eden Ayasofya hayalleri ve gayretlerinin önemli bir yeri olduğu anlaşılmıştır. Bunun için

¹²⁶ Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 149.

¹²⁷ A.g.e., 152.

Yunanlılar ile birlikte Avrupalı bazı devlet adamlarının da gayretleri tespit edilmiştir. Lord Gurzon, Avrupa'ya çılgınlık ve çürüme getiren öldürücü veba mikrobu Türklerin yer yüzünden silinip Avrupa ve İstanbul'dan atılması ve Ayasofya'nın Hristiyanların elinde olması gerektiğini vurgulanmıştır.¹²⁸

Yukarıdaki sözler İngiliz Dışişleri Bakanı Gurzon'a aittir. 2 Ocak 1918'de, Ayasofya ve İstanbul ile ilgili emelini eğip bükmeden aşık etmiştir. Gurzon'un açıklamaları Rum ve Yunanlıları heveslendirmiştir.

Bu dönemde “*Kiliseler ile Patrikhane'nin caminin tekrar 'Megale Ekklesia' olması için Rum tebeayı ayaklanmaya kadar götürebilecek faaliyetler içinde olduğu*”¹²⁹ görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Mondros Mütarekesi'den sonra, Rum faaliyetlerinin teşkilatlanmasında kiliselerin önemli rolü olmuştur. Özellikle, Batı Anadolu ve Pontusçuların faaliyetlerinin yoğunlaştığı Karadeniz Bölgesi'ndeki metropolit ve papazlar, bu dönemde aktif bir şekilde faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Bu konuda Trabzon Metropolidi Hrisantos, İzmir Metropolidi Hirisostomos öne çıkan en önemli kişilerdir. 1919'da ele geçen bir risalenin, “*Batı Trakya ve civarında yaşayan Rumları isyana teşvik etmek ve Ayasofya ve Payitaht konusunda provokatif eylemlerde bulunmakla suçlanan bir mecmua, yapılan tahkikatta Edirne'de bulunan Yunanlı şahıslar tarafından yayımlandığı tespit edilmiştir.*”¹³⁰ İşgalciler için İstanbul demek, Ayasofya demektir. “*Dersaadet'te Osmanlı hâkimiyeti bittiyse Ayasofya da Fener Ortodoks Patrikliği'ne iade edilmelidir.*”¹³¹ tezini savunmuşlardır. Bu akıma İngilizce literatürde “*the reconversion of St. Sophia*” deniliyor yani Ayasofya'nın yeniden eski dinine döndürülmesi, tabii Hristiyanlaştırılmasından bahsedilmektedir. İstanbul'un başkentlikten çıkarılması esasen

¹²⁸ Robert S. Nelson, *Hagia Sophia, Holy Wisdom Monument, 1850-1950*, (Chicago: Chicago Üniversitesi Yayınları, 2004), 121-122; Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 253.

¹²⁹ Abdullah İkinci, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayasofya” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014), 92.

¹³⁰ A.g.t., 132.

¹³¹ Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 147.

bir İngiliz-Yunan talebi olup, arkasından Ayasofya'nın kilise yapılması, o da olmazsa müze yapılması talebi gelmiştir. Öte yandan ilk talep daha Cumhuriyet kurulmadan gerçekleşerek başkent İstanbul'dan Ankara'ya nakledilmiştir. İkinci talep ise Lozan'ın 12. yılında “müze” ile gerçekleşmiştir.¹³²

Ayasofya'yı Kurtarma Komitesi kurulmuştur. Komite, Lord Curzon, başbakan David Lloyd George, Rockefeller ailesi ve Charles Crane gibi milyarderler vb. tanınmış isimlerden oluşmuştur. Görünüşte kamuoyunu fiştekleyen ve halkı sokağa döken papazlar başı çekmektedir. Canter Bury Başpiskoposu da tez elden devreye girmiştir.¹³³ Polis Müdür-i Umumisi'nin Dahiliye Nezareti'ne yazdığı 2 Kasım 1919 tarihli yazı, gayrimüslimlerin, özellikle Rumların Ayasofya hakkındaki emellerini apaçık ortaya koymaktadır.¹³⁴ Hrisantos'un 1919'da Londra'ya gidişinin amacı Ayasofya ile alakalı olmuştur.¹³⁵ Hrisantos İngiltere dönüşü İstanbul'daki faaliyetlerine başlamış, ilk olarak Ayasofya'nın etrafındaki Müslümanlara ait menkul ve gayrimenkuller zengin Rum teba tarafından yüksek fiyatlarla satın alınmaya başlanmıştır. Rumların bu teşebbüslerinin maksadı açıktır, Ayasofya etrafını Rumlarla çevrili hale getirmek ve ileride oluşmasını istedikleri emellerine vasıta kılmaktır. Bundan böyle ferağ muamelesine meydan verilmemesi konusunda Polis Müdür-i Umumisi “*gayet müsta'celdir*” ibaresi ile Dahiliye Nezareti'ne, Dahiliye Nezareti'de Sadaret'e (Başbakanlık) yazı yazmıştır.¹³⁶

Bu tablo karşısında Osmanlı Devleti hükümeti bazı tedbirler alma gereği duymuştur. Konu meclis gündeminde görüşülmüş ve konunun ehemmiyeti bu toplantıda bir kere daha dile getirilmiştir. Vükela Meclisi, 28 Mayıs 1919 günkü toplantısında aldığı kararla elden çıkarılmak istenilen mahallerin Evkaf Nezareti'nce bedelleri ödenerek teferruğ olunması veya başka bir şekilde bu konuda acilen bir ödeme imkanı oluşturması için ilgili kurullara emir çıkartılmıştır. Hükümetin bu kararına rağmen Patrikhane ve Rumlar Ayasofya'yı ele

¹³² A.g.e., 148.

¹³³ Margaret MacMillan, *Paris 1919*, Çev. Belkıs Dışbudak, (Ankara: ODTÜ Yay. 2004), 347.

¹³⁴ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 695.

¹³⁵ Abdullah İkinci, a.g.t., 132.

¹³⁶ Akgündüz, vd., a.g.e., 696.

geçirmekten vazgeçmemişlerdir. Bu işi ani bir gece baskını ile halletmeyi düşünüp atlas üzerine işlenmiş iki buçuk metre genişliğindeki bir Yunan bayrağı ile işgal kuvvetlerinin de yardımı sayesinde büyük bir çan hazırlamışlardır. Haber, Rum semtlerinde coşkunluğa, mızıkalarla şenlik yapmaya sebep olup, diğer yandan Patrikhane’de Ayasofya’da ayin yapmak için hazırlanmıştır. Bu arada İzmir’den gelen Rum Metropoliti, Galata’da bir kilisede, etrafına toplananlarla Ayasofya’ya çekecekleri Yunan bayrağını takdis için merasim yapmıştır.¹³⁷ Buna benzer söylentilerin ve girişimlerin yayılması üzerine Osmanlı hükümeti tedbirini almış, Binbaşı Tevfik Bey komutasında seçkin bir birliği Ayasofya bahçesine yerleştirmiştir.

Şekil 2.1: A) Arka duvarda haçlı Ayasofya tasviri. (Ortodoks rahip, 1911 Yunanistan). B) Ayasofya önünde işgal askerleri.

Kaynak: A) Özhan Öztürk, a.g.m. B) İBB Atatürk Kitaplığı.

Ayasofya'nın bahçesinde bu seçkin birliği gören işgal güçleri ve Yunanlılar Osmanlı askerinin buradan ivedilikle çıkarılmasını buraya Fransız askeri birliğinin yerleşmesini talep etmişlerdir. Baskılar üzerine Harbiye Nezareti, Binbaşı Tevfik Bey'den Ayasofya Camii'nin Türk askerinden boşaltılmasını istemiştir. Yerine Fransız taburu getirilerek yerleştirilecektir. Fransız taburu bütün teçhizatı ile Ayasofya kapısına dayanmıştır. Fakat komutanları Binbaşı Tevfik Bey'den emir alan Türk askerleri onları içeriye sokmamıştır. Günlerce bekleyen Fransız askeri Binbaşı Tevfik Bey'in kararından vazgeçmeyeceğini anlayınca geri çekilmiştir. Sultan Vahidüddin tedbirini önceden almış ve muvaffak

¹³⁷ İlhan Akçay, *Ayasofya Camii*, (Ankara: Hakses Neşriyat, 1968), 60-68.

olmuştur.¹³⁸ Bu seçkin birliğin Sultan Vahidüddin'i korumak için İstanbul'da kalan birlik olduğu idda edilmiştir.¹³⁹ Milli Mücadele günlerinde bu olayın benzeri bir gelişme daha yaşanmıştır.

İşgacilerin fütursuzca hareket ettiği günlerde, Yunan askerlerinin Ayasofya'nın kiliseye çevrilmesi için minarelerin çan kulesi yapılacağı ve kubbedeki alemenin sökülerek yerine büyük bir haç takılacağı söylentileri dolaşmıştır. Milli mücadele destekçileri, bu değişiklikle Ayasofya'nın işgal simgesi olmasındansa, binayı havaya uçurmaya karar vermişlerdir. Binanın güvenliği, Mim. Mim. grubuna bağlı Binbaşı Yeni Bahçeli Şükrü Bey'e verilmiş ve işgal kuvvetlerinin saldırması durumunda mabedi patlatma emri verilmiştir. Ancak bu girişim şehirde ve işgal kuvvetleri arasında hızla yayılınca, mabedin kiliseye çevrileceği söylentileri aniden sona ermiştir.¹⁴⁰

Bu sıralar Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması ile Ayasofya'nın yıkılması kararından vazgeçilmiştir.¹⁴¹ Bu hadisenin İngiliz belgelerine nasıl yansıdığı İtilaf Devletleri'nin 1920 yılındaki bir konferansının detaylarında görülmektedir; Konferansın önünde İstanbul'dan General Milne'in 31 Mart 1920'de Savaş Bakanlığı'na çektiği ve 3 Nisan 1920'de alınan bir telgrafın değiştirilerek açılmış metni vardır. Metin şöyledir:

Barış koşullarının Türkiye için elverişli olmaması halinde, Ayasofya'nın yıkılması için hazırlıklar yapılmakta olduğu hakkında sürekli haberler alınmaktadır. Cami silahlı Türk askerlerinin koruyucu işgali altındadır ve herhangi bir askeri eylem karışıklığa ve yapının yıkılmasına neden olabilir. Önerim, güvenliğinin sorumluluğunu üzerime alamayacağıma göre, Ayasofya'nın güvenliğinin barış koşullarından biri haline getirilmesidir.¹⁴²

¹³⁸ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 693-697.

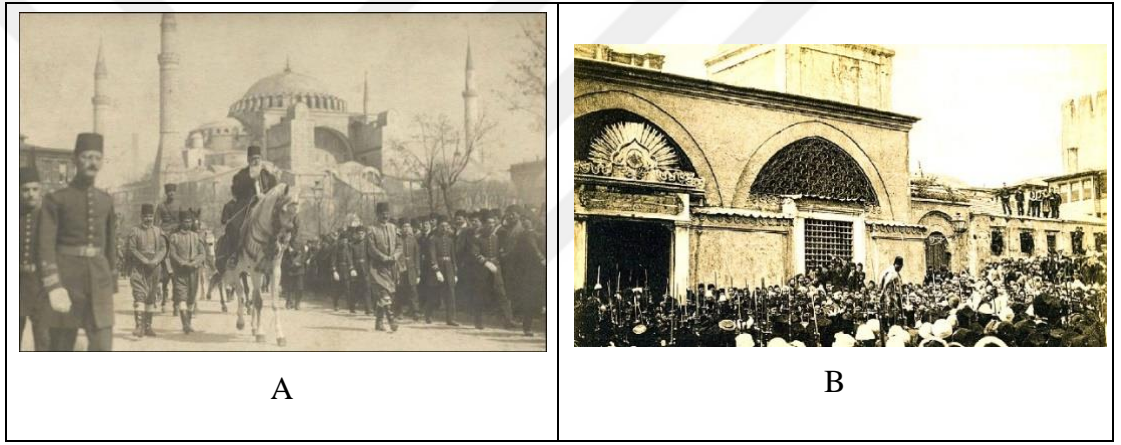
¹³⁹ Kadir Mısıroğlu, *Osmanoğulları'nın Dramı*, (İstanbul: Sebil Yayınevi, 6. Basım, 1992), 99.

¹⁴⁰ Abdullah İkinci, a.g.t., 150.

¹⁴¹ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 693-697.

¹⁴² Osman Olcay, *Sevr Antlaşmasına Doğru*, (Ankara: Ankara Üniv. Basımevi, 1981), 438.

B. Vansittart, antlaşmaya Ayasofya'nın güvenliği ile ilgili bir madde konulmasına karşı çıkmaya bir neden görmediğini söylemiştir. İmperiali Markisi, Türklerin antlaşmayı dinlememeğe niyetlenecek olurlarsa bu maddesini de dinlemeyeceklerini ve önerilen çarenin pek etkin görünmediğini belirtmiştir. B. Cambon, Ayasofya'yı müttefik birliklerce işgalden başka çare göremediğini söylemiştir. Albay Abraham, caminin Müslüman Hint birliklerince korunması olasılığı üzerinde durulmasını öne sürdü. B. Vansittart'tan bu öneriyi General Milne'a bildirmesi istendi. Konferans, antlaşmaya Ayasofya'nın güvenliği hakkında özel hüküm konulmasında yarar görülmediği kararına varmıştır.¹⁴³

Şekil 2.2: A) Son Halife Abdülmecid Efendi Ayasofya Önünde 1922. B) Sultan Mehmed Vahidüddin Han'ın Ayasofya Hünkâr Mahfili çıkışı.

Kaynak: A) Özhan Öztürk, a.g.m. B) <https://www.devletialiyeyi.com/Zaman-Tuneli/ayasofya-camii> [29.12.2023].

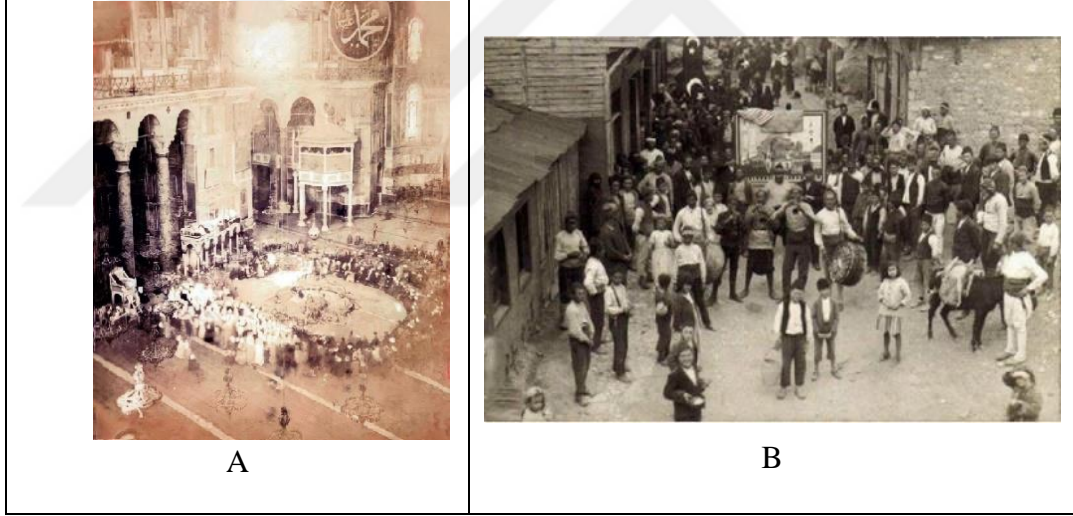
Anadolu'da İstiklal Savaşı sürdürülürken, İstanbul'da mitingler yapılmıştır. Mitingler, Ayasofya Meydanı'nda yapılmış, mevlidler okutulmuştur. Bunlardan biri 25 Mayıs 1922 tarihinde son halife Abdülmecid Efendi'nin de yardımlarıyla yapılmıştır.¹⁴⁴ İkdâm Gazetesi'nin 9 Eylül 1922 tarihli haberine göre; İzmir'in kurtuluşundan bir gün önce Ayasofya'da ihtişamlı bir mevlid icra edilmiştir. “*Ayasofya Câmii Şerifindeki İhtifal-i*

¹⁴³ A.g.e., 439.

¹⁴⁴ İsmail Kandemir, *Ulu Mâbed Ayasofya*, (İstanbul: Ekip Matbaa, 2004) 278-279.

Din” başlıklı yazısında konu ile alakalı gelişmeler aktarılmıştır.¹⁴⁵ İtalyan sefiri Pietro Quaroni “*Croquis D’ambassade*” adlı kitabında Sultan Vahidüddin’in okuttuğu bu mevlidi şöyle anlatmaktadır:

*Sultanın Ayasofya’da Türk kuvvetlerinin zaferini kutlamak için teberrüken mevlid okutacağı duyulmuştu. Bu cidden düşündürücü bir haberdir. Zira Ankara Hükümeti sultan hakkındaki fikrini, ona karşı neler beslediğini artık gizlemekte idi. Ve Sultan kendisini de devirecek olan kuvveti zafere ulaştırdığından ötürü Cenâb-ı Hakk’a hamd edilmesini istiyordu. Tabii bu dini merasim, bu ibadet yalnız Müslümanlara mahsustu. Fakat Ayasofya’yı dolduracak müminlerin saflarına karışmak için öyle büyük bir arzu ve meraka tutulmuşum ki, büyük camiye gitmekten kendimi alamadım.*¹⁴⁶

Şekil 2.3: A) Ayasofya’da 19. Yüzyılın sonlarında yapılan bir zikir. B) Çanakkale halkının İzmir’in kurtuluşu kutlamalarında Ayasofya detayı.

Kaynak: A) www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1252594-ayasofyanin-tarihindeki-reklami-en-fazla-yapilan-ibadet-1932de-oldu-ve-yabancilara-da-turkce-kuran-dinletildi [12.06.2016]. B) Özhan Öztürk, a.g.m.

¹⁴⁵ Kürşat Aslan, “Ayasofya Sempozyumu”, *DİB Yayınları*, (Ekim 2021): 478.

¹⁴⁶ Dursun Gürlek, *Kültür Dünyamızdan Manzaralar*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2008), 212-215.

Yurdun birçok yerinde İzmir'in kurtuluşu şükür secdeleri, hayır ve hasenatlar, Kur'an ziyafetleri ile kutlanmıştır. Arşivlerimizde bu sevince ortak olan halkımızın görüntüleri mevcuttur. Çanakkale halkı da ellerinde Ayasofya fotoğrafları ile bu sevince ortak olmuşlardır. Görüldüğü üzere Ayasofya Müslüman toplum için sadece bir cami ya da mabet değildir. Necip Fazıl'ın ifadesi ile Ayasofya bir ruhdur.

2.3. Cemil Topuzlu Paşa'nın Faaliyetleri

1911-1912'deki Balkan Savaşları sırasında kolera salgını yaşanmış, şehirde hastalara hastaneler yetmeyince Dr. Cemil Topuzlu dönemin Şeyh'ül-İslam'ı Cemalettin Efendi'ye giderek vaziyeti anlatmıştır. Cemalettin Efendi de İstanbul'un üç büyük camisi Ayasofya, Sultanahmet ve Yeni Camii'nin uzun süre hastane görevi görmesine izin vermiştir. Camilerden birinde hastalar, diğerinde müşahade (gözlem) altındakiler, üçüncüsünde ise nekahatteki (hastalık sonrası) hastalara hizmet verilmiştir.

Sultan Abdülhamid Han'ın doktorluğunu yapan daha sonra aleyhinde faaliyet yürüten, İstanbul'un 1918 ve 1920 yıllarında iki defa belediye başkanlığını yürütmüş olan Op. Dr. Cemil Topuzlu, Ayasofya'da ne kadar Türk-İslam eseri varsa hepsinin kaldırılmasını istemiştir. Ona göre türbeler, şadırvanlar, medreseler, minareler, sebiller, imaretler kaldırılıp, Bizans Ayasofya'sını ortaya çıkarmak gerekmektedir. Cemil Topuzlu, bunu ısrarla istemiş, yapmayanlara, mani olanlara karşı her zaman hiddetini gizlememiştir.¹⁴⁷

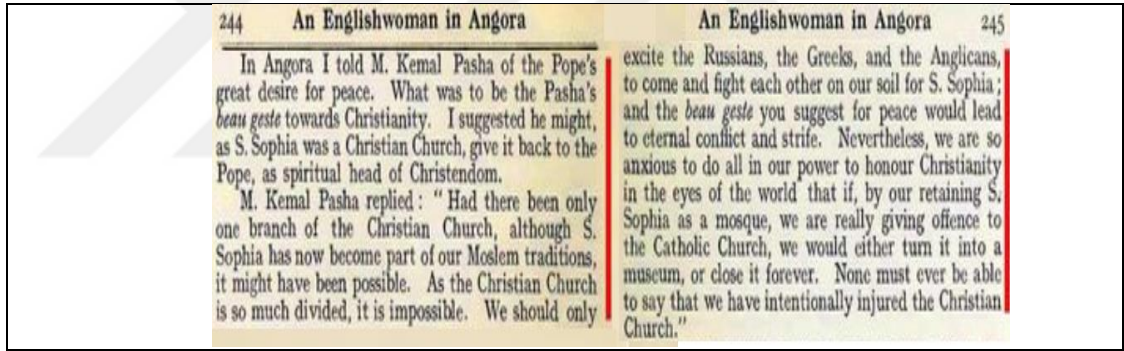
Öte yandan Belediye Başkanı iken Sultanahmet meydanı genişletme çalışmalarında, Evliya Çelebi'nin ifadesiyle Osmalı'nın en güzel hamamı olan Ayasofya Hamamı'nı yıktırmak istemiş, ancak başaramamıştır.¹⁴⁸

¹⁴⁷ İlhan Akçay, *Ayasofya Camii*, (Ankara: Hakses Neşriyat, 1968), 89.

¹⁴⁸ Burak Çetintaş, "Şehri Yıkarak Tarihe Geçenler", www.milliyet.com.tr/cadde/sehri-yikarak-tarihe-gecenler-1637644 [06.12.2012].

2.4. İngiliz Gazeteci Grace Ellison ve Atatürk arasındaki Mülakat (1923)

Grace Ellison, 1923'te yayınladığı “*An Englishwoman in Ankara*” ile 1928'de çıkardığı “*Turkey To-day*” isimli eserlerinde uzun uzun Türkiye'yi anlatmakta ve Mustafa Kemal Paşa'nın hem Ayasofya hem de din konusundaki fikirlerine de yer vermektedir. 30 Ağustos 1922'deki büyük zaferden sonra Ellison, Ankara'ya giderek Atatürk ile biraraya gelmiştir. Yapılan mülakatta Hristiyanlar için bir jest yapıp yapılmayacağı sorulmuş, buna mukabil Mustafa Kemal ise Hristiyanlığın birçok parçaya bölündüğünü, Ayasofya ile alakalı yapılacak bir jestin mezhep çatışmasına yol açacağını, buna karşılık mabedin müze yapılacağını veya tamamen kapatılabileceğini ifade etmiştir. Hiç kimse Katolikleri kasten incittiğimizi düşünmemelidir. Dünyanın gözünde Hristiyanlığı onore edebilmek için elimizden geleni yapacağız.¹⁴⁹ demiştir. Anlaşılan o ki, Atatürk Ayasofya'yı müze yapmaya 1923' de karar vermiştir.

Şekil 2.4: Grace Ellison'ın “*An Englishwoman in Ankara*” kitabındaki ilgili bölümler.

Kaynak: Murat Bardakçı, “Atatürk, Ayasofya'yı ibadete kapatıp müzeye çevirmeye tâââ 1923'te karar vermişti!”, www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2712163-ataturk-ayasofyayi-ibadete-kapatip-muzeye-cevirmeye-t-1923te-karar-vermisti [14.06.2020].

¹⁴⁹ Murat Bardakçı, “Atatürk, Ayasofya'yı ibadete kapatıp müzeye çevirmeye tâââ 1923'te karar vermişti!”, www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2712163-ataturk-ayasofyayi-ibadete-kapatip-muzeye-cevirmeye-t-1923te-karar-vermisti [14.06.2020].

2.5. Lozan ve Ayasofya

Yukarıda belirttiğimiz gibi Ayasofya meselesi birçok uluslararası antlaşmaya konu olmuştur. Saint Jean De Marienne, Sevr ve Lozan antlaşmalarında Türkiye Cumhuriyeti Devletinin aleyhinde bir madde olarak devletimize dikte edilmeye çalışılmıştır. Sevr’de Lord Curzon (İngiltere Dışişleri Bakanı) ile Berthelot’un (Fransa Dışişleri Bakanı) 1919’da Ayasofya için “*Eğer tefrik edici bir muamele gerekliyse, bütün mezhep ve itikatların eşit çıkarlara sahip bulunduğu tarihî bir anıt olarak muamele edilebilir ama hiçbir inanç tarafından ibadet amacıyla kullanılamaz*”¹⁵⁰ kararını aldıkları bilinmektedir. Mehmet Şevki Eygi, Lozan’da ağır şartların Türkiye’ye dayatıldığını ve bu şartlar içinde Ayasofya’nın kapatılması olduğunu da iddia etmiştir.¹⁵¹ Mehmet Doğan da benzer iddiaları dile getirmiştir.¹⁵² Konu ile ilgili benzer daha başka iddialar da vardır ki bu iddialar genellikle İslami kesimden gelmiştir.¹⁵³

2.6. Tekke, Zâviye ve Türbelerin Kapatılması Kanunu

Ayasofya haziresinde İslam tarihine damgasını vurmuş Osmanlı Devleti’nin sınırlarını üç kıtaya yaymış beş İslam Halifesi medfundur. Burada İslam sanat tarihi ve Türk mimarisi açısından da önemli olan padişah türbeleri vardır. Çıkarılan kanunla türbeler kapatılmıştır.

*677 sayılı kanuna göre kapatılan, tekke, zaviye ve türbeleri açanlar, bu yerlerde ayin yapanlar, geçici de olsa izin verenler, 3 aydan az olmamak üzere hapis ve 50 liradan aşağı olmamak üzere para cezasına çarptırılacaktır.*¹⁵⁴ 1925’te

¹⁵⁰ Paul C. Helmerich, *Sevr Entrikaları*, Çev. Şerif Erol, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1996), 152.

¹⁵¹ Mehmet Şevket Eygi, “Lozan Faciası”, *Ayasofya Gazetesi*, Nisan 1966.

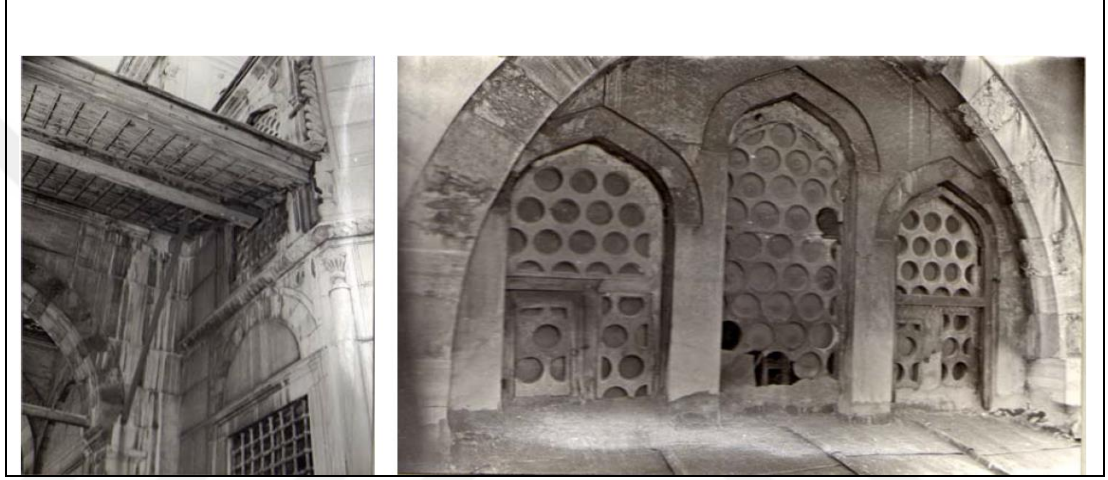
¹⁵² Mehmet Doğan, “Ayasofya Korkusu”, *Yeni Akit Gazetesi*, 03.06.2014.

¹⁵³ Bir diğer örnek için Bkz. Bediuzzaman Said Nursi, *Emirdağ Lahikası 2*, (İstanbul: RNK Neşriyat, 2010), 31.

¹⁵⁴ Cemil Hakyemez, “Tekke ve Zaviyeler Kanunu Çerçevesinde Alevîlik-Bektaşîlik”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 25 (2014): 161-174.

*türbelerin ziyarete kapatılmasından sonra M. Kemal ile görüşen Hamdullah Suphi Tanrıöver üzüntüsünü dile getirmiştir. Kemal Paşa; Hiç merak etme yirmi yıl sonra hepsinin anahtarını sana veririm.*¹⁵⁵

demıştır. Bu da laikleşmenin tavizsiz uygulanacağını göstermektedir. Bu kararın ardından uzun yıllar kapalı kalan türbeler çürümeye yüz tutmuştur. 1950 yılına kadar ciddi bir bakım yapılmamıştır.¹⁵⁶

Şekil 2.5: Cumhuriyet döneminde Sultan II. Selim türbesinin bakımsız hali.

Kaynak: Diker, a.g.t., 454.

Cumhuriyet döneminde uzun süreli restorasyona rağmen Ayasofya külliyesinin birçok bölümü bakıma muhtaç durumda kalmıştır. Ek binalarını oluşturan padişah türbelerinin duvarlarını süsleyen çok değerli çinilerin düşmemesi için dikkat çekici yöntemler kullanılmıştır. Çiniler, koli bantları ile birbirine tutturulmuş, bazı çiniler ise yerden kalaslarla desteklenmiştir. Bir kısmının nemin etkisi ile çöken zemininde büyük oyuklar meydana gelmiştir. Müze envanterine kayıtlı bulunan kandil, şamdan, rahle, hat levhaları, halılar da bu ihmalden nasibini almıştır. Müze idaresinin mevcut imkanları ise,

¹⁵⁵ Rıdvan Akın, “Geçmişten Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Tarihi İşlevi”. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 2 (2020): 569.

¹⁵⁶ Hasan Fırat Diker, “Ayasofya’nın Geçirdiği Onarımlar” (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 454.

Ayasofya'nın genel bakımını karşılamaktan uzaktır.¹⁵⁷ 1950 yıllarında da türbelerin kapalı olduğu basına yansımıştır.¹⁵⁸

2.7. II. Selim ve III.Murat Türbesindeki Çinilerin Çalınması

II. Selim türbesinin giriş kapısının ön tarafındaki beyaz zemin üzerine iznik işi, mor, kırmızı, yeşil, mavi, çiçek ve dallarla süslü birbirinin eşi iki çini levha bulunmaktadır. Bu çiniler beynelminel olup ünlü ressamların tablolarına ilham kaynağı olmuştur. Sol taraftaki çini pano aslının taklididir. XVI. yüzyıla ait çinilerin bir kısmı ve III. Murat türbesindeki bazı çiniler, 1890'lı yıllarda İstanbul'da dışçılık yapan Albert Sorlin Dorigny adlı Fransız tarafından çalınmıştır.¹⁵⁹ Bu şahıs, Evkaf Nezareti'ne başvurup türbenin eksik çinilerini tamamlamak istediğini bildirerek, sol panodaki hakiki çinileri almış, onarmak bahanesiyle Paris'e kaçırmıştır. Aynı yerde Sevr'de yapılan taklidini de buraya getirerek eskisinin yerine koymuştur. Çalınan levha Paris Louvre Müzesi'nde sergilenmiştir.¹⁶⁰

Şekil 2.6: Rudolph Ernest'a göre Sultan II. Selim Türbesi. 1891.

Kaynak: Timur Bilir, a.g.m., 99.

¹⁵⁷ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 796.

¹⁵⁸ "İstanbul Gezisi", *Akşam Gazetesi*, 10 Nisan 1952.

¹⁵⁹ Timur Bilir, "Oryantalist Tabloların Vazgeçilmez Dekoratif Unsuru Olarak Çiniler". *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, (2019): 99.

¹⁶⁰ Gotthard Jaesehke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev. Cemal Köprülü, (Ankara: TTK Yayınları, 2011), 52.

1990 tarihinden itibaren türbeler ziyarete açılmış ve 2009 yılındaki restorasyon çalışmaları esnasında soluk olan çiniler söküldüğünde fayansların arkasında Fransa'daki fabrikanın isminin yazmakta olduğu görülmüştür. Soluk olan çini panonun önüne “kültür hırsızlığı” yazan levha konulmuştur.¹⁶¹ Yakın tarihimizde bu hırsızlıkla alakalı geri iade prosedürü başlatılmış, ancak Fransız makamları buna yanaşmamıştır. Fransız Kültür Bakanı “Fransız Louvre Müzesi, ücreti mukabilinde bu çinileri satın almış faturası arşivlerimizdedir” diye bilgi vermiştir. 2011 yılında ise Kültür Bakanı Ertuğrul Günay, “II. Selim türbesinin çini panoları ülkemize getirilecektir.”¹⁶² demiş, fakat günümüz itibariyle herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Sultan İbrahim dönemine ait, mihrabın sağ tarafındaki dehlizin içinde bulunan Kâbe ve Medine-i Münevvere tasvirli çini panonun, Kâbe motifli çinisi de çalınmıştır. Bu hırsızlığın da aynı dönemde yapıldığı bilinmektedir.¹⁶³

Şekil 2.7: Mihrabın sağındaki çini pano ve II. Selim türbesinin girişinde bulunan çini panolar.

Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

¹⁶¹ Hilal Uştuk. “Ayasofya Müzesi’nin orijinal çinileri Fransa’dan dönmedi”.

<https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/ayasofya-muzesinin-orijinal-cinileri-fransadan-donmedi/1014390> [25.12.2017].

¹⁶²“Ayasofya çinileri de Türkiye’ye dönüyor”. <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/632061-ayasofya-cinileri-de-turkiyeye-donuyor> [19.05.2011].

¹⁶³ Bkz. Şekil 2.7.

1942 yılında Antikiteker ve Müzeler Umum Müdürü H. Koşay, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Tahsin Öz, Abideleri Koruma Heyeti Üyesi S. Şetintaş ve Macit Kural ile Ayasofya Müzesi Müdürü Sami Boyar'dan oluşan kurulun 30.5.1942 tarihli toplantısında “Şehzadeler Türbesi'nin revakı yanındaki türbedar odasıyla saçağın kaldırılması, türbe yüzünün temizlenmesi, II. Selim Türbesi medhalinin saçakları kaldırılarak metal örtüsünün aslına ircai, III. Murad Türbesinin methalindeki saçağın kalkması, molür üzerinin bünyesine göre örtülmesi” yönünde karar alınmış, bu karar doğrultusunda 1950 yılında çıkan bir kanunla İstanbul türbelerinin onarımının yapılması, III. Murad ve Şehzadeler Türbesi'nin ilavelerinin kaldırılması ve türbe yüzünün temizlenmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır.¹⁶⁴ Şehzadeler türbesinin sağındaki türbedar odası da yıkılmıştır.

2.8. Ayasofya-i Kebîr Camii'nin Caz Klübü ve Dans Salonu Yapılma Teklifi

1926 yılında Amerikalılar, Ayasofya'yı “*Dünyanın en büyük caz kulübü*” olarak kullanma teklifini yapmışlardır. New York Times Gazetesi'nin 16 Aralık 1926 tarihli nüshasında, Amerikan Caz Orkestraları Birliği'nin Amerikan Büyükelçiliği aracılığıyla İstanbul Belediyesi'ne ve hükümete müracaat ederek caminin kendilerine verilmesi arzusu dile getirilmiştir. Haberde, caminin dans salonu haline getirilmesi teklifi dile getirilmiş ve bir grup işadammın Ayasofya'nın ibadete uygun olmadığını iddia ederek dans salonuna çevrilmesi için İstanbul Valiliği'ne başvuruda bulunduğru aktarılmıştır. Bir ay sonra, 11 Ocak 1927 tarihli başka bir haberde, “*Ayasofya'da caz olursa*” başlığı altında, Amerikan Caz Orkestraları Birliği'nin girişimi hakkında daha detaylı bilgiler verilmiştir. Amerikan Büyükelçiliği, Ayasofya'nın akustiği hakkında bilgi vermek üzere Türk yetkililere bu talebi iletmişlerdir. Caz Birliği, Ayasofya Camii'ne dünyanın en büyük caz orkestrasını ve en güçlü saksafonları getirmeyi vaat etmiştir. Sultanahmet Camii de Ayasofya Camii ile birlikte benzer girişimlerden etkilenen diğerr bir camidir.¹⁶⁵

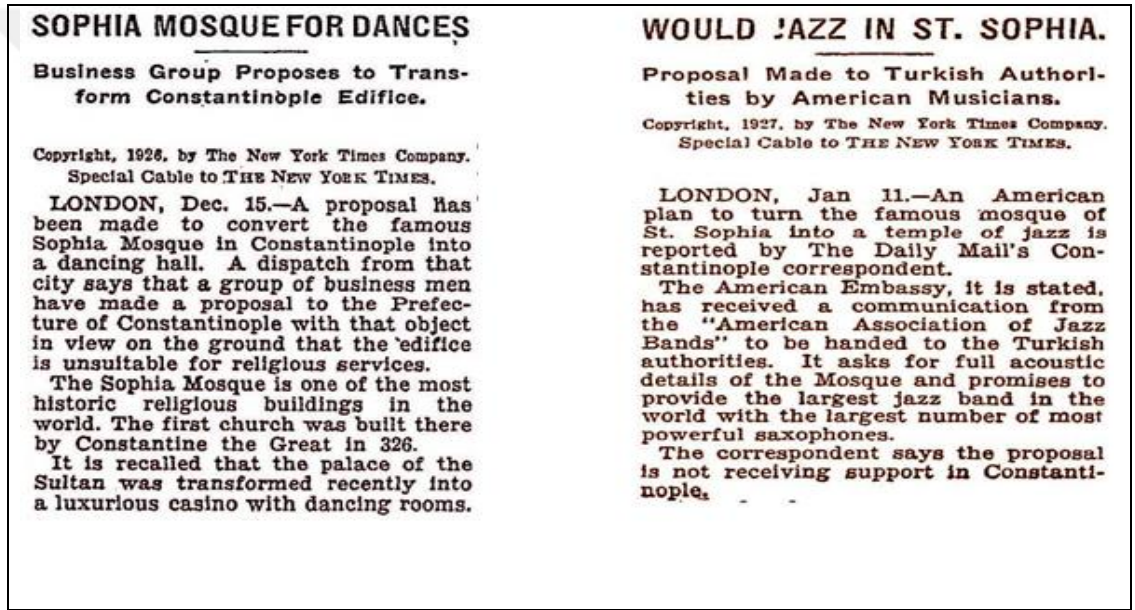
¹⁶⁴ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 820.

¹⁶⁵ Murat Bardakçı, “Ayasofya ile Sultanahmet'in 95 senedir bitmeyen çilesi”,

<https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2711085-ayasofya-ile>

Bu olayın TBMM komisyonunda konuşulup tartışılması da akıllara durgunluk vermektedir. Komisyonun üyelerinden olan bestekar Cemal Reşid Bey, 1926 tarihinde Sultanahmet Camii'inde delikler açılarak resim sergisi açılmak istediğini, ancak bu teklife Mimar Kemaleddin Bey'in şiddetle karşı çıkarak engellediğini söylemiştir.¹⁶⁶

Cemal Reşit; “Sanat inkılâplarında isabetli kararların alınmasının ne kadar zor olduğunu o gün unutulmaz şekilde anladım.”¹⁶⁷ demiştir. Burası gayri müslimlerin bile hayranlıkla baktığı ve “Blue Mosque” ismini taktıkları, çini ve hat sanatının sergi salonu gibi vazife gören camidir. Cemal Reşit Bey'in sanat inkılâbından kastı nedir anlaşılamamıştır.

Şekil 2.8: Solda, Amerikalıların Ayasofya'yı dans salonu yapma teklifi. Sağda, Ayasofya'yı caz klübü yapma teklifi.

Kaynak: Murat Bardakçı, “Ayasofya ile Sultanahmet'in 95 senedir bitmeyen çilesi”, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2711085-ayasofya-ile-sultanahmetin-95-senedir-bitmeyen-cilesi-resim-galerisi-ve-caz-klubu-yapilmalarına-rama> [13.06.2020].

-sultanahmetin-95-senedir-bitmeyen-cilesi-resim-galerisi-ve-caz-klubu-yapilmalarına-rama [13.06.2020].

¹⁶⁶ Cemal Reşit, “Atatürk ve Müzik”, *Cumhuriyet Gazetesi*. 11 Kasım 1963.

¹⁶⁷ Cemal Reşit, “Atatürk ve Müzik”, *Cumhuriyet Gazetesi*. 11 Kasım 1963.

2.9. Ayasofya Camii'nde Türkçe İbadet Denemeleri

Cumhuriyet döneminde Ayasofya, Türkçe ibadet projesi kapsamında önemli bir rol üstlenmiştir. 1928 ve sonrasında Türkçe ibadet konusundaki uygulamaların ilki Ayasofya'da yapılmaya çalışılmıştır.¹⁶⁸ Basında Türkçe ibadet ile ilgili halkın müsbet bir tavır sergileği yazılırken,¹⁶⁹ Türkçe ibadetin gazetelerde yazdığı gibi olmadığını 27. TBMM Başkanı İsmail Kahraman çarpıcı bir şekilde basına açıklamıştır.¹⁷⁰ Türkçe ibadet resmileştirilerek Arapça dua ve ezan okumak yasaklanmıştır.¹⁷¹ İbadetlerin içeriğindedir müdahale edilmiştir.¹⁷² Bu yasak titizlikle uygulanmıştır. Yasağa uymayanlar cezalandırılmıştır.¹⁷³ Hatta Amasya'da ezanın Türkçeye çevrilmesine üzüldüğü ağlayan

¹⁶⁸ İlhan Akçay, *Ayasofya Camii*, (Ankara: Hakses Neşriyat, 1968), 84.

¹⁶⁹ “70 Bin Kişinin İştirak Ettiği Dinî Merasim”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 04 Şubat 1932.

Türkçe ibadetin başlangıcı ile ilgili Bkz. Mustafa Armağan, “Mustafa Armağan İle Türkçe Ezan Üzerine”, www.mustafaarmagan.com.tr/genel/mustafa-armagan-ile-turkce-ezan-uzerine/ [11.10.2011].

¹⁷⁰ İsmail Kahraman, “İsmail Kahraman Türkiye’de ilk kez besmele ile açılan Kabine toplantısını anlattı”, www.youtube.com/watch?v=G1ebX_C5xsg [21.01.2024].

¹⁷¹ Dahiliye Vekaletinin 10.01.1936 tarih 3/14 sayılı yazısına cevaben 24.01.1936 tarih 3/31 sayılı yazısı.

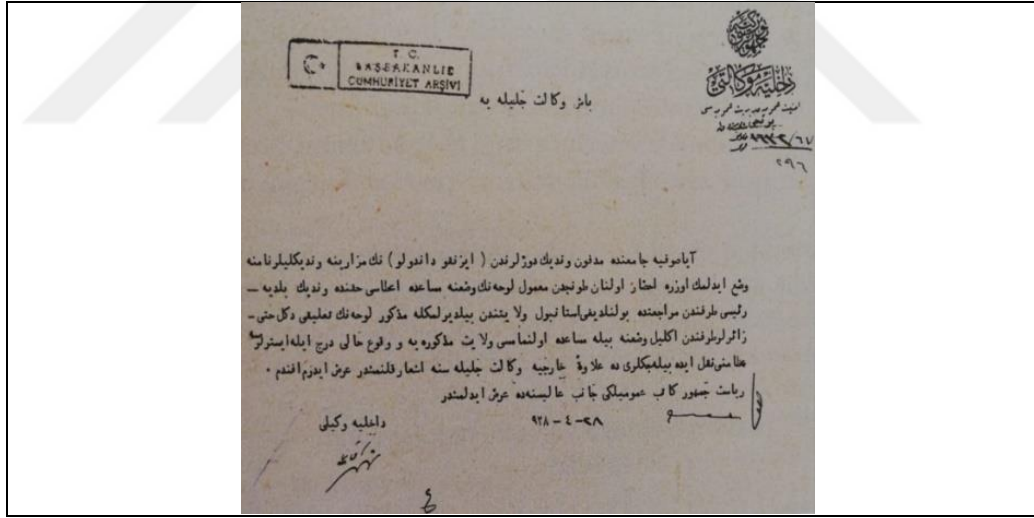
¹⁷² Çorum’daki muhakeme; Çorum ağır ceza mahkemesi bugün türkçe ezan aleyhinde bulunmaktan maznun Bartın’ın Akgöz köyünden Feyzullah ile Kocaloz köyünden Hasan ve Tunus’lu Habib’i muhakeme etmiştir. Feyzullah, Durluk köyü muallimi ve köy camiinin fahri hatibi iken 17 Şubat’ta Arapça ezan okumak, sarıkla namaz kıldırmak ve Arapça kamet getiren Hasan’ı bundan menetmemekten suçludur. Suçlunun hüviyeti tesbit edildikten sonra makamı riyaset, evrakın ve şahitlerin ifadelerini okutmuş, suçluya, bunlara ne diyeceğini sormuştur. Feyzullah olay anında karısının doğum yaptığını ve heyecandan yanlışlıkla Arapça ezan okuduğunu söyledi. Bkz. “Çorum’daki Muhakeme”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart 1933.

¹⁷³ C.B. İsmet İnönü Arşivi, 2/11-1 5015-1 (01.12.1938). (Arapça tekbir getirenler hakkında).

Hacı Mehmet adındaki vatandaş bile “üzüldüğü için” Türkçe ezanın aleyhinde olduğuna karar verilip bir yıl hapis cezası ile cezalandırılmıştır.¹⁷⁴

2.10. Enrico Dandolo

1928 yılında Ayasofya Camii’nde medfun olduğu idda edilen Venedik dojlarından İzniko Dandolo’nun mezarına Venedikliler adına tunçtan levha konulmak istenmiş, bu konuda müsaade verilmesi için Venedik Belediye reisi tarafından müracaat edilmiştir. Bu müsaade talebi, İstanbul Valiliği’nden Dahiliye Vekâleti’ne bildirilmiştir. Ancak, değil levha konulması, ziyaretçiler tarafından taç konulmasına bile müsaade edilmemiştir. İsterlerse Dandolo’nun kemiklerini nakledebileceklerine izin verilebileceği İstanbul valiliğine bildirilmiş, ayrıca durum Hariciye Vekâleti’ne iletilmiş, Başvekâlet’e ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği’ne de konu hakkında bilgi verilmiştir.¹⁷⁵

Şekil 2.9: Dandolonun mezarına tunçtan levha konulma talebi.

Kaynak: Akgündüz, vd., a.g.e., 699.

Burada vurgulamak istediğimiz husus şudur; 1204 yılındaki latin istilasının başındaki komutan olarak bilinen Dandolo’nun, öldükten sonra cesedinin Ayasofya’nın üst

¹⁷⁴ “İrtica Maznunları”, *Akşam Gazetesi*, 3 Nisan 1933.

¹⁷⁵ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 699.

galerisine gömüldüğü söylenmektedir. Hristiyanlıkta hem Ortodoks inancında hem Protestan ve Katoliklerde kiliselerde ibadethane bölümlerine defin işlemi yapılamaz. Bahçe ve ilave ek yapılarına azizlerin ve rahibelerin cesetleri gömüldüğü görülebilir. Ayasofya'nın üst galeriye çıkan rampalarında da arkasolyum ya da mezar nişleri görülmektedir. Bu rampalar ibadethane alanına dahil değildir. Söz konusu mezar güney galeride yer almaktadır. Burası ibadethane bölümüne dahildir. Yapılan incelemelerde Dandolo yazılı mermerin daha sonradan buraya konulduğunu göstermektedir. Mermerin Fossati restorasyonundan sonra narteks (şimdiki giriş bölümü) girişinden kesildiği anlaşılmıştır.

2.11. Mustafa Kemal Paşa'nın Ayasofya Gezisi

Mustafa Kemal Paşa, Ayasofya'yı 7 Eylül 1929'da ziyaret etmiştir. Camiyi bakımsız harap ve içinde güvercinlerin uçtuğu bir halde görmüştür. Ayasofya'nın bahçesinin de açık hava kahvehanesi gibi kullanıldığını müşahede etmiştir. Bazı tarihçilerimiz Mustafa Kemal Paşa'nın bu manzara karşısında Ayasofya'yı müzeye çevirme kararı aldığını savunmuştur.¹⁷⁶ Ancak hem yukarıda yazdığımız deliller hemde aşağıda göstereceğimiz belgeler bunun böyle olmadığını ispatı niteliğindedir. Vakit gazatesi Paşa'nın gelişini "*Büyük Gazimiz dün İstanbul'un birçok taraflarını şereflendirdiler*" başlığı ile vermiştir. Haberde; "*Gazi Hazretleri dün Ayasofya ve Sultanahmet ile Topkapı Sarayı'nı gezdiler. Ayasofya bahçesinde halkın arasında bulundu. Bu kıymetli iltifat halkı pek mütehassis etti.*"¹⁷⁷ denilmiştir. Akşam gazetesi Mustafa Kemal'in gelişini "*Gazi hazretleri Ayasofya bahçesinde halkın arasında bulundu. Halk Gazi'yi şiddetle alkışlamış öğle yemeğini Tokatlıyanda yedikten sonra saat dörtte Dolmabahçe'ye dönmüşlerdir.*"¹⁷⁸ haberiyle okuyucularına duyurulmuştur.

¹⁷⁶ Abdullah İkinci, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayasofya" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014), 132.

¹⁷⁷ "Büyük Gazimiz Dün İstanbul'u Şereflendirdiler", *Vakit Gazetesi*, 08 Eylül 1929.

¹⁷⁸ "Gazi Hazretleri Ayasofya'da oturarak kahve içmişlerdir", *Akşam Gazetesi*, 09 Eylül 1929.

2.12. Bizans Eserlerini Kurtarma Toplantısı

Hristiyanlara göre kurtarılmayı bekleyen tutsak Ayasofya, “1918 sonrası caminin bu durumdan kurtarılması ve Bizansın tekrar candlandırılması” için yapılan çalışmalar tüm Batı ve özellikle Ortadoks dünyasının en önemli eylem planları arasında yer almıştır.

Ayasofya'nın cami olmaktan çıkarılması ve ibadetten arındırılması fikri, tarihsel olarak çeşitli görüşmelerde ve toplantılarda gündeme gelmiştir. Bu konulardan biri, Bulgaristan'da düzenlenen 'Bizan eserlerini kurtarma' görüşmeleridir. Araştırmalar, toplantının caminin müze olması kararından önce yapıldığını göstermektedir. Eşref Edip tarafından Sebilürreşat'ta ifade edildiği üzere, kongrenin Bulgaristan sınırları içinde gerçekleştiği ve Ayasofya-i Kebir Camii'nin müze olma düşüncesinin bu kongrede netleştiği bilinmektedir.¹⁷⁹

1933 yılında yapılan bu toplantıya Türkiye de bir milletvekilini temsilci olarak göndermiştir. Millet vekikili olan temsilci toplantı raporlarını İnönü'ye teslim etmiştir.¹⁸⁰ Bu bilgiler ihtiva eden rapor ise Genelkurmay Başkanlığı Arşiv Belgeleri içinde mevcuttur.¹⁸¹

2.13. Amerikan Bizans Enstitüsü

Thomas Whittemore 1930 yılında Bizans Enstitüsü'nü kurmuştur. Gayesi, tarihe karışmış Bizans İmparatorluğu'ndaki sanat ve mimariyi incelemek, korumak ve restore etmektir. Bizans Enstitüsü'nün en göz alıcı projelerinden olan Ayasofya'daki koruma ve

¹⁷⁹ Akgündüz, *Kiliseden Müzeye Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2006) 403; Abdullah İkinci, a.g.t., 105.

¹⁸⁰ Erkin Akan, “Ayasofya Camisi'nin Müzeye Çevrilmesi Üzerine Bir Araştırma”. *Türk Dünyası Araştırmaları vakfi*, C.125, S. 247 (2020): 313-328.

¹⁸¹ Erkin Akan, a.g.m., 313-328; Hulusi Yavaşlar, “Ayasofya Nasıl Müze Yapıldı”, *Yeni İstanbul Gazetesi*, 26 Haziran 1965.

restorasyon çalışması 1940'larda Türkiye'deki benzer projelerin de (Kariye Camii) ilham kaynağı olmuştur.

Ayasofya'daki proje Mustafa Kemal ile Whittemore arasında gerçekleştirilen bir toplantıdan sonra mümkün olmuştur. Bu görüşme, 1453 yılında İstanbul'un fethinden sonra büyük kısmı kapatılmış olan mozaiklerin üstünün açılmasını başlatmıştır. Bazı kaynaklara göre Mustafa Kemal ile Whittemore arasında bir toplantı daha akdedilmiştir. Lakin bu ikinci toplantının konusu yalnız Ayasofya'nın korunması ve restorasyonuna değil aynı zamanda caminin laik bir müzeye dönüştürülmesine dair olduğu bilinmektedir.¹⁸² Kumbaracılar'a göre "Caminin müzeye çevrilmesi Thomas Whittemore'a verilen izin ile başlamıştır."¹⁸³ Whittemore'a gerekli olan bu izin "Bizzat Atatürk imzalı olarak verilmiştir."¹⁸⁴ Bu müsaade Times gazetesinde okuyucularına duyurulmuştur.¹⁸⁵

Şekil 2.10: Thomas Whittemore ile Gazi'nin Marmara Köşkü'nde yaptığı görüşme.

Kaynak: Armağan, a.g.e., 296.

¹⁸² Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 296.

¹⁸³ Sedat Kumbaracılar. "Ayasofya'nın Levhaları", *Hayat Tarih Mecmuası*. C. 1, S. 1 (1970): 74.; Muzaffer Deligöz, "Ayasofya hakkında bazı bilgiler", <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023];

¹⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA. 30-18-1-2, 20-37-18. 07.06.1931.

¹⁸⁵ "Büyük Gazi'ye Uzak Ellerden Saygı Sesleri". *Hakimiyeti Milliye*, 17 Aralık 1933.

Semavi Eyicen'in ifadesi ile ne tam bir alim ne de tam bir Bizans tarihi uzmanı olan Whittemore, çeşitli temaslardan imkanlar nispetinde faydalanmaya özen göstermiş ve kendi şahsına münhasır bir kişi olmuştur. Elinin altında birçok yayın vasıtaları bulunmasına rağmen nadir hallerde yazılar neşretmiştir.¹⁸⁶ Bu sürecin nasıl geliştiğini, Whittemore şu şekilde ifade ediyor;

*Halil Ethem, İstanbul milletvekili olarak edebi yeteneklerini ve yüksek konumunu Ayasofya mozaiklerinin açılma sürecinde kullanan ilk Türk alimlerinden biridir. Onun görüşleri, Atatürk'ün ve o dönemdeki vekiller heyetinin, aynı zamanda Reisicumhur İsmet İnönü'nün de görüşleriyle örtüşüyordu. 1932'de, H. Ethem, H. Zübeyir, A. Ogan liderliğinde, Amerikan B. Enst. 'ne Ayasofya mozaiklerinin açılma işi tevdi edildi. Türk Hükümetinin bu temsilcileriyle Bizans Enstitüsü arasındaki başarılı işbirliği sonucunda, sekiz yıl süren çalışma neticesinde bin yıla yakın bir tarihe ait mozaikler gün yüzüne çıkarıldı.*¹⁸⁷

Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilmesinde Amerikalı iş adamlarının rolü olduğu savunulmaktadır. Bunlardan biri de Ayasofya'nın kilise olması için çalışıp da bunu başaramayacağını anlayınca dümeni müzeye doğru kıranlardan, büyük bir servet sahibi babanın koleksiyoner kızı olan Mildred Barnes Bliss ile Amerikalı tarihçi Royall Tyler'in Paris'te kurdukları dostluğun ayrı bir yeri olduğu vurgulanmaktadır. Bu ilişki Enstitünün resmi internet sitesinde yayınlanan yazışmalardan anlaşılmaktadır.¹⁸⁸ Tarihçi Tyler, milyoner Mildred Hanım'ı Bizans eserlerine meftun ederken Ayasofya'nın patronları arasına sokmayı da başarmıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Semavi Eyice, "Ayasofya". *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/206-210.

¹⁸⁷ Thomas Whittemore, *Ayasofya Mozaikleri*, Çev. Johnson, (Paris: Rue De Lile, 1936), 199.; Muzaffer Deligöz, "Ayasofya hakkında bazı bilgiler", <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

¹⁸⁸ Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 289.

¹⁸⁹ A.g.e., 289.

Şekil 2.11: A) Thomas Whittemore ve George Dupont Pratt ile grup portresi, Athos Dağı, Yunanistan, Mayıs 1923. B) Royall Tyler.

Kaynak: A) A. Şimşirgil, *Hakimiyet Sembolü Ayasofya Camii*, 135. B) www.doaks.org/resources/bliss-tyler-correspondence/annotations/royall-tyler [29.12.2023].

Patronların garip ilişkileri de vardır. Asar-ı Atika Müzesi'nin başında bulunan Halil Edhem Bey, Ayasofya'yı restore edip cami olmaktan çıkarmak için yanıp tutuşan Hristiyanlardan Thomas Whittemore tarafından hediyelerle memnun edilerek ve onun tavassutuyla Ankara'da Gazi Mustafa Kemal ile bir görüşme ayarlanmıştır. Tarih 11-12 Temmuz 1932'dir. Gazi bir yıl önce ikna edilmiş ve Aralık 1931'de ibadete kapatılan Ayasofya'da restorasyon çalışmaları başlamıştır. ABD'li restoratör Reiscumhura mozaikleri ortaya çıkarma çalışmaları hakkında rapor sunmuştur. 2 Şubat 1935 günü de müze tûristlerin ziyaretine resmen açılmıştır. Aynı günlerde yine hükümetin izniyle Ayasofya'da mozaiklerin üzerindeki sıvalar açılıp ve çıkan mozaikler renkli filme alınarak Washington'a götürülüp ABD Başkanı Roosevelt'e özel olarak seyrettirilmiştir. ABD Başkanı Türkiye'nin bu jestinden memnun olmuştur. Bir yıl sonra MIT Mimarlık Fakültesi Dekanı William Emerson Ayasofya'yı ziyarete veya teftişe gelmiştir. O ve halefi Ralph Adams Cram MIT mimarlık talebelerinin Ayasofya üzerine çalışmaları için gereken izin Ankara yerine Whittemore'dan alınmıştır.¹⁹⁰

1. Dünya Savaşı'nda ABD ordusuna katılan ve 1919 Paris Barış Konferansı'na ABD delegesi olarak katılan tarihçi Royall Tyler İstanbul'u ziyaret etmiş ve Ayasofya'da

¹⁹⁰ A.g.e., 290.

çalışmakta olan Whittmore ile görüşmüş ve bazı yeni müjdeler almıştır. 11 Ekim 1936 günü Mildred Barnes Bliss'e Ayasofya ziyaretinden sonra bir mektup yazmıştır. Özellikle Ayasofya'daki İslamî eserlere iğrenerek baktığını, mesela Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin hat şaheserlerini “*koca yuvarlak yeşil kalkanlar*” diye alaya almasından ve Osmanlı eserlerini “*çerçöp ve öteberi*” diye tahkir etmesinden Bizans/Hıristiyan hayranlığının olduğu kadar Osmanlı ve İslam düşmanlığının, ezcümle Haçlı ruhunun saklanamayan ipuçları anlaşılmaktadır.¹⁹¹

Sevgili Mildred; Costanipole'den bir kart gönderdim umuyorum almışsındır. Her şeyden önce, Ayasofya artık cami değil. Tanrı'ya şükürler olsun. Ana kubbenin pandandiflerini çirkinleştiren üzerlerine Kuran harfleri yazılmış bu korkunç koca yuvarlak yeşil kalkanlar (Kazasker levhaları) indirildi. Kibleye doğru serilmiş (ama binanın ekseninde değil) halılar gözü rahatsız ediyor ve buraya sirk vari bir görünüş veriyordu. Kaldırıldı, altındaki renkli Roma mermeri ve yılan desenli mermerden orijinal döşeme ortaya çıktı ki, bu aynı zamanda muazzam bir iyileşme oldu. Ufak ufak bütün bu Müslüman çerçöpünün, mihrabın, diğer öteberinin, E. (Doğu) ucuna giriş boyunca çarpık duran zevksiz döşeme dahil, gideceğini umabiliriz. Böylece mihrapla ahenk içinde olacaklar. Usul usul gitmeliler. Kötü niyetliler çok. Başka bir tehlike, kilisenin vitrinlerle ve -Tanrı bilir- tercihe bağlı olarak dinazorlar ve timsahların rekonstrüksiyonuyla doldurulacak bir müzeye çevrilmesidir. Müze için başlangıçtaki plan, içerisine Bizans ve Osmanlı objelerini sergileyecek teşhir vitrinleri yapılmasıydı. Fakat (müze) açılınca sergilenen eser yoktu. Türk başını sallıyor ve binanın artık cami olmadığına göre ölü olduğunu ve yaşayacak şekilde kullanılması gerektiğini söylüyor. Halil Edhem ve bir tür görevli olan Koechlin bu tutumu benimsiyordu. Ne kadar şanslıyız ki, müzenin mevcut başkanı Aziz Ogan Bey böyle değil. Dolayısıyla umut var. Şimdi gelelim mozaiklere. Ne mutlu ki Türkler bu mozaikleri zındıkça buluyor ve kesinlikle hiçbir merak duygusuyla (sıvayı) kaldırıp altına bakmıyorlardı. Onları kapatırken mozaiklere hiçbir zarar vermemeye özen gösterdiler. Tabii ki Müslümanlar İsa'yı peygamber olarak

¹⁹¹ Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 291.

görüyor, Meryem'i ise Bibi Meryem, büyük semavi bir kişilik olarak, keza melekleri de. Hıristiyan azizlerine gelince, onlara daha az saygılı davranıyorlar, fakat bunlara bile kesinlikle zarar vermediler. Bazı kötü niyetlilerin ve şevketlunun (padişahı kastediyor) gazabına uğramadılar. Her halükarda bu mozaikleri Türkler kesinlikle tahrip etmediler. Özellikle Batı ve Kuzey galerilerindeki hava şartları feci kayıplara yol açtı - kocaman mozaik yüzeyler silindi - ve tabii ki Türkler, Fosatiler bir asır önce davet edilinceye kadar bu süreci engelleyecek hiçbir şey yapmadılar. Fakat kasti olarak hiçbir tahribatta bulunmadılar, mozaik parçaları avlayan ziyaretçilerin ve bunları onlara arz eden bekçilerin galerilerde yaptıkları hariç.¹⁹²

Royall Tyler Ayasofya'daki İslam eserlerine yönelik bu yakışsız ifadelerini 9 yıl önceki 24 Ekim 1927 tarihli Milyoner Mildred Barnes Bliss'e gönderdiği bir mektubunda daha ileri gidecek şekilde dile getiriyor:

Tabii ki Türk, Ayasofya'nın güzelliğini bozmak için elinden geleni ardına koymadı. En berbadı, üzerinde Kur'an metinleri yazan devasa yuvarlak ağaç kalkanlar ki, (Kazasker levhalarını) her biri, 8 ana kemerin üzerine sabitlenmiş durumda. Minberler vesairenin hepsi sefil, halılar ise saçmalık. Eğer Türk'ün katkısının ne olduğu hakikaten görülmek istenirse, Ayasofya tatil gününde açılmış dev bir sirk gibidir. Alçağa asılmış kandiller trapezlerdir, Türkün çerçöpü (müezzin mahfillerini kastediyor) palyoça standlarıdır vs. Halılar sirk halılarını andırıyor; Semavî, esiri andıran kubbe ise bir Barnum ve Bailey (sirk) çadırına dönmüş. Tanrım, Türklerin İstanbul'dan kovulduğunu göster bana! Fakat Ayasofya'nın restoratörlerin coşkusuna terk edildiğini ve modern Ortodoks eşyalarıyla dolduğunu da.¹⁹³

Harvard'dan Prof. Robert Blake' e göre ise;

¹⁹² "Royall Tyler'dan Mildred Barnes Bliss'e" <https://www.doaks.org/resources/bliss-tyler-correspondence/letters/11oct1936> [10.12.2023].

¹⁹³ "Royall Tyler'dan Mildred Barnes Bliss'e", <http://www.doaks.org/resources/bliss-tyler-correspondence/1920-1927/24oct1927-1> [10.12.2023].

*Amerikan Bizans Enstitüsü, 1930 yılında Thomas Whittemore tarafından Boston'da kuruldu. Whittemore'un liderliğindeki Amerikan, İngiliz ve Fransız girişimi olan Bizans Enstitüsü, Bizans sanatı, tarihi ve arkeolojisinin araştırılmasını teşvik etmeyi amaçlıyordu. Bu süreçte Whittemore'un, en büyük başarısı 1931'de T.C.'nin lideri Gazi Hazretlerini, Ayasofya Bazilikası'ndaki ikonaların meydana çıkarılması görevini Bizans Enstitüsü'ne teslim etmeye ikna etmesiydi.*¹⁹⁴

Bleke'in 1931'de Ayasofya henüz cami iken bazilika yani kilise diye bahsetmesi ibretlidir.

2.14. Balkan Paktı ve Ayasofya

Balkan Paktı'nın Ayasofya ile ilişkilendirilmesini Celal Bayar'ın aktardığı bilgilerden öğrenmekteyiz. Bayar, Mustafa Kemal ile görüşmesindeki Yunan tarafının Balkan Paktı'na kabul verilmesi için tavizler istediğinin hatırlatıldığını, Ayasofya'nın harabe halinin tamiri için ve de Yunanlılara bir jest olması için Camii'in müzeye döndürülmesine olur verdiğini ve böylece Balkan Paktı konusunda olumlu bir durumun oluşabileceğini ifade ettiğini belirtmiştir.¹⁹⁵ Celal Bayar, Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturduğunda Ayasofya'yı yeniden cami yapmayı tahayyül ettiğini, fakat Ticani tarikatı ve Ahmet Emin Yalman hadisesi ile uluslararası konjektürün buna mani olduğunu söylemiştir.¹⁹⁶ Türkiye, 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da imzaladığı anlaşma ile Balkan Paktı'na katılmıştır.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Kariye, (İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 2007), 34.

¹⁹⁵ İsmet Bozdağ, "Camiden müzeye Ayasofya", *Vakit gazatesi*, 29 Mayıs 1994.; Muzaffer Deligöz, "Ayasofya hakkında bazı bilgiler", <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

¹⁹⁶ İsmet Bozdağ, "Camiden müzeye Ayasofya", *Vakit gazatesi*, 29 Mayıs 1994.

¹⁹⁷ Esra S. Değerli, "Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları: Balkan Paktı". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9. S. 2 (2014): 5-20.

2.15. Abidin Özmen'in Ayasofya Ziyareti ve Şair Süleyman Nazif

Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesinde büyük rol oynayan diğer bir kişi de İnönü Hükümeti'nin Mili Eğitim Bakanı olan Abidin Özmen'dir. Yaptığı bir İstanbul gezisinin ardından Mustafa Kemal ile buluşan Özmen, Paşa'ya; “*Nedir bu Ayasofya Ayasofya tutturmuşlar, burayı eğer müze yaparsanız beynelminel olur.*” demiş ve bu öneriyi makul bulan Mustafa Kemal, meselenin ehil bir heyet tarafından tetkik edilmesini emir buyurmuşlardır.”¹⁹⁸

İstanbul İl yıllığında 1967'de yer alan bilgiye göre, “*Bakan Özmen'in yurt gezisi esnasında Mustafa Kemal'e Ayasofya'nın müze yapılması önerisini, daha önce yukarıda anlattığımız Sultan Abdulhamid Han'ın naaşının Ayasofya önünden götürülürken Süleyman Nazif'in söylediği sözleri hatırlattığı ve buna mukabil Gazi'nin ikna olduğuna yönelik satırlar yer almaktadır.*”¹⁹⁹

2.16. Thomas Whittemore'un Mozaik Çalışmaları

Ayasofya'nın son namaz yerinde, Justinianus zamanına ait salıp şeklinde (haç) kumaş kullanılan şekillerin yer aldığı mozaikler görülür. Son namaz yerinden ibadethane bölümüne dokuz kapı açılmaktadır. Ortadaki en büyük olan kapı İmparator kapısıdır. Whittemore, ilk olarak narteksdeki imparator kapısının üzerindeki bu mozaiği meydana çıkarmıştır. Ayasofya cami iken, 1933'te Whittemore tarafından yeniden keşfedilen bu mozaikte, tasvir edilen Hz. İsa taht üzerinde oturmuştur. Mozaik, geçen zaman içinde hiçbir tahribata uğramamıştır.²⁰⁰

Bu ikonada yer alan bilgiler şöyledir; “*Resmin ortada Hz. İsa tasviri ve bir elinde kitap diğer eliyle de takdis işareti yapmıştır. Kitabın üstünde 'Dünyanın nuru benim, barış*

¹⁹⁸ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, (Ankara: TDV, 1995), 501; Abdullah İkinci, a.g.t., 122.

¹⁹⁹ Abdullah İkinci, a.g.t., 370.

²⁰⁰ Fatih Cimok, *Mosaics in İstanbul*, (İstanbul: A Turizm Yayınları, 1996), 40-43.

sizinle olsun' manasına gelen bir yazı görülmektedir."²⁰¹ Tasvirdeki İsa'nın ayakları ucunda sakallı bir imparator secde etmektedir. 18. yüzyıla kadar üzeri kapatılmayan, Fossati'nin tamiri esnasında açık iken, Salzenberg tarafından tespit edilip yayınlanan bu mozaik, akabinde kapatılmış, Whittemore tarafından yeniden açılarak temizlenmiştir. Thomas Whittemore, bunun VI. Leon (886-912) olduğunu ve nakşın bu tarihlerde yapıldığını söylemiştir.²⁰²

İmparator VI. Leon (886-912) mozaigindeki İsa'nın iki yanında bulunan yuvarlak madalyonlarda, sol tarafta bir madalyon içinde Meryem'in, sağ tarafında da yine bir madalyon içinde kilisenin koruyucusu Cebrail'in, ilahi birer resmi görülmektedir.²⁰³ İmparator VI. Leon, bilge bir Kral olarak tanınmıştır. Ancak ilk evliliğinden erkek çocuğu olmamıştır. İkinci eşi de erkek çocuk doğurmadan ölünce Ortodoks dünyasının hiç hoş karşılamadığı üçüncü bir evlilik yapmıştır. Bu karısı da çocuksuz ölünce metresi zeo ile yaşamaya başlamıştır. Zeo erkek çocuk doğurunca çocuğu meşrulaştırmak için metresi ile dördüncü evliliğini yapmıştır. Dördüncü kez evlenerek daha da büyük bir skandala yol açmış ve öfkeli Patrik Mistik Nikolaos tarafından derhal aforoz edilmiştir. 906 noelinde ve 12 gün sonraki Epifani yortusunda, mozaikde secde ederken gösterildiği kapının yanına bile yaklaşmadan uzaklaştırılmıştır. Jane Taylor'a göre, yüz ifadesinde bir bağışlanma ihtiyacının bilinci sezilmiştir.²⁰⁴

2.16.1. Konstantinos, Justinianus, Hz Meryem ve Çocuk Hz. İsa Mozaigi

İç narteksin güney ucuna gelince, burada Muhafızlar Salonu olarak bilinen bir mekan bulunur. Mekanın adı imparator kilisedeyken, burada bekleyen muhafızlardan dolayı bu

²⁰¹ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 206; Abdullah İkinci, a.g.t., 55.

²⁰² Tülay Ergil, *İstanbul Müzeleri*, (İstanbul: İstek Yayınları, 1993), 20.

²⁰³ Jane Taylor, *İmparatorlukların Başkenti*, Çev. İnci Türkoğlu, (İstanbul: Arkeoloji Y. 2000), 74.

²⁰⁴ A.g.e., 74-75.

isimle anılmaktadır. Mekanın tavanında, Justinianus döneminden günümüze kadar ulaşabilmiş geometrik mozaikler görülür. Kapının kemer alınlığındaki Konstantinos ve Justinianus, Meryem ve Çocuk İsa'nın birlikte bulunduğu mozaik yer alır. Narteksteki VI. Leon mozaiği gibi, iç nartekse açılan güney kapısı üzerindeki bu mozaik panoda binanın 1847 sonlarında başlayan tamiri esnasında ve Fossati'nin çalışmaları sırasında bulunmuş ve simetrik düzendedir. 1933-1934 yılları arasında Whittmore tarafından temizlenip restore edilmiştir.²⁰⁵

Şekil 2.12: İmparator kapısı kemer alınlığındaki VI. Leon mozaiği.

Kaynak: www.ayasofyacamii.gov.tr [31.12.2023].

Bu tabloda, altın renkli bir zemin üzerinde kucağında küçük İsa'yı tutan ve stola ve maforion ile giyimli Hz. Meryem kıymetli taşlar ile süslü gümüş bir tahtta oturur vaziyette resmedilmiştir. Mozaikteki ifade şu şekildedir:

Bu resimde ortada Hz. Meryem ve kucağında çocuk İsa tasvir edilmiştir. Sağ tarafında Konstantiniye şehrini kuran Konstantinos şehri Hz. Meryem'e sunmaktadır. Yanında ise "Azizler arasındaki büyük Konstantinos" yazısı görülmektedir. Sol tarafda ise Ayasofya'yı yaptıran Justinianus Ayasofya'yı Hz. Meryem'e sunmuştur.²⁰⁶

²⁰⁵ Tülay Ergil, *İstanbul Müzeleri*, (İstanbul: İstek Yayınları, 1993), 20.

²⁰⁶ Eyice, *Ayasofya Mozaikleri ve Thomas Whittmore*, (İstanbul: Tür. Turin ve Oto. Kur. 1951), 7; Abdullah İkinci, a.g.t., 58.

Yazıda ise “*Şanlı İmparator Justinianus*” yazılıdır. Whittemore, Kostantiniyye şehrini ve ilahi hikmete ithaf edilmiş kiliseyi takdim eden imparatorların, bütün eserlerini ana ile oğula takdim eden insanı temsil etmekte olduğunu söyler. Semavi Eyice’ye göre bu resimler, bir portre değeri taşımamaktadır.²⁰⁷

Whittemore, bu eserin II. Basileos döneminde Ayasofya’da yapılan büyük tamir sırasında, 986-994 yılları arasında oluşturulduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, bu mozaikler VI. Leon mozağından en az bir asır sonra yapılmış olmalıdır. Semavi Eyice, burada Bizans ortaçağının resim anlayışı ile Hristiyan inanışındaki kutsal oluşun sembolünü görmek mümkün olduğunu belirtir ve kompozisyonun merkezindeki İsa’nın insan şeklinde tecelli eden Kutsal Kelam (Logos) dışında başka bir şey olmadığını ifade etmektedir. Jane Taylor ise bu panonun 10. yüzyıl sonu veya erken 11. yüzyılda, Bulgar kasabı olarak bilinen II. Basileos döneminde yapıldığını ifade etmiştir.²⁰⁸

Şekil 2.13: A) Muhafız salonundaki Konstantinos, Justinianus, Hz Meryem ve Çocuk Hz. İsa tasvirli Mozaği. B) Apsis bölümünde (mihrap) kucagında çocuk İsa ile Hz. Meryem tasvirli mozaik.

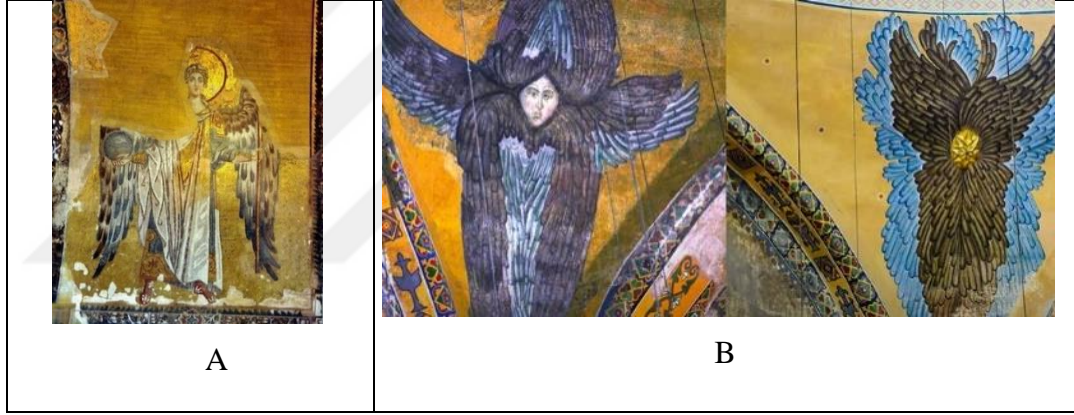
Kaynak: <https://hagiasophiaturkey.com/mosaics-hagia-sophia/> [29.12.2023].

²⁰⁷ Semavi Eyice, a.g.e., 7.

²⁰⁸ Jane Taylor, *İmparatorlukların Başkenti*, Çev. İnci Türkoğlu, (İstanbul: Arkeoloji Y. 2000), 83.

2.16.2. Ana Mekan Kucağında Çocuk İsa ile Meryem Mozaïği

1935-1938 devresinde Whittmore tarafından açılan, mozaiklerden biri apsis yarım kubbesi içindeki çocuk Hz. İsa ile büyük Meryem tasviridir (Şekil 2.13). Whittmore, mabette her şeyin fevkinde şimdiki mihrabın yukarısında, yine “*Semavattan daha yüksek*” Hazret-i Meryem ile çocuk görülmekte olduğunu belirtir. Kucağında Çocuk İsa ile Meryem mozaïğinde; Meryem süslü bir tahtta kucağında İsa ile beraber oturmuştur. Sol elinde incil tutan çocuk İsa sağ eliyle takdis işareti yapmaktadır. “*Bu mozaik, 843 yılında ikonaların iade-i itibarı sonrası, Ayasofya'nın ilk figüratif mozaïğidir. Açılışı, 867 yılı paskalya günü Patrik Photios tarafından yapılan bu mozaik, 14. yüzyılda önemli derecede restore edilmiştir.*”²⁰⁹

Şekil 2.14: A) Baş melek Cebrâil tasvirli mozaik. B) Pandantiflerdeki Serafim yada kerubin melek tasvirleri.

Kaynak: www.ayasofyacamii.gov.tr [31.12.2023].

Apsisden önceki kemerde sağ ve solda olmak üzere iki melek tasviri bulunmaktadır. Sağda Gabriel yani Cebrail bulunmaktadır. Bir kaç parçası tahrip olsa da genel hatlarıyla bütünlüğü korunmuştur. Bir elinde asa diğer elinde küre görülmektedir. Ayasofya'nın koruyucusu olarak inanılmıştır. Apsisdeki Hz. Meryem mozaïğinden kısa bir müddet sonra, Joannis (John) Khrysostomos tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir Soldaki tasvir ise Mihail'e yani Mikail'e aittir. Mihail mozaïği, çok kötü durumda olup, bugüne

²⁰⁹ Jane Taylor, *İmparatorlukların Başkenti*, Çev. İnci Türkoğlu, (İstanbul: Arkeoloji Y. 2000), 77.

yalnızca birkaç kanat tüyü ile belli belirsiz elbisesinin etekleri kalabilmiştir.²¹⁰ Whittemore, ‘Meryem Ana mozağının sol yanında inmekte olan Cebrail şeklinin herhangi bir devrin sanatında emsali yoktur’ demiştir. İkonoklazm, yani tasvir kırıccılık cereyanından hemen sonra, yani 9. asrın ortalarına doğru yapılması muhtemel olan bu resim, Ayasofya’nın şimdiki halde görünürdeki en eski figüral mozaiğidir.²¹¹ Ana kubbenin dört ayağında dört melek figürü bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda kerubin, bazılarında serafim olarak geçmektedir. Bu figürlerin üzeri hiçbir zaman kapatılmamıştır. Sadece yüzleri oval bir yıldız şekliyle kapatılmıştır.²¹²

Ayasofya’da ana nefin kuzey tarafındaki tympanonun alt kısmına, galeri kemerlerinin hemen üzerine baktığımızda, yedi nişten üçünde mozaik bezeme olduğu görülmektedir. Buradaki duvarın alt kenarında bulunan üç piskopos mozağını Whittemore meydana çıkarmıştır. Bunların kim oldukları, “Genç İgnatios, Joannis (John) Khrysostomos ve Antakya Piskoposu İgnatios Theophanes.”²¹³ şeklinde yanlarındaki kitabelerde gösterilmiştir. Bunların 9-10. asırlara ait olduğu, 869 depreminden sonra, Ayasofya’yı tamir ettiren I. Basileos tarafından yaptırılmış olabilecekleri de ileri sürülmektedir.²¹⁴

Kuzey galeride ilk payenin doğu yüzünde, İmparator Aleksandros’un mozağı vardır. Aleksandros, hayatı boyunca zevk ve safaya düşkün olmuştur. Leon 912’de öldüğünde, oğlu VII. Konstantinos henüz altı yaşındadır. Bu sebepten tahta çıkan Aleksandros’un huylarında hiçbir değişiklik olmamıştır. Bir yıllık taht hayatında bu mozaiği yaptırmıştır.

²¹⁰ Jane Taylor, *İmparatorlukların Başkenti*, Çev. İnci Türkoğlu, (İstanbul: Arkeoloji Y. 2000), 77-85.

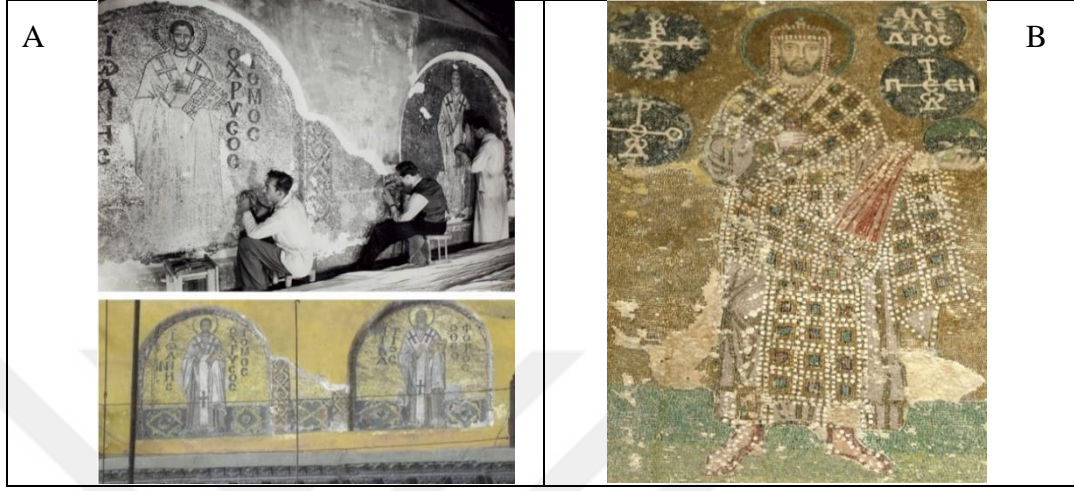
²¹¹ Fatih Cimok, *Mosaics in İstanbul*, (İstanbul: A Turizm Yayınları, 1996), 36.

²¹² Cyril Mango, *Materials for the Study of The Mosaics of St. Sophia at Istanbul*, (Washington: Harvard Üniversitesi Yayınları, 1962), 51.

²¹³ Jane Taylor, *İmparatorlukların Başkenti*, Çev. İnci Türkoğlu, (İstanbul: Arkeoloji Y. 2000), 77.

²¹⁴ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 211.

1958 yılında bulunan mozaikteki dört madalyonda “*Bu kuluna Ortodoks ve sana sadık olduğun için yardım et tanrım*”²¹⁵ şeklindeki yakarış vardır.

Şekil 2.15: A) Üstte üç piskopos mozaiğini Whittemore'un ekibi meydana çıkartırken, altta güncel görüntüsü mevcuttur. B) İmparator Aleksandros mozaiği.

Kaynak: A) www.ayasofyacamii.gov.tr [01.11.2023]. B) Akgündüz, a.g.e., 211.

2.16.3. Deesis Mozaiği

Ayasofya'nın üst galerisinde sağ tarafta “*Cennet ve Cehennem kapısı*” olarak bilinen duvarı geçip biraz ilerleyince sağ cemahta mabedin en geç mozaiği vardır. Mahşer yeri yada Deesis Mozaiği denen bu tabloda, tasvir hatlarınının tam olduğu gözlemlenmiştir.”²¹⁶

Mozaiğin ortasında Hz. İsa, solda dünyanın günahları için şefaath dileyen Meryem ile Vaftizci Yahya'nın arasında ayakta duruyor. Jane Taylor'a göre, Deesis'in yapım tarihi kesin olarak bilinmiyor. Önerilen tarihler, 11. asrın ortaları, sonları 12. yüzyıl başları ve 14. yüzyıla kadar değişmekte; fakat yüzlerdeki modellemenin, birçok araştırmacıyı 1261

²¹⁵ Tülay Ergil, *İstanbul Müzeleri*, (İstanbul: İstek Yayınları, 1993), 21.

²¹⁶ Jane Taylor, *İmparatorlukların Başkenti*, Çev. İnci Türkoğlu, (İstanbul: Arkeoloji Y. 2000), 79-80.

yılında Bizans İmparatorluğu'nun kendini toparlamasının ardından başlayan Palaiologos rönesansına atfedip, erken 14. yüzyıla tarihlenmeye sevk etmektedir.²¹⁷

Şekil 2.16. A) Üst galerideki Deesis mozaïği. B) Joannis II. Komnenos ve İrene Mozaïği.

Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

2.16.4. Joannis II. Komnenos ve İrene Mozaïği

Güney galerinin en sonunda, iki adet mozaik görülmektedir. İlk görülen, bu ikiliden daha geç tarihli olanıdır. Bu mozaikte, İmparator Joannis II. Komnenos (1118-1143) ve İmparatoriçe İrene resmedilmiştir. Resmin ortasında ise kucağında kollarından tuttuğu çocuk İsa ile birlikte, maforion ile giyimli Meryem durmaktadır. “*Tasvirde, Hz. İsa'nın sol elinde bir rulo tutmakta ve diğer eliyle üçleme yapmaktadır. Hz. Meryem'in sağında elinde para kesesi imparator Joannis, solunda elinde tulo İrene bulunmaktadır.*”²¹⁸

2.16.5. Aleksios Mozaïği

Yukarıdaki mozaik panonun sağ tarafında devam eden kısmında Joannis ve İrene'nin oğlu Aleksios resmedilmiştir. Eserde veliaht Aleksios'un sağlıksız çehresi görülmektedir. Whitmore'a göre, bu tablonun büyük kısmı 1118'e ait olup; oğlu Aleksios'un bulunduğu

²¹⁷ A.g.e., 81.

²¹⁸ Tülay Ergil, *İstanbul Müzeleri*, (İstanbul: İstek Yayınları, 1993), 20-21.

yan kısmın ise, Aleksios'un 17 yaşında ortak imparator ilan edildiği 1122'de ölmeden birkaç ay önce ilave edilmiştir. Whitemore'un ve Jan Taylor'un fikirleri de itirazla karşılanmış ve tüm resmin 1122 yılına ait olduğu iddia edilmiştir.²¹⁹

Şekil 2.17: A) Aleksios mozaïği. B) Kraliçe Zoe ve Monomakhos Mozaïği.

Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

2.16.6. Zeo ve Kostantinos Monomakhos Mozaïği

Ayasofya, 1934 yılında müzeye çevrildikten sonra, Thomas Whitemore heyeti 1935-1938 yılları arasında muhtelif mozaikleri açmıştır. Aleksios mozaïğinin solundaki bu mozaikte; Ortada tahtta İsa tören kıyafeti ile oturmaktadır. Sol elinde incil sağ eliyle takdis işareti yapmıştır. Sağda Kraliçe Zoe, solda İmparator Konstantinos Monomakhos görülmektedir. İmparator elinde kese ile yardımda bulunmakta, Kraliçe ise eline İsa'dan beratını almıştır.²²⁰ Dikkatle bakınca Konstantinos'un başının ve üzerindeki yazıtın değiştirilmiş olduğu görülmektedir. Burada resimlenen ilk imparator, Zoe'nin ilk kocasıdır. Fakat

²¹⁹ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 213.

²²⁰ Eyice, *Ayasofya Mozaikleri ve Thomas Whitemore*, (İstanbul: Tür. Turin ve Oto. Kur. 1951), 9.

Zoe'nin ve İsa'nın başları da değiştirilmiştir. V. Mihail'in, üvey annesinin başını sildirttiğini; Zoe tekrar başa geçince kendini yeniden, ama bu kez gencecik bir kadın olarak koydurduğuna dair görüşler vardır. Bununla beraber İsa'nın başının neden değiştiği bir soru işareti olarak kalmaktadır.²²¹

Kubbenin merkezinde bir pantokrator bulunması ihtimali üzerinde duran Semavi Eyice, pantantiflerdeki fresko meleklerin yüzleri, Fossati tarafından yapılan altın taklidi madalyonların altında herhalde mevcuttu der. A. M. Schneider, 1949 yılında yayınlanan eserinde, kubbenin ortasında 1354'de yeniden yapılmış muazzam bir İsa tasviri bulunduğunu, pantantiflerdeki melaik-i mükriminin, serafın değil kerubin oldukları neticesine varmıştır.²²² Whittemore, 1940 ikinci dünya savaşı yıllarında Ayasofya'ya gelen İngiliz heyete sunum yapmıştır. Heyette Kraliyet Hava Kuvvetleri Komutanı Lord Kinross da yer almıştır. Ünlü arkeolog Nicholas Kluge'de 1950 yıllarına kadar Whittemore'a Ayasofya ve Kariye camilerindeki çalışmalarında eşlik etmiştir.²²³

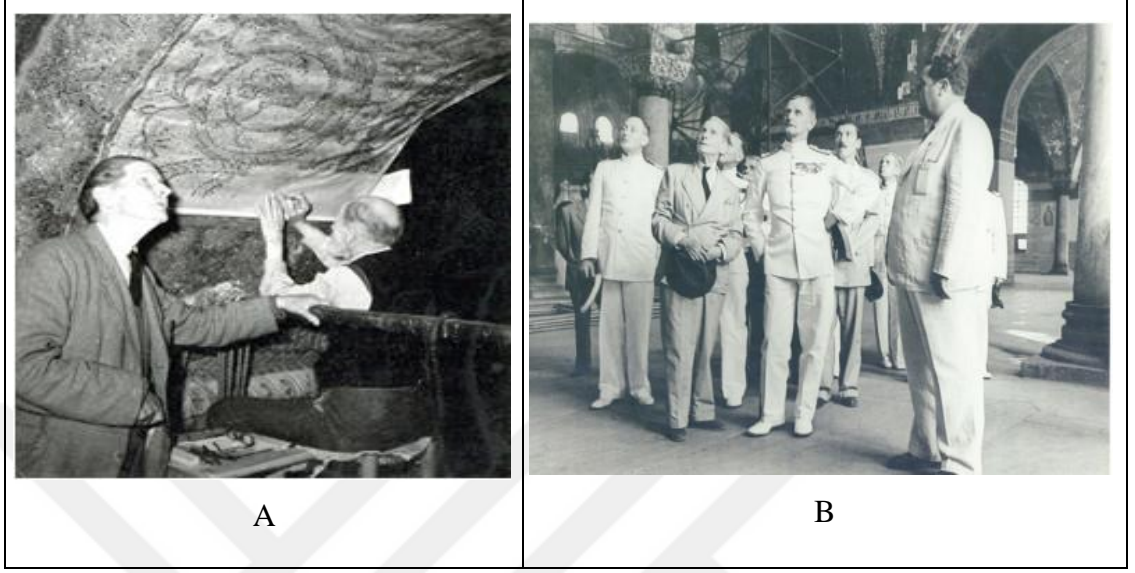
Şekil. 2.18: Whittemore ve ekibinin Kostantinos Monomakhos ve Kraliçe Zoe mozağında yaptığı çalışma.

Kaynak: www.derintarih.com [31.12.2023].

²²¹ Jane Taylor, *İmparatorlukların Başkenti*, 81,82.

²²² A.g.e., 22.

²²³ “Thomas Whittemore: un byzantiniste à Paris”, Thomas Whittemore: Paris'te bir Bizans uzmanı, <https://explore.psl.eu/fr/le-magazine/focus/thomas-whittemore-un-byzantiniste-paris> [10.12.2020].

Şekil 2.19: A) Whittimore ve arkeolog Nicholas Kluge çalışması. B) Whittimore 1940'da İngiliz heyete sunum yaparken.

Kaynak: A) www.yenimetropol.com [31.12.2023]. B) www.ekrembugraekinci.com [31.12.2023].

2.17. Yerli ve Yabancı Basında Ayasofya'nın Müze Haberleri

New York Times Gazatesi 14.10.1934 tarihinde kaleme aldığı yazıda şu ifadeler geçmektedir:

Ayasofya, hem doğunun hem de batının duygularını canlandıran büyük bir saygı sembolüdür. İlk olarak bir Hristiyan kilisesi olarak inşa edilen bu önemli yapı, daha sonra bir Müslüman camisine dönüştü. 'Modern düşünceli Türkiye', Ayasofya'yı ünlü bir müze haline getirme kararı aldı. Cami duvarlarına gizlenmiş Bizans mozaikleri, uzman eller tarafından temizlenip gün yüzüne çıkarılıyor. Son zamanlarda camide ibadet edenlerin çoğunun yaşlı olduğu belirtiliyor. 'Batı ülkelerinin etkisi altında olan genç Türk' ise tapınmaya giderken ayaklarını yıkamak ve ağzını çalkalamak (abdestten bahsediyor) yerine temizlik adabını farklı bir şekilde uygulamak istiyor. Yıldız Köşkü gibi eski

*sultanların sarayları şimdi müze olarak hizmet veriyor, bu nedenle sultanın camisinin de neden bir müze olmasın.*²²⁴

Cumhuriyet Gazetesi; “15 asırlık Ayasofya gençleşecek” manşeti ile müze olma yoluna giden çalışmaların başlamasını okuyucularına duyurmuştur.²²⁵ Akşam Postası Gazetesi; “Ayasofya ve Sultanahmet camilikten çıkarılmalı mı?” başlığıyla Ayasofya’nın müze olacağı haberini paylaşmıştır.²²⁶ Son Posta Gazetesi; Ayasofya’nın müze oluşunu okurlarına şöyle anlatıyordu; “Ayasofya’yı Hristiyanlıkla Müslümanlık arasındaki ‘kara bir çalı gibi’ daha yıllar yılı bırakmak istemedik. Laik Türkiye’ye yaraşan da bu idi.”²²⁷

Yukarıda New York Times Gazetesinin 14 Eylül 1934 tarihindeki “müjdeli” haberin içeriğinde “Yıldız Köşkü gibi eski sultanların sarayları şimdi müze olarak hizmet veriyor, bu nedenle sultanın camisinin de neden bir müze olmasın” şeklindeki telkinleri araştırılmıştır. Yıldız Sarayı, o tarihlerde gazetenin iddia ettiği gibi müze değil kumarhanedir. Yıldız ile ilgili en önemli Bakanlar Kurulu Kararı, 27 Ağustos 1924’te çıkartılmıştır. Karanamede Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve diğer bakanların imzası vardır²²⁸.

²²⁴ “ST.’de Başka Bir Bölüm. Sofya Destansı”, *New York Times Gazetesi*, 14.10.1934.; Muzaffer Deligöz, “Ayasofya hakkında bazı bilgiler”, <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

²²⁵ “15 asırlık Ayasofya gençleşecek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 03 Ağustos 1931.

²²⁶ “Ayasofya ve Sultanahmet camilikten çıkarılmalı mı?”, *Akşam Postası Gazetesi*, 11.09.1934.

²²⁷ “Müze Ayasofya”, *Son Posta Gazetesi*, 24 Eylül 1934.

²²⁸ Murat Bardakçı, “Yıldız Sarayı kumarhaneye işte böyle dönüştü”, www.haberturk.com/gundem/haber/1255811-yildiz-sarayi-kumarhaneye-iste-boyle-donustu [19.06.2016]; Daha detaylı bilgi için bkz. Ömer Faruk Yılmaz, “Yıldız Sarayı 1926’da Gazino ve Kumarhane yapıldı”, *Yedikata Dergisi*, S. 73. Eylül 2014.

Şekil 2.20: A) Yıldız Sarayı'nın kumarhane görüntüsü. B) Basında Yıldız kumarhanesi haberi.

Kaynak: Ömer Faruk Yılmaz, “Yıldız Sarayı 1926’da Gazino ve Kumarhane yapıldı”, *Yedikıta Dergisi*, S. 73. Eylül 2014.

2.18. Ayasofya Komisyonu Toplantısı ve Kararları

Ayasofya’da Whittemore’un çalışmaları sürerken Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen Atatürk ile görüşmüştür. Atatürk müze konusunun uzman bir heyetçe incelenmesini emretmiştir. Özmen, 25 Ağustos 1934’te Aziz Ogan liderliğinde müze müdürleri, ihtisas ekibi, şehremini temsilcisi, vakıflar heyeti ve mimarlardan meydana gelen 10 kişilik bir komisyon kurmuştur. Heyette; “*Osman Ferit, Eftalettin Tekiner, Tahsin Öz ve Alman Erckard Unger hazır bulunmuştur. Toplantı sonrası komisyon kararı 27.08.1934 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı’na gönderilmiştir.*”²²⁹ Kararda; Kasım ayına kadar Thomas Whittemore’un çalışmalarını bitirmesi, son cemaat yerinin müzelik eşyayı teşhir edecek hale getirilmesi, camiye bitişik vaziyetteki;

Ayasofya Medresesi'nin ortadan kaldırılması, bahçenin düzenlenerek açık hava Bizans müzesi haline dönüştürülmesi, ayrıca Ayasofya'nın ibadethane bölümünün

²²⁹ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, (Ankara: TDV, 1995), 501.;

Muzaffer Deligöz, “Ayasofya hakkında bazı bilgiler”,

<https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

*tamamen ibadete kapatılması ile beraber burayada mühim Bizans eserleri yerleştirilerek Müze yapılması, ilaveten Ayasofya'nın uzun yıllar Osmanlı eseri halinde kullanıldığı dikkate alınarak, münasip bir bölümde İslam eserlerinde sergilenmesi istenmiştir.*²³⁰

Komisyon heyetinden Alman Prof. Erckard Unger caminin ibadete kapatılarak Bizans Asarı Müzesi haline getirilmesi fikrine karşı çıkmış ve aksi yönde tavır koymuştur. Alman Prof. Erckard Unger dışındaki Türk üyelerin hepsi caminin bütünüyle ibadete kapatılması yönünde görüş bildirmişlerdir.²³¹

Ayasofya arşivinde bulunan, Milli Eğitim Bakanlığı'nın gönderdiği 20.02.1935 tarih ve 90740 sayılı resmi evraka Aziz Ogan, 24.03.1935 tarih ve 20213/353 sayılı cevabını göndermiştir. 11 maddelik komisyon kararlarının bazı maddelerini buraya naklediyoruz;

4. Madde; Ayasofya bahçesinde sırf Bizans devrine ait bir açık müze vücuda getirileceğine göre Bakanlığın onayladığı gibi buraya Nuruosmaniye ve Zeyrek Camileriyle askeri müzede bulunan kırmızı porfir lahitlerin konulması ve hafriyatta çıkan ve çıkmakta olan mimari cesim parçaların bunlara ilavesi onaylı olur. Müzeyi gezecek olan her sınıf gezicilerin üzerinde bırakacağı intibalar dolayısıyla bahçede “İslam mezar taşlarının” teşhiri münasip olmayacağı gibi, zaten mahmul bir hale gelecek olan bahçede her iki devre ait olan eserlerin birbirine karıştırılması da muvafık olmayacağından “İslâmi mezar taşlarının sökülerek kemafissabık Mahkûkat Müzesinde toplanması” doğru olur.

6. Madde; Ayasofya müzesi'nin bitişiğinde bulunan ve Belediye'ce kimsesizler yurdu olarak kullanılan bina (Fatih Medresesi) “büyük abidenin şerefine giderecek vaziyette olduğundan” evvelki kararımız vechile buranın yıktırılması için Vilayete emir verilmesi hususunun tekrar arzı ve hatta bu binanın içinden alınacak fotoğraflarının da Bakanlık makamına gönderilmesi lazımdır.

²³⁰ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, (Ankara: TDV, 1995), 501.; Muzaffer Deligöz, “Ayasofya hakkında bazı bilgiler”, <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

²³¹ Ziyad Ebuzyiya, “Ezan Sesine Hasret Ayasofya”, *İslam Mecmuası*, S. 46, (1987): 16.

7. Madde; Ayasofya Müzesi'nden indirilen ve halen orada bulunan Mustafa İzzet tarafından yazılmış büyük levhalar çok kıymetli Türk eserleridir. Bunlar Evkaf'ça tasavvur edildiği vechile Sultan Ahmet Camii'ne talik edilirse binanın mimari silüetini kapayacağından, bu güzel parçaların zayi olmaması için biz zarure Ayasofya'da Hünkar mahfilinin civarında ve tabakaların altına müsadif kısmında münasip görünecek bir yerde laakal bir buçuk metre aralıkla iki sıra üzerine tanzim ve tespit edilerek ketebeli olan levhanın en üste getirilmesi suretiyle bunların muhafazaları onay görülmüştür.²³²

Bu karardan aylar önce (27/08/1934) toplanan komisyon kararında, 1. Maddenin B bendinde ise; “*Binaya muttasıl ve elyevm Vilayet emrinde bulunan harap mektep binasının camiye muttasıl olan kısmının ref'i, ibka olunan kısmın tamiri*”²³³ diye ifade edilmiş, ancak önce tamirine karar verilen medresenin, daha sonraki toplantıda (24/03/1935) yıkılmasına karar verildiği görülmektedir. Yedi aylık sürede medresenin tamirinden vaz geçilip yıkımına karar verilmesinin nedeni anlaşılammıştır.

Bu komisyon kararındaki en dikkat çekici uygulamalardan biri de; 4. Maddedeki Ayasofya haziresinde bulunan Müslüman mezar taşlarının, gelen turistlerin aleminde olumsuz intiba bırakacağı endişesiyle söktürülmesidir. Her inanca ait ibadethanelerin çevrelerinde mezarlar bulunmaktadır. Farklı inanç ve kültürlerle sahip olabilecek ziyaretçilerin bu durumu doğal karşılayacakları kanaatindeyiz. Bu uygulamadan anlaşılan “Ayasofya bahçesinin bile Müslümanlara ait olmadığına ispat edilmeye çalışıldığı” görüşü hasıl olmuştur.

2.19. Masonların Etkisi

Ayasofya'nın müze yapılmasında masonların etkisinden söz edilmektedir. İlhan Akçay'a göre, Cumhuriyet döneminde Yahudi-Mason oyunu, Ayasofya'nın müze yapılacağı dönemde çok ileridedir. Ona göre, Lozan'da laikliğin benimsendiği ve Fransızlar'ın laiklik ilkesinin benimsendiği açıklanmasına rağmen, Fransa'daki gibi dini müesseseler

²³² Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 722.

²³³ A.g.e., 718.

serbest ve hür olacakları yerde yine devlete bağılı bulunmaktadır. Vakıfların halk tarafından idare edilmesi laikliğin kendisi olduğu halde, bu ilke kağıt üzerinde kalmaktan öteye gitmemiştir. Kısaca millet, dinine ülke sınırları içindeki gayrimüslimler kadar bile sahip olamamış, Türkiye masonik bir oyuna gelmiştir. Ayasofya'nın müze yapıldığı devirde, Türkiye tehlikeli bir duruma düşmüş, mason localar sayesinde bir emirle Ayasofya kapatılmıştır.²³⁴ Yedinci Uluslararası Büyük Mason Kongresi 1932'de İstanbul'da toplanmıştır. Türk ve yabancı masonlar kongrede, Türk inkıplarının muazzam ve feyizli neticelerini gördükten sonra Mustafa Kemal ve İsmet Paşalara telgraf çekmiştir.²³⁵ Rahip Samuel Zwemer 1935 yılında Kudüs'de verdiği misyonerlik konferansında özetle öteden beri İslam aleminde ilmek ilmek nasıl faaliyetler yürüttüklerini ve Müslümanların Hristiyan yapılmaya çalışılmamasını, sadece İslamı yaşamayan bir Müslüman toplumunun oluşturulmasını istemiştir.²³⁶

Şekil 2.21: Mason Kongresi.

Kaynak: *Milliyet Gazetesi*, 7 Eylül 1932.

²³⁴ Hüseyin Yılmaz, *Ayasofya*, (İstanbul: Timaş, 1991), 36, 37.

²³⁵ “Beynelminel Mason Kongresi Dün Toplandı”, *Milliyet Gazetesi*, 7 Eylül 1932.

²³⁶ Murat Altın, “Batının Büyük Yalanı Misyoner Gerçeği”, www.kokludegisimdergisi.com/index.php?p=makaleDetay&makale=340 [12.10.2020].

2.20. Ayasofya İle İlgili Vekiller Heyeti Kararları

Ayasofya-i Kebir Camii ile ilgili, Cumhuriyetin ilk yıllarında beş Bakanlar Kurulu Kararı yayınlanmıştır. Bunlar; Ayasofya kubbesinin tamirinin ehil bir heyete yaptırılması, bu tamirata verilecek paranın onaylanması, Thomas Whittmore'a mozaikleri çıkarmak için verilen izin, Ayasofya'nın müzeye çevrilmesi ile ilgili karar, Ayasofya'ya bekçi atamasıyla alakalı kararlardır.²³⁷

2.20.1. Ayasofya'nın Müzeye Çevrildiğine Dair Bakanlar Kurulu Kararı

Maarif Vekilliği'nden yazılan 14/11/1934 tarih ve 94041 sayılı tezkerede; eşsiz bir mimarlık sanat âbidesi olan İstanbul'daki Ayasofya Camii'nin tarihi vaziyeti itibari ile müzeye çevrilmesi ve diğer bütün tasarrufların hükümetçe yapılması karara bağlanmıştır. Kararın altında Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk, Başbakan İsmet İnönü ve bakanların imzası vardır.²³⁸

Ayasofya, resmi gazetede yayınlanmayan bir bakanlar kurulu kararıyla müzeye çevrilmiştir. Bu kararda dikkatimizi çeken husus; “Ayasofya'nın müzeye çevrilmesinin şark alemini sevindireceği” söylenmiş olmasıdır. Şarkta o dönemde, Hindistan, Ortadoğu ve Müslüman ülkeleri Çin ve Sovyetler bulunmaktadır. Hangi ülkelerin memnun olduğu net olarak anlaşılamamıştır! Buna mukabil Ahmet Akgündüz bir televizyon programında bu kararnameyi tetkik ederken²³⁹ “Eğer batılılar şark alemini ifadesini kullanırsa, bu islam alemini demektir. Osmanlılar şark alemini ifadesini kullanırsa, o zaman ortodoks alemini kast edilir.” demiştir. Ortodoks alemini asırlardır beklediği müjdeli haberi bu kararname ile almıştır.

²³⁷ Akgündüz, a.g.e., 712; Muzaffer Deligöz, “Ayasofya hakkında bazı bilgiler”, <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

²³⁸ B.C.A nr.030-18-01/49-79-6.

²³⁹ Abdülhamit Güler, “Hilal Tv, Cevap Baharı Programı”, https://www.youtube.com/watch?v=c_oEDvysSII [09 Kasım 2013].

Müzeyle çevrilmesinin, yeni bir ilim müessesesi kazandıracığı ciheti ifade edilmiş, ancak müteakip tarihlerde Ayasofya kütüphanesinin ve binlerce el yazması eserin bakımsızlıktan telef edilmesi (aşağıda anlatılacaktır), arşiv belgelerinin akıbeti, Fatih'in ilk üniversitesi Ayasofya Medresesi'nin yıktırılması, karardaki bu cümle ile çelişmektedir. Aksine yeni bir ilim müessesesi değil bütün akli ve fenni ilimlerle Ayasofya'nın irtibatı kesilmiştir. Fatih'in vakfiyesi ortada iken, bu da Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü *kuyud-ı kadime* arşivinde ve islam eserleri müzesinde muhafaza olunmaktayken, kararnamedeki “hiçbir vakfının olmadığı” ifadesi gerçekte bağdaşmamaktadır. Ayasofya'nın gelirinin de olmadığı belirtilmiştir.

*Sultan Fatih, vakfettiği zirai ve ticari Vakıf müesseselerinden elde edilecek olan yekünlerden hiçbirisinin ayırt edilmeksizin, Kalenderhane Zaviyesi, Kulle-i Cedide camileri, Şeyh Vefa, Galata, İmaret, Ayasofya ve Fatih Külliyesi'nin giderlerinin karşılanmasını emretmiştir. Han, hamam, dükkan, bina, değirmen, bedesten gibi Vakıf mülklerinden elde edilen akarlar, zirai ve ticari menfaatler olup Ayasofya Camii Vakıf gelirleridir.*²⁴⁰

Dolayısıyla “geliri yoktur” beyanatı doğru değildir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne müze kararını resmi zemine oturtmak için resmi yazı yazılmış ve Ayasofya arazisinin hazineye devri istenmiştir. Her ikisine Vakıflar Gn.Md. mevcut vakıf kanunlarının buna müsaade etmediğinden mütevellit olumsuz cevap vermiştir. Vakıflar bu görüşüyle Ayasofya'nın Müze olmasına karşı çıktığını açıkça göstermiştir.²⁴¹

²⁴⁰ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, (Ankara: TDV, 1995), 500.; Muzaffer Deligöz, “Ayasofya hakkında bazı bilgiler”, <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

²⁴¹ İlhan Akçay, *Ayasofya Camii*, (Ankara: Hakses Neşriyat, 1968), 98-100.; Muzaffer Deligöz, “Ayasofya hakkında bazı bilgiler”, <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

2.20.2. Kararnameden Önce Ziyad Ebuzziya'nın Şükrü Kaya ile Görüşmesi

Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilmesine az bir zaman kala, Ziyad Ebuzziya, dönemin Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile görüşmüştür. Önce Maarif Vekili ile buluşan Ebuzziya; burada Bakan Özmen'e Ayasofya'yı müze yapmak için toplanan komisyonun raporunda "Ayasofya'nın tamamen ibadete kapatılması" şeklindeki kararı hatırlatmasından sonra Bakan Özmen'nin; Bir anda sıçradığını belirterek "Ne demek ibadete kapatmak? bu nasıl olur? bunlar iyice haddini aştı, bu nasıl kendini bilmezliktir, Ayasofya camidir, hem cami hem müze olacaktır." dediğini aktarmıştır. Daha sonra Dâhiliye Vekili Kaya ile görüşen Ebuzziya; "Ayasofya'yı ibadete kapatmak kat'a ve asla mümkün değildir. İbadethane bölümünün Bizans eserlerinin teşhiri için müze yapılmak istenmesine Mustafa Kemal çok hiddetlendi."²⁴² dediğini belirtmiştir.

2.20.3. Atatürk'ün Ayasofya Müzesini Ziyareti

Aziz Ogan, Ayasofya müze yapıldıktan sonra 6 Şubat 1935'te ilk ziyaretini gerçekleştiren Gazi'nin, müzeye gelişini Kültür Bakanlığı'na hitaben yazdığı 7 Şubat 1935 tarihli yazıda;²⁴³

Yüce Atatürk 6 Şubat 1935 günü, gün ortasında Ayasofya müzemize teşrif etmişlerdir. Mabedin her yanını pürdikkat ve ihtimam göstererek teftiş etmiştir. Binaenaleyh Ayasofya kütüphanesini de dolaşıkları gibi 7 gündür devam eden bahçedeki kazı alanını da tetkik etmişlerdir. Zatıallerine lüzüm olan açıklamalar yapılmıştır. Ulu Atatürk, kazı alanını dolaştıkları esnada Batı cenahındaki harabiyeti görünce aslında keşfimizin içinde kalan buranın bu şekilde bırakılmamasını Emir buyurmuşlardır. Harfiyatdan sonra bahçede lazım olan

²⁴² Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya*, 715.

²⁴³ Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 259.;

Muzaffer Deligöz, "Ayasofya hakkında bazı bilgiler",

<https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

*tahkimatların yapılmasını tavsiye etmişlerdir. Yüce Atatürk'ün lütfettikleri bu ziyaret münasebetiyle âli ve ehemmiyetli vasaya ve irşatlarından aciz iradem sonsuz derece müstefit olmuştur.*²⁴⁴

şeklinde anlatmıştır.

Şekil 2.22: Kemal Paşa'nın Ayasofya ziyareti ve Aziz Ogan.

Kaynak: Armağan, a.g.e., 259.

2.20.4. Kararname ve Hukuki Geçerliliği İle Alakalı Tartışmalar

Yukarıdaki Ayasofya'nın müzeye çevrilmesi ile ilgili 24.11.1934 tarih ve 2/1589 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın sahte olup olmadığıyla alakalı kamuoyunu meşgul eden tartışmalar meydana gelmiştir. İlhan Akçay, Ayasofya hakkında inceleme eseri kaleme almış ve çıkartılan kararname hakkında, “*Bakanlar kurulu kararnamesi veya resmi gazetede karar çıkmamış, konuşmalar sadece sofrada kalmıştı.*”²⁴⁵ açıklamasını yapmıştır. Ziyad Ebuzziya da kararnamenin sahte olduğu görüşündedir.²⁴⁶ Yapılan

²⁴⁴ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, 721.; Muzaffer Deligöz, “Ayasofya hakkında bazı bilgiler”, <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

²⁴⁵ İlhan Akçay, *Ayasofya Camii*, (Ankara: Hakses Neşriyat, 1968), 88.

²⁴⁶ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, (Ankara: TDV, 1995), 502.

tahkikatta Öztürk; kararname ile ilgili düzmece iddasının yersiz olduğu görüşünde olmakla beraber bu düşünceye karşı iki hususa dikkat çekmiştir:

1- Bahse konu kararnamenin çıkarıldıktan sonra Resmi Gazete’de ve Türk hukuk külliyatı kaide ve Kanunlarımız gibi eserlerde neşredilmemiş olması, nedeni bilinmese de, bugün de 2762 sayılı Vakıflar Kanunu’nun 10. maddesine göre, vakıf malları, tekke ve zaviye, mektepler ve medreseler gibi vakıflara bağlı hayratların Ayasofya’da olduğu gibi vakfiyedeki vasfı haricinde; kültürel ve sosyal faaliyetler için kullanımına izin verilmek üzere, her hangi bir kamu kurumuna tahsisi ya da hayratın başka bir hayır müessesesine dönüştürülmesi veya vakıf malının nakdi olarak satışına müsaade edilen kararnameler, bugün de Resmi Gazete’de yer almamakta ve hukuk külliyatlarımızda yayınlanmamaktadır.²⁴⁷

2- Daha dikkat çekici olan “aslı gibidir” ifadesiyle tasdiklenmiş iki farklı kararname matbuunun mevcudiyetidir. Bu iki kararın matbu bölümleri birebir benzerliktedir. Velakin metnin birisinin sonunda “Reisicumhur K.Atatürk” şeklinde yazıldıktan sonra, bakanların ad ve soyadlarının yalnız ilk harflerinin elle yazılmış olması ve bu mevzu ile alakadar kişilerin ve tv programı yapanların şu ana kadar bu karar metnini görmüş olmaları sahte suçlamasına neden olmaktadır. Halbuki öteki nüshada en küçük bir ikileme meydana vermeyecek şekilde, bakanlıkların kısaltılmış adları altında, o tarihte bildiğimiz başbakan ve bakanların aşikar bir biçimde imzaları bulunmaktadır. Kararname, gereği yapılmak üzere başbakan namına Müsteşar Kemal Gedeleş imzası ile 28 Kasım 1934 tarih 6/3303 sayılı resmi yazı ekinde V.G.M. ’ne gönderilmiştir.²⁴⁸

²⁴⁷ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, (Ankara: TDV, 1995), 502.

²⁴⁸ A.g.e., 503; Muzaffer Deligöz, “Ayasofya hakkında bazı bilgiler”,

<https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

2.20.5. Kararnamenin Güvenilirliği Üzerine Oluşan şüpheler

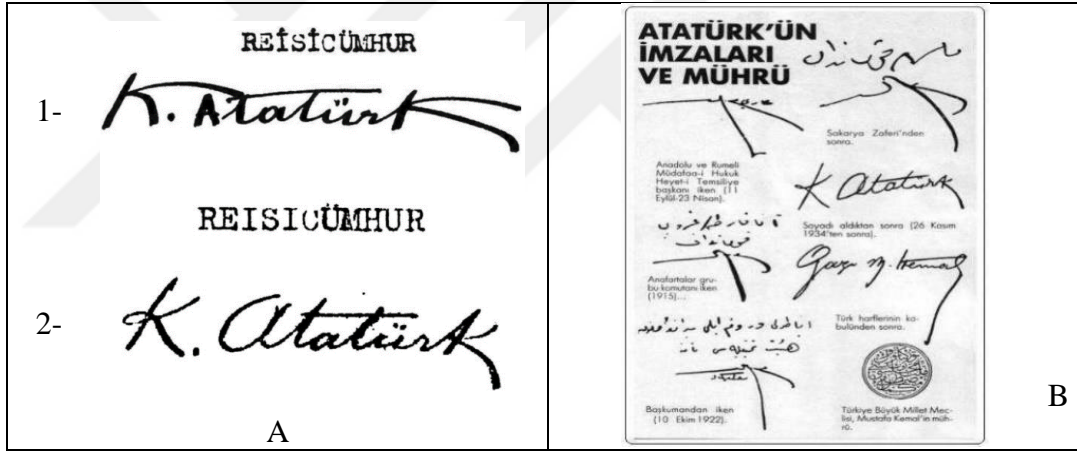
Ayasofya ile ilgili Bakanlar Kurulu Kararnamesi'nin sahte olmadığı kabul edilse bile halen bu kararnamenin çıkarıldığı zaman ve kararnamenin fiziki özelliklerine binaen, sahteliği üzerine ileri sürülen görüşler sona ermiş değildir. Bu konuda ileri sürülen görüşlerden bir kaçı kısaca şunlardır:

Kararnamenin 1. nüshasında Kararlar Müdürlüğü, 2. nüshasında Muamelat Müdürlüğü şeklindeki tanımların yazıldığı antetli başlık görülmektedir. Bu değişikliğin yekpare bir anlamı olmayabilir. Gelgelelim farklılığın kararname şartlarındaki başka çelişkilerle beraber görülmesi, kararname üstünde kuşku oluşturmaktadır. Bu kararname, 24.11.1934 tarih ve 1589 sayılıdır. Ancak 22 Teşrinisani 1934'de çıkartılan en son kararnamenin sayısı 1590-1606 aralığındadır. Bahse konu müze kararnamesi ise bu tarihten iki gün sonra çıkarılmış görünmektedir. Binaenaleyh kararnamenin 1606 sayısını takip eden bir numara ile kaydedilmesi gerekmektedir. Fakat Ayasofya kararnamesinin tarihi sonra, tarihi takip eden sayısı ise daha evvelki tarihlere aittir. Söz konusu kararnameye benzeyen başka bir kararname de mevcut değildir. 24 Teşrinisani 1934 tarihinde tertiplenen kararname sayıları ise 1613 ve 1614'dir. Takip eden 25 Teşrinisani 1934 tarihinde ise herhangi bir kararname çıkarılmamıştır. Bundan mütevellit Ayasofya kararnamesi geçerliliğini kaybetmiştir.²⁴⁹

Ayasofya Kararnamesi zerindeki imza konusundaki belirsizlik, Soyadı Kanunu ncesinde Atatürk'ün imza şekli ile ilgili tutarsızlıkları ortaya koymaktadır. Atatürk'n Soyadı Kanunu'ndan önce "Gazi Mustafa Kemal" imzasını kullandığı ve Soyadı Kanunu'ndan sonra ise "K.atatürk" imzasını kullandığı bilinmektedir. Ancak, Ayasofya Kararnamesi'ndeki imza, Soyadı Kanunu çıktıktan sonra kullanılan "Atatürk" soyadı imzasına benzemektedir. Bu durum, Soyadı Kanunu'nun çıkış tarihinden 3 gün önce, yani hukuki bir temeli olmayan bir şekilde "Atatürk" soyadını kullanarak imza atma olasılığını ortaya koymaktadır. Bu erevede, Ayasofya Kararnamesi'nin güvenilirliği ve imzasının

²⁴⁹ Akgündüz, vd., * Devirde Bir Mabel Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 726; Abdullah İkinici, a.g.e., 137.

zamanlaması konusunda belirsizlik bulunmaktadır.²⁵⁰ Atatürk'ün Ayasofya Kararnamesi'ndeki imzasının şekil olarak diğer imzalardan farklı ve tartışmalı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, 1924 Anayasası'nın 46. maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nun genel politikadan sorumlu olduğu ve kararname çıkarabileceği ifade edilmiştir. Fakat, 1924/491 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 52. maddesine istinaden, ilgili kararnamenin çıkarabilmesi için Danıştay'ın içtihadı gerekmekte ve Danıştay değerlendirmesinin kararname ekinde olması şartı vardır. Bu şartların karşılanmadığına vurgu yapılarak kararnamenin geçersiz olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Ayasofya Kararnamesi'nin resmi yayın organlarında yayınlanmamış olması ve tasdikli nüshalarının arşivlerde bulunmasına rağmen orijinalinin nerede saklandığı sorusu da dile getirilmiştir. Bu konudaki belirsizliklerin, kararnameye dair şüpheleri artırdığı vurgulanmıştır.²⁵¹

Şekil 2.23: A) 1- Atatürk'ün sadece Ayasofya Kararnamesi'nde bulunan ve başka bir belgede rastlanmayan imzası. 2- Bilinen imzası. B) Atatürk'ün imzaları.

Kaynak: A) Murat Bardakçı, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2141029-ayasofya-kararnamesinin-altindaki-imza> [14.09.2018].
B) www.ataturkinkilaplari.com/ak/194/ataturk-un-imzalari-ve-ataturk-un-muhru.html [29.12.2023].

²⁵⁰ Murat Bardakçı, "Ayasofya Kararnamesi'nin altındaki "K. Atatürk" imzası gerçek mi?", <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2141029-ayasofya-kararnamesinin-altindaki-k-ataturk-imzasi-gercek-mi> [14.09.2018].

²⁵¹ İsmail Kandemir, *Ulu Mâbed Ayasofya*, (İstanbul: Ekip Matbaa, 2004), 77-96.

Yukarıda Atatürk'ün resmi kayıtlara geçmiş imzalarının görseli paylaşılmıştır. Anafartalar Grubu Komutanı iken (1915), Anadolu ve Rumeli Müdaafa-i Hukuk Heyet-i Temsiliye Başkanı iken (11 Eylül-23 Nisan 1919), Sakarya Zaferi'nden sonra (1921), Başkumandan iken (10 Ekim 1922), Türk harflerinin kabulünden sonra (1928), soyadı aldıktan sonra (26 Kasım 1934'ten sonra), Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal'in mührü.

Görüldüğü üzere Ayasofya Kararnamesi'nde bulunan Atatürk imzası, resmi kayıtlarda bulunmamaktadır. 5 Temmuz 2004 tarihinde Yeni Şafak Gazetesinde yayınlanan "Atatürk'ün İmzasını kim taklit etti" başlıklı yazıda; Ayasofya'nın müze yapılmasıyla ilgili İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) Kararı'ndaki Reiscumhur Mustafa Kemal'e ait imzanın sahte olma ihtimali ortaya çıkmıştır. "Ulu Mabed Ayasoyfa" isimli kitabın yazarı İsmail Kandemir, Ayasofya'nın yeniden ibadete açılması için yürüttüğü çalışmalar sırasında, kararnamedeki imzanın Atatürk'ün diğer imzalarından farklı olduğunu görmüştür. Kandemir, kararnamedeki imzanın sahte olabileceği ihtimalinden hareketle E.G.M. Kriminal Laboratuvarlar Daire Başkanlığı'na bir dilekçeyle başvurarak, imza incelemesi talebinde bulunmuştur. Dilekçeye, 3 Kasım 2002 seçimleri öncesine kadar Daire Başkanlığı görevinde bulunan 3. Sınıf Emniyet Müdürü İrfan Bayar cevap vermiştir. Bayar; Kararnamedeki imzanın biçimsel açıdan farklı olduğunu belirttiğini belirtmiştir. Bayar'ın cevap yazısında şu hususlar yer almaktadır:

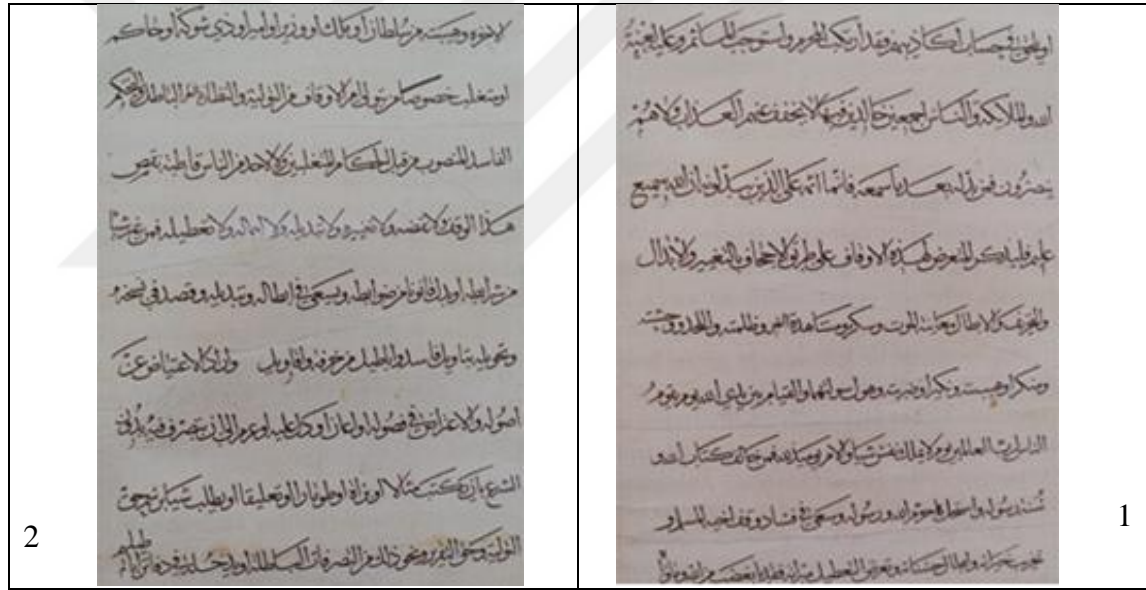
İlgili dilekçeniz ekinde fotokopisi bulunan 24 Kasım 1934 tarih ve 2/1589 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesinde Reiscumhur adına atılı bulunan imzanın, yine dilekçeniz ekinde sunulan Atatürk'ün örnek imzalarına biçimsel açıdan fark gösterdiği ilk bakışta belirlenebilmektedir. Kararnamedeki imzanın inşaında, Atatürk'ün tarafınızca sunulan ve tarafımızca bilinen imzalarından farklı olarak 'A' harfinin de kullanıldığı, 'K' harflerinin şekillendiriliş biçimleri ile 't' harfleri kuşaklarının konumu itibariyle de farklılıklar bulunduğu görülmektedir.²⁵²

Aynı yazının devamında ise; Hukukçu Dr. Mevci Ergün ise kararnameyi inceleyerek "Reisi Cumhur'a ait K. Atatürk imzasının sahibinin eli ürünü olup olmadığını tespiti"

²⁵² Ali Sali, "Atatürk'ün İmzasını kim taklit etti", *Yeni Şafak Gazetesi*, 05.07.2004.

gerektiğini yazılı olarak ifade etmiştir. Dr. Ergün, kararın hukuka aykırı olduğunu belirtmiştir.²⁵³ Söz konusu kararname Resmi Gazete’de yayınlanmadığı gibi bugüne kadar ıslak imzalı orijinalide bulunabilmiş değildir. Bu kadar hayati önemi haiz bir kararnamenin orijinalinin Mecliste veya Başbakanlıkta muhafaza edilmemiş olması da çok gariptir. Nitekim Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu 2013 yılında TBMM arşivinden kararnamenin aslının olup olmadığını bildirilmesini istemiş, arşivde aslının bulunmadığını kendisine resmi bir yazı ile bildirmiştir.²⁵⁴ Böylece bir kez daha ortaya çıkmış oluyor ki aslı dahi bulunamayan bir kararnameyle, tamamen bir oldu-bittiye getirilerek Ayasofya Camii müze yapılmıştır.

2.21. Fâtih’in Vakıf Şartları ve İsteği

Şekil 2.24: Fatih’in Vakfiyesindeki beddua kısmı.

Kaynak: Türk ve İslam Eserleri Müzesi, nr. 2202; Akgündüz, a.g.e., 311.

Fatih’in Ayasofya ve diğer hayrat vakıfları, bunlarla alakalı şartları ve hizmetleri, kararnameden sonra devamlı tartışılmıştır. Bu meselede hukukçular ve diğer ilgililer, Fâtih’in vakıf şartlarını inceledikten sonra, söz konusu kararnamenin hukuki olmadığı kanaatine varmışlardır. Aşağıda bu kişilerin Fâtih vakfiyesinden naklettikleri vakıf şartları

²⁵³ Ali Sali, “Atatürk’ün İmzasını kim taklit etti”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 05.07.2004.

²⁵⁴ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 174.

ve diğ er görüşlerine yer verilmiştir. Fatih Sultan Mehmet, söz konusu vakfiyeleri için ayrıntılı şartlar yazdırmıştır. Fatih Sultan Mehmed Han, vakfın şartlarına uyulmaması, değıştirilmek istenmesi ve buna engel olunamayacak durumlarda da vakıf eserlerini yok etmek isteyenleri nelerin beklediğini, bu şahıslar için nasıl bir niyazda bulunduğunu, vakfiyenin sonundaki beddua kısmında yazdırmıştır.²⁵⁵ Son yıllarda böyle bir bedduanın söz konusu olmadığı idda edilmiştir. Buna mukabil vakfiyenin görseli paylaşılmıştır.

2.22. Ayasofya'nın Müze Yapılmasına Tepkiler

Ayasofya'nın müze yapılması Batı aleminde geniş yankı uyandırmış, önce hayretle karşılanan bu hadise, daha sonra takdir ve övgülere sebep olmuştur. Örneğin, Mustafa Kemal Atatürk, tarih, Türkiye ve Cumhuriyet tarihi kategorilerinde eserler yazmış olan yazar Willy Sperveco'nun Ayasofya'yı cami yapışı dolayısıyla Fâtih'i yeren ve "onu camilikten çıkardı" diyerek Atatürk'ü takdir eden satırları şöyledir:

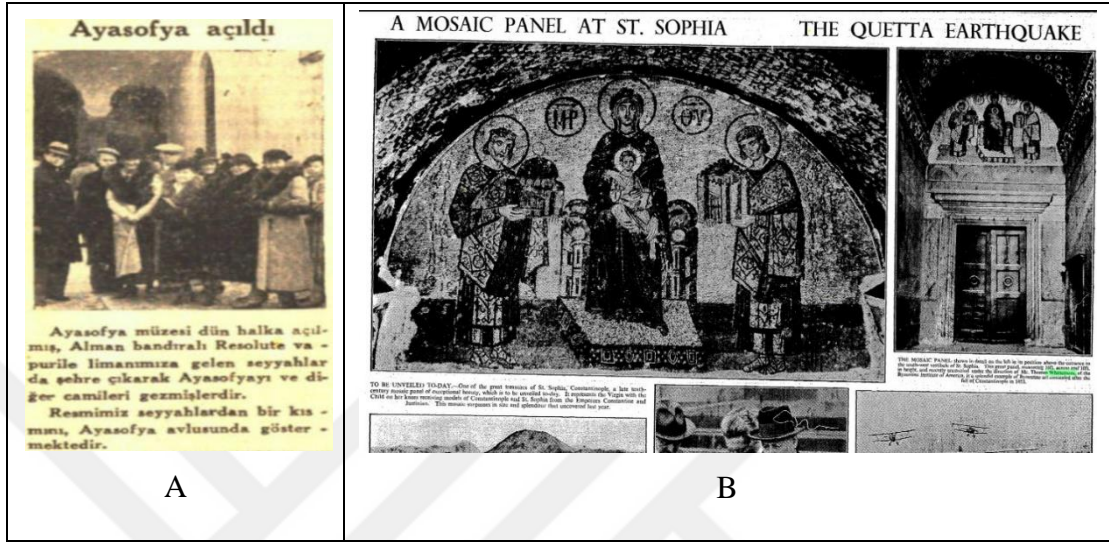
İmparator Justinian'ın, eski Asya ve Avrupa tapınaklarından gelen en güzel unsurları kullanarak Ayasofya'yı inşa ettirdiği ve onu muazzam mozaiklerle donattığı bilinmektedir. Kilise, parlak ışığıyla o kadar göz alıcıymış ki, Procopius'a göre güneşten ışık almakla kalmayıp, kendi etrafına ışık saçarmış. Ancak, Fatih Sultan Mehmed, Ayasofya'dan bu parlaklığı temsil eden her şeyi atmak istemiş ve değerli mozaikler ile insan figürleri, camiye dönüştürülmeden önce bir alçı sıvayla kapatılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul'da yeterince cami bulunduğunu düşünerek, Bizans mimarisinin bir mirası olan Ayasofya'nın müzeye çevrilebileceğini savunmuştur. Washington Bizans Bilimleri Enstitüsü'nü bu konuda çalışmalar yapmak için davet etmiştir.²⁵⁶

Cumhuriyet gazetesindeki bildiriye göre; Belçika'da yayınlanan "Byzantion" dergisinde Ayasofya anlatılmıştır; "T. C. 'nin Ayasofya'yı müze yapması medeniyetseverliğini bir kez daha tüm cihana ispatladığından hareketle Türklerin bu davranışı medeniyet adına

²⁵⁵ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 310.

²⁵⁶ Ahmet Kabaklı, *Temellerin Duruşması*, (İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı, 1990), 245.

takdire şayandır denilmektedir.”²⁵⁷ Cumhuriyet gazetesi o dönem devletin resmi yayın organıdır.

Şekil 2.25: A) Ayasofya Müzesi açıldı. B) Times Gazetesinin, Ayasofya Mozaikleri haberi

Kaynak: A) Cumhuriyet Gazetesi, 02 Şubat 1935. B) www.gorselhafiza.com/2020/06/ayasofyann-muze-olmas-ve-donem.html [29.12.2023].

Adolf Hitler, Atatürk'ün yeniliklerinden bahsederken Ayasofya Camii'nin müzeleşmesiyle alakalı şu ifadeleri kullanmıştır; “Mustafa Kemal'in din adamlarından sıyrılma konusundaki gayreti ve atikliği tarihin en önemli hadiselerinden biridir. 39 tanesini idam etti, geri kalanını da küçümsedi ve Konstantinopol'daki Ayasofya artık bir müze!”²⁵⁸

Milli şef İnönü, Financial Times'ın isteği üzerine Gazi ile alakalı bir makale kaleme almıştır. Cumhuriyet'te ve o dönem T.C.'nin resmi yayın organı olan “Ayın Tarihi” nde de duyurulan bu yazıda İnönü; “Ayasofyanın Bizans asarı için müze yapılması bilmem ki, tefsire ihtiyaç var mıdır? Atatürk'ün engin ve âli fikrini, toleransını, gerçeği bulma arayıcılığını ve vatanın içtimâî ve ilmî yapısında meydana getirdiği hayırlı istihalenin

²⁵⁷ “Müzelerde Ayasofya'ya dair bir yazı” Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ekim 1935.

²⁵⁸ Adolf Hitler, *Hitler's Table Talk 1941-1944*, Çev. Norman Cameron- R.H. Stevens, (London: Weidenfeld and Nicholson, 1953), 607.

derin ipuçlarını, hiçbir hadise bu sade misal kadar ifade edemez.”²⁵⁹ diyerek Ayasofya’nın müze yapılışını Gazi’nin hakikat arayıcılığının bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Aynı makale daha sonra Cumhuriyet gazetesinde “Kemal Atatürk, Türk Cumhuriyetini Yaratan” başlığı ile verilmiştir. Kültür sahasında ilerlemelerden bahsedilirken; “Kültür sahasında bütün hakikatlerin belli olması için, Atatürk’ün Ayasofya’yı Bizans âsarına aid bir müze haline ifrağ hususundaki kararında gösteriyor ki o, bu gibi işlerde son derece geniş bir düşünce ile hareket etmektedir.”²⁶⁰

Nieuw Zeeland’da basılan “The Auckland Star” gazetesi kararnamenin imzalandığı gün, müjdeli haberi şöyle duyurmuştur:

Hiçbir çağa, hiçbir inanca, hiçbir ulusa ait olmayan, ancak insanlık tarafından yok edilemez bir miras olarak kabul edilen bazı uygarlık anıtları -Atina’daki Parthenon, Agia’daki Tac Mahal- vardır. Böyle bir yapı, Avrupa ile Asya’nın ortasında, Boğaz’ın kıyısında yükselen, bizim Ayasofya olarak bildiğimiz Ayasofya veya Kutsal Bilgelik’in muhteşem bazilikasıdır. Doğu’nun ve Batı’nın anıtlarına ve duygularına hitap eden bu büyük saygı simgesi, dramatik kaderinde bir değişimi bekliyor. Hıristiyan kilisesi olarak inşa edilmiştir. Bir Muhammed camisinin içine bastırıldı. Modernist bir Türkiye, bundan sonra müzelerin en görkemlisi olmaya karar vermiştir. Bizans’ın ihtişamı.”²⁶¹

Müze yapılmasına ilk “aleyhte” tepki dışarıdan yabancı basın aracılığı ile Ali Tantavi’den gelmiştir.

²⁵⁹ İsmet İnönü, “The Financial Times, Atatürk’ün Birkaç Hususiyeti”, *Ayın Tarihi*, S.39, (1937): 498-501; Muzaffer Deligöz, “Ayasofya hakkında bazı bilgiler”, <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

²⁶⁰ İsmet İnönü, “Kemal Atatürk, Türk Cumhuriyetini Yaratan”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 05 Şubat 1937.

²⁶¹ “Ayasofya Camisi’ni M. Kemal Atatürk’ mü ibadete kapattı?”, <https://belgelerlegercektarih.com/2012/06/23/ayasofya-camisini-m-kemal-ataturk-mu-ibadete-kapatti/> [21.01.2024]. (Orjinal metin için, Bkz. Ek 7).

Mısır'da Mayıs.1935'te yayınlanan "El-Risale" adlı haftalık dergide kaleme aldığı makalesinde Ali Tantavi; "Ayasofya'nın müze yapılması Ayasofya'nın şirke teslim edildiğinin göstergesidir" demiştir. Tantavi; "Ayasofya'da Fatih ile açılan İslam yaprağı Atatürk adıyla kapanmıştır" ve "Camiyi müze yapmak İslam'dan uzaklaşmak" şeklinde ifade etmiş, "487 yıl sonra camiye eskiye kiliseye mi çevireceksiniz" diyerek Türkiye yönetimine sitem edip Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesini ağır bir dille eleştirmiştir. Tantavi'ye Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Tahir Lütfü Tokalp tarafından cevap verilmiş "Tantavi mekkeden ne kadar haykırırsa haykırınsın biz onun İslamiyetini değil, Atatürk'ün islamiyetini tercih ederiz. Buradaki münevverler de Allaha kendilerine bir Atatürk vermesini talep etmektedir."²⁶²

İlk defa Ayasofya'nın tekrar ibadete açılması için, resmi müracaat TCDD Kartal Yunus İstasyon Makasçısı Halit Demiryumruk tarafından 30.09.1950 tarihinde yapılmıştır.

Pek muhterem sayın Başbakan Adnan Menderes, ezanı Türkçeden aslına çevirerek bize göstermiş olduğunuz İslami düşüncelerinize güvenerek sizlerden, Ayasofya'nın da cami olarak açılıp aslına çevirmenizi tüm müslüman kardeşlerim adına talep ediyorum. Sonsuz saygı ve sevgilerimin kabulünü istirham ederim. 30/9/1950 Halit Demiryumruk, Kartal-Yunus İstasyon Makasçısı.²⁶³

Demiryolu işçisinin bu bireysel müracaatı tarihe geçmiştir.

İslam alimlerinden Bediuzzaman Said Nursi de Ayasofya'nın müzeye çevrilemsine karşı tenkitlerini²⁶⁴ Atatük'e karşı göstermiş ve Ayasofya'nın mutlaka açılacağını söylemiştir. Ayasofya davasının her zaman savunucusu olmuş ve bu gayesinden hiç vazgeçmemiştir.

Basın yoluyla ilk tepki ve istek Sebilürreşat Dergisinin 12 Ağustos 1946 tarihli sayısında "Ayasofya eşya ambarımı kalacak?" başlığı ile yayınlanmıştır. Müzeye çevrildiği 1935 tarihinden, 1946 Sebilürreşata kadar bir tepki mahiyetinde basında habere

²⁶² BCA, 030-10-0-0 / 266-798-4.

²⁶³ BCA, 030-10-0-0 / 266-798-4.

²⁶⁴ Bediuzzaman, Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyyatı, Şuâlar*, (İstanbul: RNK, 2010), 549.

rastlanmamasının 1931 yılında çıkartılan Matbuat Kanunu ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Son muhalif olarak bilinen Arif Oruç'un Yarın'ı da 1931 Ağustos'unda yayın hayatına veda etmiştir.²⁶⁵ Anlaşıldığı üzere Müslüman Türk milletinin kabullenmediği, müze Ayasofya'nın gönüllerde açtığı yara bile neşrettirilmek istenmemiş, fikirler dehlizlere kapatılmaya çalışılmıştır. Buna rağmen susmayan, yazan, anlatan kalemler olmuştur. Üçüncü bölümde tarihsel sıralamasına göre anlatılacaktır.

2.23. Ayasofya'ya Ait Eşyaların ve İslam Eserlerinin Akibeti

Ayasofya, müze olarak açılmadan önce camiden kalma İslam eserlerinden arındırılarak ziyarete açılmıştır. Fatih'in Molla Hüsrev'e ceylan derisi üzerine yazdırdığı 69,5 metre uzunluğundaki 1463 tarihli Ayasofya Vakfiyesi, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde korunmaktadır.²⁶⁶ Ancak 1950 yılında, Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanı olduğu dönemde bu vakfiye, Londra'ya sergiye götürülmüş ve İngilizler vakfiyenin baş bölümünden Fatih'in tuğrası ve kadının mührü olan beş metrelik kısmını kesip çalmıştır.²⁶⁷

Kalan 64,5 metre uzunluğundaki vakfiye kuyud-ı kadime arşivinde muhafaza edilmektedir. Yapılan diplomatik girişimlere rağmen çalınan kısım geriye getirilememiştir. Buna mukabil elimizde bu vakfiyenin eksik olan kısmı ile beraber tamamının Türkçe tercümesi mevcuttur. Çalınan kısmın tercümesi nasıl yapıldığı merak konusu olmuştur. Kimilerine göre feraset kimilerine göre basiret olarak tanımlanan hadise de Fatih'in oğlu Sultan II. Bayezid, babasının yazdırdığı vakfiyenin başına hanel gelir düşüncesiyle bu vakfiyeyi iki nüsha halinde teksir ettirmiştir.²⁶⁸

1993 yılında Ahmet Akgündüz tarafından Osmanlı Arşivi'nden bu orjinal vakfiyenin eksik olan kısmı tamamlanmış ve Akgündüz tarafından vakfiyenin tamamı Arapçadan

²⁶⁵ Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 184.

²⁶⁶ TKGM. Kuyud-ı Kadime Arşivi, nr.1074.

²⁶⁷ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 249.

²⁶⁸ A.g.e., 249.

Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu vakfiyenin Tapu Kadastro'dan renkli filmi 8. Cumhurbaşkanı merhum Özal'ın yardımlarıyla alınabilmiştir.

Şekil 2.26: Fatih Vakfiyesi. B) I. Mahmud tarafından yaptırılan Ayasofya Kütüphanesi.

Kaynak: A) Yıldız Nevin Gündoğmuş, “Fatih Sultan Mehmet’in Ayasofya Vakfiyesi ‘Tapu’ya emanet”, www.aa.com.tr [03.11.2016]. B) Ekrem Yeşilsu Arşivi.

I. Mahmut döneminde 1740 yılında cami içine Ayasofya kütüphanesi yaptırılmıştır. Burada Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki kataloğa göre 9002 el yazması eser mevcut olup ehli ilme tahsis edilmiştir.²⁶⁹ Bu eserler; Hz. Ali ve Hz. Osman’ın kendi el yazması Kur’an-ı Kerimleri, Fatih’in kütüphanesinden gelen eserler, Ali Kuşçu’nun H.878 yılında kendi yazması Fatih’e takdim ettiği “Fethiyye” adlı eseri,²⁷⁰ Yavuz Sultan Selim Han’ın Mısır’dan getirdiği eserler, Hoca Saadettin Efendi’nin el yazması 55 ciltlik eseri, fen, felsefe, astronomi, kozmografya gibi birçok ilim dalındaki birbirinden değerli ilim şubeleri bulunmaktaydı. 1934 yılında müze yapılması kararından sonra, eserlerin başka bir yere nakli mevzu bahis olmuşsa da konunun mütehassısları eserlerin burada muhafazasının daha doğru olduğu kanaatine varmışlardır. Ancak 1968 yılına kadar gereken ihtimam gösterilmediğinden el yazması eserlerde rutubete bağlı küf ve tahribatlar

²⁶⁹ Semavi Eyice, *Ayasofya* s. 208; Semavi Eyice, *Ayasofya İmareti* s. 212.

²⁷⁰ Mehmet Zahir Ertekin, “İbrahim Hakkı Konyalı ve Eserlerinde Sanat Tarihi,” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 707.

meydana gelmiştir. 1968 yılında alınan kararla sağlam kalan eserlerin Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakli gerçekleşmiştir.²⁷¹ Ülkemizde birçok kütüphane ve arşivlerimizden değerli eserler çalınmıştır. Ayasofya Kütüphanesi'nde bu hırsızlıklardan nasibini almıştır. Örneğin; Marten adında İsviçreli bir müsteşrik, jiletle resimleri ve minyatürleri aşırması, kitap olarak da Ayasofya Kütüphanesi'nde 3606 numarada kayıtlı “Ebu'l İzz İsmail el Cezeri'nin El- Câmi Beynel'l-İlmi ve'l-Amel ün-Nafi fi Sinaati bi'l-Hiyel” adlı eşi az bulunur kitabı çalmıştır. Bu kıymetli kitap 1205 yılında Türk hükümdarlarından Artukoğlu Mahmud adına yazılmıştır. Bu eserde su saatleri, makinelerin, tulumbaların, şifreli kilitlerin, makinede insanların, hayvanların nasıl yapıldığı canlı resimlerle ve krokilerle gösterilmiştir. Bu kitabın birçok resimleri, minyatürleri ve çok lüzumlu sahifeleri Marten tarafından aşırılmıştır. Konyalı, bu eserlerin şu anda Paris Kütüphanesi Müzesi'nde olduğunu naklederek, “*Kültür Bakanlığı'nın ufak bir teşebbüsüyle Fransa hükümeti bu çalınmış parçaları derhal bize iade edecektir. Esasen Beynelmielel Asar-ı Atika nizamnamesine göre çalınan bu gibi eserleri asıl sahiplerine verilmesi lazımdır.*”²⁷² demektedir.

Konyalı, Ayasofya kütüphanesinde kayıtlı üç cilt halinde baştanbaşa yağlı boya resimlerle süslenmiş bir kitap bulduğunu, bu kitabın, Halife El-Mütevekkil adına Yunancadan Arapçaya çevrilmiş “*Terceme-il Haşayiş*” adlı bir kitap olduğu belirtilmiştir. Ciltlerden birisi, üstündeki yazılardan anlaşıldığına göre vaktiyle Şam'da olduğu, diğer ikisinin ise daha eski olduğunu belirtilmiştir. Bu eserin, Mütevekkil adına yazılan kitabın ilk nüshalardan birisi olduğunu, Avrupa'nın tıbbına, eczacılığına ve ziraatına ana kaynak olan bu kitabın Yunanca orijinal aslından kopya edilmiş önemli resimlerle dolu olduğu dile getirilmektedir. Konyalı, bu kitap ile ilgili yazdığı yazılarla kitabı Ayasofya Kütüphanesi'nden Topkapı Sarayı Müzesi'ne nakletmeyi başardığını, fakat kitabın

²⁷¹ Said Öztürk, “Bir Yazma Eser Kütüphanesi: Sultan I. Mahmud'un Ayasofya Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfı”, *1. Ulusal İslam Elyazmaları Sempozyumu*, Der. İbrahim Gümüş (İstanbul: Ebru Matbacılık, 2009), 165.

²⁷² İbrahim Hakkı Konyalı, “Kütüphanelerimizden Çalınan Eserler”, *Müteferrika*, S. 13, (1998): 241-245.

müzedede paramparça edildiğini yazmaktadır.²⁷³ Ertekin, Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunan “*Kitab-ül Haşayış*” adlı eserin Araplar tarafından filmleri çekilerek Amerikalılara satıldığını da anlatmıştır.²⁷⁴

*Kütüphanenin içindeki en mühim unsur dekoratif çinilerdir. Bunların arasında 15-19. Yüzyıllar arasına ait Tekfur Sarayı, Kütahya, İznik gibi değişik teknik ve tarzda çiniler mevcuttur. Fakat 16. yüzyıl İznik çinilerinin motiflerini meydana çıkaran birçok pano gerçek olmayıp Fransız fayansıdır. 2013 yılında yapılan restorasyon sırasında ortaya çıkan ve 16. yüzyıl İznik çinilerinin yerine yapıştırılan Fransız “Choisleroi Seine atölyesinin” adının yazılı olduğu imitasyon fayansları takılmış, orijinal çiniler ise yine Fransızlar tarafından çalınmıştır.*²⁷⁵

Ayasofya'nın zemininde serili olan nadide halılar kesilerek sağa sola dağıtılmıştır. Antika şamdanlar eritilmek üzere dökümhanelere götürülmüştür.²⁷⁶ Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Başbakanlığa yazılan 26.07.1931 tarihli yazıda; Topkapı Sarayı'na nakledilmek üzere, Ayasofya'nın üst galerisinde üç oda da depolanmış tarihi evrak ve defterler ile caminin orta katında geniş merdiven aralığına ve sağa sola atılmış, kısmen toprakla gömülü çok kötü bir görüntü içinde yer alan yüzbinlerce vesikanın ve defterlerin hepsinin birbirine karıştırılmadan Topkapı Sarayı Müzesi'ne sevki talep edilmiştir.²⁷⁷ Muallim Cevdet, Ayasofya'daki eser ve arşiv istilasını, Hülagü'nün Anadolu'yu istila

²⁷³ Mehmet Zahir Ertekin, “İbrahim Hakkı Konyalı ve Eserlerinde Sanat Tarihi,” (Yayımlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 757.

²⁷⁴ Mehmet Zahir Ertekin, a.g.t., 905.

²⁷⁵ Selman Can, “Ayasofya I. Mahmud Kütüphanesi ve Geçirdiği Onarımlar”, *Atatürk Üniveristesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 35, (2015): 198.

²⁷⁶ Recep Tayyip Erdoğan, “Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ayasofya Manifestosu”, *İletişim Başkanlığı, Fatih Sultan Mehmed Han'ın Emaneti İnsanlığın Ortak Hazinesi Ayasofya Camii* (2020): 31.

²⁷⁷ Hasan Fırat Diker, “Ayasofya'nın Geçirdiği Onarımlar” (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 110-111; Abdullah İkinci, A.g.e., 116.

ettiğinde, Dicle nehrine attığı onbinlerce kitap ve evrakın yok oluşu ile mukayese etmiştir. Onun tespiti şöyledir:

*Kimsenin muhafaza ve tetkikine lüzumu görmediği fırlatıp yerlere attığı tahmini ikiyüz bine yakın bir grup vesika var ki bunlar mahzen şöyle dursun adi sandıklara bile konulmamış lüzumsuz addedilmiştir. 1924'den beri açıkta durmakta olan bu evraklar fareler ve güvercin pislikleri içinde çürümekteydiler. Hıfz ve tetkiki lazım telakki edilmediği için, mahsen ve sandık haricinde terk edilmiş ve hatta imha için üzerlerine moloz atılmıştır.*²⁷⁸

Ayasofya Müzesi tabakalarında saklı bulunan 979 sandık evrakın Hazine-i Evrak'a devredilmesi 1935 yılında karara bağlanmıştır.²⁷⁹ Dağınık ve sağa sola atılmış vaziyette bulunan arşiv belgeleri için ilave 200 adet sandık yapılması emredilmiştir.²⁸⁰ Uzun zaman geçtikten sonra 1947 yılında bu arşiv belgeleri Başbakanlık Osmanlı Arşivine nakledilmiştir.²⁸¹ Geçen 27 yılda bu arşiv belgelerinden ne kadarı telef oldu ya da itlaf edildi bilinmemektedir. Bu ecdat yadigarlarının tahrip yıllarını Konyalı şöyle yazmıştır:

*Cami yıkan, arşivini okka ile satan, medreseyi şaraphane, tarih vesikalarını hamur yapan, kitaplarını yakan, toprağa gömen ve bütün kıymetlerini sokağa atan korkunç bir zihniyet vardı. Başta Ayasofya olmak üzere, bütün vakıf eserlerinin ve antikaların lanet okları Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün başına yağmur gibi yağıyor. Vakıf eserlerinin çoğu Müzeler Umum Müdürlüğü'ne bağlandığı için o da lanet oklarına hedef oluyor. Memleketin tapu senetleri yırtılıyor, yok ediliyor. Vakıflar ve müzeler, umum müdürlüklerini derhal tasfiye etmeli, işe yeniden dört elle sarılmak lazımdır.*²⁸²

²⁷⁸ Osman Nuri Ergin, *Muallim Cevdet'in Hayatı ve Eserleri*, (İstanbul: İBB, 2005), 106.

²⁷⁹ BCA, 30-12-10 / 12-167-4.

²⁸⁰ BCA, 30-12-10-1 / 42-1-3.

²⁸¹ Dursun Gürlek, *Ayaklı Kütüphaneler*, (İstanbul: Kubbealtı, 2003), 165.

²⁸² Mehmet Zahir Ertekin, *Erzurum'da İz Bırakanlar "İbrahim Hakkı Konyalı"*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016), 71.

Nuruosmaniye Medrese ve Kütüphanesi altındaki dükkanların çoğu da Hristiyanlara satılmıştır. Vakıflar İdaresi'nin en korkunç cinayeti ise; Fatih'in kıyamete kadar cami olarak kullanılmak üzere vakfettiği Ayasofya'nın minaresinin altı tapu senedi ile şekerçi Ali ustaya satılmasıdır. Bu zat burayı odun deposu olarak kullanmıştır.²⁸³ Aynı zamanda Ayasofya Hamamı 1934 yılına kadar patlayıcı madde deposu olarak kullanılmıştır.²⁸⁴

Sultan Abdülmecid döneminde, Kazasker Mustafa İzzet Efendi tarafından sekiz adet yazılan, dünyanın en büyük hat levhalarında; Lafza-i Celal, İsmi Nebî, Hulefa-i Raşidin ve Peygamberimizin torunlarının isimleri yazmaktadır. Çapları 7,5 metredir. 1934 yılında müze kararnamesiyle hatlar indirilmiş, ancak imparator kapısından çıkartılamamıştır.²⁸⁵

İmparator kapısının çapraz genişliği 7 metre hatların çapı 7,5 metredir. Kapıdan çıkartılamayınca birer buçuk metre arayla Hünkar mahfilinden itibaren caminin sol tarafına dizilmiştir. Milliyet gazetesi “*Ayasofya müzesindeki büyük levhalar indirildi, yedi buçuk metre kutrunda olan bu levhaların nasıl çıkarılacağı düşünüyor, levhalar kapıdan da çıkmıyor, çıksa bile sokaklardan geçirilemiyor, dip notta ise; 1.70 boyundaki muhabir Hz. Osman yazılı Hat levhanın önünde nokta kadar görünüyor.*”²⁸⁶ denilerek levhaların büyüklüğüne dikkat çekilmiştir.

Hatların indirilmesi esnasında Hz. Ebubekir yazılı olan hat levhada kırılmıştır. Kapıdan çıkartılamayınca sökerek çıkartmayı düşünmüşler, fakat İbrahim Hakkı Konyalı buna engel olmuştur. Her ne kadar 1934'te indirilip, 1939 yılında tekrar yerlerine asılma kararı çıkmışsa da müzeler müdürü Aziz Ogan tüm gayreti ile buna engel olmuş, yerlerine asılması 1949 tarihinde gerçekleşmiştir.²⁸⁷ Kazasker levhalarının yere indirtildikten

²⁸³ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi II*, (İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1977), 447.

²⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA.30-10-0-0/213-446-1.

²⁸⁵ Kültür Bakanlığına Hitaben, Aziz Ogan imzalı 12.02.1935 tarih ve 90715 sayılı resmi yazı (Ayasofya Arşivi).

²⁸⁶ “Ayasofya Müzesindeki Büyük Levhalar İndirildi”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Şubat 1935.

²⁸⁷ Ahmet Zahit Çelebi, “Ayasofya Levhaları”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, İstanbul Üniversitesi (2021), 224.

sonraki hikayesi de büyük bir trajedinin devamı niteliğindedir. Daha önce raporlanmış, görüş bildirilmiş olmasına rağmen dönemin yönetimi bu levhalardan kurtulmayı kafasına koymuş olacak ki, levhaların dışarı çıkartılması için elinden geleni yapmıştır.

1949 yılına gelindiğinde Türkiye'deki yeni siyasi hareketin yumuşak tutumu, dönemin sivil teşebbüslerinin Ayasofya'nın bu sanat eserleri tartışmasında yeni bir gündem oluşturmasına zemin hazırlamıştır. Dönemin münevverlerinin kalbinde kanayan bir yara olarak duran bu eşsiz sanat eserleri için ilk teşebbüsü İbnülemin Mahmud Kemal İnal göstermiş ve vaktin müze müdürü Muzaffer Ramazanoğlu ile bu konuyu müzakere etmiştir. Kendisininde bu işe teşne olduğunu anlaması neticesinde konuyu ünlü mimar Ekrem Hakkı Ayverdi ile mütalaa etmiş ve operasyonun yapılması için gerekli bütçeyi de tedarik için çalışmalara başlanmış, nihayetinde Nazif Çelebi bu bütçeyi sağlaması neticesinde tarihi bir olay olarak 28 Ocak 1949 günü havasızlıktan ciddi şekilde deforme olmuş bu yazılar, uzun bir mücadele döneminin sonrasında hiçbir devlet katkısı olmadan hayır severlerin yardımlarıyla tamir ettirilerek yerine asılmıştır.²⁸⁸

Ayasofya'nın alâmet-i şahanesi olmuş, eserlerin sıradan bir tahta parçası gibi yerlerde sergilenirken İbrahim Alaaddin Gövsa, 1949'da yazdığı "Ayasofya Levhaları" adlı yazısında, hala yerlerde sürünen hatların müsebbiplerini tenkit ederek ele almıştır.

Ayasofya müze yapılırken her biri nefis bir Türk eseri olan levhaların yere indirildiğine çok üzüldüm. Hıristiyan mabedi olduğunu gösteren resimlerin ve haçların muhafazası nasıl tabii ise Türk ve İslam mabedi sıfatıyla taşıdığı hatıraları da olduğu gibi muhafaza etmek zaruri değil miydi? On sene önce Maarif Baş Müfettişi sıfatıyla müzeye ait bir meseleyi tahkik ederken levhaların duvar kenarlarında ve adi tahta iskelelere iştirilmiş olarak sürüklendiklerini gördüm. Levhaların yerlerindeyken kapıdan çıkıp çıkamayacaklarını ölçmek mümkün iken teşebbüsün gayet câhilane bir hoyratlıkla yapılmış olduğunu ve

²⁸⁸ Murat Özer, "Ayasofya'nın Nişânesi Kazasker Mustafa İzzet", *Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları Dizisi*, S. 8, (2020): 177.

daha sonra kapıdan çıkarabilmek için arkaları alçılı olan kalın mukavvaları bükürken birinin de kırılmış olduğunu (Hz. Ebubekir yazan) müşahede ettim.²⁸⁹

Şekil 2.27: A) Ayasofya Müzesindeki Büyük Levhalar İndirildi. B) Hz. Hasan yazılı hattın indirilmesi.

Kaynak: A) *Milliyet Gazetesi*, 19 Şubat 1935. B) Ahmet Zahit Çelebi, a.g.m., 237.

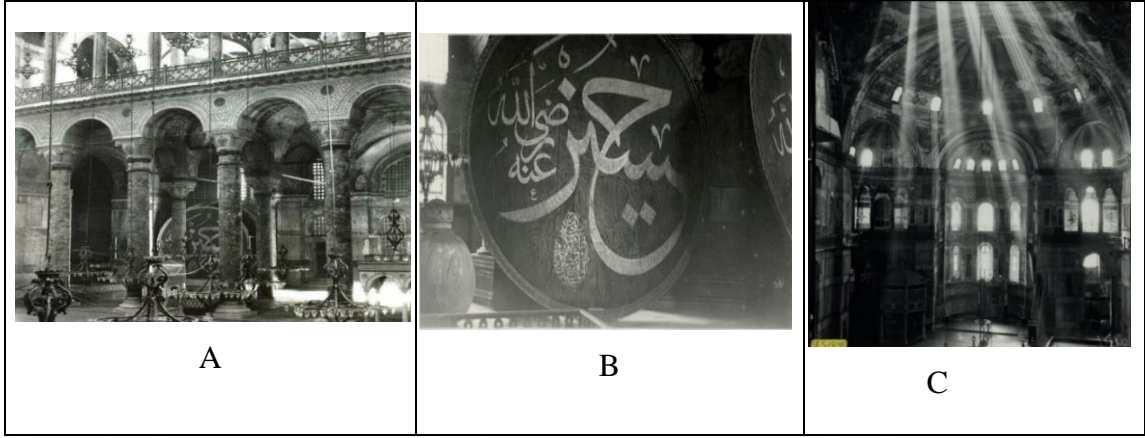
Levhaların tekrar yerlerine asılması aşamasında Milli Eğitim Bakanlığı, Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'ne (İstanbul) 21/1/1949 tarih 224 sayılı bir yazı göndermiştir. Eski eserler komisyonu başkanı Aziz Ogan, bu konuda Bakanlık ile ters düşmüştür. Bakanlığın Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'ne gönderdiği yazı aynen şöyledir:

Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'ne, İstanbul

24/11/1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla müzeye çevrilen Ayasofya'da Bakanlığımızın "müsaadesi alınmadan" indirilen Allah, Muhammed ve Cihari Güzin levhalarının tekrar yerlerine asılması düşünülmektedir. Bu hususun Encümen'de görüşülerek müzakere ve karar suretlerinin Bakanlığımıza gönderilmesini rica ederim.²⁹⁰

²⁸⁹ İbrahim Alaeddin Gövsa, "Ayasofya'nın Levhaları", *Hürriyet Gazetesi*, 25 Ocak 1949.

²⁹⁰ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 776.

Şekil 2.28: A) Vaaz kürsüsü arkasında yerde duran Hz. Hüseyin yazılı hat levha. B) Hz. Hüseyin yazılı levhanın başka hali. C) Hatların tamamı indirildikten sonra Ayasofya.

Kaynak: A) Armağan, a.g.e., 208. B - C) Ahmet Zahit Çelebi, a.g.m., 223-238.

Tarihe tanıklık edeceği kanaatiyle tekrar edecek olursak; Bakanlık, levhaların kendisinden izin alınmadan işgüzar bir tavırla indirildiğini resmen açıklamış olmaktadır. Bu da Aziz Ogan'nın kabiliyeti ile gerçekleşmiştir.²⁹¹ Bugün Ayasofya'ya girildiğinde, büyük kapının sağ tarafında duvarda yuvarlak bir plaka üzerine mozaikle işlenmiş bir tuğra görülmektedir. Sultan Abdülmecid'e ait bu tuğranın, Bizans'a mahsus bir teknik olan mozaikler ile yapılmış olması şaşırtıcıdır.²⁹²

Şekil 2.29: Sultan Abdülmecid tuğrası.

Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

²⁹¹ Bu vahim hadisenin içler acısı detayları için komisyon raporlarına bkz.; Akgündüz, a.g.e., 777.

²⁹² Abdullah İkinci, a.g.e., 87.

Bilindiği üzere bu mozaikler ile meydana getirilmiş sanat tarihinde bilinen tek tuğradır. “Tuğra, 1847-1849 yıllarında Fossati kardeşlerin Ayasofya’da yaptığı tadilatlar esnasında, Ayasofya’nın dökülmüş olan altın yaldızlı orijinal mozaik tanelerinden, İtalyan Usta N.Lanzoni’ye yaptırılmıştır.”²⁹³

Cami içerisini süsleyen, yirmiden fazla İslam hat sanatlarının nadide örneklerinden olan hat levhalar, diğer camilere, İslam eserleri müzesine ve çeşitli depolara kaldırılmıştır. Bugün Ayasofya Camii’nde bulunmayan III. Selim döneminde asıldığı bilinen levha Kazasker Mustafa İzzet Efendi tarafından celî tâ’lik olarak yazılmıştır. Bu Levha müezzin mahfilinin sağında asılıyken, Ayasofya’nın müze yapılmasından sonra 1936 senesinde TİEM’e taşınmıştır.²⁹⁴

Şekil 2.30: Ayasofya’dan gönderilen hatların bir bölümünün görüntüsü.

Kaynak: Süleyman Berk, a.g.m., 485.

²⁹³ Eyice, *Ayasofya, III. Türk Dönemi*, s. 15-23. İstanbul, 1986.

²⁹⁴ Bkz. Şekil 2.30. Bu hattın müezzin mahfilinin sağında asılı olduğu görülmektedir.

Günümüzde bu levha TİEM’de, 3404 nolu eser olarak envantere kayıtlıdır.²⁹⁵ Levha 345x260 cm çapında ve zerendut stili ile yazılmıştır.

Hattın en altında solda yazarın imzası ‘ketebehü Yesârizade Mustafa İzzet ğufiralehu 1215’ şeklinde yazılmış; bu tarih M.1800/1801 senesine denk gelmektedir. Hat zanaatının şaheserleri içinde gösterilen bu levhanın metni Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetinde yer alan “O, herşeyi işiten ve bilendir.”²⁹⁶

İbaresidir.

Şekil 2.31: A) Kazasker Mustafa İzzet Efendi’ye ait levha. B) Sultan Ahmed Camii’ne gönderilen Abdurraûf Bey’e ait levha.

Kaynak: A) Akgündüz, a.g.e., 472. B) Süleyman Berk, a.g.m., 487.

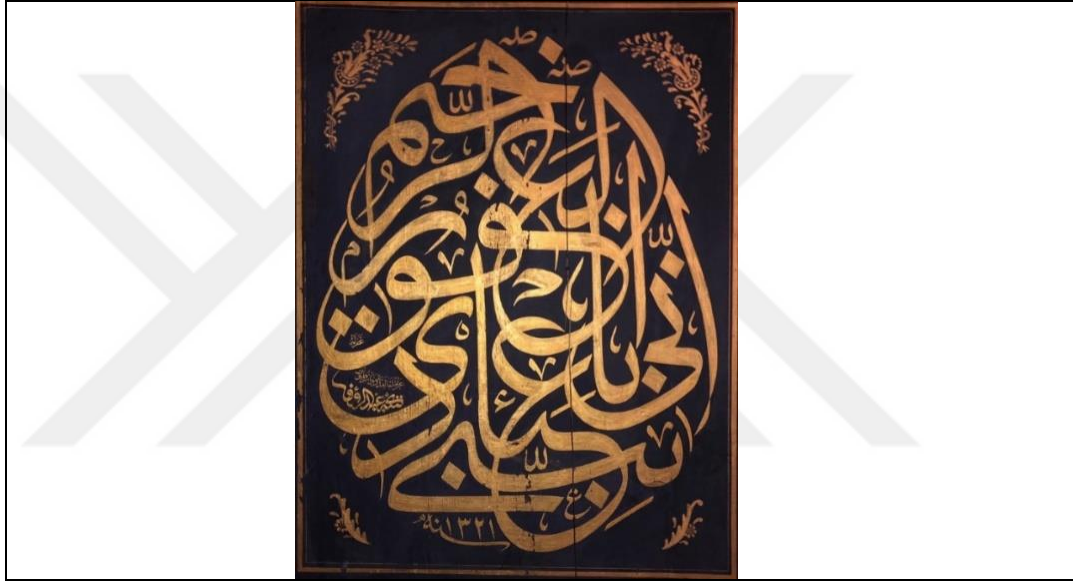
Cami-i Kebir’den götürülen hatlar arasında bulunan iki eser, Abdurraûf Bey’e aittir. İlki celî tâ’lik diğeri de celî sülüs şeklinde yazılan levhalar caminin müze yapılmasından sonra Sultan Ahmed Camii’ne gönderilmiştir.²⁹⁷ Celî tâ’lik olan, koyu mavi zemine zerendut şeklinde yazılmış ve istifli bir stil ile tertiplenmiştir. Ayasofya’dan taşınmadan önce

²⁹⁵ Yasemin Sönmez, “Ayasofya Külliyesi’nin Hat Levhaları ve Kitabeleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 50; Akgündüz, vd., a.g.e., 472.

²⁹⁶ Yasemin Sönmez, a.g.t., 31.

²⁹⁷ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, 321; Yasemin Sönmez, a.g.t., 39.

müezzin mahfilinin sağındaki fil ayağında yer almaktadır.²⁹⁸ Yazı halen Sultan Ahmed Camii’nde sergilenmektedir. Metinde “*Yüce Allah Kuran-ı Kerim’de dedi ki: Katımızdan bir emirle her hikmetli iş o gecede ayırt edilir.*”²⁹⁹ mealindeki Duhan Suresi’nin 4. Ayeti yazılmıştır. İmzada ise “*Ketebehû Abdurraûf an hulefâ-i âmedî-i dîvân-ı hümayun ğafarallâhu zunûbehû ve zunûbe ebeveyhimâ tahrîren li sene 1322*”³⁰⁰ ibaresi yer almaktadır. Miladi 1905 yılına tekabül eden bu tarih Sultan II. Abdülhamid Han dönemidir.

Şekil 2.32: Sultan Ahmed Camii’ne gönderilen Abdûrrâuf Bey’in diğer levhası.

Kaynak: Berk, a.g.m., 487.

Abdûrrâuf Bey’e ait diğer levha ise celî sülûs ve zerendud şeklinde yazılmıştır. Camiden gönderilmeden önce hünkâr mahfili solundaki fil ayağında yer aldığı anlaşılmıştır.³⁰¹ Sultan Ahmed Camii’nde sergilenmeye devam etmektedir.

²⁹⁸ A.g.e., 317; Bkz. Şekil 2.30. Bu levhanın müezzin mahfili üzerinde asılı olduğu görülmektedir.

²⁹⁹ Duhân Suresi, 4-6. Ayet Tefsiri, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Duh%C3%A2n-suresi/4418/4-6-ayet-tefsiri> [20.12.2023].

³⁰⁰ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Hattatlar*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970), 321.

³⁰¹ Yasemin Sönmez, a.g.t., 41; Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya*, 317.

“ي” harfinin çanağında “Ketebehû Abdurraûf” ve altında 1321/1904 tarihi atılmıştır. Yazılan metin Hicr Suresi’nin 49. âyetidir. Meali; “Kullarıma benim gerçekten çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olduğumu bildir.”³⁰² İmza; “Ketebehû Abdurraûf an hulefâ-i âmedi-i dîvân-ı hümâyun ğafarallahü zünûbehû âmîn, 1321”³⁰³ yazmaktadır.

Şekil 2.33: A) Hattat Sâmi Efendi’ye ait Ayasofya Camii’nden Sultan Ahmed Camii’ne taşınan levha. B) Caminin sol tarafında asılı olan hatlar ve saat.

Kaynak: A) Yasemin Sönmez, a.g.t., 33. **B)** İBB, Atatürk kitaplığı, resim arşivi, n. 05223.

Sultan Ahmed Câmii’ne gönderilen başka bir levha da Sâmi Efendi’nin celî tâ’lik şekilde yazdığı hattıdır. Zerendud olarak siyah zemin üstüne işlenmiş levhadır. Bu metin Şeyh Sa’dî Şirazi şiiirinden bir pasajdır.³⁰⁴ Okunuşu; *Keşefe’ d-düce bi cemâlihi sallû aleyhi ve âlihi*. Meali: “Cemali ile karanlıkları aydınlattı; O’na ve ailesine selam eyleyin.” İmzasını, “*nemegahü el-fakir Hulûsî tilmiz Sâmi ğufirallâhu zunübehuma 1340*” şeklinde atmıştır. Hulusi Efendi’nin talebesi olan yazarın hattı yazdığı tarih M/1921 senesini

³⁰² Hicr Suresi, 49-50. Ayet Tefsiri, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Hicr-suresi/1851/49-50-ayet-tefsiri> [20.12.2023].

³⁰³ Süleyman Berk, “Ayasofya Levhaları Üzerine Bazı Mülâhazlar”, *DİB. Ayasofya Sempozyumu*, (2020): 466.

³⁰⁴ Yasemin Sönmez, “Ayasofya Külliyesi’nin Hat Levhaları ve Kitabeleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 33; Bkz. Şekil 2.33.

göstermektedir. Sami Efendi vefat ettikten sonra müzehhipler zerendud olarak işlemiştir.³⁰⁵

Câmi-i Kebir içerisinde sol cenahtaki müezzin mahfili yanında sergilenen dört levhanın arşiv fotoğrafında yerlerini görmekteyiz. İki net olmamakla beraber büyük levha ve altındaki okunabilmektedir. Ayet ve hadis-i şeriflerle bezenmiş caminin bir diğer incisi de bu “acele” temalı hadistir. Acelenin makbul olduğu ender hususlardan ikisi zikredilmiştir: “*Vakti geçmeden namaz için, ömür geçmeden de tövbe için acele ediniz.*” Bu hadis-i şerifin ecdat yadigârı camilerin birçoğunda yer aldığını görüyoruz.

Söz konusu camilerde bu hadis-i nebevî, iki kısım hâlinde ve karşılıklı iki duvara asılmak suretiyle sergilenir. Örneğin Eyüp Sultan Camii, Bursa Ulu Camii vb. Ayasofya’da da karşılıklı olarak asılmıştır. Adeta camide kılınan bir namazın en doğru vakitte eda edilmiş bir namaz olduğunu vurgular mahiyettedir. Okunuşu; “*ve accilü bittevbete gablel mevt*” anlamı; “*ölüm gelmeden önce tevbeye acele ediniz.*” İmza bölümü okunmamaktadır. Altında ise Yusuf suresi 64. ayetinden bir bölüm yer almaktadır. Meali; “*Allah en hayırlı koruyucudur. O, merhametlilerin en merhametlisidir.*”³⁰⁶

Caminin sağ tarafındaki müezzin mahfilinin yanında devamı niteliğindeki hadis-i şerif yer almaktadır. (Bkz. Şekil 2.30.) Görselde çok net olmadığı için diğer selatin camilerinin örneklerinden görsel paylaşılacaktır. Levhanın altında yukarıda yazdığımız Yusuf suresi 64. ayetin bir bölümü yazılıdır. İki saat arasındaki üçüncü levha okunamamıştır. Şekil 2.30’da Ayasofyanın sağ tarafındaki müezzin mahfilinin yanında asılı olan hat levha net okunmadığı için Bursa Ulu Camii ve Eyüp Sultan Camii’ndeki aynı hadisin görselleri paylaşılmıştır. Sağdan sola doğru; “*accilü bissalêti gablel fevt*” ölüm gelmeden öce namaza acele ediniz, “*ve accilü bittevbete gablel mevt*” ölüm gelmeden önce tevbeye acele ediniz. Ayasofya’da asılı olan bu hatların nerede olduğu bilinmemektedir.

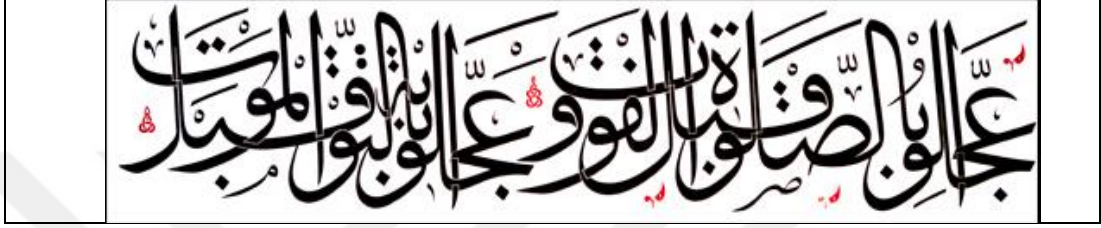
³⁰⁵ Yasemin Sönmez, a.g.t., 34.

³⁰⁶ Yûsuf Suresi - 64. Ayet Tefsiri, <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Y%C3%BBsuf-suresi/1660/64-ayet-tefsiri> [20.12.2023].

Şekil 2.34: Eyüp Sultan Camii'nin giriş bölümünde yazılmış olan hadis-i şeriflerdir.

Kaynak: www.klasiksanatlar.com/icerik/egitim/39/.html [29.12.2023].

Şekil 2.35: Bursa Ulu Camii'nde yazılı olan acele temalı hadis-i şeriftir.

Kaynak: "Namaz", *İstanbul Müftülüğü Din ve Hayat Dergisi*, S. 26. (2015), 4.

2.23.1. Mahzenlerdeki Hat Levhalar

Ayasofya-i Kebir Camii ibadete kapatıldıktan sonra, mahzenlere kaldırılan caminin birçok bölümünde envantere kayıtlı levhalar vardır. Resmi kayıtlarda külliyyede "El yazması eserler 75, yedisi kumaş biri özel kâğıt olmak üzere hat levhalar 43, ikona ve kilise malzemeleri"³⁰⁷ olduğu belirtilmektedir.

Şekil 2.36: Ayasofya deposundaki Kazasker Mustafa İzzet Efendi levhası.

Kaynak: Uğur Derman, Mustafa Küçükaşçı, a.g.e., 78-79.

³⁰⁷ Ahmet Haluk Dursun, *Ayasofya Müzesi Kültür Envanteri*, (İstanbul: Bilgi Ün. 2011), 155-183.

*Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Hadid Sûresi'nin 3. âyetini altın varakla aharlı kâğıt üstüne celî sülüs olarak istiflemiştir. Yazının etrafı altınla çerçevelemiş, dış köşe ve ortada hendesî geçkilerle bir kez daha çerçeve yapılmıştır. Çerçevenin iç tarafında yazıdan kalan boş alanlara da çağının rokoko tarzı motifleri sağ ve sol üst köşelere yerleştirilmiştir.*³⁰⁸

Meali: “Yüce Allah Kuran-ı Kerim’de dedi ki: O, evveldir ve ahirdir, zahirdir ve bâtındır. Ve O, her şeyi en iyi bilendir”³⁰⁹ 1279/1862 yılını sondaki “nun” harfinin altına yazan hattat, imzasını da “İzzet” şeklinde tarihin sağına atmıştır. “Sakıp Sabancı Müzesi Atlı Köşk’de bu hattın aynı tarihli bir diğer örneği bulunmaktadır.”³¹⁰

Şekil 2.37: Ayasofya depolarında bulunan ketebesiz hat levha.

Kaynak: Sönmez, a.g.t., 76.

³⁰⁸ Yasemin Sönmez, “Ayasofya Külliyesi’nin Hat Levhaları ve Kitabeleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 74.

³⁰⁹ Hadid Suresi, 1-6. Ayet Tefsiri, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Had%C3%AEd-suresi/5076/1-6-ayet-tefsiri> [20.12.2023].

³¹⁰ Uğur Derman, Mustafa Küçükbaşçı, “Hattat, Neyzen ve Bestekâr Kadiasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1876)”, (İstanbul: Kültür Bknlığı, 2015), 78-79; Sakıp Sabancı Müzesi, Envarter No: 130/0106. Alıntı; “Ayasofya’nın Nişânesi Kazasker Mustafa İzzet”, *Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları Dizisi*, S. 8, (2020): 164; Yasemin Sönmez, a.g.t., 75.

Cami-i Kebir depolarında saklanan başka bir yazı ise, siyah kumaş zemin üstüne zerendud ile nakşedilmiştir. Ketebesiz olarak yazılan yazı Âli İmran Sûresi'nin 37. âyetinin bir bölümüdür. Meali: “Zekerıyya, onun yanına mihraba her girişinde.”³¹¹ yazmaktadır.

Şekil 2.38: Ayasofya depolarındaki Mustafa Âşir Efendiye ait 1. Levha.

Kaynak: Sönmez, a.g.t., 77.

Kaldırılan başka bir levha ise, rokoko tarzı kabartmalı çerçeve içine, ahşap zemine altın varakla işlenmiş olan Mustafa Âşir Efendi'ye ait celî tâ'lik iki levhadır. İki metinde de Hadis-i Şerif yazılmıştır. Meali: “Kim, (Allah rızâsı için) bir mescit yaparsa, Allah da ona (cennette) onun benzerini (onun gibi bir köşk) yapar.”³¹² İmzasını ise; “ed-dâi Mustafa Âşir ğufıra leh H.1215” şeklinde, yani “duacımız Mustafa Âşir Allah onu bağışlasın 1215/1800” yazmıştır.

Şekil 2.39: Ayasofya depolarındaki Mustafa Âşir Efendiye ait 2. Levha.

Kaynak: Fatih Özkafa, *Din ve Hayat Dergisi*, Yıl. 16, S. 46, (2023): 107.

³¹¹ Yasemin Sönmez, a.g.t., 76.

³¹² Buhârî, hadis no:450, Müslim, hadis no: 533.

İkinci levhanın ibaresi de şöyledir; Okunuşu: “*el-Cennetü tahte egdêmi'l-ümmehât*”. Meali: “*Cennet annelerin ayaklarının altındadır.*”³¹³ İmzasını da yine; “*ed-dâi Mustafa Âşir ğufira leh H.1215*” şeklinde, yani “*duacınız Mustafa Âşir Allah onu bağışlasın 1215/1800*”³¹⁴ duasıyla atmıştır. Bu hattın diğer bir örneği TİEM’de bulunmaktadır.

Şekil 2.40: Mehmet Şefik Efendi’nin Ayasofya deposundaki levhası.

Kaynak: Sönmez, a.g.t., 79.

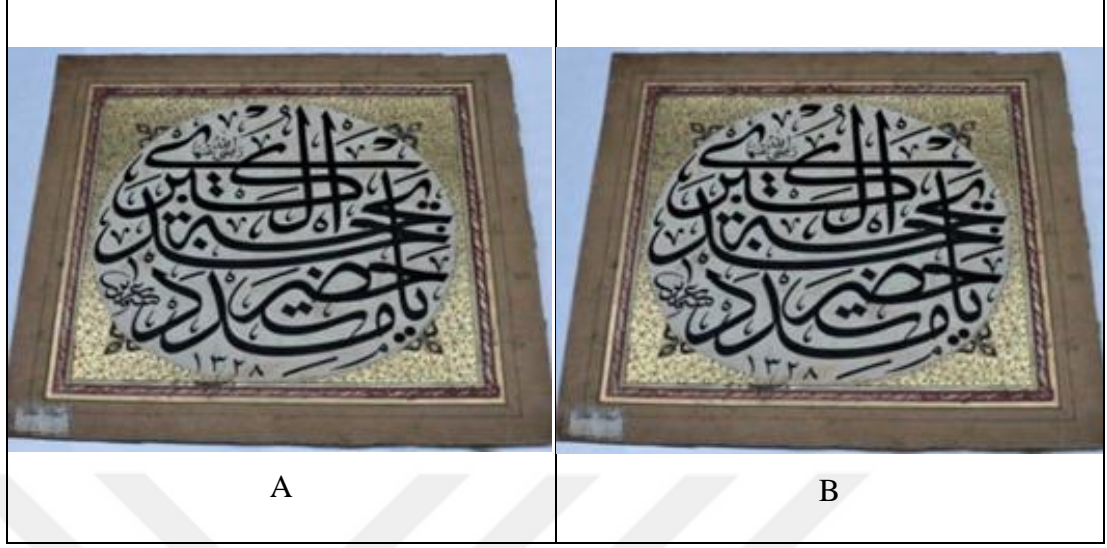
Yukarıda Şekil 1.24.’de mihrabın içindeki madalyon şeklindeki hattın yazarı Mehmet Şefik Efendi’nin daha evvel başka yerde görmediğimiz bir eseri depolarda karşımıza çıkmıştır. Şuarâ Sûresi’nin 88-89. Âyetlerinin yazılı olduğu levha celî sülüs şeklinde yazılmıştır. (Şekil 1.40) Meali; “*O gün ki ne mal faide verir ne oğulları. Ancak Allah’a selim bir kalp ile varan başka.*”³¹⁵ Ayetin alt kısmındaki boşluğa rakamları yayarak 1292/1875 tarihi yazılmıştır. İkinci ayetin sonundaki mim harfinin üstüne “*ketebühü Mehmed Şefik*” şeklinde armudi formda imzasını atmıştır.³¹⁶

³¹³ İbn-i Şihab, Müsned, 1/102, Hadis no: 119.

³¹⁴ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Hattatlar*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970), 321; Yasemin Sönmez, a.g.t., 31.

³¹⁵ Şuarâ Suresi- 83-89. Ayet Tefsiri, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C5%9Euar%C3%A2-suresi/3015/83-89-ayet-tefsiri> [20.12.2023].

³¹⁶ Yasemin Sönmez, “Ayasofya Külliyesi’nin Hat Levhaları ve Kitabeleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 79.

Şekil 2.41: A) Aziz Efendi'ye ait ilk levha B) Aziz Efendi'ye ait II. Levha.

Kaynak: Fatih Özkafa, *Din ve Hayat Dergisi*, Yıl. 16, S. 46, (2023): 107.

Son dönem Osmanlı hattatlarından Aziz Efendi'ye (Şeyh Mehmed Abdülaziz er-Rifâî-1871-1934) ait dairevi istifli iki adet celî sülûs levha depolarda karşımıza çıkmaktadır. Bu levhalarda, Peygamber Efendimiz (sav)'in eşlerinden olan Hz. Hatice (as) ve Hz. Ayşe (as)'ın adları yazmaktadır.³¹⁷ Birinci metnin okunuşu: “*Meded Yâ Hazreti Âişe'tül sıddıka radiyallâhu anha.*” 1327/1909 tarihini en alta, “*ketebehu Aziz*” şeklindeki imzasını da “dal” harfinin üstüne atmıştır.³¹⁸

İkinci metnin okunuşu: “*Meded Yâ Hazreti Hatice'tül- kübrâ radiyallahu anha*”. 1327/1909 tarihini yine alt kısma, “*ketebehu Aziz*” şeklindeki imzasını da “dal” harfinin üstüne atmıştır.³¹⁹

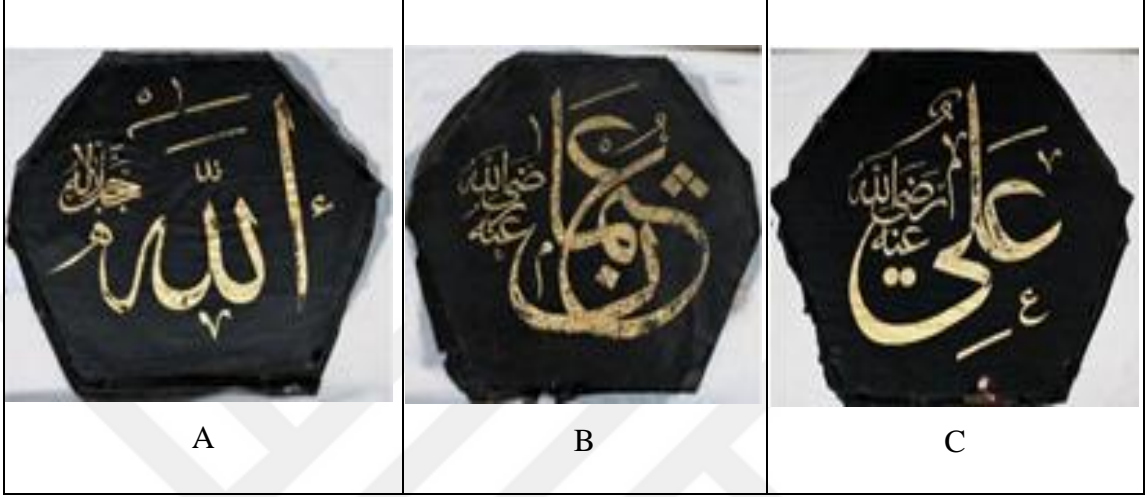
Depolarda kumaşlara varak ile yazılmış üç adet altıgen hat vardır. Birincisi; “*Allah Celle Celêlühü*”, ikincisi; “*Hz. Osman radiyallahü anhü*” üçüncüsü; “*Hz. Ali radiyallahü anhü*”

³¹⁷ Yasemin Sönmez, a.g.t., 79.

³¹⁸ Fatih Özkafa, “Ayasofya-i Kebîr Cami-i Şerîfi'ndeki Hat Şaheserleri”, *TDV Din ve Hayat Dergisi*, Yıl 16, S. 46, (2023): 107.

³¹⁹ Yasemin Sönmez, “Ayasofya Külliyesi'nin Hat Levhaları ve Kitabeleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 80.

yazılarıdır. Peygamberimizin (s.a.v.) ve hulafa-i râşidin isimlerinden üçünün isimleri ile Ciharı Güzin (r.a) isimlerinin yazılı olduğu beş kumaş hattın nerede olduğu hakkında bilgi yoktur.³²⁰

Şekil 2.42: A) Allah Celle Celélühü. B) Hz. Osman radiyallahü anhü. C) Hz. Ali radiyallahü anhü. Kumaş üzerine yazılan hatlar.

Kaynak: Sönmez, a.g.t., 80.

TIEM’de, Cumhuriyet döneminde Ayasofya’dan getirilen dört levha daha bulunmaktadır. Bu dört levhadan her biri 95 cm. çaplı olup, ahşap üzerine hafif kabartma ile yapılmışlardır. Her birinin üzerinde aşere-i mübeşşereden Abdurrahman radiyallahü anhü, Talha radiyallahü anhü, Sa’d radiyallahü anhü, Ebu Ubeyde radiyallahü anhü isimleri yazmaktadır. Birçok hat levha ve demirbaş eşyanın akıbeti bilenemediği gibi, son namaz yerinden ibadethane bölümüne dokuz kapı ile giriş yapılmakta olup, bu kapıların her birinde kışın cami ısını muhafaza için kullanılan deri örtüler bulunmaktaydı ve üzerlerinde Kelime-i Tevhid yazılıydı, ancak hali hazırda bu örtülerde ne olduğu bilinmemektedir.³²¹

³²⁰ Yasemin Sönmez, a.g.t., 83.

³²¹ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 773.

Şekil 2.43: Ayasofya'dan Türk İslam Eserleri Müzesi'ne götürülen aşere-i mübeşşereden sahabelerin yazılı olduğu ahşap levhalar.

Kaynak: Türk İslam Eserleri Müzesi nr. 3159, 3160, 3162, 3163.

Şekil 2.44: Ayasofya müze olmadan önce son namaz yerinden kapıların görünümü.

Kaynak: <https://hagiasophiaturkey.com/narthexes/> [20.12.2023].

2.23.2. Diğer Eşyaların Durumu

Ayasofya Camii'nde bulunan levhalardan altısının Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne gönderildiği ve bunlardan üçünün daha sonra Urfa, Yozgat ve Konya-Karaman Müzesi'ne

götürüldüğü kaydedilmektedir. Ancak sözkonusu üç müze ile yapılan telefon görüşmeleri sonucu bu konuda aydınlatıcı bilgi elde edilememiştir.³²² Toplanan eşyadan biri olan ahşap bir kürsü Bali Paşa Camii'ne götürülmüştür.³²³ Yapılan araştırmalara göre;

*Ayasofya'nın en ön mihrab bölümünde bulunan altı adet şamdan ile mihrabın önceki halini kaplayan perişan olmuş halı dışında, kendi devrinde camideki diğer eşyalara veya hediyelere rastlanmamaktadır. Caminin nadide halıları, Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesinden sonra Edirne ve diğer camilere sevk edilmiştir. Bu halıların yanı sıra, Mambury çizimlerinde 1926'da kaydedilen ayetlerle tezyin edilmiş çok değerli duvar halılarının nereye götürüldüğü ya da kaldırıldığı konusunda bilgi bulunmamaktadır.*³²⁴

2.24. Açık Hava Bizans Müzesi

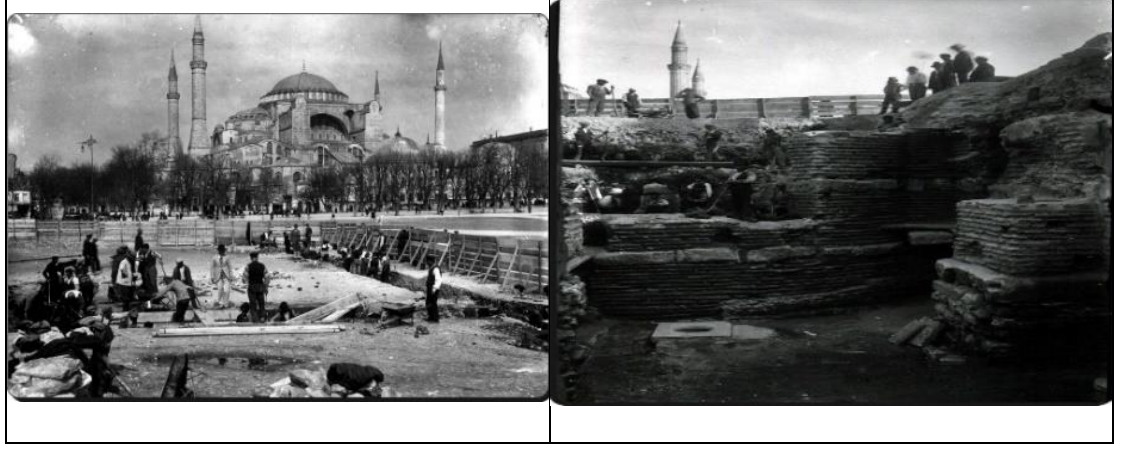
Ayasofya'nın müzeye çevrilmesi kararından sonra Ayasofya bahçesi açık hava Bizans müzesi haline getirilmiştir. Ayasofya'da yapılan kazılar sırasında ortaya çıkan kalıntılar ile ilgili detayları yukarıda anlatmıştık. Bu çalışmayı Cumhuriyet Gazetesi sür manşetten vermiştir.³²⁵ Hem Türk basını hem yabancı basın 1950 yılına kadar Ayasofya'da meydana gelen fiziki değişimleri takip etmiştir. Esasen o dönemde bütün İstanbul'da olduğu gibi Sultan Ahmet Meydanı'nda da Bizans eserlerine ilgi ve alaka şiddetlenmiş şehrin her yeri kazılmaya başlanmıştır. Konunun öncülüğünü de İstanbul Araştırmaları Enstitüsü yapmıştır.

³²² Azade Akar, "Ayasofya'da Bulunan Türk Eserleri ve Süslemelerine Dair Bir Araştırma", *Vakıflar Dergisi*, S. 9 (1971): 284.

³²³ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 772.

³²⁴ Azade Akar, "Ayasofya'da Bulunan Türk Eserleri ve Süslemelerine Dair Bir Araştırma", *Vakıflar Dergisi*, S. 9 (1971): 284.; Muzaffer Deligöz, "Ayasofya hakkında bazı bilgiler", <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

³²⁵ "Ayasofya'da Meydana Çıkan Mahsenler", *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Şubat 1935.

Şekil 2.45: 1935-40 yıllarında Sultanahmed Meydanı kazı çalışmaları.

Kaynak: www.odatv4.com/kultur-sanat/hipodrom-kazisi-o-tartismalari-yeniden-baslatti-hz-isanin-esyalari-var-252467 [02.10.2022].

Bu meyanda Bakanlar Kurulu Kararı'na istinaden İstanbul'da yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkan Bizans dönemine ait eserler Ayasofya bahçesine doldurulmuştur. Buna istinaden İbrahim Hakkı Konyalı, “*Ayasofya putların toplandığı bir yer*” diyerek konuyu geniş bir şekilde ele alarak yazmıştır.³²⁶ Yapılan kazı çalışmaları ve düzenlemeler bakanlığın izni ve takibi altında yapılmıştır.³²⁷ Dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Umum Müdürlüğü'ne 20 Nisan 1939 tarih ve 407/880 sayılı bir yazı göndermiştir. Yazıda Ayasofya ile ilgili çeşitli meseleler ele alınmıştır. Maarif Vekili'nin üzerinde önemle durduğu husus, Ayasofya'nın esas itibariyle Bizans müzesi olması yönündeki talimatı olmuştur:

Ayasofya esas itibariyle Bizans ve Türk eserleri müzesi olacaktır. Buna nazaran: Zemin kat, birinci ve ikinci narteks munhasıran Bizans mimarlık eserleri parçalarının ve örneklerinin teşhirine tahsis olunacaktır. Bazı Bizans devri mozaik döşeme tablolarının da aynı yerlerde teşhiri faydalıdır. Bahçenin aynı devir mimari vesikalarına ayrılması ve bu devrin küçük eserlerinin Arkeoloji

³²⁶ Mehmet Zahir Ertekin, “İbrahim Hakkı Konyalı ve Eserlerinde Sanat Tarihi,” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 861.

³²⁷ Hasan Fırat Diker, “Ayasofya'nın Geçirdiği Onarımlar” (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 438.

*Müzesi'nde teşhiri uygun görülmüştür. Bilet kulübesinin Muvakkithane'ye nakli suretiyle gözüken çirkinliğin izalesi lâzımdır.*³²⁸

Ayasofya'yı müzeye çevirmek için toplanan, komisyon kararının 4. maddesinde “*gelen turistlerin aleminde olumsuz intiba bırakacağı düşüncesiyle, İslamî mezar taşlarının tamamının sökülmesine*” karar verilmiştir. Şeyhülislam, devlet adamı, Osmanlı tarihine damga vurmuş birçok şahsiyete ait olan mezar taşlarının İstanbul taş müzesine sevki uygun görülmüştür.³²⁹

Şekil 2.46: Ayasofya bahçesinin Bizans kalıntıları ile doldurma çalışmaları 1939.

Kaynak: Diker, a.g.t., 438.

Buna mukabil Müslüman mezar taşları söküldükten sonra, Ayasofya'ya Hristiyan mezarının tamamı bir bütün olarak getirilmiştir. Açık hava Bizans müzesine uygun olarak, Kraliçe İrene'nin Lahit mezarı Zeyrek Camii'nde (Pantokrator Manastırı) yapılan kazı çalışmasında ortaya çıkmış ve Ayasofya 1935 yılında müze yapıldıktan sonra buraya getirilmiştir.³³⁰

³²⁸ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 723

³²⁹ A.g.e., 722.

³³⁰ İstanbul Ayasofya Müze Müdürlüğü'nün 14.03.2023 tarih ve 1942575 sayılı dilekçemize 29.05.2023 tarih ve E-45785897-155.1-3822960 sayılı verdiği cevaptır.

Şekil 2.47: A) Kraliçe İrene Lahiti. B) Etyemez Tekkesinden getirilen mermer.

Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

Ayasofya müzesi resmi olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmediğinden İrene lahiti müzenin 329 nolu envanter kaydında zimmemeldir. Halen Ayasofya'nın girişinde sağ tarafta sergilenmektedir. Hemen yandaki 395 nolu mermer ise Cerrahpaşa Etyemez Tekkesi'nden getirilmiştir. 1957 yılında Samatya'daki Kasap İlyas Mahallesinde yapılmaya başlanan Sosyal Sigortalar hastanesinin (İstanbul Eğitim ve Araştırma Hastanesi) inşa edilme sürecinde, Et Yemez veya diğer adıyla Karabacak Veli Tekkesi arazisinde ortaya çıkmıştır. İnşaat sırasında tekke yıkılmış Tekkenin yapıldığı arazide Bizans dönemine ait mezar kalıntıları ve şapel keşfedilmiştir. Bu mermer de erken dönem Bizans eseri olduğundan Ayasofya'ya getirilmiştir.³³¹ Üzerinde ise; “Anton hantatte alokacma” (Anton ayağa kalk) yazmaktadır. Kraliçe İrene lahitinin bitişiğinde sergilenmektedir. Anlaşılacağı üzere bu mermerin Ayasofya ile uzaktan yakından bir bağlantısı yoktur. Neden İrene lahitinin yanına yapıştirıldığı anlaşılamamıştır.

Ayasofya'ya giriş yaptıktan sonra sol tarafta yılanlı kâse, vaftiz çanağı ya da vaftiz kasesi olarak söylenen tarihi eseri görmekteyiz. Doğru adı nedir sorusuna ihtilafli cevaplar verilmiştir. Ayasofya Müdürlüğü ilgili dilekçemizde kâse ile ilgili sorumuza; “Müzemiz taş eserler koleksiyonuna kayıtlı bulunan 121 nolu eser, Eminönü Halkevi temelinden çıkartılmış ve Ayasofya'ya getirilmiştir.” cevabını vermiştir. Bkz. Ek 4.

³³¹ İstanbul Ayasofya Müze Müdürlüğü'nün 14.03.2023 tarih ve 1942575 sayılı dilekçemize 29.05.2023 tarih ve E-45785897-155.1-3822960 sayılı verilen cevaptır. Bkz. Ek 4.

Şekil 2.48: A) Eminönü Halkevi temelinden getirilen kase. B) Topkapı Sarayından getirilen Pagan Sunağı.

Kaynak: Ekrem Yeşilsu Arşivi.

1938-1943 yılları arasında yenilenen halk evi inşaatının temelinde bulunmuş, ancak buraya hangi tarihte getirildiği belirtilmemiştir. Bu kâsenin karşı tarafında kürsü benzeri porfir madeninden bir taş görmekteyiz. “*Pagan Sunağı*” olarak adlandırılan bu taş; İstanbul Üniversitesi temel kazısında ortaya çıkmıştır. Çıkarılma tarihi ile alakalı net bir bilgi elde edilememiştir. Bu eser önce Topkapı Sarayı’na daha sonra da 7 Kasım 1941 tarihinde Ayasofya Müzesine getirilmiştir. Müzenin 235 nolu taş eserler koleksiyonuna kayıtlıdır.³³²

Yukarıda anlattığımız ve görsellerini paylaştığımız tarihi eserler Ayasofya’ya ait değildir. Bahçede buna benzer yüzlerce “*sütun, sütun başlığı, kürsü, lahit parçaları, vb.*” bulunmaktadır. Artık burası Ayasofya-i Kebir Camii olduğundan açık hava Bizans müzesi resmi olarak kapanmıştır. Bu minvalde bahse konu kalıntıların uygun olan müzelere naklinin hem eserlerin kıymeti hemde tarihinin daha iyi anlaşılabilmesi için zaruri olduğu kanaatindeyiz.

³³² İstanbul Ayasofya Müze Müdürlüğü’nün 14.03.2023 tarih ve 1942575 sayılı dilekçemize 29.05.2023 tarih ve E-45785897-155.1-3822960 sayılı verilen cevaptır. Bkz. Ek 4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜZEDEN GÜNÜMÜZE AYASOFYA

3.1. Ayasofya Medresesi

Fâtih Sultan Mehmed tarafından inşa edilen ve Sultan Abdülaziz devrinde yenilenen medrese, Ayasofya'nın müzeye çevrilmesiyle 1936 yılında sebepsiz yere yıktırılmıştır. Bu binanın 1935 yılında yıkıldığı söylene de elimizde 1936 yılına ait fotoğraflar bulunmaktadır. Dâru'l-Hilâfetü'l-Aliyye Medresesi olarak kullanılan bina 1924 yılına kadar faaliyet göstermiş, 1924 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması kanunundan sonra medrese kapatılmış ve İstanbul Belediyesi tarafından Öksüzler Yurdu'na dönüştürülmüştür. 1934 yılında Ayasofya'nın müze yapılması kararı alındığında bütün müstemilat İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Medrese, bir süre daha yurt olarak kullanıldıktan sonra, sapasağlam ayakta dururken “*Ayasofya'nın görünümünü bozduğu ve harap olduğu*” gerekçesiyle tamamen yıktırılmıştır. Yerinde sadece birkaç Bizans sütun kırıntısı kalmıştır.³³³ Müze Müdürü Aziz Ogan, binanın yıktırılma nedenini, “*Ayasofya gibi bir mabedin heybetine gölge düşürdüğü*” gerekçesiyle bu kararın alındığını bir mektubunda ifade etmiştir. Bu çaba o kadar ileri gitmiştir ki, Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı bu ilk İstanbul medresesinin temelleri dahi kazılarak yok edilmiştir. Medresenin yıkılmadan önce resimleri çekilip, planları Mimar Nihad'a çizdirildikten sonra birer nüshaları Evkaf Müdürlüğü ve Maarif Vekaleti'ne gönderilmiştir. Diğer bir nüsha ise Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nde muhafaza edilmiştir.³³⁴ Ayasofya Medresesi'nin yıkılmasının baş sorumlusu olan Aziz Ogan, Maarif Vekaleti'ne gönderdiği yazıda şunları yazmıştır:

Ayasofya Müzesi hakkındaki buyruklarına bilgi edinmek üzere toplanan Ayasofya Komisyonu, yeni irşadlarından hız alarak tekrar Müze için yaptığı konuşmaların sonunu bildiren bir rapor kaleme almıştır. Bu raporla Evkaf baş

³³³ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 788.

³³⁴ İlhan Akçay, *Ayasofya Camii*, (Ankara: Hakses Neşriyat, 1968), 43.

*mimarı Bay Nihad'ın bu yöndeki düşüncelerini gösterir bir yazısının örneği, Ayasofya'ya bitişik olup yıkılması onay görülen mektebin iç ve dış resimleri ile birlikte sunulmuştur. Bu vesile ile saygılarımı yenilerim.*³³⁵

Ekte gönderilen raporun 6. maddesi yine medresenin yıkımı ile ilgilidir.

Şekil 3.1: A) Medresenin 1936 yılındaki görünümü. B) Kazı çalışmaları devam ederken medresenin görünümü.

Kaynak: Faith Güldal, “Ayasofya, Medresesini Bekliyor”, *Yedikıta Dergisi*, S. 85, (Eylül 2015): 17-24.

Fatih Sultan Mehmet Han'ın İstanbul'daki ilk üniversitesi 470 yıl sonra yıktırılmıştır. Buna nasıl mücadele edildiği anlaşılamamıştır. “*Büyük abidenin şerefini giderecek vaziyette olduğundan*” ifadesiyle medresenin ehemmiyetinin ya anlaşılmadığı ya da Fâtih düşmanlığının açığa vurulması olarak görülebilir. Oysa ki bu medrese tarihimize damga vuran önemli şahsiyetleri yetiştirmiştir. 1924 de çıkartılan Tekke ve Zaviyeler Kanunu diğer bütün medreseler gibi Fâtih Medresesi'nin de sonunu getirmiştir. Yahya Kemal Bayatlı bu yıkım için “*kör kazmaya kurban gitti*”³³⁶ ifadesini kullanmıştır.

Gazetede önce medresenin yıktırılacağı haberi şöyle aktarılmıştır; “Ayasofya bahçesi düzeltilecek binanın harap yerlerinin tamiri esnasında Gülhane Parkı'na bakan kısımda bulunan eski Öksüzler Yurdu (medrese) binasını da bugünlerde Belediye yıktacaktır. Burada muntazam bir bahçe vücuda getirilecektir. Bahçeye tarihi kıymeti olan taş sütunlar

³³⁵ M.V.24.3.1935 tarih ve 20213/353 sayılı yazısı.

³³⁶ Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 124.

ve kapı başlıkları konulacaktır.”³³⁷ denilmiştir. Bu haberden 14 gün sonra; “*Ayasofya Müzesi arkasında bulunan eski öksüzler yurdu ile Kayyumluk binasının belediye tarafından yıktırılmasına başlanmıştır. Bina 4-5 gün zarfında yıktırılarak açılan yerde bir bahçe vücuda getirilecektir.*” şeklinde haber yayınlanarak medresenin yıkıldığı kamu oyuna bildirilmiştir.³³⁸ Güldal, Ayasofya Medresesi’nin yıkılma emrinin bizzat İsmet İnönü tarafından verildiğini ifade etmiştir.³³⁹

Şekil 3.2: A) Medresenin yıkıldıktan sonra 1937 yılından görüntüsü. B) Medrese yıktırıldıktan sonra kazılardan çıkan parçaların bahçeye yerleştirilmesi.

Kaynak: Diker, a.g.t., 433.439.

Yakın tarihimize damga vuran Hacı Hafız Hasan Akkuş (1895-1972),³⁴⁰ Mehmet Zahid Kotku Efendi (1897-1980),³⁴¹ Mehmed Öğütçü yani namıdiğer Reisül Kurra Gönenli

³³⁷ “Ayasofya Tamir Ettiriliyor”, *Son Posta Gazetesi*, 11 Eylül 1936.

³³⁸ “Eski Ayasofya Medresesi”, *Son Posta Gazetesi*, 25 Eylül 1936.

³³⁹ Faith Güldal, “Ayasofya, Medresesini Bekliyor”, *Yedikıta Dergisi*, S. 85, (Eylül 2015): 17-24.

³⁴⁰ Recep Akakuş, “Hasan Akkuş”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/275.

³⁴¹ Mahmut Esat Coşan, “Nakşibendî-Hâlidî şeyhi”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 2/267-268.

Mehmed Efendi (1901-1991)³⁴² ve diğer hocalar da bu medresenin rahle-i tedrisatından geçerek yetişmiştir.

Şekil 3.3: A) Ayasofya Medresesinin yıkıtılma haberi. B) Medrese temelleri 1982. Tabela; “Ayasofya Medresesi Kalıntısı, Yapım: Sultan II. Mehmet, Onarım: Abdülmecit”, yazılmıştır.

Kaynak: A) Son Posta Gazetesi, 25.09.1936. B) Kazım Zaim Arşivi.

1982 yılında, Avrupa Konseyi XVIII. Sanat Sergisi'nin İstanbul'da ve Anadolu Medeniyetleri adıyla açılması dolayısıyla, Ayasofya'nın bahçesinde yapılan düzenleme sırasında yıkıtılan bu medresenin temelleri ortaya çıkarılarak gezme imkânı sağlanmıştır.³⁴³ 1982 yılında başlatılan çalışmalar sırasında, tamamen toprak dolgu, çalılıklar ve moloz yığınları altında kalmış olan bu alan önce temizletilmiş, sonra da temel sondajlarına geçilmiştir. Mimar Alparslan Koyunlu'nun araştırmaları sonucunda, medresenin temel kalıntıları, bölme duvarları, su yolları, şadırvan kaidesi ile ana gezinti yolları bütünüyle ortaya çıkarılmıştır. Medresenin temel duvarları onarıldıktan sonra

³⁴² Recep Akakuş, “Vâiz, Reîsülkurrâ”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/149-150.

³⁴³ Alparslan Koyunlu, “Bir Buluntu Işığında 1.2.3. Ayasofya'nın Döşemeleri ve Konumu”, *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, no. 11, (1990): 140.

rölöveleri yapılmış ve ziyaretçilere açılmıştır.³⁴⁴ Medresenin yeniden inşası için projeler geliştirilmiş, ama icra edilmemiştir. Bu projeler, yıllarca Kültür Bakanlığı'nın arşivinde tutulmuştur.

3.2. Cami Kadrolarının Akıbeti ve Müzenin Korunması Meselesi

Ayasofya ile ilgili beşinci Bakanlar Kurulu Kararına göre; Cami kadroları geçici olarak Müzenin emrine verilmiştir.³⁴⁵ Ayasofya'ya 1939'da bir işyarlık ihdas edilmiş, sonra bu unvan müdürlüğe çevrilerek bir hayli memur ilave edilerek idare edilmeye başlanmıştır. Müzenin 1940'ta başışyarlık, 1945'te müdürlük olarak idare edildiği; bu tarihler arasında müdürlüğe dönüştürüldüğü anlaşılıyor. Bu arada yapılan düzenlemeler sonucu, ibadethane görevlisi olarak caminin bir imamı bir de müezzin kadrosu kalmıştır. 1952 yılında müezzinlik kadrosu da kaldırılarak sadece imamlık kadrosu bırakılmıştır.³⁴⁶

3.3. İngiliz Kralı'nın Ayasofya Teftişi

İngiltere Kralı VIII. Edward, Babası V. George ölünce kral ilan edilerek tahta çıktıktan sonra 1936 yılında ilk yurtdışı ziyaretini Türkiye'ye yaparak, Cumhurbaşkanı M. Kemal ile görüşmüştür. Edward, talepleri üzerine İngilizlerin önce kilise, başaramayınca yeni müze yaptırdıkları Ayasofya'yı teftiş etmiştir. Krala bu ziyaretlerinde sürecin başından beri adını sık sık kullandığımız Shafer'a göre "*İstanbul'da kaldığı sürede CIA'in haber kaynaklığını da yapan*"³⁴⁷ Thomas Whittemore eşlik etmiş ve Ayasofya'nın müze yapılması için cömert yardımlarını esirgemeyen John Davison Rockefeller Jr.'da eserini

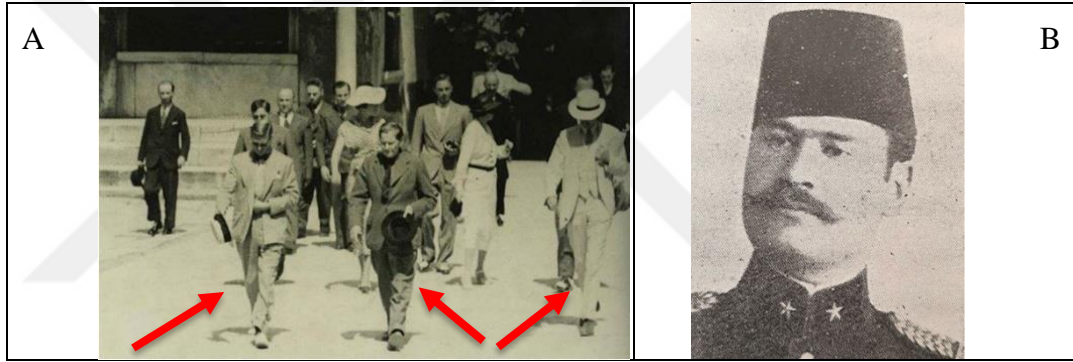
³⁴⁴ Erdem Yücel, "Ayasofya Çalışmaları ve Yapılan Onarımlar", *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, (No.11, 1990), 165.

³⁴⁵ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 786; İ.V.H. K'nin 26.6.1935 tarih ve 2888 sayılı kararı.

³⁴⁶ A.g.e., 786.

³⁴⁷ Ferhat Ünlü, "Eski Ayasofya Müzesi'nin gizli tarihi", www.sabah.com.tr/yazarlar/pazar/ferhat-unlu/2020/07/19/eski-ayasofya-muzesinin-gizli-tarihi [19.07.2020].

görmeye gelmiştir. Kralı daha sonra uğruna tahtı terk edeceği Bayan Simpson da yalnız bırakmamıştır.³⁴⁸ Majeste sekizinci Edvard müzeden çıkarken ziyaretlerinden çok memnun kaldıklarını ve Ayasofya'nın camilikten çıkarılarak bir müze haline getirilmesinin çok isabetli bir hareket olduğunu söyleyerek bu kararı takdir buyurmuşlardır.³⁴⁹ David Rockefeller ise 1984 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Cumhuriyet Gazetesi'ne göre; Rockefeller, Türkiye'ye yabancı olmadığını, ilk defa 2. Dünya savaşı yıllarında geldiğini, Türkleri ve Türkiye'yi çok sevdiğini, Robert Koleji'nin yapımı ve İstanbul'daki Ayasofya dahil bazı eski eserlerin (Kariye Camii, Fethiye Camii ve Sarayburnu, Saraçhane ve Kalenderhane'ki kazı çalışmaları, eski saray, su yolları ve kemerler, vb.) onarımına aile olarak katkıda bulduklarını söylemiştir.³⁵⁰

Şekil 3.4: A) Kral 8. Edward'ın Ayasofya çıkışı. Ön solda Edward (gözlüklü), ortada Whittemore, sağda John Davison Rockefeller Jr. (şapkalı) ve arkasında geriye doğru bakan Bayan Simpson. B) Binbaşı Tefik Bey.

Kaynak: A) Armağan, a.g.e., 199. **B)** www.takvim.com.tr/guncel/2020/07/13/ingiliz-islam-kuvvetinin-1919daki-ayasofya-raporu-ortaya-cikti-200-asker-yerlestirilmis [13.07.2020].

³⁴⁸ Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 199.

³⁴⁹ Ahmet Bilgi, “İngiltere kralı ve Rockefeller Ayasofya’da”,
<https://www.risalehaber.com/ingiltere-krali-ve-rockefeller-ayasofyada-camilikten-cikarilmasi-cok-isabetli-365165h.htm> [06.11.2019].

³⁵⁰ “Rockefeller, Türkiye yabancı Sermayeyi Çekecek Nitelikte Bir Ülke Haline Geldi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Şubat 1984.

Burada iki farklı resmi değerlendirmek istiyoruz; üstteki resim (Şekil 3.4/A) 1917’de “*Saint Jean De Marianne Antlaşması*” ile başlayan ve 24 Kasım 1934 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile Ayasofya’nın müze olmasıyla sonuçlanan 17 yıllık bir mücadelenin sonucudur. İngilizler ikinci bölümün başında anlattığımız entrikaları ile Cumhuriyet yönetimini ikna etmiş ve Ayasofya’nın kubbesine haç takamamışlar ama Ayasofya’dan ezanları susturmuş, hat levhaları kaldırmış, ibadeti yasaklamış ve İslam mabedi hüviyetini ortadan kaldırmıştır.

Şekil 3.4/B resminde ise Ayasofya’ya Fransız askerlerini sokmayan Binbaşı Tevfik Bey’dir. Bu kahraman binbaşı ile alakalı detayları yukarıda işgal yıllarında anlatmıştık. Burada ise Tevfik Bey’in gayretinin İngiliz arşivindeki karşılığıdır. Belgede; işgal döneminde Ayasofya’ya koruma amaçlı asker yerleştirildiği belirtilmiştir.³⁵¹ Binaenaleyh, Ayasofya’yı korumak için canı pahasına mücadele eden bu kahraman askerlerden sonra, rejim değişikliğine giden ülke yönetimi, Amerikan Bizans Enstitüsü’nün direktiflerine harfiyen uymuştur. Neticede Türk basınının ifadesiyle “Kral Hazretleri”³⁵² askerle giremediği Ayasofya’ya görmek istediği şekliyle dizayn ettirip protokol eşliğinde girmiştir.

3.4. Ayasofya Minarelerini Yıkma Girişimi

İlhan Akçay’a göre Ayasofya-i Kebir Camii müze yapılırca “*II. Bayezid devrinde Hüseyin Ağa’nın camiye çevirdiği Küçük Ayasofya Camii’de bu işlemlere dahil edilerek hiçbir hukuki dayanağı yokken bir gece ansızın minaresi yıktırılmıştır.*”³⁵³ Ekrem Hakkı Ayverdi’nin beyanına göre ise Küçük Ayasofya minaresi 1940 senesinde toptan yıktırılan yirmi minareden biri idi. 1959 tarihinde halk tekrar yaptırmıştır. “*Küçük Ayasofya*

³⁵¹ “İngiliz işgal kuvvetinin 1919’daki Ayasofya raporu”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 13.07.2020.

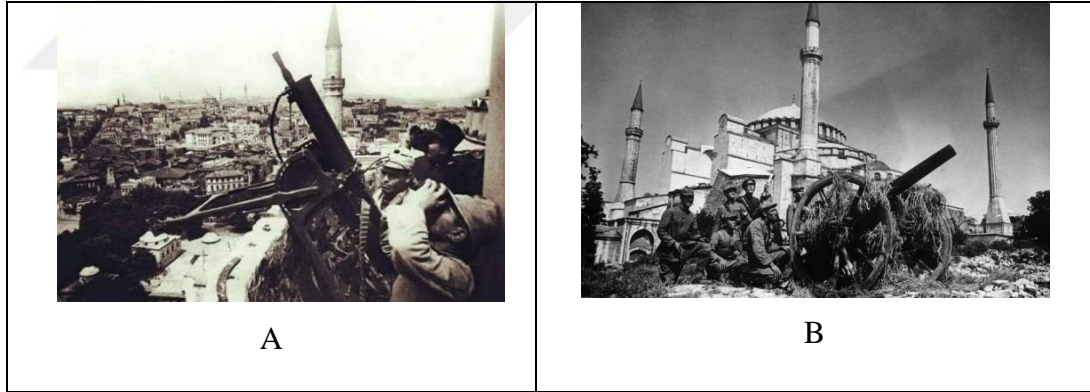
³⁵² “Büyük Misafirimize Dün Kavuştuk”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Eylül 1936.

³⁵³ İlhan Akçay, *Ayasofya Camii*, (Ankara: Hakses Neşriyat, 1968), 90; Muzaffer Deligöz, “Ayasofya hakkında bazı bilgiler”, <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

minaresi yıkıldıktan sonra, Ayasofya'nın dört minaresini yıktırma işlemine başlanılacağı sırada oluşan tepkiler üzerine ve İbrahim Hakki Konyalı'nın da gayretleri ile minarelerin yıkılması kararı askıya alınmıştır."³⁵⁴

3.5. II. Dünya Savaşı Yıllarında Ayasofya

1939-1945 yıllarında devam II. Dünya Savaşı'na Türkiye her ne kadar askeri olarak müdahil olmasa da bulunduğu jeopolitik konum itibariyle tedbirini almıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında asker sevkiyatı sırasında Ayasofya 1941'de askerlerin dinlenme ve mesken ihtiyacını karşılamak üzere kullanılmıştır.³⁵⁵ II. Bayezid minaresine hava savunma için uçaksavarlar yerleştirilmiştir. Aynı tarihlerde Ayasofya önüne kamufle edilmiş top konulduğu da görülmektedir. 1942'de Sultanahmet Meydanı' da askeri eğitim alanı olarak kullanılmıştır. Gaz bombası atılma ihtimaline karşın gaz maskesi dağıtılmıştır.³⁵⁶

Şekil 3.5: A) Eylül 1941'de Ayasofya'nın minaresine kurulmuş, hava savunma amaçlı MG 08 makineli tüfek birliği. B) 1939 yılında Ayasofya önünde kamufle edilmiş top.

Kaynak: A) www.ismetinonu.org.tr/tarihte-bugun-23-subat/ [31.12.2023]. B) <https://ria.ru/20211019/erdogan-1755267109.html> [19.10.2021].

³⁵⁴ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mâbed Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 789.

³⁵⁵ İsmail Kandemir, *Ulu Mâbed Ayasofya*, (İstanbul: Ekip Matbaa, 2004), 82.

³⁵⁶ Gülhan Seyhun, "Kızılay". *Lokman Hekim Dergisi*, C. 10, S. 2, (2020): 209-221.

3.6. Katoliklerin Ayasofya İsteği

Yukarıda Ayasofya'nın dans salonu ve caz kulübü yapma teklifleri yer almıştır. Ayasofya için gelen bir başka teklif; İsveçli Abbe Gioossue Carlo Prada isimli sergi organizatöründen gelmiştir. 1945'te İsmet İnönü'ye gönderdiği mektupta Ayasofya Camii'nin Katolik âyinlerine tahsis edilmesini istemiştir. Prada, bunun karşılığında caminin tüm giderlerinin kendisi tarafından finanse edileceğini ve tamirini yapacağını söylemiştir.³⁵⁷ Mektuba nasıl cevap verildiğine ulaşamadık. Ancak müsbet bir cevap emaresi ya da görüşelim, ilgili kurullarla istişare edelim gibi bir cevap verilmiş olsaydı, Atatürk'ün tezi doğrulanmış olur ve topraklarımızda Katoliklerin, Protestanların ve Anglikanların mezhep savaşına sebep olmuş olurduk. Dikkatimizi çeken husus; böyle bir teklifin yapılma cüretidir.

3.7. Serdengeçti'nin İdamla Yargılanması

Osman Ziya Yüksel Antalya'nın Akseki ilçesinde 1917 yılında doğmuştur.³⁵⁸ Yaşadığı devrin istibdat şartlarına karşın uygulanan hukuksuzluklara mertçe itiraz ettiği için dergisine "Serdengeçti" adını koymuştur. Koyduğu bu isim zamanla şahsiyeti ile birleşmiştir. Hakkında açılan 92 dava verdiği mücadelenin karşılığı olmuştur. Onun ifadesiyle; Sekiz kez mahpus bir defa mebus olan Serdengeçti, Türk milletinin kadim değerlerine aykırı olan durumların karşısında olmuştur. 1952 senesinde Türkiye'yi ziyaret eden Rum Patriği Athenegaros'un resmi protokolle karşılanmasından, içerde ve dışarda Yunan ve Rum yayınlarında Ayasofya'nın kilise yapılması için propaganda neşriyatlarından sonra hiddetlenen, milli ve dini endişelere kapılan Serdengeçti, bu kez kalemini Ayasofya hakkında konuşurmuştur.³⁵⁹

³⁵⁷ CB, İsmet İnönü Arşivi, 2/12-35, 8079.

³⁵⁸ Hatice Budak, "Darağacında Bir Serdengeçti Davası: Medeniyet ve Mekân Bağlamında Ayasofya", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C. 18, S. 39, (2021): 871.

³⁵⁹ Budak, a.g.m., 873.

Kaleme aldığı bu yazının neşriden üç ay sonra “*Milli Müdafaa Vekaleti'nin 19.11.1952 tarih ve 52/6470 sayılı takip izni yazısı gereğince 23.01.1953 tarihinde Ankara Garnizon Komutanlığı tarafından Serdengeçti hakkında ilk tahkikat başlatılmıştır.*”³⁶⁰ İlk soruşturma ve ehli-vukuf raporundan sonra milli direnci yaralamak, Türk-Yunan dostluğuna hanel vermek bahanesiyle Türk Ceza Kanunu'nun 161-163. maddeleri gereğince Ankara Ağır Cezada hakkında dava açılmıştır. Savcı, kovuşturma neticesini açıkladıktan sonra Serdengeçti'nin idam edilmesini istemiştir.³⁶¹

Şekil 3.6: Serdengeçti mahkemeye götürülürken solunda Necip Fazıl Kısakürek ile birlikte.

Kaynak: Selçuk Karakılıç, “Serdengeçti Tam Tekmil”, www.yenisafak.com/hayat/serdengeçti-tam-tekmil-2579977 [14.12.2016].

3.8. Yunanların Kilise Talebinin Tekrarlanması

Yunanistan'da 1952 yılında yayınlanan “Vradyni” gazetesi; “Cumhurbaşkanı Sayın Celal Bayar'ın telgrafı her Yunanlının kalbinde derin bir akis uyandırmıştır. Türkler emin olabilirler ki Yunan milleti Türk-Yunan dostluğuna inanmaktadır ve bu dostluğun hedef

³⁶⁰ A.g.m., 874.

³⁶¹ Emin Akyüz, “Ayasofya Davası”, *Serdengeçti Neşriyatı*, (1959): 11-14-62.

tuttuğu müşterek menfaatlerin korunması için elinden geleni yapacaktır. Fakat, mesela İstanbul'da çıkan "Hürriyet" gazetesi yazarı istediği kadar:

Yunanlılar, fetih kutlamaları yapılmasın diye ellerinden geleni ardına koymuyorlar" desin durusun, Hiçbir Yunanlı böyle bir düşüncede değildir. Yunan kralının Atatürk'ün mozolesine çelenk bıraktığı sıradaki, bu ülkenin yeni yaratıcısını hörmetsizlikle yad etmeyen Yunanlı olamaz. Her iki ülke kendi geçmişlerini ve komutanlarını anmaktan geri durmalıdır" şeklinde söylenebilir mi?³⁶² 19 Haziran 1952'de yayınlanan Yunan "Akropolis" mecmuasında "Ayasofya ve Türkler" şeklinde kaleme alınan yazıda, tarihten, sanattan, dinden söz açarak, Yunan-Türk dostluğu şerefine Ayasofya'nın tekrar kilise yapılmasını talep etmekte ve bu istikamette ilk hamlenin, Ayasofya'yı camilikten kurtaranın, duvarlardaki herbiri muazzam tarihi eser olan ikonaları ortaya çıkartanın Atatürk olduğunu beyan etmektedir.³⁶³

3.8.1. Peyami Safa'nın UNESCO Yıllarında Ayasofya

1950 yıllarında UNESCO'da komisyon üyesi olarak görev yapan Peyami Safa, Ayasofya ile alakalı sinsi planların nasıl döndüğünü şöyle anlatmaktadır:

Ayasofya'dan ezan sesi kesilince, Ortaçağ kalıntıları kabarmağa başladı. Bu sefer İstanbul'a Çanakkale'den değil, Türk'ün tarihsel şuuruna sezdirmeden, onu kandırarak lastik pabuçlarıyla çaktırmadan ve hırsızca girmeyi tahayyül ettiler. En başta UNESCO ile beraber, BM kültür teşekkülleri vesilesiyle Ayasofya muhitinde bir tarih köşesi yapma teşebbüsüne giriştiler. UNESCO'da çalıştığım zamanda milli komisyona kadar gelen gayretlerinde Bizantologlar'ın etkisi ilk sırada geliyordu. Komisyonda teklifi geri çevirmeye muvaffak olmuştuk. Fakat merkez vazgeçmiyordu. Bu girişime ilave olarak bir de Ayasofya ve çevresini Vatikan modeli serbest ve müstakil bir alan haline getirerek

³⁶² Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA. 102-635-3, 23.06.1952.

³⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA. 102-635-3, 23.06.1952.

Patrikhane'ye de bağlayarak ruhani bir merkez haline dönüştürme gayretleri sürüp gitmektedir. Bu hedefleri için İskenderiye Patriği'nin Payitaht'a gelerek, Yeşilköy Hava Alanı'nda Rum metropolitleriyle toplantı yaptığı malumdur. Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi, Hristiyanların İstanbul ile alakalı hedeflerini engellemek şöyle dursun, bilakis iştahlarını kabartmış ve azgınlaştırmıştır.³⁶⁴

3.8.2. Halil İnalçık'a Göre Ayasofya ve Patrik

Halil İnalçık, akademik hayatının 70. Yılı münasebetiyle katıldığı bir programda 1958'de Almanya'nın Münih şehrinde katıldığı Bizantinistler kongresinde; sonradan papa olacak olan Almanya'nın Bavyera Bölgesi Kardinali'nin "Ayasofya'nın kubbesi üzerinde Hristiyanlığın yıldızı parlayacak" sözü üzerine salondakilerin bu sözleri dakikalarca ayakta alkışladığını anlatmıştır. İnalçık, Batı'nın iki yüzlülüğü hakkında Türkiye'yi şu sözlerle uyarmıştır:

Ben bunu unutamıyorum, sizi uyarırım tarihçi olarak. Bütün bunlar oyundur. Batı hiçbir zaman İstanbul ve Ayasofya'dan vazgeçmedi ve geçmeyecektir. Patrik hakkı olmadığı halde bugün niye Obama'ya gitti? Biz onu "İstanbul'daki Rumların dini reisi" olarak Lozan'da tanıdık. Bugün "Ekümenik Ortodoks Patriği" olarak Obama'ya gitti ve Obama'da tasdik etti. Rusya bizi neden istila etmek istiyordu? Çünkü Ortodoks kilisesi İstanbul'da dır diyordu. Bu Patrik'de bizim devletimizin dışında ekümenik bir makam yaratmak istiyor. Ve açıkca bizi tehdit ediyor. Beni tanımazsanız AB'ye giremezsiniz diyor. Bu tehlikenin hala sürmekte olduğunu 15 senedir söylüyorum ama anlatamıyorum.³⁶⁵

Hristiyanların bu emelleri devam edeceğinden Müslüman Türk milletinin Ayasofya'nın İslami hüviyetine her daim sahip çıkması ve bu cephede tetikte beklemesi elzemdir.

³⁶⁴ Peyami Safa, "Fetih ve Ayasofya", *Bugün Gazetesi*, 29 Mayıs 1970.

³⁶⁵ Yekta Kopan, "Gece Gündüz", <https://www.ntv.com.tr/video/yasam/halil-inalcik-tarih-yaziyor-1,aqNJ52yHDUShhCtej5i5CA> [14.11.2009].

Günümüz Yunanistan sınırları içerisinde Ekrem Hakkı Ayverdi'nin tespitlerine göre³⁶⁶ Osmanlı döneminde 3771 cami ve mescit bulunduğunu ve bugün sadece müslümanların yaşadığı Batı Trakya'da 300 ve Rodos ve İstanköy adalarında'da 3 resmi cami ve mescit kaldığının unutulmaması gerekmektedir.

3.9. Bediuzzaman Said Nursi'nin Menderes'den Ayasofya İsteği

Yakın zamanda Yassıada belgeleri erişime açılmış ve bunlar arasında Bediüzzaman Said Nursi tarafından Adnan Menderes'e gönderilen çok sayıda mektup olduğu görülmüştür. Said Nursi'nin Menderes'e gönderdiği mektuplardan en ilginç "Ayasofya'yı cami olarak ibadete açın" önerisidir. Bediüzzaman'ın Ankara'yı teşrifinin devlet ricaline bildirilmesi başlıklı mektubun Ayasofya kısmı şöyledir:

*Hem Demokrata, ezan-ı Muhammedi gibi çok kuvvet vermek ve Risale-i Nur'un neşrine müsaadesi gibi çok taraftar olmak ve alem-i İslam'a hatta bir kısım hıristiyan devletlerini de memnun etmek için Ayasofya'yı muzahrafattan temizleyip ibadet mahalli yapmaktır. Ben ise bu mesele için 30 sene siyaseti terk ettiğim halde, bu nokta hatırı için Namık Gedik'i görmek istedim ve geldim.*³⁶⁷

Said Nursi başka bir mektubunda da, "Demokratlara Büyük bir hakikati ihtar" başlıklı bir yazısında vatan için bekleyen üç tehlikeye işaret ettikten sonra, "Amerika'nın hakiki dostluluğu ancak İslamiyet'le olabilir" tespitinde bulunmuştur.³⁶⁸ Said Nursi, hayatı boyunca siyasetten uzak kalmayı tercih etmiş ve eserlerinde "Eûzü billahi mineş-şeytani vessiyase" (şeytandan ve siyasetten Allâha sığınırım) demiştir. Ancak mesele ezan, vatan ve âlemi İslamın selâmeti olduğunda geri durmamıştır. 163. Madde ve buna bağlı tüm yasaklara ve cebri uygulamalara karşı haykırmış, yazmış, neşretmiş ve iman hakikatlerini

³⁶⁶ Halit Eren, "Batı Trakya Türk Vakıfları: Tarihi Süreç ve Bugünkü Durum". *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, (2012): 43-46.

³⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA. 8-25-2, 960/1.

³⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA. 8-25-2, 960/1.

yazmaktan geri durmamıştır. Ömrünün 33 yılını sürgün ve hapiste geçirmiştir.³⁶⁹ Görüldüğü gibi Bediüzzaman Said Nursi Ayasofya'nın yeniden ibadete açılması hususunda en fazla ısrar eden ilim adamlarından biridir. Nitekim 31 Aralık 1959'da İstanbul'a son gelişinde Divanyolu'nda bir otelde kalmıştır. Hem ömrünün son, hem de demokrasimizin en kara yılı olan 1960'a bir gün kala taksi şoförü Hüsnü Bayram ve avukatı Bekir Berk ile seyahat hâindedir. Nursi ağır hastadır, arka koltuğa yatmış vaziyettedir. Otelden arabayla çıkıp Ayasofya'nın önünden geçerler. Bekir Berk "Üstadım, Ayasofya'nın yanından geçiyoruz" der demez Bediüzzaman o hasta hâlinde hemen kalkar Ayasofya'ya son bir kez bakar ve dilinden şu sözler dökülür; "Ayasofya İslamiyetin Hıristiyanlığa galebesi, zaferidir. Mutlaka cami olacaktır."³⁷⁰

Nursi, Menderes'den her Müslüman gibi önce ezanın aslına çevrilmesini istemiş ve bu arzusu yerine gelmiştir. Daha sonra Ayasofya'nın ibadete açılmasını, Kur'an tefsiri Risâle-i Nur eserlerinin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşredilmesini ve doğuda din ve fen ilimlerinin birlikte okutulduğu bir üniversite kurulmasını talep etmiştir.³⁷¹ Bediüzzaman, 27 Mayıs askeri darbesinden iki ay önce 23 Mart 1960'ta Urfa'da İpek Palas otelinde vefat etmiştir. İki ay sonra Askeri darbe ile Adnan Menderes ve hükümeti indirilmiş ve Ayasofya'nın ibadete açılması başka bahara kalmıştır. Bediüzzaman'ın Menderes'den istediği üç talebi vefatından sonra talebeleri tarafından Turgut Özal ve Süleyman Demirel'den de istenmiştir. En son Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 12.12.2012 tarihinde Bediüzzaman'ın talebelerini Başbakanlık'ta kabul etmiştir. Aynı talepleri yineleyen Nursi'nin talebelerine Erdoğan; Ayasofya için biraz sabırlı olun günü geldiğinde inşallah oda açılacak dedikten sonra Risale-i Nurlar için Diyanet İşleri Başkanı Görmez'e dönerek "Hocam bu vazife sende Bediüzzaman Hazretleri'nin arzusunu yerine getirelim." demiştir.³⁷²

³⁶⁹ İsa Tatlıcan, "Zulüm, sürgün ve hapis yılları", *Sabah Gazetesi*, 25.03.2014.

³⁷⁰ Mustafa Armağan, *Ayasofya Entrikaları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 220.

³⁷¹ Bediüzzaman Said Nursi, *Emirdağ Lahikası 2*, (İstanbul: RNK Neşriyat, 2010), 165.

³⁷² Said Yüce, "Ayasofya Camii Hatırası". *İstanbul İlim Kültür Vakfı Dergisi*, (2020): 50.

3.10. Müslümanların Ayasofya Talepleri

1930'da restorasyon gerekçe gösterilerek kapatılan ve 1 Şubat 1935'te müze olarak açılan Ayasofya Camii'nin yeniden camiye çevrilmesi için ilk girişimler Demokrat Parti döneminde olmuştur. Said Nursi'nin avukatlığını yapan Bekir Berk, Hükümete mektup yazmış ve “*Ayasofya'nın müze olarak kalmasının Yunanı sevindirdiğini belirtmiştir. Bekir Berk'e bu mektubu nedeniyle “laikliğe aykırı” denilerek dava açılmış ve dergisi kapatılmıştır.*”³⁷³

Türk Milliyetçiler Derneği İstanbul Şubesi'nin Ayasofya'nın ibadete açılması talebi gazetelerde yayınlanmıştır. Bu girişimi Akşam Gazetesi “*Müzenin tekrar cami yapılması için teşebbüse geçildi*” başlığı ile duyurmuştur. Haberde; Ayasofyanın tekrar cami yapılması için hükümet nezdinde teşebbüse geçmiş ve bir de broşür yayınlamıştır. Bu broşürde ezcümle deniliyor ki; yüzyıllarca içinde insanların rablerine yakardıkları bu mabedin müze haline getirilmesi insanın ruhuna tecavüz olmakla beraber Ayasofya'ya karşı aşağılayıcı bir muameledir. Bunun vehametini anlamak ve izale etmek herşeyden öte insanlığın boynunun borcudur.³⁷⁴ Devirler kapatıp açan İstanbul'un fethedilmesinin maddi ve manevi anlamı Ayasofya'da sembolleşmiştir. Bu Camii Türk milletinin zaferinin muazzam bir işaretidir. Ayasofya'nın anlamı; İstanbul'un Türk'ün mülkü olduğu ve öyle kalacağıdır. Ayasofya'yı İslambol'un bağrından koparıp Bizansa geri vermek zulümdür. Bütün tarihi boyunca hakka hürmet etmiş en zayıflara bile müsamaha göstermiş olan milletimiz bu zulme ve cezaya müstehak olacak hiç bir suç işlememiştir. Hukukun her yerde ve her devirde tanınmış ezeli bir kâidesi vardır: Kimse kendisinin sahibi olduğu haktan fazlasını başkasına devredemez. Ayasofya'yı başlangıçta Müslüman yapan karar onbinlerce Türk şühedasının kanı hakkıdır. Şimdi onu Türk'ten alıp Bizansa bağışlayanlar acaba oranın üzerinde hangi hakka sahiptirler.³⁷⁵

Türk Milliyetçiler Derneği'nin organize ettiği İstanbul'un fethinin seneyi devriyesi münasebetiyle yapılacak 500. yıl kutlamaları icra edilememiştir. “İrkçi ve dinci” iddası ve

³⁷³ Hüseyin Yılmaz, *Ayasofya*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1991), 91-117.

³⁷⁴ Abdullah İkinci, a.g.t., 146.

³⁷⁵ “Müzenin tekrar cami yapılması için teşebbüse geçildi”, *Akşam Gazetesi*, 21 Nisan 1952.

“Malatya Suikastı” ile irtibatlandırılarak faaliyetleri durdurulan dernek, 500. yıl kutlamalarını yapamamıştır. Diğer taraftan milli şef döneminden sonraki bütün sağcı partiler Ayasofya cami olmalıdır deseler de muvaffak olamamışlardır. Menderes Başbakan olduktan sonra Ayasofya müzesini kapatıp Ayasofya-i Kebir Camii’ni ibadete açmayı düşünmüştür. Fakat dış politika gereği, Yunanistan’ı NATO meselesinden ötürü gücendirmemek için bu düşüncesini ertelemek zorunda kalmıştır. Tam bu sıralarda Ahmet Emin Yalman’ın “*Ayasofya müzesini cami yapmak isteyenlerin başı ezilmelidir*” ifadesinden sonra Hüseyin Üzmez tarafından Malatya’da kurşunlanması, İslami cenah ile Demokrat Parti arasındaki iplerin kopmasına neden olmuştur. Muhafazakâr toplumun DP ile yakın münasebeti, 1952 yılında yaşanan “Malatya Hadisesi” nedeniyle bozulmuş, Büyük Doğu Dergisi kapanmış, Necip Fazıl ise tevkif edilmiştir. İslami cenah DP’den en azından Bayram ve Cuma namazlarında Ayasofya’nın ibadete açılmasını istemişlerdir.³⁷⁶ Benzer talep bu sefer Bursa’lı vatandaşlardan gelmiştir. Ayasofya’nın müze olması nedeniyle halk, çeşitli şekillerde tepkilerini dile getirmiştir. Birçok ilde halk, dilekçeler yazarak Ayasofya’nın yeniden cami olmasını talep etmiştir. En dikkat çeken olay Bursa’da yaşanmıştır. “*23 Mayıs 1965’te 3 bini aşkın imzalı 46 metre uzunluğunda dilekçeyle TBMM’ye başvuruda bulunan Bursalılar, İstanbul’un Fethi’nin sembolü Ayasofya’nın yeniden ibadethaneye çevrilmesini*”³⁷⁷ istemiştir.

1966 yılında Ahmet Kabaklı, “*Ayasofya ile ilgili Tercüman Gazetesi’nin günde ortalama 200 mektup aldığı ve bu dava için İnönü, Suat Hayri Ürgüplü, Süleyman Demirel hükümetlerine on binlerce dilekçe yazıldığını*”³⁷⁸ kayda geçmiştir. 1965’te birçok siyasetçi Ayasofya’nın camii olarak tekrar açılmasını istemiştir.³⁷⁹ Süleyman Demirel ve özellikle

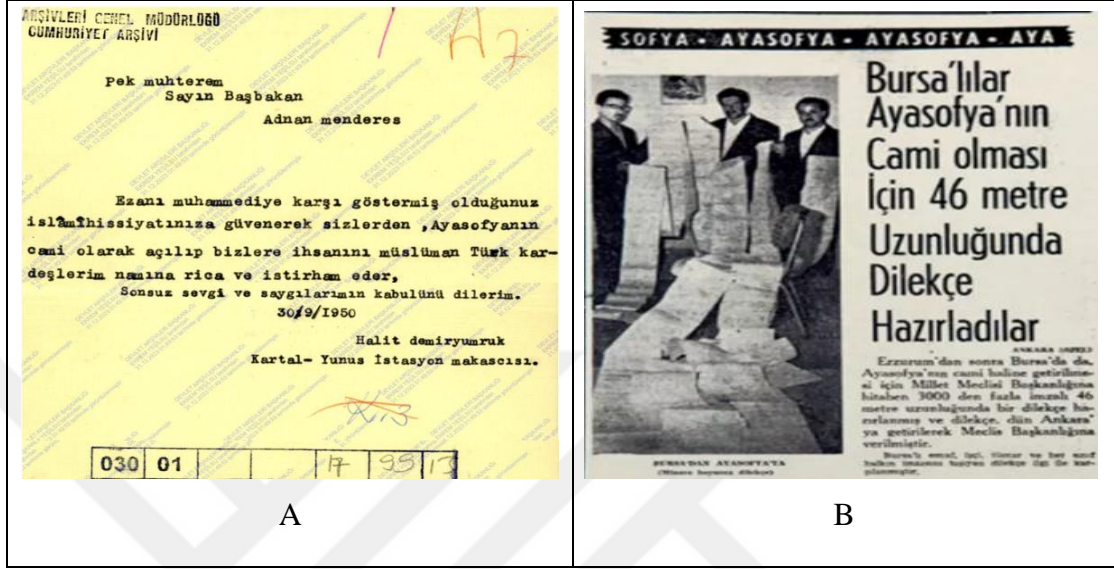
³⁷⁶ Ahmet İşler, “Ayasofya’nın Tekrar Camiye Dönüştürülmesi Meselesi ve Fetih Kutlamaları (1950- 1970)”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2020): 304.

³⁷⁷ “Ayasofya”, *Tercüman Gazetesi*, 23 Mayıs 1965.

³⁷⁸ Ahmet Kabaklı, “Ayasofya Üstüne”, *Tercüman Gazetesi*, 17 Şubat 1966.

³⁷⁹ Refet Sezgin, “Devlet Bakanı Refet Sezgin’e Ayasofya Sorusu”, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, C. 3, (1966): 321.

daha açık bir şekilde Necmettin Erbakan'ın da Ayasofya'nın camiye dönüşü için sözleri olmuştur.³⁸⁰

Şekil 3.7: A) 1950'de Halit Deliyumruk'un Menderes'e Ayasofya'yı açması için gönderdiği mektubu. B) 1965 Bursa'lı vatandaşların TBMM'ne mektubu.

Kaynak: A) BCA, 30-1-0-0 / 17-99-13. B) <https://m.haber7.com/guncel/haber/3340992-ayasofya-mucadelesi-tarihe-boyle-gecti> [24.07.2023].

3.11. Papa'nın Ayasofya Ziyareti

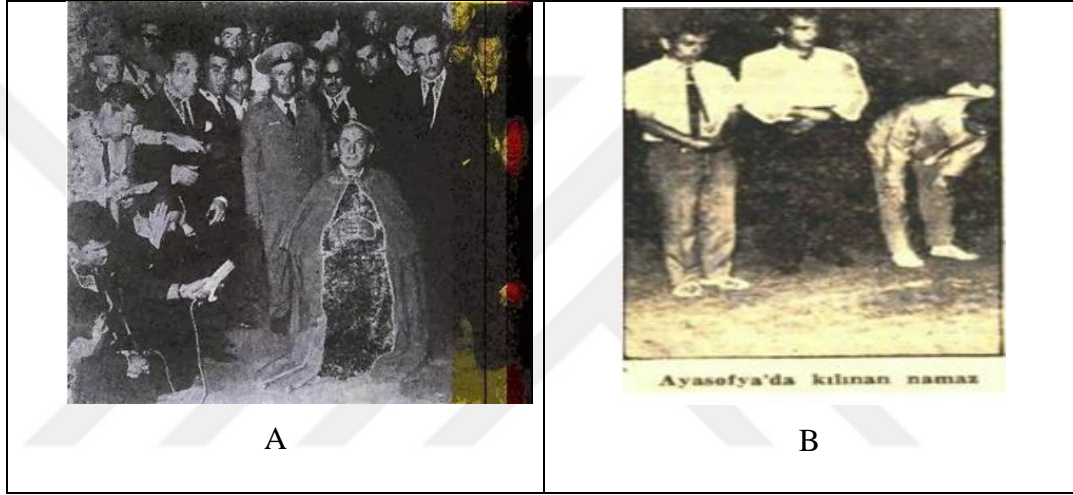
Yakın tarihimize damga vuran olaylardan biri de 1967 yılındaki Papa 6. Jean Paul'un Ayasofya ziyaretidir. Papa, ziyaret amacını "*Türkiye'ye gelişimiz Katolik Kilisesinin Türkiye'ye ve Türk milletine karşı duyduğu takdir hislerinin bir ifadesidir.*"³⁸¹ şeklinde açıklamıştır.

Papa, dönemin Cumhurbaşkanı olan Cevdet Sunay'ın davetlisi olarak gelmiştir. Papa, Ayasofya'ya geldiğinde hiç beklenmedik bir davranış sergilemiştir. Mihrabın yanına geldiğinde dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'e "*Kısa bir süre dua*

³⁸⁰ Nurullah Alpay, "Ayasofya mücadelesi tarihe böyle geçti!", www.haber7.com/guncel/haber/3340992-ayasofya-mucadelesi-tarihe-boyle-gecti [24.07.2023].

³⁸¹ "Papa Ayasofya'da Dua Etti", *Milliyet Gazetesi*, 26 Temmuz 1967.

edebilir miyim?” diye sormuş ve diz çökerek ‘Ave Maria’ yani ‘Meryem Ana’ duasını yapmıştır.”³⁸² Türk gazetelerine göre Papa, “İstanbul’un fethinden beri Ayasofya’da dua edebilen ilk Hıristiyan lider” olmuştur. Papa’nın duası üzerine Milli Türk Talebe Birliği yöneticileri namaz kılip dua etmişken, buna karşılık onlara tepki gösterenler de olmuştur.³⁸³ Papa’nın duasına tepki gösterenler olduğu gibi, buna karşılık namaz kılan gençlerin davranışlarını tenkit edenler de olmuştur.³⁸⁴ Söz konusu durum TBMM’de Senato’da da tartışılmıştır.³⁸⁵

Şekil 3.8: 1967’de Papa Ayasofya’da diz çöküp dua ederken. B) Papa ziyaretinin ertesi gün MTTB üyeleri Ayasofya’da namaz kılarırken.

Kaynak: A) Yeni İstanbul Gazetesi, 26.07.1967. B) Milliyet Gazetesi, 27.07.1967.

Dışişleri Bakanı Çağlayangil, “Almanlar’ın Köln’de ibadet için Türk vatandaşlarına kiliselerini açmasını örnek vererek: Papa’nın Ayasofya’da dua etmesi çok mu önemli? Papa Ayasofya’yı ziyaret ederken mukaddes bildiği yerde, içinden geçenleri dua olarak yaptı. Bunun yorumu yapılmamalıdır.” demiş ve bu açıklaması mütedeyyin kesim

³⁸² “Papa Ayasofya’da Dua Etti”, *Yeni İstanbul Gazetesi*, 26 Temmuz 1967.

³⁸³ “MTTB Üyeleri Dün Ayasofya’da Namaz Kıldı”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Temmuz 1967.

³⁸⁴ Serdar Korucu, “Bizans’tan sonra Ayasofya’da ilk Hıristiyan duası”, www.cnnturk.com/turkiye/bizanstansonra-ayasofyada-ilk-hiristiyanduasipage=1 [31.12.2023].

³⁸⁵ “97. Birleşim, 23 Temmuz Cuma”, *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, (1967): 658-660.

tarafından tepki çekmiştir. Dönemin medyası ise Papa'nın ziyaret ve duasını masumane bulmuştur.³⁸⁶ Türkiye'ye gelen ikinci papa ise 2. Jean Paul olmuştur. 1979 Kasım ayında başkente gelen ilk papadır. Yabancı gazeteciler Papaya; “Ayasofya’da Hz. İsa ve Meryem ana ikonasını gördünüz mü?” diye sormuşlardır. Papa’da gazetecilere, Ayasofyada dua etmeyi istiyordum ama edemedim biraz sabredelim diye cevap vermiştir. Papa sadece ziyaretle yetindiğini bir gün Ayasofya’da dua etme arzusunun yerine geleceğini imalı bir şekilde basına aktarmıştır.³⁸⁷

Şekil 3.9: A) Türk basınında Papa'nın Turizm katkısı. B) Papa'nın Ayasofya ziyareti 1979. C) 2006 yılında Papa Ayasofya'da.

Kaynak: A) Serdar Korucu B) Hürriyet Gazetesi, 30 Kasım 1979. C) Sabah Gazetesi 30 Kasım 2006.

Türkiye'ye gelen 3. Papa 16. Benediktus olmuştur. Papa, 30 Kasım 2006 tarihinde Ayasofya Müzesi'ni ziyaret etmiştir. 35 dakika süren ziyaret nedeniyle müzeye ziyaretçi kabul edilmemiştir. Müzeye normal giriş kapısından giren Papa, İstanbul Valisi Muammer Güler, Ayasofya Müzesi Başkanı Dr. Haluk Dursun tarafından karşılanmıştır. Ziyarete

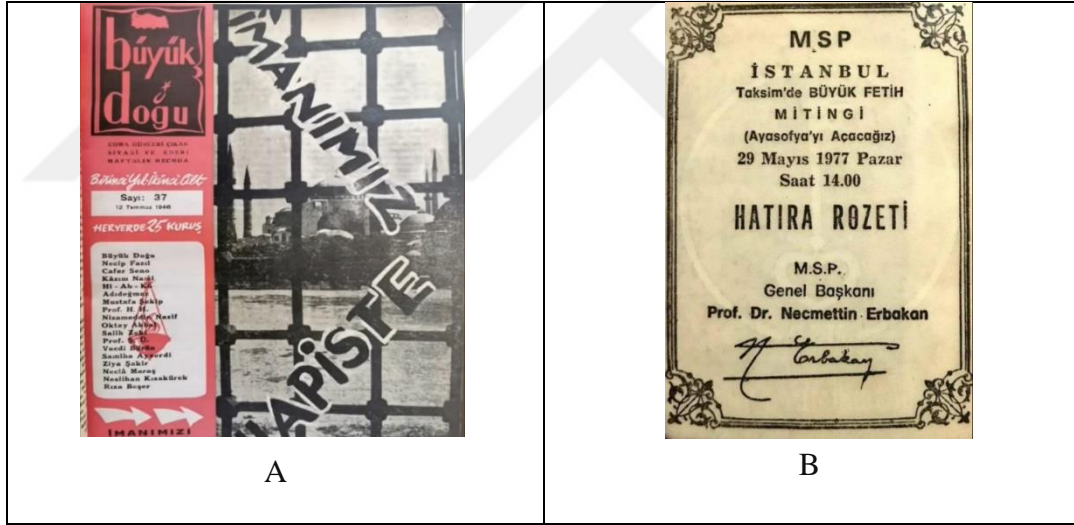
³⁸⁶ Serdar Korucu, “Bizans'tan sonra Ayasofya'da ilk Hıristiyan duası”, www.cnnturk.com/turkiye/bizans-sonra-ayasofyada-ilk-hiristiyani-duasi?page=1 [11.12.2018].

³⁸⁷ Tuğba Belenli, Togay Seçkin Birbudak, “Papa II. John Paul'un Türkiye Ziyareti (28-30 Kasım 1979)”, *Belgi Dergisi, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını*, S.22, (2021): 605-606.

kriz yaşanmamış, ancak Papa girişte istavroz çıkarmıştır.³⁸⁸ Ayasofya'ya son ziyaret ise 28.11.2014 tarihinde Papa Francesco tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ziyarette dua bahsi gündeme gelmiş, ancak kamuya açık alanda herhangi bir sıkıntı yaşanmamıştır.³⁸⁹

3.12. Necip Fazıl Kısakürek ve Ayasofya

Şair Necip Fazıl Kısakürek, Müslüman milletinin içinde bulunduğu maddi ve manevi durumu bazen şiirleri ile bazende kaleme aldığı yazıları ve neşriyatları ile her safhada dile getirmekten geri durmamış edebî bir şahsiyettir. Bu minvalde Müslümanların kalbinde derin bir yara olan Ayasofya meselesini 1965 yılında MTTB'de verdiği Ayasofya konferansında dile getirmiş, ümitsizliğe kapılmamayı telkin etmiştir. Necip Fazıl, Ayasofya meselesini özgürlükler bağlamında ele almıştır.³⁹⁰

Şekil 3.10: A) Büyük Doğu Dergisinin “İmanımız Hapiste” kapağı. B) İstanbul Mitingi Hatırası 1977.

³⁸⁸ Esmâ Çakır, Papaların İstanbul Ziyaretleri, www.cnnturk.com/dunya/papalarin-olay-yaratan-istanbul-ziyaretleri?page=4 [25.11.2014].

³⁸⁹ Özgür Altuncu, “Papa Francesco Sultanahmet Camii'nde dua etti”,

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/papa-francesco-sultanahmet-camiinde-dua-etti-27676680> [29.11.2014].

³⁹⁰ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 743.

Kaynak: A) *Büyükdoğu Dergisi*, S. 37, 12 Temmuz 1946. B) www.gaste24.com/gundem/1977de-dev-tablosu-taksimde-vinclere-asilan-yalcinerden-ayasofya-tesekkuru-h116572.html [11.07.2020].

3.13. Fetih Kutlamalarında Ayasofya Vurgusu

Yarım asırdan fazla her yıl düzenlenen İstanbul'un fethi kutlamalarında, fethin sembolü olan Ayasofya işlenmiştir. Türk basınında ise “*Ayasofya açılacak zincirler kırılacak*”, “*Ayasofya'ya çan takılamaz*”, “*Bizansı hortlatmak isteyenlere karşı Ayasofya cami yapılmalıdır*”, “*Millet Ayasofya'yı cami yapmayanları affetmeyecek*” ve daha bunun gibi nice manşetler atılarak kamuoyunun istekleri dile getirilmiştir. Bu mitinglerden biri de MSP'nin düzenlediği İstanbul mitingidir. Necmettin Erbakan burada halka hitap etmiştir ve bu günün anısına rozetler bastırılmıştır. (Şekil 3.10/B). Bu rozeti yıllar sonra Ayasofya'nın tekrar ibadete açılması kararı verildiği gün 10 Temmuz 2020 Cuma günü Merhum Erbakan'ın öğrencilerinden TBMM'nin 29. Başkanı Mustafa Şentop sosyal media hesabından “*Merhum Prof. Dr. Necmettin Erbakan Hocamıza, Ayasofya'nın ibadete açılması vesilesiyle, rahmet temennisi ve minnetle*” diye paylaşmıştır.³⁹¹ Bu paylaşım 40 yıl evvel Erbakan'nın bir mitinginde “*Ayasofya'da ezan okunup Müslümanlar ibadet ediyorsa bu Milli Görüşçülerin iktidarda olduğunun işaretdir.*”³⁹² şeklindeki sözlerini akla getirmiştir.

3.14. Thomas Whittemore'un Mozaiklere Verdiği Zararlar

Ayasofya mozaiklerini araştırma izni alan Thomas Whittemore'un mozaikleri ortaya çıkarmak için yaptığı işlemler, mozaiklere zarar vermiştir. İbrahim Hakkı Konyalı, devrin şahidi olarak 1974 yılında yazdığı yazıda şu tesbitte bulunmuştur:

³⁹¹ Mustafa Şentop. <https://twitter.com/MustafaSentop/status/1281618324464467975> [10.07.2020].

³⁹² “Erbakan'dan müthiş sözler: Eğer Ayasofya açılmışsa”, www.yeniakit.com.tr/haber/erbakandan-muthis-sozler-eger-ayasofya-acilmissa-131 [25.07.2020].

Her sabah çok erken saatlerde, Ayasofya'ya fırınlardan arabalarla sıcak ekmek geliyor, bunlar gizlice kapalı kaplarla iskelelerin üzerine çıkarılıyordu. Ben, Ayasofya'nın yakınında Ticarethane Sokağı'nda bir evde oturuyordum. Aynı mahalledeki Son Posta gazetesinin yazı işleri kadrosunda çalışıyordum. Arkadaşım ve dostum Tahsin Öz, Topkapı Sarayı Müzesi müdürü idi. O da Thomas Whittemore'un bu davranışının çok zararlı olduğunu söylüyordu. Thomas Whittemore, çok sıcak ekmekleri mozaiklerin üstlerine yapıştırıyor, bu suretle üstlerine sürülen yağlı boyaları çıkartmaya çalışıyordu. Tahsin Öz ve mütehassıslar bana bu şekil çalışmanın çok zararlı olduğunu, yapıştırılan ekmekler çıkartılırken tasvirli mozaiklerin ana duvarla ilişkilerini keseceği için mozaiklerin ömürlerinin azaltıldığını, sallanarak düşeceklerini söylüyorlardı. Mozaikleri çıkartma işi çok uzun sürdü. Bu karagöz perdeleri oynanan oyunu, senelerce camide namaz kılanların gözlerinden ve hatta bilgilerinden sakladı. Bizansperestler işlenen bu cinayetin geniş muhite yayılmaması için büyük gayretler sarfediyorlardı. Ben bunları öğrendim. Whittemore'la münasebet kurdum, konuşmalar yaptım. Sıcak ekmekle mozaik çıkarma işinin tehlikelerini söyledim. Bunları Son Posta gazetesinde yazarak yapılan kötü şeyleri geniş muhite yaydım. Halil Ethem'le ve Whittemore'la aramız açıldı. İkinci Cihan Harbi girince Thomas Whittemore İstanbul'dan ayrılmak mecburiyetinde kaldı. Yerli Bizansperestler iskeleleri sökmediler, ta kubbelere kadar dayanan merdivenleri yerlerinden indirmediler. İkinci Cihan Harbi bitince Papaz Thomas Whittemore tekrar geldi. Bu papaz aynı zamanda Edirnekapı civarındaki Kariye Camii'nin mozaiklerini de aynı şekilde çıkarıyordu.³⁹³

3.15. Hünkar Kasrı'nın İbadete Açılması

Ayasofya'nın ibadete açılması için Müslümanların mücadeleleri hiç hız kesmeden devam etmiştir. Çünkü Müslümanlar Allah'ın ayetlerine iman ettikleri için geri durmayı, vazgeçmeyi zül addetmişlerdir. Bu konuda siyasiler de ciddi adımlar atmışlardır. 6 Mayıs

³⁹³ İbrahim Hakkı Konyalı, "Tarih Sohbetleri", *Yeni Asya Gazetesi*, 16 Ekim 1974.

1965 Tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nda yaptığı konuşmada İzmir Senatörü Ömer Lütfü Bozcalı, Ayasofya Camii'nin, 29 Mayıs'ta fethin yıl dönümünde yeniden ibadete açılmasını istemiştir. Bozcalı, konuşmasının devamında, caminin Yunanlılar'a dost görünmek için kapatılıp daha sonra müze haline getirildiğini, anayasaya göre ibadet yerlerinin başka amaçla kullanılamayacağını söylemiştir.³⁹⁴

Ayasofya meselesinin yeniden alevlenmesi üzerine, 1965'de, Devlet Bakanı Refet Sezgin, "Ayasofya, cami haline getirilmeli" şeklinde basın açıklaması yaptığını söylemiştik. Aynı tarihlerde (30 Kasım 1965) Manisa Milletvekili Sami Binicioğlu ve Kütahya Milletvekili Kemal Kaçar, Meclis Başkanlığı'na bir önerge vererek Ayasofya Camii'nde ezan okunmasını istemişlerdir. Başbakan tarafından cevaplandırılması isteği ile Ayasofya Camii hakkında verilen sözlü soru önergesinde şöyle denilmektedir:

*Tarihi Ayasofya Müzesi'nin Müslüman halkımızın ibadetine açılması ve cami haline getirilmesi için senelerden beri Türk gençliği ve Türk milleti mücadele etmekte ve bunu arzulamaktadır. Halbuki bugüne kadar hiçbir hükümet bu konuda müsbet hareket göstermemişlerdir. Bu gün de efkârı umumiyyede ve gençlikte umumi arzu budur. Gazetelerden öğrendiğimize göre, devlet bakanı tarafından da bu konuda müsbet istikamette beyanatlar verilmiştir. Buna nazaran hükümet bu hususta ne düşünmektedir.*³⁹⁵

1966 yılında Diyanet İşleri Teşkilatı bütçesi görüşülürken, Ayasofya'nın cami olarak tekrar eski konumuna getirilmesi istenmiştir. Dönemin AP Adana Milletvekili Hasan Aksay "Ayasofya'nın cami haline getirilmesine taraftar olduğunu" ifade etmiştir.³⁹⁶ İbrahim Hakkı Konyalı, 12 Mart öncesi, Demirel Hükûmeti'nin Devlet Bakanı Hüsamettin Atabeyli'nin, partileri iktidara gelirse, Ayasofya'yı açacaklarını kendisine

³⁹⁴ Ömer Lütfü Bozcalı, "Ayasofya İle İlgili Demeci", *TBMM Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, C. 20, (1965): 4-20.

³⁹⁵ "Esir Ayasofya", *Yeni İstiklal Gazetesi*, 1 Aralık 1965.

³⁹⁶ "Çiğnenen Mukaddesat", *Yeni İstiklal Gazetesi*, 1 Aralık 1965.

söylediğini, kendisinden Fâtih'in vakfiyelerinin tercüme edilmelerini istediğini ve kendisinin de vakfiyeleri dilimize çevirerek verdiğini söylemiştir.³⁹⁷

Diyarbakır Milletvekili Hasan Değer, 12.05.1975 Tarihinde, “Başbakan Demirel'den cevap bekleyerek, Meclis Başkanlığı'na yedi maddelik soru önergesi sunmuştur. Değer, gerekli detayları belirttikten sonra, 481 yıl cami olan Ayasofya'nın tekrar ibadete açılıp açılmayacağını”³⁹⁸ sormuştur. Bu dönemde, mevcut kararnamenin iptali için bir teşebbüs olmuş ise de, teşebbüsten sonuç alınamamıştır.³⁹⁹ Ecevit-Erbakan Koalisyon Hükümeti zamanında da Ayasofya'yı camiye çevirme tartışmaları olmuş, ancak bir netice alınamamıştır.⁴⁰⁰ İbrahim Hakkı Konyalı dönemin gazetelerinde Bülent Ecevit'in Ayasofya ile ilgili olumsuz görüşlerini eleştirmiş ve Osmanlı padişahlarının burada namaz kıldıklarını hatırlatmıştır.⁴⁰¹ Ayasofya'nın cami olarak açılması için kanun tasarısı şeklinde ilk teşebbüs 1979'da yapılmış, Vakıflar Genel Müdürlüğü, bu teşebbüse, dönemin Hukuk Müşaviri Mehmet Çalışkan'ın derlediği hukuki gerekçeler ile Vakıflar, müsbet görüş bildiren bir cevap vermiştir.⁴⁰² Bu çalışmanın sonunda hukuki bir düzenleme çıkmamış, ancak o güne kadar lojman olarak kullanılan, esas cami ile doğrudan bir ilişkisi olmayan, kapısı dışarıya açılan ve 25-30 kişi alabilen “Hünkâr Dairesi”, Ayasofya müze haline getirildikten sonra ilk defa 8 Ağustos 1980 Cuma günü ibadete açılmıştır.⁴⁰³ Ziyad Ebuzziya, konu hakkında yaptığı açıklamada Demirel Hükümeti'nin küçük bir yeri namaza açmasını abes bir durum olarak ifade etmiştir.⁴⁰⁴ Mescid kısmı daha ibadete

³⁹⁷ İbrahim Hakkı Konyalı, “Tarih Sohbetleri”, *Yeni Asya Gazetesi*, 7 Ekim 1974.

³⁹⁸ “4. Dönem 76. Birleşim, Ayasofya İle İlgili Soru Önergesi”, *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, C. 76, (1975): 102; Abdullah İkinci, a.g.t, 175.

³⁹⁹ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, (Ankara: TDV, 1995), 503.

⁴⁰⁰ Ziyad Ebuzziya, “Sayın Ecevit ve Ayasofya Camii”, *Son Havadis*, 9 Eylül 1974.

⁴⁰¹ İbrahim Hakkı Konyalı, “Tarih Sohbetleri”, *Yeni Asya Gazetesi*, 3 Ekim 1974.

⁴⁰² VGM. HAYİŞL 1989:7044-12/A-1/3.

⁴⁰³ Semavi Eyice, *Ayasofya 1*, (İstanbul: Yapı Kredi Y. 1984), 209.

⁴⁰⁴ Ziyad Ebuzziya, “Ezan Sesine Hasret Ayasofya”, *İslam Mecmuası*, S. 46, (1987): 21; Birçok kaynakta, ibadete açılan kısım için yanlış olarak “Hünkâr Mahfili” tabiri kullanılmakta;

açılmadan önce, ibadete açılacağı aynı gün tekrar kapatılması için bazı girişimlere sahne olmuştur. Bu konuda zamanın Tarihi Eserler ve Müzeler Umum Müdürü Cüneyt Ölçer'in Ayasofya Müzesi Müdürlüğü'ne hitaben yazdığı 05.08.1980 tarih ve 02.6-729.34 sayılı yazıda, “*Hünkâr mahfilili ve mescidinin 8 Ağustos 1980 Cuma günü açılış merasimini müteakip bakıma alınması nedeniyle ziyarete kapatılması*” bildirilmiş; zamanın Kültür Bakanı Tefvik Koraltan'ın, 08.08.1980 tarih ve 270/729 sayılı, “*Cami devamlı açık olacak, onarımı 1 Eylül 1980 günü başlatalım*”. şeklindeki yazılı müdahalesi üzerine, Hünkâr mahfilinin girişi, mescid olarak kullanılmaya devam etmiştir. Ancak bu yer, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra, yine tamir gerekçesiyle ve zamanın Kültür Bakanı Cihat Baban'ın emriyle 14 Eylül 1980'de tekrar kapatılmıştır.⁴⁰⁵ Hünkâr Dairesi girişine büyük puntolarla “*Onarım nedeniyle kapalıdır.*” yazılmıştır (Şekil 3.11/B).

Şekil 3.11: A) Hünkâr Kasrı İbadete açıldığı gün mahşeri kalabalık. 08.08.1980. B) 12 Eylül darbesiyle tekrar ibadete kapatılan Hünkâr Kasrı.

Kaynak: A) Yeni Asya Gazetesi, 09 Ağustos 1980. B) Yeni Asya Gazetesi, 07.10.1982.

bu durum, bazen yanlış bir inanışa yol açarak Caminin içinde bulunan hünkâr mahfili ile dışarıdaki hünkâr dairesinin karıştırılmasına sebep olmaktadır. İbadete açılan kısım hünkâr mahfili değil, hünkâr mahfili ile direkt ilgisi olmayan “Hünkâr Dairesi” ya da başka adı ile “Kasr-ı Hümâyûn” dur. Bkz. Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 799.

⁴⁰⁵ Ziyad EbuZZiya, “Ezan Sesine Hasret Ayasofya”, *İslam Mecmuası*, S. 46, (1987): 22.

1990 yılında Yıldırım Aktuna tarafından Bakanlar Kurulu'na getirilen Ayasofya teklifi reddedilmiştir. Teklif sonrası siyasi kulisler hareketlenmiştir. SHP lideri Erdal İnönü yapılan bu düzenleme teklifi ile ilgili “Atatürk’ün müze yaptığı yer müze olarak kalır.” demiştir. Türk Mimarlar Odası da söz konusu teklifi ve Ayasofya Müzesi’nin camiye çevrilmesine ilişkin öneri ve kampanyayı “büyük üzüntü ve endişeyle karşıladığını açıklamış ve bunun 15. yüz yıla öykünme”⁴⁰⁶ olarak değerlendirmiştir. Boğaziçi Üniversitesi’nden 103 akademisyen ise bu girişimin “Dinine bağlı Müslümanların masum bir isteği olarak görülemez. Bizzat laik devlet yapısına yöneltilmiş eylemlerin bir parçasıdır. Siyasal tercihlerle ibadete açılırsa Cumhuriyet ilkelerini yıpratmanın ötesine geçemeyeceği”⁴⁰⁷ vurgulanmıştır.

Şekil 3.12: A) İnönü’nün Ayasofya tepkisi. B) Boğaziçili akademisyenlerin tepkisi.

Kaynak: *Milliyet Gazetesi*, 09 Ocak 1990. **B)** *Cumhuriyet Gazetesi*, 09 Ocak 1990.

Bir kez daha görülmektedir ki, dün de bugün de milletin maslahatına bakılmaksızın eğer itikadi meseleler gündeme gelmişse, hep aynı sivil toplum kuruluşlarının değişmeyen tepki ve argümanları ile karşılaşmaktayız. “Laiklik elden gidiyor, Cumhuriyet ilkeleri değiştirilemez, irtica hortladı vb.” kalıplaşmış savunma cümleleri duyulmaktadır.

10 Şubat 1991 tarihine gelindiğinde Hünkâr Dairesi yeniden namaz kılmaya tahsis edilmiştir. Ayasofya kısmen de olsa bu şekilde cami olarak hizmet vermeye başlamıştır.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ “Ayasofya Müze Kalmalı”, *Milliyet Gazetesi*, 09 Ocak 1990.

⁴⁰⁷ “Laikliğe Yönelik Eylem”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 09 Ocak 1990.

⁴⁰⁸ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, (Ankara: TDV, 1995), 503.

Bu sırada, hünkâr dairesinin bu kısmına, mozaik müzesine ait bazı eşya konulmuş iken, burası temizlenmiş, açılan kısmın yeniden düzenlenmesi ve tefriş giderleri, özel şirketler tarafından karşılanmıştır. Bu arada dört minareden ezan okunması temin edilmiştir. Açılıştan bir süre sonra, 1992’de burasının yeniden ibadete kapatılması için bazı girişimler olmuş ise de bir sonuca ulaşılammıştır.⁴⁰⁹ 1994’de Isparta Milletvekili Ertekin Durutürk, Ayasofya Camii’nin ibadete açılması ve Topkapı Sarayı Kutsal Emanetler Dairesi’nde sürekli Kur’an okunması ile ilgili kanun teklifini, TBMM Başkanlığı’na vermiştir. “*İlgili kurum bürokratları, Ayasofya’nın ‘idari bir tasarrufla yeniden ibadete açılabilceğini’ kararlaştırmışlar ve hükûmete bildirmişlerdir. Kanun teklifinden bir sonuç alınmamıştır.*”⁴¹⁰

Ertekin Durutürk’ün Ayasofya Camii’nin ibadete açılması teklifi, Nisan - Haziran 1994 tarihleri arasında dönemin gazete ve dergilerinde geniş yankı bulmuştur.⁴¹¹ Zamanın gazetelerine göre koalisyonun SHP kanadı, işi koalisyonu bozmaya kadar götürmüş, SHP Genel Sekreteri olan Fikri Sağlar, “*Ayasofya ibadete açılırsa, biz de koalisyonu bozarız*”⁴¹² sözlerini sarfetmiştir.

Gazete küpürlerinden anlaşıldığına göre bu konu gündemi yoğun bir şekilde meşgul etmiştir. 1994 yılında yine yerel seçimlere doğru giderken DYP’li Durutürk bir kez daha teklifi Meclis’e getirmiştir. Demirel Cumhurbaşkanı olarak Çankaya’da, genel başkan Çiller ise Başbakan olarak ABD’ye gitmiştir. Teklif, ANAP, DYP ve Refah Partili milletvekillerinin desteğini alarak sürpriz bir şekilde Meclis gündemine alınmıştır. 1934’den sonra Ayasofya’nın camiye dönmesine en yaklaşıldığı an bu olmuştur. Evet diyenler arasında İmren Aykut, Işıl Saygın, Abdülârif Şener, Ayvaz Gökdemir, Koray Aydın, Sedat Bucak gibi isimlerde yer almıştır. Ama destek sayısı 150’de kalmıştır. Eğer

⁴⁰⁹ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 800.

⁴¹⁰ “19. Dönem 108. Birleşim, Ayasofya’nın İbadete Açılması İle Alakalı Teklifin Gündeme Alınması”, *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 61, (1994): 73.

⁴¹¹ “19. Dönem 89. Birleşim, Ayasofya’nın İbadete Açılması İle Alakalı Teklifin Gündeme Alınması”, *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 57, (1994): 463.

⁴¹² “Ayasofya Teklifi” *Meydan Gazetesi*, 10 Haziran 1994.

9 milletvekili daha ikna edilebilseydi, Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi teklifi kabul edilecekti. O günkü sürpriz oylamada Meclis'te Tansu Çiller, Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş, Mesut Yılmaz, Deniz Baykal, Muhsin Yazıcıoğlu gibi liderler de yer almamıştır.⁴¹³ 54. Hükümette millet vekili olarak görev yapan Hasan Hüseyin Ceylan'ın 28 Şubat sürecinde (1996-1997) "Ayasofya İhaneti" kitabı toplatılmıştır. Bu gelişmeleri Ceylan, 2012 yılında TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu bünyesinde kurulan 28 Şubat Alt Komisyonunda şöyle anlatmıştır:

Milletvekili olmamın hemen ardından Nuh Mete Yüksel (Eski DGM Savcısı) beni savcılığa çağırdı ve "Yüksel, 'Ayasofya İhaneti' adlı kitabını toplatacağız" dedi ve kapatma ve toplatma kararını aldı. İtiraz ettim. Askeri mahkeme bile kitap kapatma kararının yanlış olduğuna karar verdi.⁴¹⁴

Son olarak Kültür Bakanı İstemihan Talay zamanında, (1998) üç minarenin höparlörü kaldırılmış, ezan okunan minare sayısı bire indirilmiştir. Görüldüğü üzere halk ile birlikte siyasetler de istekli olmuş, ancak Ayasofya ibadete açılmamıştır.

3.16. Ayasofya'nın UNESCO'ya Alınması

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, UNESCO'nun 17. Genel Konferansında kabul edilmiş ve 1982'de Türkiye tarafından onaylanmıştır. Bu sözleşme kapsamında, uluslararası öneme sahip doğal ve kültürel varlıklara "Dünya Mirası" statüsü verilerek korunmaları sağlanmaktadır. Aday varlıklar; Sözleşme, UNESCO, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi ve Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği uzmanlarının değerlendirmeleri neticesinde bu özel statüyü kazanmaktadır. UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan 19 adet varlığımızdan biri de

⁴¹³ Yıldırım Oğur, "Kilise, cami, müze ve koz", <https://serbestiyet.com/yazarlar/kilise-cami-muze-ve-koz-35123/> [08.06.2020].

⁴¹⁴ "H. Hüseyin Ceylan: 28 Şubat Demirel Projesi", www.haksozhaber.net/h-huseyin-ceylan-28-subat-demirel-projesi-33077h.htm [20.10.2012].

1985 yılında kabul edilen “İstanbul’un Tarihi Alanları” dır. Ayasofya 39 yıldır Dünya Kültür Mirası listesinde yer almaktadır.⁴¹⁵

3.17. Ayasofya’da Konser Verilmesi

Ayasofya, 1991 yılında Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek’in onayı ve katılımı ile Ayasofya’da Yunus Emre Orotoryosu yapılmıştır. Ayasofya’da böyle konserlerin sadece özel davetlilere değil halka açık olması gerektiği de vurgulanmıştır.⁴¹⁶ Daha önce de 1987 yılında BM kuruluşu ile ilgili Ayasofya’da Lions Kulüplerinin kokteyli düzenlenmiştir.⁴¹⁷

1995 yılına gelindiğinde fethin sembolü Ayasofya, dans tartışmalarına konu olmuştur. Adını Bizans kiliselerinin giriş bölümüne verilen “Narthexi” den alan Mimar Sinan Fakültesi Dans Topluluğu’nun Ayasofya’da gösteri yapacağı program kamuoyunu karıştırmıştır. Halk Ayasofya önünde protestolar düzenlemiştir. Dönemin sağ siyasi kanadı hadiseye “*İşgal yıllarında bile Ayasofya’yı bu kadar kirletmedik*” diye tepki göstermiştir. Kültür Bakanlığı Müsteşarı Emre Kongar “*Bakanlık olarak biz bu projeyi yüzde yüz destekliyoruz*” açıklamasını yapmıştır. Aziz Nesin ise “*Ayasofya klasik oyunlar için çok uygun bir mekan, tepki gösterenler biraz uygar olsunlar, dans topluluğu tepkilere aldırmadan gösterilerini sürdürmesi gerekir.*” ifadelerini kullanmıştır. Basın ise olayı “*Kendilerine ve oyunlarına Narthexi isim olarak seçen çağdaş sanatçılar doğal sahnede*” diye yayınlamıştır.⁴¹⁸

Gelen tepkiler sonucu Kültür Bakanı Ercan Karataş basına açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Yaptığı açıklamada önce; “*Biz gençlerimizi müzeler haftası münasebiyle müzelere çekmek için böyle bir izin verdik*” demiştir. Daha sonra müsteşarın yaptığı

⁴¹⁵ “UNESCO Dünya Miras Listesi ve İstanbul”, <https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276200/unesco-dunya-miras-listesi-ve-istanbul.html> [31.12.2023].

⁴¹⁶ “Kültür Sanat”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ocak 1991.

⁴¹⁷ Ercan Karakaş, “Ayasofya’nın Dünü Bugünü”, 32. *Gün Arşivi*, www.youtube.com/watch?v=sPPz5N-EqtA [31.12.2023].

⁴¹⁸ “Ayasofya’da İlk Dans”, *Hürriyet Gazetesi*, 20 Mayıs 1995.

açıklamaya da “o kadar attığı imzanın arasında boşluğuna gelmiştir.” diye açıklamıştır.⁴¹⁹ Ayasofya’da ressam İsmail Acar tarafından, 1999’da bir resim sergisi açılmış, bu sergi bir ay kadar ziyaretçilere açık tutulmuştur.⁴²⁰ Amerika’da yapılan 11 Eylül saldırıları üzerine, Türkiye’den bir grup, bu saldırılara karşı iki dinin bulunduğu Ayasofya’da bir barış anıtı dikmek için imza kampanyası başlatmıştır.⁴²¹

Şekil 3.13: A) Ayasofya’da Dans Gösterisi. B) İKSV’nın düzenlediği Ayasofya Konseri 2003.

Kaynak: A) Hürriyet Gazetesi, 20 Mayıs 1995. B) www.milliyet.com.tr/gundem/diyabet-ayasofya-konserine-karsi-5173172 [14.06.2003].

İstanbul’un fethinin 550. yıl dönümünün kutlandığı günlerde, Flarmoni Orkestrası’nın Ayasofya’da Kültür Bakanlığı’nın onayı ile bir konser vermesi ise tartışmalara yol açmıştır. Flarmoni Orkestrası konserine, uzmanlar, din adamları, bilimadamları ve halk tepki göstermiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, konu ile ilgili olarak yaptığı açıklamada “*Mabedler, Allah’ın adının anıldığı ve O’na ibadet edildiği mukaddes mekanlardır. Bu itibarla, mabedlerin ibadet dışı maksatlarla kullanılmaları*

⁴¹⁹ Ercan Karakaş, “Ayasofya’nın Dünü Bugünü”, 32. Gün Arşivi, www.youtube.com/watch?v=sPPz5N-EqtA [31.12.2023].

⁴²⁰ İsmail Acar, “Ayasofya ve Sanal İzdüşümler”, *Ayasofya Müzesi Sergi Kataloğu*, (1999): 1.

⁴²¹ Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 805.

dinen uygun değildir.” görüşünü bildirmiştir.⁴²² Sanat Tarihçisi Prof Dr. Semavi Eyice, Ayasofya'nın bir mabed olduğunu ve hiçbir şekilde konser verilemeyeceğini söylemiştir.⁴²³

3.17.1. Amerikan Başkanı Bush

2004 yılında İstanbul'daki NATO Zirvesi'ne katılacak devlet adamları onuruna 28 Haziran'da Ayasofya'da verilmesi planlanan konser, ABD Başkanı Bush'un kafasına mozaik düşme ihtimali üzerine iptal edilmiştir. CIA ajanları, Ayasofya'nın emniyetli olmadığını NATO İstanbul Zirvesi Organizasyon Komitesi Başkanlığı'na bildirmiştir. Komite de konseri iptal ederek durumu bir yazıyla Valiliğe iletmıştır.⁴²⁴

3.17.2. Ayasofya'da Son Dans Gösterisi

Tarihler 5 Ocak 2019' u gösterdiğinde Türkiye gündemi Ayasofya'da dans gösterisiyle bir anda değişmiştir. Açık Toplum Vakfı kurucularından Yahudi asıllı iş adamı İshak Alaton'nun kızı Alarko Holdink yönetim kurulu üyesi Leyla Alaton ve beraberindeki 150 kişilik grup gece yarısı mesai saatleri dışında Ayasofya'yı açtırarak gezmiştir. Ziyaret esnasında bale gösterisi yapılmıştır. Bu girişim üzerine tepkiler çığ gibi büyümüştür.⁴²⁵

⁴²² Selman Ekici, “Diyabet, Ayasofya Konserine Karşı”, www.milliyet.com.tr/gundem/diyabet-ayasofya-konserine-karsi-5173172 [14.06.2003].

⁴²³ “Ayasofya Konser Yeri Değil”, www.internethaber.com/ayasofya-konser-yeri-degil-1018783h.htm [09.06.2003].

⁴²⁴ Arif Ayhan, “Kongra Gel Konuştu”, *Milliyet Gazetesi*, 05 Haziran 2004;

“Bush'un başına mozaik düşer diye Ayasofya konseri iptal edildi”,

<https://v3.arkitera.com/v1/haberler/2004/06/02/ayasofyakonseri.htm> [02.06.2004].

⁴²⁵ “Ayasofya Camii'ndeki skandal görüntüye tepkiler çığ gibi: Görevliler bu kadın dans ederken nereye bakıyordu?”, www.yeniakit.com.tr/haber/ayasofya-camiindeki-skandal-goruntuye-tepkiler-cig-gibi-gorevliler-bu-kadin-dans-ederken-nereye-bakiyordu-81517.html [05.01.2019].

Vatandaşların basınla paylaştıkları tepkileri büyük olmuştur.⁴²⁶ Tüm tepkilerden sonra Bakanlık da açıklama yapmıştır ve söz konusu olayın takipçileri oldukları ifade edilmiştir.⁴²⁷ Müze Müdürlüğü de resmi açıklama yapmıştır. Açıklamada sosyal paylaşım sitelerine yansımış olan olayla alakalı gerekli incelemelerin başlatıldığı belirtilmiştir.”⁴²⁸ Bu hadiseden üç ay kadar önce de Ayasofya, başka bir provakasyonla gündeme gelmiştir. Olay Türk basınında infiale neden olmuştur. Basın bu olayı şöyle neşretmiştir:

Şekil 3.14: A) 1936'da Ayasofya önünde ve bahçesinde bale gösterisi. B) 2019'da Ayasofya içinde dans gösterisi.

Kaynak: A) www.yeniakit.com.tr/haber/iste-kemalizmi-ozetleyen-en-iyi-gorsel-tasvir-camide-dans-1535771.html [03.05.2021]. B) www.ahaber.com.tr/gundem/2019/01/05/leyla-alatondan-skandal-ayasofyada-dans-provakasyonu [05.01.2019].

⁴²⁶ Serdar Korucu, “Leyla Alaton’un Ayasofya Paylaşımına Antisemit Tepkiler”, www.avlaremoz.com/2019/01/08/leyla-alatonun-ayasofya-paylasimina-antisemit-tepkiler-serdar-korucu/ [09.01.2019].

⁴²⁷ “Bakan Ersoy: Ayasofya’da dans için önlem alacağız“, www.gunes.com/gundem/bakan-ersoy-ayasofyada-dans-icin-onlem-alacagiz-943254 [05.01.2019].

⁴²⁸ “Ayasofya’da çekilen fotoğrafa inceleme”, www.haber7.com/siyaset/haber/2799640-ayasofyada-cekilen-fotografa-inceleme [06.01.2019].

23 Ekim 2018 tarihinde edeb, ahlak, haya ve ar gibi insani vasıflardan yoksun Belçikalı manken Marisa Papen, 22 Ekim'den bu yana Türkiye'de korkunç provokasyonlara imza atıyor. Sosyal medya hesabı ve internet sitesi üzerinden hayvan gibi bedenini teşhir eden Marisa Papen, 23 Ekim'de müze olarak kullanılan Ayasofya Camii'nden çıplak fotoğraf paylaştı. Başörtüsü örterek çektiği fotoğrafta belden aşağısı anadan üryan şekilde poz veren ahlaksız kadın, skandal görseli paylaşarak büyük tepki topladı. Bir diğer fotoğrafında Papen, Ayasofya Camii'ni gören bir noktadan yine çıplak haldeki görselini paylaştı. Pisliğe İstanbul Boğazi'nda devam eden Papen, üstsüz tekne turu fotoğraflarını teşhir etti.⁴²⁹

Ayasofya'da provokasyonlar bununla da sınırlı kalmamıştır. Bale gösterisinden bir buçuk ay sonra 24.02.2019'da putperest ayini bile yapılmak istenmiştir. Spiritüeller Derneği (Spritder) 24 Şubat Pazar günü “İstanbul’un Gizemine Spirütel Yolculuk” isimli provokatif programında Ayasofya'da meditasyon yapılacağını duyurdu.⁴³⁰ Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada çıkan haberlere itibar edilmemesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴³¹

Yaptığımız bu incelemelerden sonra yukarıda ikinci bölümde Amerikalı'ların Ayasofya'yı “dans salonu” ve “caz klübü” yapma tekliflerini yazmıştık. 1926 tarihinde bu teklif kabul edilmemiş ancak 21. yüzyıla gelindiğinde hala bu girişimlerden vaz geçilmemiş olması teyakkuz halinin diri tutulması gerektiğini bir kez daha bize göstermiştir.

⁴²⁹ Faruk Arslan, “Defedin bu sürtüğü”, www.yeniakit.com.tr/haber/defedin-bu-surtugu-538775.html?utm_source=relation&utm_medium=news&utm_campaign=625809 [01.11.2018].

⁴³⁰ “Ayasofya Müzesi kapılarını meditasyona kapattı”, www.arkeolojikhaber.com/haber-ayasofya-muzesi-kapilarini-meditasyona-kapatti-19837/ [21.02.2019].

⁴³¹ “Ayasofya'da “putperest” ayin önlendi”, www.dirilispostasi.com/haber/6212211/ayasofyada-putperest-ayin-onlendi [23.02.2019].

3.18. Avrupa Parlemantosunu'nun Ayasofya Gündemi

1 Şubat 2002'de Avrupa Parlamentosu'nda Avrupa ülkesinden 27 milletvekilinin imzasıyla “Ayasofya'nın Hristiyan Dünyasına İadesi” başlıklı bir karar önergesi sunulmuştur. Önergede, Türkiye'ye, Ayasofya'yı yarım bin yıldan uzun süredir koruduğu için teşekkür edilmesi ve Ayasofya'nın, Hristiyan dünyasına iadesinin Türkiye'nin hoşgörüsünü göstermek için bir fırsat olacağı savunulmuştur.⁴³²

Önergeye karşı, dönemin Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Başkan Yardımcısı ve Türk Delegasyonu Başkanı Uluç Gürkan, AKPM Başkanı Peter Schieder'e bir mektup göndererek, önergede İstanbul'un “*Contantinople*” adıyla anılmasına ve “*işgal altındaki görkemli Hristiyan kenti*” olarak tanımlanmasına, önergenin bir dizi çirkin önyargılar taşıdığına dikkat çekerek sert tepki göstermiştir.⁴³³

Sözkonusu önerge, AKPM'nin 1000'e yakın üyesi içinde 22 milletvekilinin katıldığı bir toplantıda reddedilmiştir. Bu oylama sonucundan, Avrupalı'nın ezici çoğunluğunun İstanbul'dan Konstantinople diye bahsedilmesinden ve Ayasofya'nın kilise olarak kullanılmasından vaz geçtiğine dair bir anlam çıkarılamaz. Ayasofya'nın tabii cemaatine yani Ortodokslar'a iadesi ile Ortodoks ibadetine açılması konusunda Avrupalı parlamenterler ilk olarak 1994'de de bir çıkış yapmışlardır.⁴³⁴

Bu teşebbüsler, Avrupa Konseyi üyesi bir kaç parlamenterin fantezisinden öte bir anlamı olup, Hristiyan dünyasının geçmişten günümüze bu konudaki şuur altı düşünüş ve davranışını yansıtmaktadır. Bazı Avrupalı parlamenterlerin Osmanlılar ve Türk halkına karşı ön yargıları tartışılır iken, Türkiye'de bir kısım çevrelerin Ayasofya'nın tekrar cami olarak kullanılmasını istedikleri, ne var ki, Ayasofya'nın dinlere saygı anlayışı çerçevesinde müzeye çevrildiğini belirten Türk tarafı Başkanı Uluç Gürkan'ın beyanı tepkilere sebep olmuş ve çeşitli yorumlar yapılmıştır. Uluç Gürkan, bir bakıma kendi insanını başkalarına ihbar eden bir tutum sergilemiş, Ayasofya ile ilgili olumsuz inanış ve

⁴³² Akgündüz, vd., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, (İstanbul: OSAV Yayınları, 2005), 702.

⁴³³ A.g.e., 703.

⁴³⁴ Hüseyin Mümtaz, “Ayasofya Mantığı”, www.yenimesaj.com.tr/ayasofya-mantigi-H1067382.htm [18.04.2002].

davranışlar sergileyen Avrupalı parlamenterlerin işlerini kolaylaştırmıştır. Bu gerekçeleri sürülürken, Hristiyan köktendincileri bir yana, herhangi bir Hristiyan devlet adamının, dinlere saygı anlayışı çerçevesinde, kendi ülkesinde halkın ibadet ettiği ve saygı duyulan bir kilisenin müzeye çevrilmesine razı olup olmayacağı düşünülmüş olmalıdır.

Bu öneriye benzer bir öneriyi, birkaç Türk parlamenter Avrupa Konseyi'ne getirerek Avrupa'daki birkaç önemli kilisenin cami yapılmasını, ya da Ayasofya'nın tekrar cami haline döndürülüp, ibadete açılmasını talep etselerdi, nasıl bir tepkiyle karşılaşacağı herhalde tahmin edilebilir. Diğer taraftan, dinlere saygı çerçevesinde Ayasofya'nın müze yapıldığına dair bu gerekçe, Fatih Sultan Mehmed'in, Ayasofya'nın İslam mabedi olarak muhafaza edilmesine dair vakfiyesi ve vasiyeti ile çelişmektedir. Fatih, Ayasofya Camii'ne dair vazettiği vakıf şartlarını değiştirenlere, “*Vakıf şartlarını kim değiştirirse, Allah'ın, meleklerin, bütün insanların laneti onların üzerine olsun*” diyerek beddua etmiştir.⁴³⁵ Türk parlementerin cevabı Türk basınında da tepkiyle karşılanmıştır.⁴³⁶ Ayasofya'yı Hristiyanlığın bir merkezi olarak açma düşüncesine Cevdet Akçalı şu yorumda bulunmuştur:

*Hangi Hristiyanlığın? Katolikler'in mi? Ortodokslar'ın mı? Yoksa bu dini başka şekilde yorumlayan kiliselerin veya dini grupların mı? Fetihden önce vaktiyle Ayasofya üzerinde yapılan tartışmaları, bu tartışmalarda, Ortodoks din adamlarının, Ayasofya'da Papa'nın külahını görmektense, Müslüman sarığını görmeyi tercih ettikleri unutuldu mu? Ortodokslar, christiması kutlamak istiyorlarsa, zaten bunu Fener Patrikhanesi'nde yapıyorlar. Katolikler ise, bu ayinleri Roma'da yapmak varken, niçin Ayasofya'yı tercih etsinler? Kaldı ki, Ayasofya'nın Hristiyanlıkla ne alakası kalmıştır? O, 1453'ten beri öz be öz İslam'ın ve Türk'ün malıdır. Ecdadımız, minare payandalarını yapmasaydı kubbe kırk kere çökerdi. Demek ki Ayasofya, hayatiyetini Türkler'e borçludur.*⁴³⁷

⁴³⁵ Vehbi Akşit, “Fatih Sultan Mehmet Han'ın Bedduası”, www.vehbiaksit.com.tr/fatih-sultan-mehmet-hanin-bedduasi/ [02.02.2019].

⁴³⁶ Rahim Er, “İstanbul'u da Ayasofya'yı da Unutamıyorlar”, *Türkiye Gazetesi*, 26.03.2002.

⁴³⁷ Cevdet Akçalı, “Ayasofya'da Çan Sesleri”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 04 Şubat 2002.

Bunun dışında konu ile alakalı siyaset ve diğer çevrelerden de birçok açıklama yapılmıştır.⁴³⁸

3.19. Arena Programı Ayasofya’da

13 Kasım 2003 tarihinde Kanal D’de yayınlanan gazeteci Uğur Dündar yönetimindeki Arena programının 330. bölümünde Ayasofya anlatılmıştır. Ayasofya Müzesi’nin yarım asırdır açılmamış 31 numaralı deposu, asma kilidi sökülerek ilk defa Arena programı için açılmıştır. Müzede görev yapan bir grup yetkili de ilk kez arena ekibiyle bu odaya girmiştir. Birçok malzemenin ne yazık ki enkaza döndüğü görülmüştür. Kayıtlı olmalarına rağmen, bazı eşyalar kayıpken, ortaya çıkarılan çürümüşlük şaşkınlık yaratmıştır. Müze Müdürü Seracettin Şahin, halılar için artık hiçbir şey yapılamayacağını söylemiştir. Dündar “*Mahalle aralarında dolaşan eskici bile aldığı hurdaya bunlardan çok daha iyi bakar, anlatacak kelime bulamıyorum, bu paha biçilemez halıların rulo halinde buraya atılmaları hangi müzecilik anlayışına sığar.*” demiştir. Yayın esnasında görevliler neye dokunsalar ellerinde kalmıştır. Ayasofya’nın gün yüzüne çıkmamış odalarında devasa kandiller sağa sola rast gele atılarak üzerlerine kilit vurulmuştur. Gördükleri manzara karşısında şaşkına dönen yetkililer, odanın yanı başındaki üst galeriye çıkan rampayı çıktıkları esnada kazılmış mezar kalıntıları ile karşılaşmıştır. Rastgele etrafa saçılmış kemiklerin bu kazılan mezar nişinden çıkarıldığı anlaşılmıştır.

Başka bir odada ise, ciltlerce Arapça, Farsça, Osmanlıca, İbranice ve Yunanca el yazması eserlerin çürümeye yüz tuttuğu, üstlerinin kalın bir toz tabakası kapladığı ve kitap kurdu bastığı gözlemlenmiştir. Şahin, “*Efendim bu, kitapların iyi hali, biz bunları yerlere atılmış halde bulduk ve topladık.*” diye eklemiştir. Ayetlerin yazılı olduğu hat levhalar yerlerde ve tozdan artık okunamamaktadır. Paha biçilemez durumdaki bu el yazması eserlerin bile bile çürümeye nasıl bırakıldığı, raporlara şöyle yansımıştır: “*Kitap kurtları, toz ve nemin verdiği zarar neticesinde kitapların ciltlerinde parçalanma, sayfalarda ileri derece tahribat ve bazı eserlerde ise nemlenme nedeniyle sayfalarının birbirine yapıştığı ve ayrılmaz duruma geldiği ve yırtıldığı aktarılmıştır.*”

⁴³⁸ “Ateşle Oynamayın”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 27 Ocak 2002.

Arena ekibinin çekiminden önce yine kötü durumda olup temizlenerek düzenlenen diğer Papaz Odası'ndaki eserlerden bazılarının envantere kayıtlı olmasına rağmen, yapılan sayımda depoda olmadığı görülmüştür. Örneğin; Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele ekiplerinin operasyonunda tarihi eser kaçakçılarının elinden kurtarılıp yeddiemin olarak Ayasofya Müzesi'ne teslim edilen bin yıllık Süryanice el yazması üç eserden birinin çalındığı ortaya çıkmıştır.

2003 yılında da ziyarete kapalı olan türbeler bölümüne geçildiğinde ise başka bir facia ile karşılaşmıştır. Şehzadeler ve II. Selim türbesinde sanduka başlıkları kavuklar çürüyüp kurtlanmış, bazıları yerlere atılmış, hat levhalar yine yerlerde oksitlenmiş vaziyette görüntülenmiştir. Diğer türbeler de farksızdır. Duvarlar dökülmüş ve rutubet kokusu nefes almayı zorlaştırmıştır. Sedef kakmalı rahlelerin ve cüz mahfazalarının halini görünce Dünder “Eşsiz değerdeki bu rahle yine kurtların istilası içinde yer yer sedefleri dökülmüş ve tahtada parçalanmış, kötü ne demek rezalet bile hafif kalır.” şeklinde konuşmuştur.⁴³⁹ Arena ekibi aldığı ihbar üzerine Kültür Bakanlığı Müsteşarı Mustafa İsen'i aramış ve o da gerekli hassasiyeti göstererek gerekli izinleri ve desteği vermiştir. Ayasofya Müzesi Müdürü Şahin, yarım asırdır kamuoyundan gizlenen 31 numaralı depo gerçeğini, ilk defa bu programda anlatma şansı bulmuştur.⁴⁴⁰

Arena adlı tv programının bu kaydı internet ortamında bulunmamaktadır. Kanal yönetimi akademik çalışmada kullanacağımız için bize bant kaydını vermiştir. Bu kayıt yirminci yüzyılda bile tarih katliamının önüne geçilemediğinin göstergesidir. Restorasyon bahanesiyle ibadete kapandığı tarihi saymazsak, 1935 resmi müze açılışından sonra 71 yıl geçmiş olmasına rağmen envantere kayıtlı ve kayıtsız tarihi eserlerin nasıl çürütüldüğünü görmüş bulunmaktayız. Ayasofya'nın asli hüviyetinden koparılmasının zararı sadece Ayasofya'ya olmamıştır. Nemelazımcılık tarihi eserlerin akibetini karartmıştır.

⁴³⁹ Uğur Dünder, “Arena Adlı Tv Programının 330. Bölümü”, 13 Kasım 2003.

⁴⁴⁰ “Ayasofya'da 31 No'lu deponun acınası hali”, www.hurriyet.com.tr/gundem/ayasofyada-31-no-lu-deponun-acinasi-hali-38513565 [13.11.2003].

3.20. İsmail Kandemir'in Hukuk Mücadelesi

Sürekli Vakıflar Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet Derneği Başkanı İsmail Kandemir, yakın dönemde Ayasofya'nın yirmi altı yıllık hukuk mücadelesini başlatan kişi olmuştur. Kandemir, on dört yaşındayken konu ile ilgili eserler okumuş, vakıflara sahip çıkmak ve ihya etmek için çalışmalara başladığını anlatmıştır. Kandemir sürecin nasıl başladığını; *“1966 yılında Ayasofya'yı para verip ziyaret ettim ve gizlice namaz kıldım. Bir kız yarım saat kadar dua etti, ben de onun arkasında bekledim. Duadan sonra o kıza dedim ki, sizi tanımak istiyorum. Kız, Sırbistan'ın Sancak eyaletinden geliyor, burada namaz kılmak için dua ediyorum, sırf Ayasofya'yı göreceğim ve gideceğim.”*⁴⁴¹ şeklinde ifade etmiştir.

1978 yılında da Libya Başbakan'ı Türkiye'ye gelmişti, bir Cuma günü “ben Ayasofya'da Cuma namazı kılmak İstiyorum” demiştir. Yetkililer burası müze burada namaz kılamazsınız karşılığını vermiştir. Bunun üzerine “bir dahaki gelişimde kılmak istiyorum, çünkü ben burayı cami olarak görmek istiyorum” cevabını vermiştir. Bu yaşananlardan sonra ben de bir öğretmen olarak Başbakan Demirel'e telgraf çektim. “Madem Libya'nın Başbakan'ı Ayasofya'yı camiye çevirelim diyor, o zaman bizde müslümanlar olarak burayı cami olarak ibadete açalım”. Daha sonra belgeler topladım ve tutarsızlıklar tespit ettim. Örneğin, bu Bakanlar Kurulu Kararı resmi gazetede yayınlanmamış. Kararda imzası bulunan bakanlardan bir tanesinin o gün İstanbul'da olduğu resmi olarak ıslak imzalarıyla bellidir. O günün şartlarında bir insan hem Ankara'da Bakanlar Kurulu'nda hem İstanbul'da bulunamaz. Diğer yedi Bakan da o gün TBMM'de değildir. Kanun var nizam var bu karar hukuksuzdur ve iptal edilmesi lazımdır.⁴⁴²

Kandemir, ilk olarak 2005'te Danıştay'a Ayasofya ile alakalı dava açmıştır. Dernek, 24 Kasım 1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararının iptalini ve yürütmenin durdurulmasını

⁴⁴¹ “Açtığı Ayasofya davasını kazanan İsmail Kandemir sevinçten ağladı”,

www.milligazete.com.tr/haber/4997076/actigi-ayasofya-davasini-kazanan-ismail-kandemir-sevincten-agladi [11.07.2020].

⁴⁴² Gamze Türk, “26 Yıldır Ayasofya için mücadele ediyor! İsmail amcanın hayat hikayesi”,

video.haber7.com/video-galeri/166396-26-yildir-ayasofya-icin-mucadele-ediyor-ismail-amcanin-hayat-hikayesi [20.06.2020].

istemmiştir. Danıştay 10. Dairesi, söz konusu Bakanlar Kurulu kararının yürütmesini durdurma istemini reddetmiştir. Daire 2008’de ise Ayasofya Camisi’nin müze olarak kullanılmasında hukuka aykırılık bulunmadığına işaret ederek davayı reddederken, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu ise bu kararını onamıştır.⁴⁴³ Dernek, 2016’da tekrar Danıştay’a dava açmıştır, ancak yine başvuru reddedilmiştir.⁴⁴⁴ Karara tekrar itiraz edildi ve nihayetinde Ayasofya 2020 itibariyle tekrar cami statüsüne kavuşmuştur.

3.21. Ayasofya’da Moda ve Film Çekimleri

Ayasofya’da birçok filmin çekilmesine izin verilmiştir. Dijital ortamda bu filmlerin hepsine ulaşılmaktadır. 1963 yılında “Rusya’dan Sevgilerle” isimli İngiliz filminin birkaç sahnesi Ayasofya içinde çekilmiştir.⁴⁴⁵ 1972 yılında ise “Kara Murat Fatih’in Fermanı” Türk filminin iki sahnesi Ayasofya’nın üst katında çekilmiştir. 1989 yılına geldiğimizde “Dehşet Gecesi” adlı Türk filminin son aksiyon sahneleri Ayasofya’nın tamamında çekilmiştir. 2012’de İran yapımı “Operasyon: Argo” filminin bir kaç sahnesi de Ayasofya içinde çekilmiştir. Yine 2012’de “Fetih 1453” Türk filminin son sahnesi de Ayasofya’da çekilmiştir. 2013’de ABD yapımı “Inferno” filminin başlarındaki önemli sahnesi Dandolo mermeri ile birlikte çekilmiştir.⁴⁴⁶ 1979’da çekilmeye başlanan ve 12 Eylül 1980 darbesiyle yasaklanan “Yorgun Savaşçı” dizisinin birçok önemli sahnesi Ayasofya

⁴⁴³ “Ayasofya davasını kazanan İsmail Kandemir’in ilk namaz heyecanı”,

www.trthaber.com/haber/gundem/ayasofya-davasini-kazanan-ismail-kandemirin-ilk-namaz-heyecani-504237.html [24.07.2020].

⁴⁴⁴ “Danıştay’da açtığı Ayasofya davasını kazandı!”,

www.sozcu.com.tr/2020/gundem/danistayda-actigi-ayasofya-davasini-kazandi-5923748/ [10.07.2020].

⁴⁴⁵ “Ayasofya’da Çekilen Hollywood Filmleri”, www.ntv.com.tr/galeri/sanat/ayasofyada-cekilen-hollywood-filmleri,zA41uZqH_00X4sMffU0Y_w/4l2siOoNu0-nKX5gSYxaYg [24.07.2020].

⁴⁴⁶ Mehmet Çalışkan, “Ayasofya’ya Birçok Filmde Yer Verildi” www.haberturk.com/sinemada-ayasofya-2754254 [26.07.2020].

bahçesi ve içinde çekilmiştir.⁴⁴⁷ 1988 yılında MFÖ grubu olarak bilinen Mazhar, Fuat, Özkan'nın "Sufi" şarkısı klbinin danslı sahneleri Ayasofya üst katında çekilmiştir.⁴⁴⁸ "Kurtlar Vadisi Pusu" adlı dizinin 25 Eylül 2014'de çekilen bölümünün 12 dakikalık kısmı Ayasofya'da çekilmiştir. Özellikle "*Ne yapmaya (kilise, müze, cami,) karar veremediğiniz için mi tadilat bu kadar uzun sürdü*" şeklindeki replik Türkiye gündeminde uzun süre konuşulmuştur.⁴⁴⁹

Ayasofya'da "moda çekimi" adı altında birçok resim de çekilmiştir. Bunlardan bir tanesi de 1962 yılında Ayasofya üst galerisinde deisis mozaiği önünde Fransız modelin çırılçıplak bir şekilde çekilmiş fotoğrafıdır. Bu "model" çekimi daha sonra hem Avrupa hem ABD'de sergilenmiştir. Bu çekime nasıl izin verildiği anlaşılamamıştır. Üstelik hem Hristiyan dünyasından hem Müslümanlardan bu gayri ahlaki durumla alakalı bir tepkiye rastlanmaması dikkat çekicidir.⁴⁵⁰ 2007 yılında Ayasofya Camii'nde Esin Maraşlıoğlu adlı şahıs ve beraberindeki ekibi tarafından moda çekimleri yapılmıştır. Şahıs yaptığı açıklamada; "*çarpıcı giysiler içinde bu tarihin en harika mekanında moda çekimi yapmak beni heyecanlandırdı.*" ifadelerini kullanmıştır. Kalabalık bir ekiple yapılan çekimlerde Maraşlıoğlu; "85 yıldır Ayasofya yetkililerinin iki kez bu şekilde rahat kıyafetlerle yapılan moda çekimlerine izin verdiğini ve çekimlerin yabancı basında yayınlanacağı için Ayasofya'da olduğunu" söylemiştir.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ "Yorgun Savaşçı dizi filmi neden yakıldı? İşte 40 yıllık sırdaki 2. Abdülhamid detayı" www.habervakti.com/yorgun-savasci-dizi-filmi-neden-yakildi-iste-40-yilli [10.02.2022].

⁴⁴⁸ "Bu sesler, Bu Sözler Bizim Değil mi?" <https://serbestiyet.com/gunun-yazilari/bu-sesler-bu-sozler-bizim-degil-mi-135586/> [13.07.2023].

⁴⁴⁹ "Kurtlar Vadisi Pusu son bölüm Ayasofya'da", www.hurriyet.com.tr/kelebek/keyif/kurtlar-vadisi-pusu-son-bolum-ayasofyada-27274407 [25.09.2014].

⁴⁵⁰ Melis Gayretli, "Erol Akyavaş Photographer", <https://melisgayretli.wordpress.com/2015/12/05/erol-akyavas-photographer-galeri-nev/> [05.12.2015].

⁴⁵¹ Sema Denker, "Ayasofya'da Moda Çekimi", www.hurriyet.com.tr/kelebek/ayasofya-da-moda0 [12.06.2007].

3.22. Obama ve Merkel'in Ayasofya Ziyaretleri

2009 yılında ABD Başkanı Obama, Ayasofya'yı ziyaret etmiştir. Obama'ya Başbakan Erdoğan da eşlik etmiştir. Camide minberin olduğu bölümü dikkatle inceleyen Obama, basın mensuplarının, “*müzeyi nasıl bulduğu*” yönündeki sorusu üzerine, “*Muhteşem*” cevabını vermiştir.⁴⁵² 2010 yılında ise Almanya Başbakan'ı Merkel, Ayasofya'yı ziyaret etmiştir. Merkel'in camiyle ilgili yorumu ise “*çok güzel*” şeklinde olmuştur.⁴⁵³ Merhum Prof. Haluk Dursun; Ayasofya Müzesi Başkanlığı yaptığı dönemde Obama, Merkel, Benedictus gibi birçok protokole Ayasofya'da mihmandarlık yapmıştır. Bu ziyaretçilerin hemen hemen hepsi “Ayasofya'yı kilise olarak” dinlemeye gelmişlerdir. Ancak biz onlara burasının Doğu Roma Ortodoks kilisesi olmadığını, öyle kurulan ama sonradan Osmanlı İslam külliyesine dönüşen bir kompleks olduğunu anlattık. Dursun, bunu bir kalıp cümle olarak herkese de söylediğini ifade etmiştir.⁴⁵⁴ Dursun; “Bizans imparatorunun taç için buraya geldiğini anlatırken, Osmanlı padişahının da cuma ve bayram selamlığında ve Kadir Gecesi'nde Ayasofya'ya geldiğini, buranın protokole bir kilise ve aynı zamanda bir cami-i kebir olduğunu anlatıyorum.” demiştir.⁴⁵⁵ Dursun, yukarıda saydığımız isimlerle birlikte diğer protokollerden çok açık talepler geldiğini de başka bir röportajında eklemiştir. Örneğin; “*Neden hala bu hatlar asılı duruyor (Kazasker Levhaları), ne zaman kilise olacak, ayin yapılmaya izin verilecek mi, tekrar cami olacak mı*” vb. soruların

⁴⁵² “Ayasofya ve Sultanahmet Obama'yı Büyüledi”, www.ntv.com.tr/turkiye/ayasofya-ve-sultanahmet-obamayi-buyuledi,FT4jdfJ3EEGqwaNkr57OJQ [07.04.2009].

⁴⁵³ “Merkel Ayasofya'da” www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/merkel-ayasofyada,wxCnPyP4fE6y5gTEZZuP_A/CNsr82ZBrkuV2Nm_zOGE8A [30.03.2010].

⁴⁵⁴“Ayasofya'nın Hizmetçisiyim”,

http://www.ahmethalukdursun.com/index.php?lang=tr&page=10&anIicat_2=2&anIitim_2=8 [25.06.2011].

⁴⁵⁵ “Prof. Dr. Haluk Dursun: Ayasofya'nın müze yapılması bir cinnet, boşluk ve kırılma döneminin eseridir”, www.adanapost.com/prof-dr-haluk-dursun-ayasofyanin-muze-yapilmasi-bir-cinnet-bosluk-ve-kirilma-donemin-144199h.htm [10.06.2020].

sorulduğunu açıklamıştır.⁴⁵⁶ Bu önemli ziyaretlerden sonra Türkiye'nin Sümela ve Akdamar Kilisesi'nde ayin düzenlenmesine izin vermesinin ardından kendilerini Yunan asıllı ABD vatandaşı olarak tanıtan 200 kişilik bir grup izinsiz olarak Ayasofya'da ayin yapmak için Türkiye'ye geleceklerini duyurmuştur. Turizm Bakanı Günay, “Devlet, huzur bozmak isteyenlere karşı önlemlerini alacaktır.” demiştir.⁴⁵⁷ Bakanın söylediği gibi önlemler alınmış ve böyle bir girişime müsaade edilmemiştir.

3.23. Halı Müzesi

Ayasofya İmaret, Ayasofya'nın kuzeydoğu tarafına 1743'te, dönemin padişahı I. Mahmud tarafından yaptırılmıştır. Yuvarlak ve üstü kubbeli bu yapı, Doğu Roma döneminde dini ritüellerde kullanılan kutsal eşyaların saklandığı yer olarak bilinirken bazı araştırmacı ve tarihçilere göre IV. yüzyıl bazı araştırmacılara göre V. ve VI. yüzyılda yapıldığı ileri sürülüyor. Yapı, I. Mahmud döneminden itibaren ağırlıklı olarak imaretin erzak-kiler deposu olarak kullanıldı ve bu işlevini XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar sürdürmüştür. Bu dönemden sonra bir süre arşiv binası olarak hizmet vermiştir.⁴⁵⁸

İmaret binası, 1777, 1871, 1884, 1893'te onarım görmüştür. 1920'den sonra Vakıflar Baş Müdürlüğü arşiv deposu ve akabinde kurşun atölyesi olarak kullanılmıştır. 2006-2007 yıllarında kapsamlı bir restorasyonu, 2010'da ise “Müze Teşhir Tanzim Uygulaması” yaptırılarak, Halı Müzesi olarak işlevlendirilen imaret binası için yaklaşık 4 milyon 500 bin lira harcama yapılmıştır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ Mustafa Armağan, “Ayasofya'yı Rehinden Kim Kurtaracak?”, *Derin Tarih Dergisi*, S. 3, (2012): 20.

⁴⁵⁷ “Ayasofya krizi kapıda”, www.hurriyet.com.tr/dunya/ayasofya-krizi-kapida-15797164 [16.09.2010].

⁴⁵⁸ Ayşe Budak, “Kutsal Mabedin Gölgesinde Doymak: Ayasofya İmaret”, *Höyük*, S. 7, (2014): 67-79.

⁴⁵⁹ “Türkiye'nin tek halı müzesi İstanbul'da” www.turizmaktuel.com/haber/turkiye-nin-tek-hali-muzesi-istanbul-da [31.12.2019].

Şekil 3.15: A) İmarethanenin kuş bakışı görünümü. B) İmarethane Kapısı.

Kaynak: A) www.sozcu.com.tr/pasaport-ucreti-ne-kadar-10-yillik-pasaport-ucreti-p12007 [22.07.2020]. B) Ayşe Budak, a.g.m., 67-69.

3.24. Cumhuriyet Döneminde Yapılan Onarımlar

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında savaştan yeni çıkmış bir ülke olması hasebiyle devletin öncelikleri farklılık göstermiştir. Sanayi, ulaşım, tarım gibi insan hayatının idamesindeki önemli konular ilk gündem maddesi olmuştur. Geri kalan mesaisini tarihi ve kültürel alanlara gücü yettiği nisbette aktarabilmiştir. Bu sebeple Ayasofya'da sadece dış tesirlere karşı kurşun, sıva, derz gibi işlemler yapılabilmektedir. Yukarıda detaylarını paylaştığımız Bizans Enstitüsü adına Thomas Whittemore ve ekibinin yapmış olduğu onarımlar farklılık göstermiş, restorasyonun detaylarına inilmiştir. 1931'den 1950 sonlarına kadar mozaik çalışmalarının yanı sıra hayati öneme sahip tamiratlar da yapılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından müze olarak açılana kadar ülke iktisadi durumu sıkıntılı olduğu için restorasyon çalışmalarının yapılamadığı tezi savunulabilir. Ancak müze olduktan sonra bu tezin savunulması imkan haricindedir. Çünkü Ayasofya'yı müze olarak görmek isteyenler Bizans Enstitüsü aracılığıyla tüm restorasyon aşamalarında finansman desteği vereceklerini vadetmiştir. Bunu ikinci bölümde Celal Bayar ve Atatürk arasında geçen konuşmadan da anlamaktayız.

1960'ların sonuna doğru Cyril Mango, Rowland J. Mainstone ve Robert L. Van Nice gibi yabancı kişiler gelen talepler doğrultusunda Ayasofya hakkında raporlar hazırlayıp Maarif Vekâletine vermiştir. 1982-88 tarihleri arasında birçok onarım yapılmıştır. 1992'de Ayasofya ana kubbesi ve pandantifleri için UNESCO ile Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı tarafından desteklenen uluslararası bir ekip, restorasyon ve sağlamlaştırma çalışmalarına başlamıştır.⁴⁶⁰ Ayasofya'daki padişah türbelerinin restorasyon çalışmalarına 1979'da kısmi olarak başlanmıştır. Sultan II. Selim, Sultan III. Murad, Sultan III. Mehmed, Sultan Mustafa ve Sultan İbrahim ile şehzade türbelerinin onarımına 2006 yılında tekrar başlanarak 18 Eylül 2009'da açılışı yapılmıştır. I. Mahmud Şadırvanı, 2011- 2013, Sultan I. Mahmud Kütüphanesi, 2012-2014 tarihleri arasında ve gül ağacından mamul kitaplığı ile mevcut Kur'an-ı Kerim rahleleri ve muhafazaları ile tarihi saatler de onarılmıştır.⁴⁶¹

Şekil 3.16: A) “Müze için gereken para” haberi. B) 1936 yılında Ayasofya kubbe kurşun çatı örtüsünün durumu.

Kaynak: A) Son Posta Gazetesi, 21 Eylül 1934. B) Diker, a.g.t., 429.

⁴⁶⁰ Hayrullah Cengiz, “Ayasofya ve Müze Dönemi Restorasyonları”,

<https://yeditepefatih.com/2021/ocak-subat-mart/ayasofyaya-muze-doneminde-yapilan-restorasyonlar/> [15.02.2021].

⁴⁶¹ Hayrullah Cengiz, “Ayasofya ve Müze Dönemi Restorasyonları”,

<https://yeditepefatih.com/2021/ocak-subat-mart/ayasofyaya-muze-doneminde-yapilan-restorasyonlar/> [15.02.2021].

Ayasofya'nın en problemlı dış cephesı olan batı dış cephesının restorasyonu ise 2012-2018 tarihleri arasında yapılmıştır. *Ayasofya Ana Mekân İç Yüzeylerin Acil Müdahale ve Proje Yapım işine Kasım 2012 tarihinde başlanmıştır*. Bu çalışmada hem Ayasofya zemininin hem de kuzey iç cephesinin proje ve restorasyonu yapılmıştır. Yürütölen restorasyon çalışmaları, günde 15-20 bin arasında ziyaretçi alan ve tatil günü olmayan yapının ana mekânı, ziyaretçi geçişlerine kısmi olarak kapatılarak etap etap devam etmiş ve tüm süreç Kasım 2020'de nihayete erdirilmiştir. Ayasofya Fatih Medresesi Rekonstrüksiyon inşaatında yer teslimi Ocak 2014 tarihinde yapıp ilk etabı tamamlanmış, ancak çeşitli nedenlerle faaliyete başlanamamış, sonrasında yeniden inşaatına başlanıp, ilk etap işi bitmiştir. Bunun yanında Ayasofya çevre düzenlemesi ise Kasım 2017 tarihinden itibaren devam etmekle beraber, birçok ara kesitlere uğramıştır. Ayasofya'da hâlen projeleri tamamlanmış ve restorasyonunu bekleyen işler de vardır. Kuzey, Güney ve Doğu Dış Cepheleeri Projeleri ile Ayasofya Minarelerinin Koruma Projeleri yeni tamamlanmış olup, Ayasofya Muvakkithane ve Mütevelli Heyeti Reis (eski müze müdürü odası) Binası Projeleri ile Ayasofya Sıbyan Mektebi Projesi Ekim 2011 tarihinde bitirilmiştir.⁴⁶²

Şekil 3.17: A) 2009 yılında yıkılmış eski İdare binasının (sağdaki yapı) 1939 yılındaki görünümü. B) Sıbyan mektebinin 1940 yılına ait görünümü.

Kaynak: A)-B) Diker, a.g.t., 435-440.

⁴⁶² Hayrullah Cengiz, “Ayasofya ve Müze Dönemi Restorasyonları”,

<https://yeditepefatih.com/2021/ocak-subat-mart/ayasofyaya-muze-doneminde-yapilan-restorasyonlar/> [15.02.2021].

Cumhuriyet döneminde yapılan restorasyonlar sırasında sıvaların normal harçlarla yapıldığı anlaşılmıştır. Esasen yapının harcı Horasan harcıdır. 1930-1960 arası çok fazla beton kullanılmıştır. Orjinal harcı kullanılmadığı için kimyasal maddesi yüksek normal çimento ile yapılan harçlar yapıya zarar vermiştir. Öncelikle Ayasofya'nın bu sıvalardan kurtarılması elzemdir. Mimar Sinan'dan sonra en son Horasan harcı ile Fossatiler restorasyon yapmışlardır.⁴⁶³ 2022 yılında Ayasofya'nın yer altı tünelleri ve mahsenleri görüntülenmiştir. Bu mahsenlerden dört ton balçık ve moloz çıkartılmıştır. 1 km uzunluğundaki tünellerin bir çoğu yağmur suyu ve havalandırma için yapılan tünellerdir. Fakat uzun yıllar bakımı yapılmayan hatta 1946 yıllardan sonra kimsenin girmediği bu alanda nefes almak bile güçtür. Bu çalışmalar sırasında M.S 4. yüzyıla ait “*Hipoje*” olarak bilinen bir yer altı mezarı da görüntülenmiştir. Bu mezarın Ayasofya ile bir alakası yoktur. Daha sonra tüneller yardımı ile Ayasofya dehlizlerine bağlanmıştır.⁴⁶⁴

Şekil 3.18: A) Ayasofya yer altı tünellerinden bir detay. B) 2023’de kubbe kurşunları yenilenen türbeler.

Kaynak: A) www.trthaber.com [2023]. **B)** Hikmet Faruk Başer.

⁴⁶³ “Bakan Ersoy: Ayasofya’da çok ciddi bir tadilat gerçekleştirilecek”,

www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/bakan-ersoy-ayasofyada-cok-ciddi-bir-tadilat-gerceklestirilecek-684127.html [30.05.2022].

⁴⁶⁴ Hikmet Faruk Başer, “Ayasofya’nın en büyük yer altı yapıları görüntülendi”,

www.aa.com.tr/tr/kultur/ayasofyanin-en-buyuk-yer-alti-yapilari-goruntulendi/2671496 [29.08.2022].

3.25. Müzeden Camiye Yaklaştıran Girişimler

Ayasofya’da 2006 yılında “*Her iki dinden (Müslüman ve İsevi) müze personeli için bir ibadet odası tahsis edilmiştir.*”⁴⁶⁵ Kültür Bakanlığı’nın 2007’de hazırladığı inanç haritasında Ayasofya’nın Hıristiyan ibadet merkezi olarak gösterildiği ortaya çıkmıştır. Tarihi yapı, kiliselerin tanımlandığı kırmızı renk ile işaretlenmiştir.⁴⁶⁶ Yapılan itirazlar üzerine harita düzeltilmiştir. İznik Ayasofya Camii restore edilerek 6 Kasım 2011 tarihinde Kurban Bayramı Namazı ile birlikte ibadete açılarak Müslümanların “Orhan Gazi Camii” özlemi sona ermiştir.⁴⁶⁷ 28 Haziran 2013 yılında ise Trabzon Ayasofya Camii Cuma namazı ile birlikte ibadete açılmıştır.⁴⁶⁸ Bu iki caminin ibadete açılmasından sonra Ayasofya-i Kebir Camii’nin de ibadete açılmasını gündeme getirmiştir. 2011 yılı Ramazan ayında TRT, Ayasofya’nın içinden “Sahur Bereketi” isimli program yapmıştır. Yunanistan, hemen haftasında UNESCO mirası sayılan Ayasofya’nın camiye dönüştürölmek istendiği iddiasıyla tepki göstermiştir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ “Ayasofya neden önemli, tarihi ne?”, www.cumhuriyet.com.tr/haber/ayasofya-neden-onemli-tarihi-ne-1741739 [29.05.2020].; Muzaffer Deligöz, “Ayasofya hakkında bazı bilgiler”, <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].

⁴⁶⁶ “Ayasofya haritada kilise olarak gösterilmiş”, www.haber7.com/guncel/haber/1090328-ayasofya-haritada-kilise-olarak-gosterilmis#:~:text=2007'de%20hazirlanan%20inanç%20haritasında,kilise%20olarak%20gösterildiği%20ortaya%20çıktı.&text=Kültür%20Bakanlığı'nın%202007'de,tanımlandığı%20kırmızı%20renk%20ile%20işaretlenmiş [20.01.2024].

⁴⁶⁷ “İznik Ayasofya Camii - Bursa”, www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/znik-ayasofya [20.03.2013].

⁴⁶⁸ “Ayasofya Camii – Trabzon”, www.kulturportali.gov.tr/turkiye/trabzon/gezilecekyer/ayasofya--muzesi [27.04.2021].

⁴⁶⁹ “Yunanistan’dan TRT’ye sert tepki: 03.00’te teftiş”, www.cumhuriyet.com.tr/haber/yunanistandan-trtye-sert-tepki-0300te-teftis-549458 [11.06.2016].

Ekim 2013'te, dönemin MHP milletvekili Yusuf Halaçoğlu, TBMM'ye Ayasofya'nın cami olarak yeniden ibadete açılmasına yönelik bir kanun teklifi sunmuştur. Halaçoğlu'nun teklifi uzun süre Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu'nda bekletilmiştir.⁴⁷⁰ 1991 yılından itibaren ezan okunan Ayasofya'ya 2016 yılında Kurra Hafız Önder Soy Hünkar Kasrına imam olarak atanmıştır. İlk olarak bir minareden okunan ezan, 2013'te iki minareye çıkartılmıştır. Daha sonrasında da 4 minareye çıkartılarak 3 müezzin tarafından Ayasofya'da Ezan-ı Muhammedi yükselmeye başlamış, aynı yıl 29 Mayıs'ta İstanbul'un fethi gününde Sultanahmet Camii ile münavebeli ezan okunmaya başlanmıştır.⁴⁷¹

Osmanlı döneminde olduğu gibi, Muharrem ayının birinci gününden onuncu gününe kadar, Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitlerine ithafen Ayasofya'da ezanlar Hüseyini makamında okunmuştur.⁴⁷² 2016 yılı Ramazan'ında da TRT'nin düzenlediği sahur programı Ayasofya'dan icra edilmiştir. İlk tepki Yunanistan'dan gelmiştir. Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Kocyas, *“İlk açıklamalarımızda dikkatliydik. Çünkü önce Ayasofya'da ne olacağını görmek istedik. Bu nedenle İstanbul'daki Konsolosumuz sabah 03.00'te bölgeye gitti. Sonraki açıklamalarımızda daha sert tavır aldık. Kültüre saygı gösterilmemesi bizi rahatsız etti.”* demiştir.⁴⁷³

ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mark Toner, Ayasofya'yla ilgili *“karmaşık bir tarihi geçmişe sahip olağanüstü Ayasofya yapısına Türkiye'nin de saygı duymasını beklediklerini”* sözlerini sarf etmiştir. Öte yandan, Almanya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Martin Schaefer da *“UNESCO Dünya Kültür Mirası listesinde bulunan yapının, dünya*

⁴⁷⁰ “Halaçoğlu'ndan Ayasofya için kanun teklifi”, www.aa.com.tr/tr/politika/halacoglundan-ayasofya-icin-kanun-teklifi/205791 [08.11.2013].

⁴⁷¹ Münavebeli Ezan: Karşılıklı iki camiiden sırayla okunan ezandır. Çifte ezan da denilir.

⁴⁷² Kübra Kara, “Ayasofya'da her ezan okuduğunda ilk günkü heyecanı yaşıyor”, www.aa.com.tr/tr/turkiye/ayasofyada-her-ezan-okudugunda-ilk-gunku-heyecani-yasiyor-/1873252 [11.06.2020].

⁴⁷³ “Ayasofya'daki sahur programına tepkiler büyüyor”, www.agos.com.tr/tr/yazi/15639/ayasofyadaki-sahur-programina-tepkiler-buyuyor [13.06.2016].

kültür mirası statüsüne dokunulmadan kullanılmasını dilediklerini.” anlatmıştır.⁴⁷⁴ 2017 yılında Rusya Devlet Duması’na seçilen Milletvekili Vitaly Milonov, Ortodoks Rusların emelini, Ayasofya kubbesine haç koyduğu görselin altınada “Только так!” yani “Ancak bu şekilde!” yazarak ortaya koymuştur.⁴⁷⁵ 13 Mayıs 2017’de, Anadolu Gençlik Derneği üyeleri Ayasofya’nın önünde sabah namazı kılmıştır. 21 Haziran 2017’de de Diyanet İşleri Başkanlığı, Ayasofya’da Kadir Gecesi programı düzenlemiş TRT’de canlı yayınlanmıştır.⁴⁷⁶ Mart 2018’de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Ayasofya Müzesi’nde düzenlenen Yeditepe Bienali’nin açılış töreninde yaptığı konuşma öncesinde de Kur’an okunmuştur.⁴⁷⁷

Şekil 3.19. Rusya milletvekili Vitaly Milonov’un haçlı Ayasofya paylaşımı.

Kaynak: “Rus vekilden skandal Ayasofya paylaşımı!”, www.yeniakit.com.tr/haber/rus-vekilden-skandal-ayasofya-paylasimi-295977.html [03.04.2017].

⁴⁷⁴ Mustafa Armağan, “Yunan konsolosu hangi cesaretle Ayasofya’yı teftişe gönderildi?”

www.yenisafak.com/yazarlar/mustafa-armagan/yunan-konsolosu-hangi-cesaretle-ayasofyauyi-teftie-gonderildi-2029653 [12.06.2016].

⁴⁷⁵ “Rus vekilden skandal Ayasofya paylaşımı!”, www.yeniakit.com.tr/haber/rus-vekilden-skandal-ayasofya-paylasimi-295977.html [03.04.2017].

⁴⁷⁶ Bülent ERANDAÇ, “Ayasofya’da Fetih Suresi Okunmasının Anlam ve Önemi”,

www.sde.org.tr/bulent-erandac/genel/ayasofyada-fetih-suresi-okunmasinin-anlam-ve-onemi-kose-yazisi-17266 [02.06.2020].

⁴⁷⁷ Murat Çetinmühürdar, “Yeditepe Bienali”, www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/cumhurbaskani-erdogan-yeditepe-bienalinin-acilis-torenine-katildi [31.03.2018].

2019 yerel seçimleri öncesinde Amerika Ulusal Ermeni Komitesi (ANCA) haçlı Ayasofya resmi ile beraber “İstanbul’u yeniden Konstantinopolis haline getirin” açıklaması yapmıştır. Bu açıklamaya hem siyasiler hem vatandaşlar büyük bir tepki ile karşılık vermiştir.⁴⁷⁸ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2019 tarihinde katıldığı bir tv programında Ayasofya’ya giriş ile alakalı şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

*Ayasofya’ya girişleri ücretsiz hale getirebiliriz. Yalnız ücretsiz değil, seçimden sonra Ayasofya’yı tekrar cami olarak açmayı planlıyoruz. Şimdi, Trump kalkmış Kudüs’ü başkent ilan etmekten bahsediyor. Öyle mi? İsrail’e Golan Tepeleri’ni peşkeş çekiyor öyle mi? Tabi biz şu anda her şeyden önce İslam İşbirliği Teşkilatı’nın dönem başkanı olarak bir cevap vermemiz gerekmiyor mu?*⁴⁷⁹

demıştır.

Şekil 3.20: İstanbul’u yeniden Konstantinopolis haline getirin.

Kaynak: Amerika Ulusal Ermeni Komitesi. ANCA.

⁴⁷⁸ “23 Haziran seçimi öncesi küstah Ayasofya çağrısı”,

www.takvim.com.tr/guncel/2019/06/06/23-haziran-secimi-oncesi-kustah-ayasofya-cagrasi [07.06.2019].

⁴⁷⁹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Ayasofya'yı aslına rücu ettiririz”,

www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-ayasofyayi-aslina-rucu-ettiririz/1430912 [26.03.2019].

Erdoğan bu sözleriyle bir nevi Ayasofya'nın cami olacağını müjdesini vermiştir. 2020 yılında İstanbul'un fethinin 567'nci yılı kutlamalarında fethin sembolü olan Ayasofya'da ise dünya Kur'an-ı Kerim-i Güzel Okuma Yarışması'nda birinci seçilen İstanbul Yeni Cami İmam Hatibi, Kurra Hafız Ferruh Muştuer tarafından Fetih Suresi tilavet edilmiştir.⁴⁸⁰ Buna mukabil komşu Yunanistan medyasında tepki manşetleri atılmıştır. *“Erdoğan meydan okuyor, İstanbul'un düşüşünü kutlamak için dua edilecek, Türklerden eşi görülmemiş meydan okuma...”* ifadelerinin Yunanlılar tarafından kullanıldığı görülmektedir. Bununla beraber Fetih Suresi'nin Ayasofya okunmasına tepki olarak Yunan medyasında, *“Helenizm'e karşı büyük bir meydan okuma”* cümlelerine yer verilmiştir.⁴⁸¹

Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nın Ayasofya'da Kuran-ı Kerim okunmasına ilişkin açıklamasına yanıt vermiştir. Hami Aksoy, Yunanistan'ın açıklamasını *“beyhude”* ve *“hiçbir sonucu olmayacak”* diye yorumlarken, *“Avrupa'da minarelerden ezanların yükseldiği ve karşılıklı saygı ilkesinin öneminin anlaşıldığı bir dönemde, başkentinde cami bulunmayan tek Avrupa ülkesi olan Yunanistan'ın Ayasofya'da Kuran-ı Kerim okunmasından rahatsız olması bu ülkenin içinde bulunduğu psikolojinin anlaşılması açısından ibretlidir”* ifadelerini kullanmıştır.⁴⁸² Bütün bu yaşananların ardından basın Ayasofya ile ilgili programlar yapmaya başlamıştır. Tarihçiler, akademisyenler, politikacılar, yazarlar, sivil toplum kuruluşu yöneticileri ve gazeteciler canlı tv yayınlarına davet edilerek Danıştay'daki

⁴⁸⁰ “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Ayasofya'yı aslına rücu ettiririz”,

www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-ayasofyayi-aslina-rucu-ettiririz/1430912 [26.03.2019].

⁴⁸¹ Damla Kaya, “Ayasofya'da Fetih Suresi okunacağını duyan Yunanlılar çıldırdı”,

www.sabah.com.tr/gundem/2020/05/28/ayasofyada-fetih-suresi-okunacagini-duyan-yunanalilar-cildirdi [28.05.2020].

⁴⁸² Bülent ERANDAÇ, “Ayasofya'da Fetih Suresi Okunmasının Anlam ve Önemi”,

www.sde.org.tr/bulent-erandac/genel/ayasofyada-fetih-suresi-okunmasinin-anlam-ve-onemi-kose-yazisi-17266 [02.06.2020].

Ayasofya'nın müze kararının iptal davasıyla alakalı duruşma öncesi görüşlerini bildirmişlerdir.

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu; “*Ayasofya İstanbul'un fethi ile Osmanlı'nın mülkü olmuştur. Daha sonra ise Ayasofya yine bir vakfa devredilmiştir. 1462'de Fatih vakfiyesine cami olarak tescil edilmiştir. Dolayısıyla bu bir egemenlik meselesidir. Kimse Türkiye'yi sorgulamasın ve buna yeltenmesin.*” açıklamasında bulunmuştur.⁴⁸³

Ahmet Şimşirgil:

*Bu milletin üzerine düşen Fatih'in eserlerini meydana çıkarmak mıdır? Bizans eserlerini meydana çıkarmak mıdır? Bunun üzerinde ciddi düşünmemiz lazım. Orası bugün bile adı cami olarak geçmektedir mazbut vakıftır. Mazbut vakıfların nasıl kullanılacağı bugünkü hukukta bile yeri bellidir. Dolayısıyla Danıştay'ın bundan farklı bir karar verebilmesinin ihtimal ve imkanı yoktur.*⁴⁸⁴

Mustafa Armağan:

Restorasyon kararı alındıktan sonra caminin kapatılması gündeme gelmiştir. Daha sonra bu durumun devam edebilmesi için bir gerekçe gösterilmesi gerekiyor. Cami olmaktan çıkarılmıştır diye bir karar olmadan doğrudan doğruya bir oldu bitti ile müzeye çevrilmiştir diye ilan ediliyor. Bu da hukuki problem meydana getiriyor. Çünkü kanunlara aykırı bir kararname çıkartılamaz. Hem vakıflar kanunu hem anayasa hem medeni kanunumuz böyle bu uygulamaya müsaade etmiyor. Sahte kararnamenin neden 1948'de ortaya çıktığı ise; Demokrat Parti iktidara geldiğinde görüyorlar ki toplum ezan isteniyor Kur'an isteniyor Ayasofya'nın açılmasını istiyorlar. Bunun önünü kesebilmek için CHP'nin attığı bir kazıktır bu kararname. Bu uydurma kararnamenin fotokopisi

⁴⁸³ “Bakan Çavuşoğlu NTV'ye konuştu: Ayasofya uluslararası konu değil”, www.ntv.com.tr/video/turkiye/disisleri-bakani-cavusoglu-ntvye-konustu-ayasofya-uluslararasi-konu-degil,bhi8UmLxdEWqskRk62rZeQ [11.06.2020].

⁴⁸⁴ Gülsüm İncekaya, “Prof. Dr. Şimşirgil: Ayasofya'nın yeniden camiye dönüştürülmesinin önünde hiçbir engel yok”, www.aa.com.tr/tr/turkiye/prof-dr-simsirgil-ayasofyanin-yeniden-camiye-donusturulmesinin-onunde-hicbir-engel-yok/1871710 [10.06.2020].

*yayınlanıyor. Şimdiki durumda olduğu gibi maskelerin önüne Atatürk'ü koyup onun arkasına sığındıkları gibi Ayasofya'ya karşıda bir kalkan olarak Atatürk kullanılmıştır. İnşallah Daniştay bu kalkanı ortadan kaldıracaktır.*⁴⁸⁵

Prof. Ekrem Buğra Ekinci:

*Ayasofya'nın ibadete açılması her zaman gündeme gelmiştir. Fakat hiçbir iktidar buna yanaşamamıştır. Halbuki artık Avrupa ile münasebetler değişmiş, Yunan politikacıların bile Ayasofya'nın cami olması bizi artık ilgilendirmiyor demişken bile, yine de Ayasofya'nın müze olarak kalması çok enteresandır. Büyük Ayasofya Camii'nin kardeşleri olan Trabzon Ayasofya'sı İznik Ayasofya'sı ibadete açıldı hiçbir problem olmadı. İstanbul'daki Ayasofya Camii ise hala bu mahzunluğunu devam ettirmektedir. Cami olması buranın gezilmesinden turistlerin ziyaret etmesine engel değildir. Karşısında Sultanahmet Camii var en az Ayasofya kadar ziyaretçi kabul etmektedir.*⁴⁸⁶

CHP Mv. Prof. İbrahim Özden Kabaoğlu:

*TBMM'de yaptığı konuşmada Kabaoğlu; Bence Topkapı Sarayı'nın da Ayasofya Müzesi'nin de Sultanahmet Camii'nin de müze olması ve bu şekilde korunması gerekmektedir. Çünkü burası artık insanlığın ortak mirasıdır. Sultanahmet Camii'nin biran evvel müze olması gerekmektedir. Anayasamızın 63. maddesi de bunu öngörmektedir. Esasen laik Türkiye Cumhuriyeti'nin evrensel değerleri benimsemesi açısından da dünya ölçeğinde bunlar mirastır.*⁴⁸⁷

Murat Bardakçı:

⁴⁸⁵ “Ayasofya kararnamesi, CHP'nin attığı bir kazıktır”, www.youtube.com/watch?v=QIw32pMitMc [09.06.2020].

⁴⁸⁶ Ekrem Buğra Ekinci “Ayasofya Efsaneleri”, www.youtube.com/watch?v=1k3SKOl2rSU [16.06.2020].

⁴⁸⁷ “CHP'li Kaboğlu: Sultanahmet'de müze olmalı”, www.cnnturk.com/video/turkiye/son-dakika-chpli-kaboglu-sultanahmet-de-muze-olmali-video [11.06.2020].

Ben Ayasofya'nın cami olarak kullanılması taraftarıyım. Çünkü İslamda kılıç hakkı diye bir şey vardır. Sembolle adedi birbirine karıştırmayalım. Bir sürü cami olabilir ama hiçbirisi İstanbul'un fethinin sembolü değildir. İstanbul'un fethinin sembolü olan bir camiyi kapalı tutamazsınız.⁴⁸⁸

Prof. İlber Ortaylı:

Cumhuriyet yönetimi ve ilk cumhurbaşkanı ile birlikte bir müze kararı alınmıştır ve bunun uygunu budur. Burada bir takım törenlere gösterilere lüzum yoktur. Kaldı ki caminin bir bölümünde de namaz kalınıyor ezan okunuyor. İlla büyük sahraya girmenize lüzum yoktur. Bu bizim devletimizin kararıdır buna itaat etmek zorundasınız. Çocuk oyuncuğu değildir. Politika aracı yapılmasını doğru bulmuyorum. Tehlikelidir. Bunu karşılayacak bir gücünüzün olması lazımdır. Bu varsa bile böyle sık sık lüzumlu lüzumsuz kullanılmaz. Müzeciler ve tarihçiler olarak buna dikkat etmeliyiz. Ve lütfen kararın üzerinde şüphe varmışçasına bir takım beyanlarda kimse bulunmasın hiç kimse öyle tarihçilik üstatlığına girişmesin.⁴⁸⁹

Prof. Yusuf Halaçoğlu:

Aynı programa konuk olan Halaçoğlu, Ben İlber hocaya kesinlikle katılmıyorum. Tam tersine ortada sahte bir kararname sahte bir imza olduğundan mütevellit, kesinlikle tarihçilerin bu işe eğilmesi gerekmektedir. İlber hoca Avrupa ile bizi kıyasladı, siz Avrupa'nın hangi camisinde ezan okunduğunu gördünüz, Lozan'a aykırı olmasına rağmen bizim Bursa'ya Kütahya'ya metropolit atandı. Cemaati olmamasına rağmen bütün kiliselerde ibadet vakitlerinde çan çalar. Ama Avrupa'da hiçbir camide ezan okunmaz. O zaman Ayasofya ibadete

⁴⁸⁸ “Murat Bardakçı'dan ilginç Ayasofya ve Wikipedia açıklaması”, www.youtube.com/watch?v=HI98x-5YJxA [03.07.2017].

⁴⁸⁹ “Ayasofya'da ibadetin anlamı ne? İlber Ortaylı-Yusuf Halaçoğlu anlattı”, www.youtube.com/watch?v=CC9UAHnsl-8 [08.06.2020].

*açılmayacaksa Avrupa'daki bütün camilerde ezan okunmasına müsaade etsinler.*⁴⁹⁰

Ekrem İmamoğlu: *Dünyanın her yerinde çeşitli gündem maddeleri vardır. Ayasofya iç siyasete alet edilecek bir gündem maddesi değildir. Türkiye'nin daha büyük sorunları vardır bunun bu şekilde gündem yapılmış olması beni üzmektedir.*⁴⁹¹

Kadir Mısıroğlu:

*İslamda maslahat ilkesi vardır. İçinde bulunduğunuz şartlara göre tavır alırsınız. Hissen fikren herkes oranın müze olmasından müzdarip olmalıdır. Çünkü Fatih hazretlerinin vakfiyesinde bedduası vardır. Allahın ve meleklerin ve bütün mahlukatın laneti üzerine olsun diyedir. Millet olarak bu bedduadan kurtulmalıyız. Herşeyimizle bu yanlışın karşısında olduğumuzu söylememizde bir beis yoktur.*⁴⁹²

BBP Genel Başkanı Mustafa Destici:

*Biz kurulduğumuz günden bu yana Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılmasını istiyoruz. Ayasofya İstanbul'un fethinin sembolüdür. Kılıç hakkıdır. Ayasofya'yı açıp açmamak bir egemenlik meselesidir. Devletimiz tam bağımsız, egemen ve güçlü bir devlettir. Hiçbir devletin küstah söylemlerine kulak vermeden kendi egemenliğinin gereğini yerine getirmeli ve açmalıdır.*⁴⁹³

⁴⁹⁰ “Ayasofya’da ibadetin anlamı ne? İlber Ortaylı-Yusuf Halaçoğlu anlattı”, www.youtube.com/watch?v=CC9UAHnsl-8 [08.06.2020].

⁴⁹¹ “Ekrem İmamoğlu'ndan flaş Ayasofya Camii açıklaması”, www.sozcu.com.tr/ekrem-imamoglundan-flas-ayasofya-camii-aciklamasi-wp5927965 [13.07.2020].

⁴⁹² “Ayasofya Camii’nde 85 Yıl Sonra Kur’ân-ı Kerim Okundu Bunun Hakkında Ne Düşünüyorsunuz?”, www.youtube.com/watch?v=6uwSp0oL1e4 [04.07.2015].

⁴⁹³ Harun Sekmen, “Ayasofya Türkiye'nin egemenlik meselesi”, www.yeniakit.com.tr/haber/ayasofya-turkiyenin-egemenlik-meselesi-1324699.html [08.07.2020].

“Sürekli Vakıflar, Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet Derneği” tarafından açılan dava Danıştay 10. Dairesi tarafından incelenerek 02.07.2020 tarihinde karara bağlanmıştır.”⁴⁹⁴

3.26. 86 Yıl Sonra İlk Cuma

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Ayasofya’yı müzeden camiye dönüştüren kararı imzaladığı 10 Temmuz 2020 tarihinde yaptığı konuşma şu şekildedir:

*Herkesi, ülkemizin yargı ve yürütme organları tarafından alınan Ayasofya kararına saygılı olmaya davet ediyorum. Uluslararası alanda bu konuda ortaya konan her türlü görüşü elbette anlayışla karşılarız. Ancak, Ayasofya’nın hangi amaçla kullanılacağı konusu, Türkiye’nin egemenlik haklarıyla ilgilidir. Yeni bir düzenlemeyle Ayasofya’nın ibadete açılıyor olması, ülkemizin egemenlik hakkı kullanımından ibarettir. Türkiye Cumhuriyetinin bayrağı neyse, başkenti neyse, ezanı neyse, dili neyse, sınırları neyse, 81 vilayeti neyse, Ayasofya’nın vakfiyesine uygun şekilde camiye dönüştürülmesi hakkı da odur. Bu konuda, görüş belirtmenin ötesindeki her türlü tavır ve ifadeyi, bağımsızlığımızın ihlali olarak kabul ederiz. Türkiye olarak nasıl diğer ülkelerdeki ibadet mekanlarıyla ilgili tasarruflara karışmıyorsak, biz de tarihi ve hukuki haklarımıza sahip çıkma konusunda aynı anlayışı bekliyoruz. Üstelik bu, öyle 50-100 yıllık değil, tam 567 yıllık bir haktır. Şayet bugün inanç odaklı bir tartışma yapılacaksa, bunun konusu Ayasofya değil, dünyanın dört bir yanında her geçen gün tırmanan İslam düşmanlığı ve yabancı nefreti olmalıdır. Türkiye’nin kararı, sadece kendi iç hukuku ve tarihi haklarıyla ilgilidir. Bu kararın arkasında duran tüm siyasi partilere ve liderlerine, sivil toplum kuruluşlarına, milletimizin her bir ferdine şükranlarımı sunuyorum.*⁴⁹⁵

⁴⁹⁴ Muzaffer Deligöz, “Ayasofya hakkında bazı bilgiler”,

<https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> [31.12.2023].; T.C. Danıştay 10. Dairesinin 02.07.2020 Tarih ve 2016/16015 Esas ve 2020/2595 Nolu Kararı.

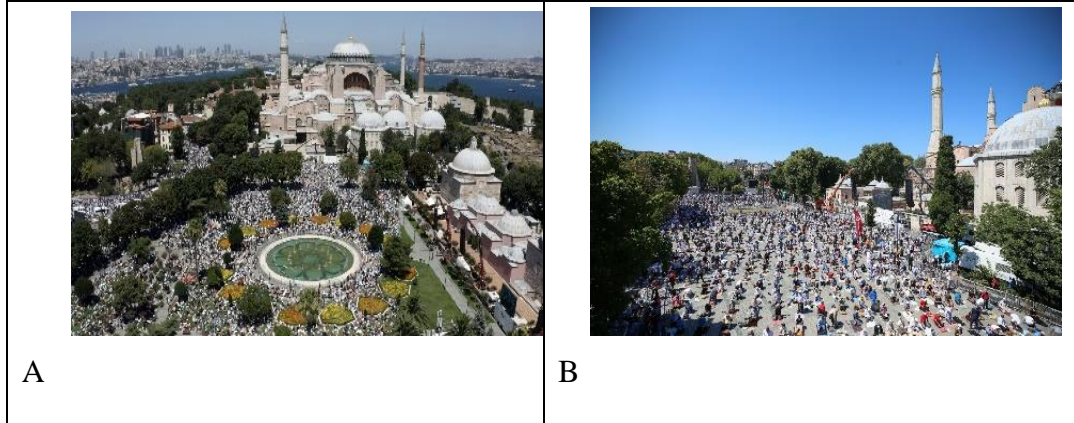
⁴⁹⁵ “Ayasofya Manifestosu”, www.ayasofyacamii.gov.tr/tr/ayasofya-manifestosu [24.07.2020].

Şekil 3.21: A) İlk Cuma Sultanahmet Meydanı. B) İlk Cuma devlet erkani Ayasofya'da.

Kaynak: www.ayasofyacamii.gov.tr [31.12.2023].

24 Temmuz Cuma günü 86 yıl aradan sonra ilk Cuma namazı kılınmıştır. Sultanahmet Meydanı'nı mahşeri bir kalabalık doldurmuştur. Türkiye ve dünyanın dört bir yanından Müslümanlar bu tarihi ana tanıklık etmek için akın etmişlerdir. Cuma namazı tüm haber kanallarından canlı olarak yayınlanmıştır. Vatandaşlar camiye ve meydana sığmamış tramvay yolu ve Gülhaneye doğru namaza durmuşlardır. Devletin en üst protokolü bu namazda saf tutmuştur. Müslümanların Ayasofya hasreti 86 yıl sonra son bulmuştur.

Şekil 3.22: A) İlk Cuma tarihi meydan. B) İlk Cuma Ayasofya önü.

Kaynak: www.ayasofyacamii.gov.tr [31.12.2023].

Bu hasret sadece Türkiye'de yaşayan Müslümanların değil tüm dünya Müslümanlarının ortak arzusu olmuştur. Dünya Müslüman Alimler Birliği, Müslüman Kardeşler Teşkilatı (İhvan), Malezya Müslüman Gençlik Hareketi (ABIM), Hamas Yurtdışı Basın Ofisi, El-

Cezire Yönetimi, Yurtdışı Filistinli Alimler Heyeti, Ezher Üniversitesi Mezunları Birliği, İranlı Ehli Sünnet Alimleri Birliği ve yazamadığımız birçok yurtdışı kuruluşları Ayasofya'nın ibadete açılması vesilesiyle resmi açıklama yapmış, Cumhurbaşkanı Erdoğan'a şükranlarını sunarak bu tarihi kararın ümmetin dirliği ve birliğine çok önemli bir katkı sağladığını ifade etmişlerdir.⁴⁹⁶

Şekil 3.23: A) Ayasofya müze olunca 1935'de giriş kapısına asılan yazı. B) 1940-2019 yıllarında asılan tabela C) Üç dilde Ayasofya-i Kebîr Camii Kitabesi.

Kaynak: A) www.star.com.tr [31.12.2023]. **B)- C)** www.trthaber.com [31.12.2023].

1935 yılında Ayasofya girişine “*Müze tamir ve tasnif sonuna kadar KAPALIDIR*” şeklinde bir yazı asılmıştır.⁴⁹⁷ Sonraki müze yıllarında ise “*Ayasofya Müzesi Müdürlüğü*” tabelası konmuştur. Tarihler 23 Temmuz 2020’yi gösterdiğinde Cumhurbaşkanı Erdoğan yeni tabelanın açılışını yapmıştır. Yeni tabelada Ayasofya Camii’nin ismi Türkçe, İngilizce ve Arapça, yani üç dilde yer almıştır. En üstte hat sanatında “*kelimeleri teşkil eden harflerin sıkı estetik kurallara göre içiçe yazılmaları*” demek olan bir “*istif*” ile caminin resmi adı olan “*Ayasofya-i Kebîr Câmî-i Şerîfi*” sözleri, altında Milâdî tarihle 2020’nin Hicrî karşılığı “*1441*” ibâresi yazılarak istifin hemen solunda da “*Mehmed*” diye hattat Mehmet Özçay imzasını atmıştır. Bugüne kadar hiçbir Türk hattatına nasip olmayan Kâbe’nin yazılarını yazma şerefine nâil olan Mehmed Özçay, san’atını Ayasofya Camii’nin girişine

⁴⁹⁶ “Dünyadan Ayasofya Tebrikleri”, Ayasofya Camii Hatırası, *İstanbul İlim Kültür Vakfı Dergisi*, (24 Temmuz 2020): 75.

⁴⁹⁷ Nuh Albayrak, “Ayasofya Camii ‘kararname’yle değil ‘Haçlı Seferi’yle kapatıldı”, www.star.com.tr/yazar/ayasofya-dosyasi-yazi-1554313/ [01.07.2020].

konan istifi ile bir defa daha taçlandırmıştır. Ayasofya'nın yeniden cami yapılması konusunda şimdiye kadar çok şey yazılıp söylenmiş, bu kitabeden ve hattatından bir iki yazı dışında bahsedilmemiştir.⁴⁹⁸ Aynı zamanda Özçay; Yeni açılan mabetlere hediyeler gönderilmesi devlet başkanlarının adeti olduğu üzere Cumhurbaşkanı Erdoğan'nın Ayasofya'ya hediye ettiği “*In yensurkümü(A)llâhü felâ ğâlibe lekum*”, “*Allah size yardım ederse, sizi yenecek yoktur*”⁴⁹⁹ mealindeki hattın da yazarıdır.

Geçmişte Ayasofya-i Kebir Camii'nin imamlığını o dönemin üniversitesi sayılacak Ayasofya Medresesi'nin büyük hocalarının yaptığı dikkate alınarak, bu anlayışa uygun şekilde Diyanet İşleri Başkanlığınca camiye Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku hocalarından Prof. Dr. Mehmet Boynukalın baş imam, Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma Yarışması'nda dünya birincilikleri bulunan Eminönü Yeni Cami İmam Hatibi Ferruh Muştuer, Fatih Camii İmam Hatibi Bünyamin Topçuoğlu İmam Hatip olarak ve Sultanahmet Camisi Müezzinleri Mehmet Hadi Duran ve İbrahim Çoban, Kadıköy Selamiçeşme Camii Müezzini Şükrü Asıleren, Emirgan Hamid-i Evvel Camii İmam Hatibi Alpcan Çelik ve Bayezid Camii Müezzini Rıdvan Akbaş Ayasofya Müezzini olarak atanmıştır. Ataması yapılan bu önemli din adamları hem ülke hem dünya açısından tarihi bir sorumluluğu da üstlenmişlerdir.⁵⁰⁰

Nitekim bunun meyvelerini hem ulusal hem yabancı basından görmüş bulunmaktayız. Ayasofya'da yapılan “ihtida” (Dininden dönerek Müslüman olma) törenleri, hafızlık icazet merasimleri, enderun usulü teravîh namazları vb. uygulamalar bunu isbat etmektedir. Ayasofya, binlerce yabancı turisti ağırlamaktadır. Gerek okunan ezandan

⁴⁹⁸ Murat Bardakçı, “Ayasofya'nın girişine asılan “cami” levhasını Kâbe'nin üstad hattatı yazdı”, www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2757552-ayasofyanin-girisine-asilan-cami-levhasini-kbenin-ustad-hattati-yazdi [28.07.2020].

⁴⁹⁹ “Âl-i İmrân Suresi- 160. Ayet Tefsiri”, <https://kuran.diyadin.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/453/160-ayet-tefsiri> [20.12.2023].

⁵⁰⁰ “Ayasofya-i Kebir Camii Şerifi güvenli ellere emanet”, www.trthaber.com/haber/turkiye/ayasofya-i-kebir-camii-serifi-guvenli-ellere-emanet-504338.html [24.07.2020].

gerek namaz sonrası okunan Kur'an tilavetinden etkilenererek Müslüman olan yabancıları görmekteyiz. Burada görev yapan Diyanet görevlileri vazifelerini mesai mefhumu gözetmeksizin büyük bir özveri ile yürütmektedir. Sorulan her soruya içtenlikle cevap vermekte kimi zaman lisanı haliyle kimi zaman lisanı kaliyle hizmet etmektedirler. Vakıflar Gn.Md. ise Güvenlik ve teknik destek hizmetleri vermektedir.⁵⁰¹

Şekil 3.24: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ayasofya'ya hediye ettiği hat levha.

Kaynak: www.ayasofyacamii.gov.tr [31.12.2023].

3.27. Ayasofya'nın İbadete Açılmasına Tepkiler

Cumhurbaşkanı Erdoğan'nın Kararname ile Ayasofya-i Kebir Camii'ni Diyanet İşleri Başkanlığına devretmesinin ardından “*Tarihe olan borcumuzu ödedik*” açıklaması gelmiştir. Bu minvalde siyasi parti liderleri, sivil toplum kuruluşları, Türk ve yabancı basından çeşitli açıklamalar gelmeye devam etmiştir.⁵⁰² MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin konu ile alakalı açıklaması şu şekilde olmuştur:

⁵⁰¹ Hikmet Faruk Başer, “Ayasofya ibadete açılmasının ikinci yılında 6,5 milyonu aşkın ziyaretçiyi ağırladı”, www.aa.com.tr/tr/kultur/ayasofya-ibadete-acilmasinin-ikinci-yilinda-6-5-milyonu-askin-ziyaretciyi-agirladi/2644467 [24.07.2022].

⁵⁰² Ali Kemal Akan, “Ayasofya kararı TBMM'de ayakta alkışlandı”, www.aa.com.tr/tr/ayasofya-camii/ayasofya-karari-tbmmde-ayakta-alkislandi/1906247 [13.07.2020].

*Ayasofya Camii'nin ibadete açılması muazzam bir karar, yakın tarihimizin en önemli irade beyanıdır. Ayasofya egemenlik sınırlarımızın içindedir. Nerede ibadet edeceğimiz, nereyi camii olarak göreceğimiz, nereyi açıp kapatacağımız Türkiye Cumhuriyeti'nin bileceği bir meseledir. Ayasofya müze yapılırken iyi de, camiye dönüştürülünce mi kötü? Türkiye ne yapıp yapmayacağını güç ve çıkar merkezlerine mi soracak? Şayet sorarsak bağımsızlıktan, onurlu duruştan, egemenlik haklarından nasıl bahsedilecek?*⁵⁰³

Yunan Papaz Evangelos Papanikolaou; “*Ayasofya gibi büyük bir yapıyı kim koruyacaktı? Türkler korudu.*” demiştir.⁵⁰⁴ Rus Ortodoks Kilisesi; Rusya Ayasofya'nın müze olarak kalmasını istemiştir.⁵⁰⁵ Russia Today televizyonu ise, Moskova'nın sorunu “*Türkiye'nin iç meselesi*” olarak gördüğünü de aktarmıştır.⁵⁰⁶

Ayasofya kararına değinen Kemal Kılıçdaroğlu, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “*Ayasofya'nın ibadete açılması kararlılığımızın sonucudur*” sözlerine atıf yaparak “*kahramanlık yapma, neyin kararlılığı, daha önce iptal edildiği hatta anayasa mahkemesinin yetkisizlik kararı verdiği bir davayı tekrar avukatlarını göndererek saray bunu kabul etmiyor değiştirin mi dedin*” diye sormuştur. Diyanetin Cuma namazı davetine ise; “*kameralar önünde namaz kılınmaz*” gerekçesi ile reddettiği ve bir bakıma kendisinin gitmeyeceği namazda bulunacakların da namazı “*siyasi bir şova*” çevireceklerini ima etmiştir. İlk Cuma hutbesinde Atatürk'ün adını anmadığı gerekçesiyle Diyanet İşleri Başkanı'nı da eleştirmiştir.⁵⁰⁷

ABD Dışişleri Bakanlığı, Ayasofya Müzesi'nin camiye dönüştürülmesi kararı nedeniyle hayal kırıklığına uğradıklarını açıklamıştır. ABD'nin, Türkiye'nin “*Ayasofya'nın her*

⁵⁰³ Şebnem Bursalı, “Ayasofya'nın Açılması Egemenlik Hakkımız”, *Sabah Gazetesi*, 21.07.2020.

⁵⁰⁴ Ayhan Mehmet, “Yunan Papaz'dan Ayasofya'nın cami olmasına övgü”,
www.aa.com.tr/tr/ayasofya-camii/yunan-papazdan-ayasofyanin-cami-olmasına-ovgu/1923876#:~:text=Atina,Türkler%20korudu.%20dedi. [28.07.2020].

⁵⁰⁵ “Rusya: Ayasofya müze kalsın”, *Sözcü Gazetesi*, 8 Temmuz 2020.

⁵⁰⁶ “Rusya'dan Ayasofya açıklaması!”, *Milliyet Gazetesi*, 13 Temmuz 2020.

⁵⁰⁷ “Kameralar Önünde Namaz Kılınmaz”, *Sözcü Gazetesi*, 22 Temmuz 2020.

kesimin erişimine açık kalmasını sağlayacağına dair planlarını duymayı” beklediğini belirtmiştir. Yunanistan Kültür Bakanlığı da “Ayasofya kararı bütün uygar dünyaya karşı bir provokasyon” açıklamasında bulunmuştur. Kültür Bakanı Lina Mendoni, “Erdoğan’ın bu milliyetçi davranışı, ülkesini 600 yıl geriye götürdü” ifadelerini kullanmıştır.⁵⁰⁸

3.27.1. Dünya Basında Ayasofya Kararı

Reuters, Hıristiyan Bizans ve Müslüman Osmanlı İmparatorluklarının simgesi olan ve şimdilerde ise Türkiye’nin en çok ziyaret edilen anıtlarından birisi olan Ayasofya’nın cami statüsüne geçirilmesinin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın teklifiyle yapıldığını söylemiştir. Associated Press de “Onlarca kişi haberi Ayasofya’nın önünde bekledi. Haber ortaya çıkınca da ‘Allahüekber’ diyerek kutladı” şeklinde duyurmuştur. Bloomberg, “Danıştay, laik cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün imzaladığı ve Ayasofya’yı camiden müzeye dönüştüren 1934 kabine kararını iptal etti” cümleleriyle haberi okurlarıyla paylaşmıştır. Alman ZDF Televizyonu, “Ayasofya yeniden cami olacak” başlığıyla olayı duyurmuştur. New York Times, “Türk mahkemesi Ayasofya’nın cami olarak kullanılmasının önünü açtı.” başlığıyla duyurmuştur. Devamında ise “Danıştay kararının uluslararası bir öfkeye yol açabileceğini” söylemiştir.⁵⁰⁹

3.28. Ayasofya Medresesi’nin Açılması

Fatih Sultan Mehmet Han’ın İstanbul’daki ilk üniversitesi olan Ayasofya Medresesi 16 Nisan 2022 tarihinde açılmıştır. Medrese 1936 yılında taammüden yıktırılmıştır. Rekonstrüksiyon sürecinde Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 19 Aralık 2012 tarih ve 1069 sayılı kararı ile restitüsyon ve rekonstrüksiyon projeleri uygun bulunmuştur.

⁵⁰⁸ Deniz Gök, “Ayasofya’nın İbadete Açılması Uluslararası Alanda Nasıl Yankılandı?”, <https://onedio.com/haber/ayasofya-nin-ibadete-acilmasi-uluslararası-alanda-nasil-yankilandi-911019> [10.07.2020].

⁵⁰⁹ “Dünya basını Ayasofya kararını nasıl gördü?”, www.birgun.net/haber/dunya-basini-ayasofya-kararini-nasil-gordu-307862 [10.07.2020].

İstanbul Rölöve Anıtlar Müdürlüğünce 11 Aralık 2017’de Ayasofya Medresesi ilk etap işine başlanmıştır. 31 Aralık 2019’da işin tasfiyesi yapılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan ihale sonucu 25 Nisan 2021’de Ayasofya Medresesi tamamlama işi yer teslimi gerçekleştirilmiştir. Ayasofya Fatih Medresesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün tekrar inşası ile günümüze kazandırılmıştır.

Ayasofya Fatih Medresesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi’ne Ayasofya Yerleşkesi olarak özüne uygun şekilde kullanılmak üzere tahsis edilmiştir. Medresede, Ayasofya Araştırmaları Merkezi, Fatih Sultan Mehmet ve Dönemi Araştırma Merkezi, İslam Sanatları Uygulama ve Araştırma Merkezi, İslam Hukuku Araştırma Merkezi, Yazma Eserler Uygulama ve Araştırma Merkezi, Vakıf Araştırmaları Merkezi, Evliya Çelebi Çalışmaları Araştırma Merkezi, Görsel İletişim ve Tasarım Uygulama ve Araştırma Merkezi yer alacaktır.

Şekil 3.25: A) Ayasofya Restorasyonuna başlanmadan önce Medrese temelleri. B) Medresenin açılması. C) Medrese iç görünüm.

Kaynak: A) www.yenisafak.com/hayat/ayasofya-medresesine-76-yil-sonra-iade-i-itibar-280984 [01.10.2010]. **B)** www.haberturk.com/ayasofya-medresesi-nerede-ve-ne-zaman-aciliyor-aysofya-medresesi-ni-kim-yiktirdi-kim-insa-ettirdi-3409399/3 [15.04.2022]. **C)** www.konhaber.com/haber-ayasofya_fatih_medresesi_aciliyor-1751544.html [14.04.2022].

3.29. Ayasofya Tarihi Müzesi

İstanbul Sultanahmet Meydanı’ndaki eski Defter-i Hâkâni (Tapu Kadastro Müdürlüğü) binası Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Ayasofya’nın ilk inşa tarihinden bugüne

geçirdiği değişimlerin anlatıldığı bir müzeye dönüştürülmüştür. Ayasofya-i Kebir Camii Şerifi'nin ibadete açılmasından sonra koleksiyonunda yer alan eserlerin sergilenebilmesi için Tapu Kadastro Müdürlüğü'nün de müzeye dönüştürülmesine karar verilmiştir. Ayasofya Tarihi Müzesi, 3200 m2 kapalı alana yayılan 13 salonunda, Ayasofya'nın yaklaşık 1700 yıllık tarihi anlatıyor. Müzenin üçüncü katında Bizans dönemi, ikinci katında ise Osmanlı dönemi, en son teknolojilerin yardımıyla sürükleyici görsel ve işitsel bir gösterim ve 15 farklı dil seçeneği ile anlatılıyor. Birinci katta ise büyük kısmı ilk kez sergilenen eserlerin yer aldığı dört bölüm bulunmakta: Kilise, Camii, Müze ve yeniden Camii.⁵¹⁰ Ayrıca binanın zemin katındaki pencerelerden Bizans dönemine ait sarnıç da izlenebiliyor. Ayasofya Tarihi Müzesi'nde yukarıda anlattığımız Ayasofya depolarında bulunan hatların bazıları ile kütüphanedeki eserlerden bir kaçı sergilenmiştir. Özellikle dikkat çekici olan Ayasofya'da çekilen Arena programında anlattığımız telef olan eserlerden ikonaların, kitapların kısıtlı sayılarda kurtarılmış olması tardire şayandır.

Şekil 3.26: A) Ayasofya Tarihi Müzesi. B) Üç boyutlu sunum yapılan iç görünümü.

Kaynak:<https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=YSM01&DistId=MRK>
[31.12.2023].

Türebeler bölümünde çekim yapılırken gazeteci Uğur Dünder'ın "*Eşsiz değerdeki bu rahle ve sandıkların yine kurtların istilasını içinde yer yer sedefleri dökülmüş ve tahtada*

⁵¹⁰ Semanur Kaygısız, "Tapu Kadastro Müdürlüğü binası Ayasofya Tarihi Müzesi olarak ziyarete açıldı", www.iha.com.tr/foto-tapu-kadastro-mudurlugu-binasi-ayasofya-tarihi-muzesi-olarak-ziyarete-acildi-25641?sayfa=2 [24.08.2023].

parçalanmış, kötü ne demek rezalet bile hafif kalır” cümleleriyle ifade ettiği rahle ve mahfazalardan bazılarının kurtarılarak sergilenmesi çok isabetli olmuştur. Sultan III. Mehmed Türbesine ait olan üstünde Besmele ve Mülk Suresi’nin yazılı olduğu 17. yüzyıldan kalma cüz mahfazasının sedefleri ve hat işlemleri restore edilerek sergilenmiştir.

Şekil 3.27: A) Sultan III. Mehmed Türbesi’ne ait cüz mahfazası. B) Şehzadeler Türbesi’ne ait cüz mahfazası ve Sultan İbrahim Türbesi’ne ait rahle. C) Ayasofya Mahfilinden 18. yy ait halı seccade.

Kaynak: A) Env. No:100 (TİEM 17.) B) Env.No:101-102 (TİEM 27-107). C) Env. No: 103 (TİEM 328).

Yine programda kötü durumda gördüklerimizden Şehzadeler Türbesi’ne ait 16. yüzyıldan kalma cüz mahfazası da tamir edilerek müzedeki yerini almıştır. Kurtların istilasına uğrayan 17. yüzyıldan kalma Sultan İbrahim Türbesi’ne ait eşsiz değerdeki rahlede sedef

işlemeleri yapılarak envantere kazandırılmıştır. Rulolar halinde üst üste yığılarak Ayasofya mahseninde çürümeye terk edilmiş halılardan biri kurtarılarak müzeye konulmuş ve 18. yüzyıla ait olduğu kaydedilmiştir. 19. yüzyılda Ayasofya minber kapısında kullanıldığı ifade edilen üzerinde Besmele ve Kelime-i Tevhid yazılı minber örtüsü de Env. No: 13852 kodu ile İslam eserleri arasında yerini almıştır.

Yukarıda Şekil 1.17’de anlattığımız Veliyüddin Efendiye ait hat levha müzede “18. yüzyıla ait Celî Ta’lik Zer-endüd Hat Levha, Env. No: 1830” etiketiyle yer almıştır. Şekil 2.36’da ki Ayasofya depolarındaki hatlardan Kazasker Mustafa İzzet efendiye ait olan “Sülüs hat levha Osmanlı, Hicri 1279 (M.1862/1863) Hadid Süresi 3. Ayet) Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi Env. No: 13714” şeklindeki bilgilendirme tabelası ile sergilenmiştir. Bunlarla birlikte Fatih Vakfiyesi 99 (TİEM 2202) envanter numarası ile Sultan III. Selim’e ait Env. No: 95 (TİEM 2299) Ayasofya mahzeninden getirilen H.1210 M.1795 tarihli Temlikname, 1740 tarihli Sultan I. Mahmud Kütüphanesi fihristi, 10. Yüzyılda Abbasi döneminde yazılan Cüz-i Şerifler, Memlûk Sultanı Berkuk tarafından Sultan I. Murat Türbesi Vakfına hediye edilen 14. yüzyıla ait Cüz-i Şerif, 15, 16 ve 17. yüzyıllara ait Murakkalar, 16. yüzyıla ait hadis külliyatı tercümeleleri, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın hediye ettiği hat levha, Resmi Gazete’de yayınlanan Ayasofya kararnamesi müzede sergilenmektedir. Roma döneminde ait İkonalar, Ayasofya ile alakalı bir çok kalıntıyı da burada görmek mümkündür.

3.30. Kültür Bakanlığı’nın Ayasofya’ya Ücretli Giriş Açıklaması

Kültür Bakanı Mehmet Nuri Ersoy, Ayasofya ve Sultanahmet meydanının UNESCO’nun kalıcı miras listesinde yer aldığını vurgulayarak, Ayasofya’nın restorasyon uygulamasında UNESCO’nun tavsiye ve görüşlerini aldıklarını söylemiştir. Ersoy, 15 Ocak 2024’ten itibaren Ayasofya’da “*ziyaretçi yönetim planına*” geçeceklerini ve bu planla ziyaret kalitesi ve güvenliğin artırılacağını belirtmiştir. İbadet amaçlı ziyaretlerde Türk vatandaşlarının girişinde bir değişiklik olmayacağını ifade eden Ersoy, yabancı ülke vatandaşlarının turistik ve kültürel amaçlı ziyaretlerin giriş kapısının değiştirileceğini açıklamıştır. Ayasofya’nın üst galerisinin hizmete alınacağını ve QR kod uygulaması ile 16 dilde bilgilendirme yapılacağını söyleyen Bakan Ersoy, Türk vatandaşlarının ibadet

amaçlı yaptıkları ziyaretlerin ücretsiz olacağını belirtmiştir. Ayasofya'nın restorasyonu sırasında dijital kopyasının çıkarıldığını ve bu süreçte ziyarete ve ibadete kapatılmayacağını da ifade etmiştir.⁵¹¹ Giriş ücreti 25 Euro olarak belirlenmiştir. Türk vatandaşlar da üst galeriyi gezmek istediklerinde bu ücreti ödemek zorundadır. Buda 21.01.2024 tarihi itibarıyla 825 Türk lirasına denk gelmektedir. Yabancılar için küçük bir mebla olan bu ücret kur farkından dolayı T.C vatandaşlarına yüksek gelmiş ve tepki göstermişlerdir.⁵¹² İlk günlerde türk vatandaşlarının üst galeriye alınmadığı iddia edilmiştir.⁵¹³

⁵¹¹ “Ayasofya yabancı turistlere ücretli olacak”, www.trthaber.com/haber/gundem/ayasofya-yabanci-turistlere-ucretli-olacak-808474.html [31.10.2023].

⁵¹² Talha Uğurluel, “Ayasofya'nın tartışılan Garaj Kapısı”, www.youtube.com/watch?v=y4poLM-0cgM [21.01.2024].

⁵¹³ Sevde Altunbaş, “Ayasofya'nın ikinci katına giriş tartışması! Yerli ziyaretçi geri çevrildi”, www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/ayasofyanin-ikinci-katina-giris-tartismasi-yerli-ziyaretci-geri-1016383 [23.01.2024].

SONUÇ

Hristiyan âleminin sembol yapıtlarından biri iken İstanbul'un fethi ile İslam mabedi olan Ayasofya, günümüze gelene kadar bir çok değişime uğramıştır. Mabet tarih boyunca beş kez din ve mezhep değişikliği yaşamıştır. Ayasofya, yapılışından Latin istilasına kadar Ortodoks, 57 yıl Latin istilasında Katolik, bu istiladan sonra tekrar ortodoks kilisesine geri dönerek İstanbul surlarının aşılmasıyla Müslümanların Cami-i Kebiri olmuştur. 1934'de müze kararıyla dini hüviyeti ortadan kalkmış, 2020 yılında ibadete açılmasıyla tekrar cami olmuştur. Fatih'in göz bebeği Ayasofya, önce İslamın alametifarikası olan mihrap minber minare ile donatılmıştır. Dünyanın merkezi olarak görülmesi itibariyle Ali Kuşçu başlangıç meridyenini Ayasofya'nın bahçesinden geçirmiştir. Ayasofya Camii'nin günümüze ulaşmasındaki en büyük pay Osmanlı Devleti'ne aittir. Mimar Sinan, dev yan payandalar ve kuzeydeki iki kalın minare ile kubbenin tekrar çökmesine engel olmuştur. Son tahlilde Ayasofya Külliyesi İslam âleminin akli ve fenni ilimleriyle müsemma dev bir kompleks haline getirilmiştir. Bir çok anlaşma ile ilgili verilen tavizler sonrasında Cumhuriyetin ikinci on yılında müzeye çevrilmiştir. Ayasofya tapusunun cami olarak tescillendiği göz önüne alınacak olursa ilgili Bakanlar Kurulu Kararı'nda şüpheler meydana gelmiştir. Yaptığımız çalışmada Ayasofya'nın müzeye çevrilmesi ile alakalı Bakanlar Kurulu Kararı'nın sahte olduğu anlaşılmıştır. Caminin bir oldu bitti ile müze yapıldığı gözlemlenmiştir. Müzeler idaresinin İslam eserlerine gayri ahlaki bir biçimde müdahale ettiği tespit edilmiştir. 1934 yılında Ayasofya kütüphanesinin 9002 el yazması eseri yerinde muhafaza edilme kararı alınmışsa da geçen seneler bunun mümkün olmadığını bize acı bir şekilde göstermiştir. Paha biçilemez vaziyetteki bu eserler çürümüş, küflenmiş ya da kurtlanmıştır. Osmanlı yadigarlarına karşı vurdum duymazlık bununla da sınırlı kalmamıştır. İstanbul'un ilk üniversitesi konumundaki Fatih Medresesi "Ayasofya gibi bir mabedin heybetine gölge düşürdüğü" gerekçesiyle sapa sağlam ayakta iken yıktırılmıştır. 2022 yılında restore edilerek tekrar hizmete alınmıştır. Bilgilendirme tabelasında bu gerçek gizlenmiştir. Önce papaz odası olarak kullanıldığı yazılmıştır. Bunun yanlış olduğu yukarıda anlatılmıştır. "Zamanla sadece temeli kalacak şekilde yıkılan medrese" (Ek-6) ifadesiyle medresenin kendiliğinden yıkıldığı anlatılmak istenmiştir. Araştırmamızda bunun böyle olmadığı medresenin taammüden yıktırıldığı

görülmüştür. Medresenin yıkıldıktan sonra Ayasofya bahçesinin kendisine ait olmayan tarihi eserlerle doldurulduğu tespit edilmiştir. Kazasker Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılan dünyanın en büyük hat levhaları yerlerinden sökülerek indirilmiştir. Hat levhalardan arındırılan Ayasofya çırılçıplak kalmıştır. Bu uygulama ile Ayasofya'ya vurulan İslam mührü silinmek istenmiştir. İbrahim Hakkı Konyalı, Ekrem Hakkı Ayverdi ve Nazif Çelebi'nin gayretleri ile Kazasker'in hem şahsının hem de medeniyetimizin şaheserlerini görebilmekteyiz. Bu sebeple, levhaların bize kadar ulaşmasına vesile olan tarihi eserlerin bekçiliğini üstlenmiş bu kadirşinas insanları rahmetle yâd ediyoruz.

1924 Tekke ve Zaviyeler Kanunu ile kapatılan türbeler Cumhuriyet Döneminde bakımsızlıktan adeta çürümüştür. Sadece dönem içindeki arşiv belgeleri değil yakın tarihte yapılan televizyon programları da bunu ortaya koymuştur. İlk etapta laiklik politikalarının sert uygulamaları olarak karşımıza çıkan bu tür olaylar tarihsel olarak hüsrarla bitmiştir. 2003 yılında türbe sandukalarının çürüdüğü, kavukların kurtlandığı, türbe zemininin de çöktüğü anlaşılmıştır. Ayasofya asli hüviyeti dışına çıkarıldığında gayri ahlaki sorunlarla karşılaşmıştır. Yapılan moda çekimleri bunu ispat etmiştir. Ayasofya ibadete açık olmadığına marjinal grupların eylemlerine ev sahipliği yapmıştır. Yukarıda anlattığımız dans gösterileri ve meditasyon vb. ayin talepleri bunu ortaya koymaktadır. Ayasofya'yı "puthane yaptınız" diyenlerin, iddialarında haklı olduğu anlaşılmıştır. Sahip çıkılmadığı zaman mukaddesatın nasıl ayaklar altına alındığı müşahade edilmiştir.

Çalışmada Hristiyan dünyasının Ayasofya için tetikte beklediği kiliseye çevrilmesi için her türlü propaganda malzemesini kullandığı anlaşılmıştır. Müslüman dünyası olarak bu tür girişimlere fırsat verilmemesi elzemdir. UNESCO'nun tavsiyesi üzerine Kültür Bakanlığı'nın Ayasofya'nın üst galerisini turistlere ücretli hale getirme projesi, yaptığımız çalışmadan da anlaşılacağı üzere tehlikelidir. Üstelik işletme hakkının özel şirkete verilmiş olması bu durumu dahada karmaşık hale getirmektedir. Uygulamada Türk vatandaşlarının da 25 Euro ücreti ödemek zorunda olması tekrar müze-cami tartışmalarını başlatmıştır. Haklı olarak "camiyse neden ücret ödeniyor", "müze ise neden her yeri müze değil", şeklinde sorgulamalar yapılmaktadır. UNESCO Ayasofya'nın tekrar ibadete açılmasına karşı çıkmıştır. Aynı zamanda UNESCO merkezindeki Bizantolokların Ayasofya ve çevresini Vatikan modeli ruhani bir merkez yaparak patrikhaneye bağlama

gayretleri de aşıkardır. Yarın bu teklifle gelindiğinde UNESCO istedi diye yeşil ışık mı yakılacaktır? Üst mahfilin ücretli ziyarete açılmasından sonra, hali hazırda bu durum ilerleyen tarihlerde “yarısı resmen olmasa da fiilen müze” olan Ayasofya için tekrar müze yapılma çalışmalarına zemin hazırlayacaktır. Bu uygulama Ek 5’de Danıştay kararında da açıkça ifade edildiği gibi “vakfiyede belirtilen kullanım amacı dışında kullanılamayacağı”, şeklindeki açıklaması bize göstermektedir ki Ayasofya Camii bir bütündür. Yarısı fiili müze yarısı ibadethane olamaz. Kültür Bakanlığı yaptığı açıklamada “Dünyada bu tarz uygulamaların olduğunu” söylemesine karşın ifade etmek isteriz ki; Ayasofya vakıf malıdır ve devlet bunu korumakla mükelleftir. Burası 537’de ibadethane olarak açılmış ve günümüze Cami olarak ulaşmıştır. Dünyada Ayasofya gibi vakıf malı olup yarısı müze yarısı ibadethane yoktur. Vakfiyede ve iç hukuk sistemimizde net bir dille ifade edilen vakfin aslına aykırı kullanılamayacağıdır. Bu minvalde kararın gözden geçirilmesi gerekmektedir. Ayasofya yetkililerine üst galerinin ne zaman ibadete açılacağını müteaddit defalar sorduğumuzda cevaben; Üst katta çalışmalar olduğunu onun için ibadete açılmadığını söylemişlerdir. Hali hazırda farklı bir teknik çalışma yapılmamıştır. Mademki ziyarete açılabilir o zaman Osmanlı döneminde olduğu gibi halılar serilip hem ibadete hem ziyarete açılmalıdır. Cumhurbaşkanlığı’na bağlı “Ayasofya Vakfi” nin kurulması kaçınılmaz olmuştur. Lehte ve aleyhteki her problemde tek yetkilinin olması zorunludur. Aksi durumda Kültür Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan oluşan çoklu mekanizma yetki karmaşası oluşturmaktadır. Mükafatta her kurum önde mücazatta ise herkes geri çekilmektedir. Her ne kadar Danıştay kararı ortada olsa da gelecekte başka bir problemle karşılaşmamak adına Ayasofya’nın Cami-i Kebîr hüviyeti anayasal güvence altına alınmalıdır.

Ayasofya, türbeleri, Hünkar Kasrı, şadırvanları, imarethanesi, muvakkithanesi, sıbyan mektebi, kütüphane, ve medresesiyle bir bütündür. Bu külliye bütünüyle muhafaza ederek yarınlara ulaştırabiliriz. Ali Kuşçu’nun Ayasofya bahçesinden geçirdiği meridyenin sembolik de olsa tekrar yerinin tespit edilip Greenwich modeli bir izlenim ile turistlerin ilgisini buraya çekmek gerekmektedir. Coğrafi tarih açısından bu çok önemlidir. Tez elden bahçenin ve son namaz yerinin kendine ait olmayan kalıntılardan kurtuluş çareleri aranmalıdır. İstanbul’un başka bir yerinde açık hava Bizans müzesi düzenlenerek bu kalıntıların oraya sevk edilmesi gerekmektedir. Ayasofya bahçesinin

tanzim edilmesi hem ziyaretçi sirkülasyonuna yardımcı olacaktır hem de bahçenin özüne dönmesi sağlanacaktır. Sultan Reşat tarafından Ayasofya için yaptırılan Üçüzlü Çeşme'nin Ayasofya ile irtibatının kesildiği tespit edilmiştir. İlan panosu ve grafiti uygulama duvarı olarak da kullanılan çeşmenin etrafındaki düzensiz yerleşimin ve görüntü kirliliğinin temizlenerek Ayasofya'ya aidiyeti ortaya çıkarılmalıdır. Sultan I. Mahmud'un imarethanesi faaaliyete geçirilerek aş evi yada kurulacak olan Ayasofya Vakfı'nın idare binası gibi ihtiyaçlar için kullanılması planlanmalıdır. Bir zamanlar Osmanlı'nın en zengin kütüphanesi olan Ayasofya kütüphanesi aslına uygun şekilde tanzim edilerek buradaki eserlerin eski yerine getirilmesi düşünülmelidir. Yukarıda detaylarını paylaştığımız Ayasofya'dan bir şekilde gönderilen ya da depolara kaldırılan hat levhalarının geri getirilerek eski yerlerine asılması tarihimize yapacağımız iade-i itibar olacaktır. Ayasofya'da 1850 yıllarında yapılan Fossati restorasyonunda dış cephe çalışmaları sonrası caminin kesme taş şeklindeki orjinal görüntüsü 1930'lu yıllara kadar devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde Ayasofya'nın restorasyonu yapılırken cami Ortodoks kilisesine benzetilerek gül kurusu rengine boyanmıştır. Günümüzde yapılacak olan çalışmalarda ise Ayasofya'nın bu renkten kurtarılması ve orjinal şeklinin verilmesi daha doğru olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, İsmail. "Ayasofya ve Sanal İzdüşümler." *Ayasofya Müzesi Sergi Kataloğu*, 1999: 1.
- Afyoncu, Erhan. "On Soruda İstanbul Kuşatmaları ve Fatih." *Popüler Tarih*, no. 33 (2003): 32-37.
- Ahmet Cevdet, Paşa. *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*. İstanbul: Akit, 1997.
- Ahmet Muhtar, Paşa. *Feth-i Celil-i Kostantiniyye*. İstanbul: Bedir Yayınları, 1994.
- Akakuş, Recep. <https://islamansiklopedisi.org.tr>. n.d. <https://islamansiklopedisi.org.tr>.
- Akan, Ali Kemal. www.aa.com.tr. 13 07 2020. www.aa.com.tr/tr/ayasofya-camii/ayasofya-karari-tbmmde-ayakta-alkislandi/1906247 erişildi: [31.12.2023].
- Akan, Erkin. «Ayasofya Camisi'nin Müzeye Çevrilmesi Üzerine Bir Araştırma.» *Türk Dünyası Araştırmaları vakfı* 125 (Temmuz 2020): 313-328.
- Akar, Azade. "Ayasofya Manzumesinden Türk motifleri, Mehmet III Türbesi." *Tercüman Gazetesi*, Ocak 2, 1967.
- Akar, Azade. "Ayasofya'da Bulunan Türk Eserleri ve Süslemelerine Dair Bir Araştırma." *Vakıflar Dergisi*, no. 9 (1971): 282.
- Akar, Azade. "Ayasofya'da Bulunan Türk Eserleri ve Süslemelerine Dair Bir Araştırma." *Vakıflar Dergisi*, no. 9 (1971): 284.
- Akçalı, Cevdet. "Ayasofya'da Çan Sesleri." İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi, 02 04, 2002.
- Akçay, İlhan. *Ayasofya Camii*. Ankara: Hakses Neşriyat, 1968.
- Akgündüz, Ahmet, Sait ÖZTÜRK, ve Yaşar BAŞ. *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2005.
- Akın, Rıdvan. "Geçmişten Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Tarihi İşlevi." *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2020: 565-575.
- Akşit, Vehbi. www.vehbiaksit.com.tr. 02 02 2019. www.vehbiaksit.com.tr/fatih-sultan-mehmet-hanin-bedduasi/ erişildi: [31.12.2023].
- Akyüz, Emin. "Ayasofya Davası." *Serdengeçti Neşriyatı*, 1959: 11-14-62.
- Albayrak, Nuh. www.star.com.tr. 01 Temmuz 2020. www.star.com.tr/yazar/ayasofya-dosyasi-yazi-1554313/ erişildi: [31.12.2023].

- Alpay, Nurullah. *www.haber7.com*. 24 Temmuz 2023.
www.haber7.com/guncel/haber/3340992-ayasofya-mucadelesi-tarihe-boyle-gecti
erişildi: [31.12.2023].
- Altın, Murat. *www.kokludegisimdergisi.com*. 12 10 2020.
www.kokludegisimdergisi.com/index.php?p=makaleDetay&makale=340 erişildi:
[31.12.2023].
- Altuncu, Özgür. <https://www.hurriyet.com.tr>. 29 Kasım 2014.
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/papa-francesco-sultanahmet-camiinde-dua-etti-27676680> erişildi: [31.12.2023].
- Alyanak, Çiğdem Münibe. *www.aa.com.tr*. 16 04 2022. www.aa.com.tr/tr/gundem/86-yil-sonra-ihya-edilen-ayasofya-fatih-medresesi-acildi/2563527 erişildi:
[31.12.2023].
- Annie, Pralong. *Yapılar, meydanlar, yaşamlar*. Çeviren Buket Kitapçı Bayrı. İstanbul: Kitap, 2011.
- Armağan, Mustafa. 11 Ekim 2011. www.mustafaarmagan.com.tr/genel/mustafa-armagan-ile-turkce-ezan-uzerine/ erişildi: [05.11.2023].
- . *Ayasofya Entrikaları*. İstanbul: Kapı, 2017.
- Armağan, Mustafa. «Ayasofya'yı Rehinden Kim Kurtaracak.» *Derin Tarih Dergisi*, no. 3 (2012): 20.
- . *www.yeniakit.com.tr*. 05 01 2019. www.yeniakit.com.tr/haber/ayasofya-camiindeki-skandal-goruntuye-tepkiler-cig-gibi-gorevliler-bu-kadin-dans-ederken-nereye-bakiyordu-581517.html erişildi: [31.12.2023].
- . *www.yenisafak.com*. 12 06 2016. www.yenisafak.com/yazarlar/mustafa-armagan/yunan-konsolosu-hangi-cesaretle-ayasofyauyi-teftie-gonderildi-2029653 erişildi: [31.12.2023].
- . *www.youtube.com*. 2020. www.youtube.com/watch?v=QIw32pMitMc erişildi: [31.12.2023].
- Arseven, Celal Esad. *Eski İstanbul*. Çeviren Dilek Yelkenci. İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı, 1989.
- Arslan, Faruk. *www.yeniakit.com.tr*. 01 11 2018. www.yeniakit.com.tr/haber/defedin-bu-surtugu-538775.html?utm_source=relation&utm_medium=news&utm_campaign=62580 erişildi: [31.12.2023].

—. www.yeniakit.com.tr. 01 11 2018. www.yeniakit.com.tr/haber/defedin-bu-surtugu-538775.html?utm_source=relation&utm_medium=news&utm_campaign=625809 erişildi: [31.12.2023].

Arvas, Emir Faysal. "İstanbul Suriçi Türbelerinde Hat, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi." İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1995.

Aslan, Kürşat. «Ayasofya Sempozyumu.» *DİB Yayınları*, 2021: 478.

"Ayasofya ve Sultanahmet camilikten çıkarılmalı mı?" İstanbul: Akşam Postası Gazatesi, 09 11, 1934.

"Ayasofya'nın Nişânesi Kazasker Mustafa İzzet." *Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları Dizisi*, 2020: 170-180.

Ayhan, Arif. «Kongra Gel Konuştu.» İstanbul: Milliyet Gazetesi, 05 06 2004.

Ayvansarayî Hüseyin Efendi. *Hadikatü'l-Cevami*. Çeviren Ahmet Nezih Galitekin. İstanbul: İşaret, 2001.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı. "Makaleler." *İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları*, 1985: 350-400.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. «Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri.» *İstanbul Ansiklopedisi* içinde, 318. İstanbul: Fetih Cemiyeti, 1989.

Bakan Ersoy: Ayasofya'da dans için önlem alacağız. 01 5 2019. www.gunes.com/gundem/bakan-ersoy-ayasofyada-dans-icin-onlem-alacagiz-943254 erişildi: [31.12.2023].

Baltacı, Cahit. *15 ve 16. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbası, 1976.

Bardakçı, Murat. «An Englishwoman in Ankara.» İstanbul: Habertürk Gazetesi, 14 Haziran 2020.

—. <https://www.haberturk.com>. 14 09 2018. <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2141029-ayasofya-kararnamesinin-altindaki-k-ataturk-imzasi-gercek-mi> erişildi: [31.12.2023].

—. <https://www.haberturk.com>. 13 Haziran 2020. <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2711085-ayasofya-ile-sultanahmetin-95-senedir-bitmeyen-cilesi-resim-galerisi-ve-caz-klubu-yapilmalarına-rama> erişildi: [31.12.2023].

—. www.youtube.com. 3 07 2017. www.youtube.com/watch?v=HI98x-5YJxA erişildi: [31.12.2023].

- . «Yıldız Sarayı Kumarhaneye İşte Böyle Dönüştü.» İstanbul: Habetürk Gazetesi, 19 06 2016.
- Başar, Fahameddin. "İstanbul'un Fethine Dair Literatür Değerlendirmesi." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2010: 61-100.
- Bediuzzaman Said Nursi. *Emirdağ Lahikası 2*. İstanbul: RNK Neşriyat, 2010.
- Belenli, Tuğba, and Togay Seçkin Birbudak. "PaPa II. John Paul'un Türkiye Ziyareti (28-30 Kasım 1979)." *Belgi Dergisi, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını*, 2021: 605-606.
- Berk, Süleyman. «Ayasofya Levhaları Üzerine Bazı Mülahazlar.» *DİB. Ayasofya Sempozyumu*, 2020: 485-495.
- Beşer, Hikmet Faruk. www.aa.com.tr. 29 08 2022. www.aa.com.tr/tr/kultur/ayasofyanin-en-buyuk-yer-alti-yapilari-goruntulendi/2671496 erişildi: [31.12.2023].
- «Beynelminel Mason Kongresi Dün Toplandı.» İstanbul: Milliyet Gazetesi, 07 09 1932.
- Bilgi, Ahmet. <https://www.risalehaber.com>. 06 Kasım 2019. <https://www.risalehaber.com/ingiltere-krali-ve-rockefeller-ayasofyada-camilikten-cikarilmasi-cok-isabetli-365165h.htm> erişildi: [31.12.2023].
- Bilir, Timur. "Oryantalist Tabloların Vazgeçilmez Dekoratif Unsuru Olarak Çiniler." *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 2019: 99.
- Bozcalı, Ömer Lütfi. "Ayasofya İle İlgili Demeci." *TBMM Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi* 20 (1965): 4-20.
- Bozdağ, İsmet. "Camiden müzeye Ayasofya." İstanbul: Vakit gazetesi, Mayıs 29, 1994.
- Budak, Hatice. "Darağacında Bir Serdengeçti Davası: Medeniyet ve Mekân Bağlamında Ayasofya." *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 18, no. 39 (2021): 873.
- Buhârî, ve Müslim. *hadis no:450*. hadis no: 533, tarih yok.
- Bursalı, Şebnem. "Ayasofya'nın Açılması Egemenlik Hakkımız." İstanbul: Sabah Gazetesi, 07 21, 2020.
- Câbî Târîhi. *Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni*. Cilt 1, çeviren Mehmet Ali Beyhan. Türk Tarih Kurumu, 2003.
- Can, Selman. "Ayasofya I. Mahmud Kütüphanesi ve Geçirdiği Onarımlar." *Atatürk Üniveritesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, no. 35 (2015): 198.

- Cengiz, Hayrullah. <https://yeditepefatih.com>. 15 02 2021.
<https://yeditepefatih.com/2021/ocak-subat-mart/ayasofyaya-muze-doneminde-yapilan-restorasyonlar/> erişildi: [31.12.2023].
- Ceylan, H. Hüseyin. www.haksozhaber.net. 20 10 2012. www.haksozhaber.net/h-huseyin-ceylan-28-subat-demirel-projesi-33077h.htm erişildi: [31.12.2023].
- Cimok, Fatih. *Mosaics in İstanbul*. İstanbul: A Turizm Yayınları, 1996.
- Clavijo, Ruy Gonzales De. *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat*. Çeviren Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Köprü Yayınları, 2016.
- Coşan, Mahmut Esat. <https://islamansiklopedisi.org.tr>. tarih yok.
<https://islamansiklopedisi.org.tr> erişildi: [31.12.2023].
- Cumhuriyet Gazetesi. "15 asırlık Ayasofya gençleşecek." İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, 08 03, 1931.
- . "70 Bin Kişinin İştirak Ettiği Dinî Merasim." İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, Şubat 04, 1932.
- . "Ayasofya'da Meydana Çıkan Mahsenler." İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, Şubat 10, 1935.
- . «Büyük Misafirimize Dün Kavuştuk.» İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, 5 Eylül 1936.
- Çakır, Esmâ. www.cnnturk.com. 25 Kasım 2014. www.cnnturk.com/dunya/papalarin-olay-yaratan-istanbul-ziyaretleri?page=4 erişildi: [31.12.2023].
- Çalışkan, Mehmet. www.haberturk.com. 26 07 2020. www.haberturk.com/sinemada-ayasofya-2754254 erişildi: [31.12.2023].
- Çelebi, Ahmet Zahit. "Ayasofya Levhaları." *İstanbul Üniversitesi İslam Tetkikleri Dergisi*, 2021: 221.
- Çelebi, Ahmet Zahit. "Ayasofya Levhaları." *İslam Tetkikleri Dergisi, İstanbul Üniversitesi*, 2021: 220-250.
- Çelebi, Evliya. "Seyahatname." 333-334. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1989.
- Çetinmühürdar, Murat. www.aa.com.tr. 31 03 2018. www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/cumhurbaskani-erdogan-yeditepe-bienalinin-acilis-torenine-katildi erişildi: [31.12.2023].
- Çetintaş, Burak. «Şehri Yıkarak Tarihe Geçenler.» İstanbul: Milliyet Gazetesi, 6 12 2012.

- Decei, Aurel. *İstanbul (Eski Devir)*. Cilt 5, böl. 2, *İslam Ansiklopedisi*, 1144-1170. İstanbul, 1987.
- Değerli, Esra Sarıkoyuncu. «Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları: Balkan Paktı.» *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9, no. 2 (12 2014): 5-20.
- Deligöz, Muzaffer. <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com>. 31 12 2023. <https://muzafferdeligozblogu.wordpress.com/2020/06/10/ayasofyanin-kararnamesi-danistay-denetiminde/> erişildi: [31.12.2023].
- Denker, Sema. www.hurriyet.com.tr. 12 06 2007. www.hurriyet.com.tr/kelebek/ayasofya-da-moda-cekimi-6690630 erişildi: [31.12.2023].
- Derman, Uğur, ve Mustafa Küçükaşçı. *Hattat, Neyzen ve Bestekâr Kadıasker Mustafa İzzet Efendi*. İstanbul: TC. Kültür Bakanlığı, 2015.
- DİB. <https://kuran.diyamet.gov.tr>. tarih yok. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/> erişildi: [31.12.2023].
- Diker, Hasan Fırat. "Belgeler Işığında Ayasofya'nın Geçirdiği Onarımlar." *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 2010.
- Dirimtekin, Feridun. "Ayasofya." In *İstanbul Ansiklopedisi*, 1442. İstanbul, 1960.
- Dirlik, Mükrim. «Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklazm Hareketi ve İslam Dininin Etkisi.» *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (Haziran 2007): 47-59.
- Doğan, Mehmet. "Ayasofya Korkusu." İstanbul: Yeni Akit Gazetesi, Haziran 3, 2014.
- Dursun, Ahmet Haluk. *Ayasofya Müzesi Kültür Envanteri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 2011.
- Dursun, Haluk. www.adanapost.com/prof-dr-haluk-dursun-ayasofyanin-muze-yapilmasi-bir-cinnet-bosluk-ve-kirilma-donemin-144199h.htm. 10 06 2020. www.adanapost.com/prof-dr-haluk-dursun-ayasofyanin-muze-yapilmasi-bir-cinnet-bosluk-ve-kirilma-donemin-144199h.htm erişildi: [31.12.2023].
- "Dünyadan Ayasofya Tebrikleri." *İstanbul İlim Kültür Vakfı Dergisi*, 2020: 75.
- Ebuzziya, Ziyad. "Ezan Sesine Hasret Ayasofya." *İslam Mecmuası*, no. 46 (1987): 16.
- . "Sayın Ecevit ve Ayasofya Camii." İstanbul: Son Havadis, Eylül 9, 1974.

- Ekici, Selman. *www.milliyet.com.tr*. 14 06 2003. *www.milliyet.com.tr/gundem/diyanet-ayasofya-konserine-karsi-5173172* erişildi: [31.12.2023].
- Ekinci, Ekrem Buğra. *www.youtube.com/watch?v=1k3SKO12rSU*. 06 16, 2020. *www.youtube.com/watch?v=1k3SKO12rSU* (accessed 2024).
- Er, Rahim. "İstanbul'u da Ayasofya'yı da Unutamıyorlar." İstanbul: Türkiye Gazetesi, 03 26, 2002.
- Erandaç, Bülent. *www.sde.org.tr*. 02 06 2020. *www.sde.org.tr/bulent-erandac/genel/ayasofyada-fetih-suresi-okunmasinin-anlam-ve-onemi-kose-yazisi-17266* erişildi: [31.12.2023].
- . *www.sde.org.tr*. 02 06 2020. *www.sde.org.tr/bulent-erandac/genel/ayasofyada-fetih-suresi-okunmasinin-anlam-ve-onemi-kose-yazisi-17266* erişildi: [31.12.2023].
- Erbakan'dan müthiş sözler: Eğer Ayasofya açılmışsa*. 25 Temmuz 2020. *www.yeniakit.com.tr/haber/erbakandan-muthis-sozler-eger-ayasofya-acilmissa-1342606.html* erişildi: [31.12.2023].
- Erdoğan, Recep Tayyip. "Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ayasofya Manifestosu." *İletişim Başkanlığı, Fatih Sultan Mehmed Han'ın Emaneti İnsanlığın Ortak Hazinesi Ayasofya Camii*, 2020: 31.
- Ergil, Tülay. *İstanbul Müzeleri*. İstanbul: İstek Yayınları, 1993.
- Ergin, Osman Nuri. *Muallim Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*. İstanbul: İBB, 2005.
- Ertekin, Mehmet Zahir. *Erzurum'da İz Bırakanlar "İbrahim Hakkı Konyalı"*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016.
- . "İbrahim Hakkı Konyalı ve Eserlerinde Sanat Tarihi." *Yayınlanmış Doktora Tezi*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- "Esir Ayasofya." İstanbul: Yeni İstiklal Gazetesi, Aralık 1, 1965.
- "Eski Ayasofya Medresesi." İstanbul: Son Posta Gazetesi, Eylül 25, 1936.
- Eygi, Mehmet Şevket. "Lozan Faciası." İstanbul: Ayasofya Gazetesi, Nisan 2, 1966.
- Eyice, Semavi. 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayasofya> erişildi: [31.12.2023].
- . *Ayasofya I*. İstanbul: Yapı Kredi, 1984.
- . *Ayasofya Mozaikleri ve Thomas Whittemore*. İstanbul: Tür. Turin ve Oto. Kurumu, 1951.

- Eyice, Semavi. «Ayasofya Üçüzlü Çeşmesi.» *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde, 464. İstanbul, 1993.
- . *Ayasofya, III. Türk Dönemi*. İstanbul, 1986.
- . <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayasofya>. 2015.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ayasofya> erişildi: [31.12.2023].
- "Fatih Vakfiyesi." Türk ve İslam Eserleri Müzesi, nr. 2202., 1463.
- Gayretli, Melis. <https://melisgayretli.wordpress.com>. 05 12 2015.
<https://melisgayretli.wordpress.com/2015/12/05/erol-akyavas-photographer-galeri-nev/> erişildi: [31.12.2023].
- Gazetesi, The Auckland Star. "14 asırlık Ayasofya'da canlı ve trajik değişim." İstanbul: The Auckland Star Gazetesi, 11 24, 1934.
- "Gazi hazretleri Ayasofya'da oturarak kahve içmişlerdir." İstanbul: Akşam Gazetesi, Eylül 9, 1929.
- Gelibolulu Mustafa Ali Efendi. *Kitabut-Tarih-i Kühü'l-Ahbar*. Çeviren Ahmet UĞUR ve Ahmet GÜL. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2006.
- Genç, Mehmet. *Fotoğraf ve Belgelerde 1874 Depremi*. İstanbul: İBB Yayınları, 2000.
- Gök, Deniz. <https://onedio.com>. 10 07 2020. <https://onedio.com/haber/ayasofya-nin-ibadete-acilmasi-uluslararasi-alanda-nasil-yankilandi-911019> erişildi: [31.12.2023].
- Gövsa, İbrahim Alaeddin. "Ayasofya'nın Levhaları." İstanbul: Hürriyet Gazetesi, Ocak 25, 1949.
- Güldal, Fatih. «Ayasofya, Medresesini Bekliyor.» *Yedikata Dergisi*, no. 85 (2015): 17-24.
- Güller, Abdülhamit. <https://www.youtube.com>. 09 11 2013.
https://www.youtube.com/watch?v=c_oEDvysSII erişildi: [31.12.2023].
- Gürlek, Dursun. *Ayaklı Kütüphaneler*. İstanbul: Kubbealtı, 2003, 2003.
- . *Kültür Dünyamızdan Manzaralar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2008.
- Hakimiyeti Milliye. "Büyük Gazi'ye Uzak Ellerden Saygı Sesleri." İstanbul: Hakimiyeti Milliye, Aralık 17, 1933.
- Hakyemez, Cemil. «Tekke ve Zaviyeler Kanunu Çerçevesinde Alevîlik-Bektaşîlik.» *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, no. 25 (2014): 161-174.

- Hanbel, Ahmed b. "el-Müsned, IV. 241." Chap. 855. n.d.
- Helmerich, Paul C. *Sevr Entrikaları*. Çeviren Şerif Erol. İstanbul: Sabah Kitapları, 1996.
- Hıncal Uluç. "Sabah Gazetesi." *Hız Muhammed'in Mektubu Bulundu*. İstanbul: Sabah Gazetesi, Ağustos 6, 2017.
- Hitler, Adolf. *Hitler's Table Talk 1941-1944*. Çeviren Norman Cameron- R.H. Stevens. London: Weidenfeld and Nicholson, 1953.
- <https://istanbul.ktb.gov.tr>. 2020. <https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276200/unesco-dunya-miras-listesi-ve-istanbul.html> erişildi: [31.12.2023].
- <https://serbestiyet.com>. 13 07 2023. <https://serbestiyet.com/gunun-yazilari/bu-sesler-bu-sozler-bizim-degil-mi-135586/> erişildi: [31.12.2023].
- <https://v3.arkitera.com>. 02 06 2004.
<https://v3.arkitera.com/v1/haberler/2004/06/02/ayasofyakonseri.htm> erişildi: [31.12.2023].
- <https://www.haberturk.com>. 19 Mayıs 2011. <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/632061-ayasofya-cinileri-de-turkiyeye-donuyor> erişildi: [31.12.2023].
- Hürriyet Gazetesi. "Ayasofya'da İlk Dans." İstanbul: Hürriyet Gazetesi, 05 20, 1995.
- Hüsrev, Mollla. "Fatih Vakfiyesi." nr. 2202. Türk İslam Eserleri Müzesi, 1463.
- İbn-i Kemal. *Tevârih-i Âl-i Osmân, VII. Defter*. Çeviren Şerafettin Turan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.
- İhsanoğlu, Ekmelettin. «Fatih Külliyesi Medreseleri Ne Değildi! Tarih Yazıcılığı Bakımından Tenkit ve Değerlendirme Denemesi.» *İstanbul Armağanı: Fetih ve Fatih* içinde, düzenleyen: Mustafa Armağan, 105-136. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.
- İkinci, Abdullah. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayasofya." Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- İmamoğlu, Ekrem. www.sozcu.com.tr. 13 07 2020. www.sozcu.com.tr/ekrem-imamoglundan-flas-ayasofya-camii-aciklamasi-wp5927965 erişildi: [31.01.2024].
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Hattatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.

- İnalçık, Halil, and Fahri UNAN. "Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası." *Dünya Kenti İstanbul*, 2015: 31.
- İncekaya, Gülsüm. www.aa.com.tr. 06 10, 2020. www.aa.com.tr/tr/turkiye/prof-dr-simsirgil-ayasofyanin-yeniden-camiye-donusturulmesinin-onunde-hicbir-engel-yok/1871710 (accessed 2024).
- "İngiliz işgal kuvvetinin 1919'daki Ayasofya raporu." İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi, Temmuz 13, 2020.
- İnönü, İsmet. "Kemal Atatürk, Türk Cumhuriyetini Yaratan." İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, 02 05, 1937.
- "İrtica Maznunları." İstanbul: Akşam Gazetesi, Nisan 3, 1933.
- İsmet İnönü. "The Financial Times, Atatürk'ün Birkaç Hususiyeti." *Ayn Tarihi*, no. 39 (1937): 498-501.
- İşler, Ahmet. "Ayasofya'nın Tekrar Camiye Dönüştürülmesi Meselesi ve Fetih Kutlamaları (1950- 1970)." *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020: 304.
- Jaesehke, Gotthard. *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*. Çeviren Cemal Köprülü. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Kabaklı, Ahmet. "Ayasofya Üstüne." İstanbul: Tercüman Gazetesi, Şubat 17, 1966.
- . *Temellerin Duruşması*. İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı, 1990.
- "Kameralar Önünde Namaz Kılınmaz." İstanbul: Sözcü Gazetesi, 07 22, 2020.
- Kandemir, İsmail. *Ulu Mâbed Ayasofya*. İstanbul: Ekip Matbaa, 2004.
- Kara, Kübra. www.aa.com.tr. 11 06 2020. www.aa.com.tr/tr/turkiye/ayasofyada-her-azan-okudugunda-ilk-gunku-heyecani-yasiyor-/1873252 erişildi: [31.12.2023].
- Karakaş, Ercan. www.youtube.com. 1995. www.youtube.com/watch?v=sPPz5N-EqtA erişildi: [31.12.2023].
- Kariye*. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 2007.
- Kaya, Damla. www.sabah.com.tr. 28 05 2020. www.sabah.com.tr/gundem/2020/05/28/ayasofyada-fetih-suresi-okunacagini-duyan-yunanlilar-cildirdi erişildi: [31.12.2023].

Kaygısız, Semanur. *www.iha.com.tr*. 24 08 2023. *www.iha.com.tr/foto-tapu-kadastro-mudurlugu-binasi-ayasofya-tarihi-muzesi-olarak-ziyarete-acildi-25641?sayfa=2* erişildi: [31.12.2023].

Kısakürek, Necip Fazıl. "İmanımız Hapiste." *Büyükdoğu Dergisi*, no. 37 (1946): 2-25.

Konstantinidi, Aleksander. *Târih-i Ayasofya*. Dersâdet: Cerîde-i Havâdis Matbaası, 1868.

konu, Bakan Çavuşoğlu NTV'ye konuştu: Ayasofya uluslararası. *www.ntv.com.tr*. 11 06 2020. *www.ntv.com.tr/video/turkiye/disisleri-bakani-cavusoglu-ntvyeye-konustu-ayasofya-uluslararası-konu-degil,bhi8UmLxdEWqskRk62rZeQ* erişildi: [15.01.2024].

Konyalı, İbrahim Hakkı. *Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi II*. İstanbul: Üsküdar Ahmet Sait Matbaası, 1977.

Konyalı, İbrahim Hakkı. "Kütüphanelerimizden Çalınan Eserler." *Müteferrika*, no. 13 (1998): 241-245.

—. "Tarih Sohbetleri." İstanbul: Yeni Asya Gazetesi, Ekim 16, 1974.

Kopan, Yekta. *https://www.ntv.com.tr*. 14 Kasım 2009. *https://www.ntv.com.tr/video/yasam/halil-inalcik-tarih-yaziyor-1,aqNJ52yHDUSshhCtej5i5CA* erişildi: [31.12.2023].

Korucu, Serdar. *www.avlaremoz.com*. 08 01 2019. *www.avlaremoz.com/2019/01/08/leyla-alatonun-ayasofya-paylasimina-antisemit-tepkiler-serdar-korucu/* erişildi: [31.12.2023].

—. *www.cnnturk.com*. 11 12 2018. *www.cnnturk.com/turkiye/bizanstan-sonra-ayasofyada-ilk-hiristiyan-duasi?page=1* erişildi: [31.12.2023].

Koyunlu, Alparslan. «Bir Buluntu Işığında 1.2.3. Ayasofya'nın Döşemeleri ve Konumu.» *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, no. 11 (1990): 140.

Kumbaracılar, İzzet. *İstanbul Sebilleri*. İstanbul: Kapı, 2008.

Kumbaracılar, Sedat. "Ayasofya'nın Levhaları." *Hayat Tarih Mecmuası*, 1970: 74.

"Kültür Sanat." İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, 01 23, 1991.

"Laikliğe Yönelik Eylem." İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, Ocak 9, 1990.

Lowry, Heath W. "Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu." *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, 2012: 43-46.

- Lütfi, Paşa. *Risâletü Halâsi'l Ümme fi Marifeti'l-Eimme*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 2877.
- MacMillan, Margaret. *Paris 1919*. Çeviren Belkıs Dışbudak. Ankara: ODTÜ, 2004.
- Mango, Cyril. *Materials for the Study of The Mosaics of St. Sophia at Istanbul*. Washington: Harvard Üniversitesi Yayınları, 1962.
- Mehmet, Ayhan. www.aa.com.tr. 28 07 2020. www.aa.com.tr/tr/ayasofya-camii/yunan-papazdan-ayasofyanin-cami-olmasina-ovgu/1923876#:~:text=Atina,Türkler%20korudu.%20dedi. erişildi: [31.12.2023].
- Mert, Talip. "Ayasofya Hattatı Kadıasker Mustafa İzzet Efendi." *Ayasofya Müze Yıllığı*, 2014: 18.
- Meydan Gazetesi. "Ayasofya Teklifi." İstanbul: Meydan Gazetesi, Haziran 10, 1994.
- Milliyet Gazetesi. "Ayasofya Müze Kalmalı." İstanbul: Milliyet Gazetesi, Ocak 9, 1990.
- . «Ayasofya Müzesindeki Büyük Levhalar İndirildi.» İstanbul: Milliyet Gazetesi, 19 Şubat 1935.
- Mısıroğlu, Kadir. *Osmanoğulları'nın Dramı*. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1992.
- "MTTB Üyeleri Dün Ayasofya'da Namaz Kıldı." İstanbul: Milliyet Gazetesi, Temmuz 28, 1967.
- Mümtaz, Hüseyin. www.yenimesaj.com.tr. 18 04 2002. www.yenimesaj.com.tr/ayasofya-mantigi-H1067382.htm erişildi: [31.12.2023].
- Müstakimzâde, Süleyman Sâdeddin. *Tuhfe-i Hattâtîn*. Çeviren İbnülemin Mahmud Kemal. İstanbul, 1928.
- "Müze Ayasofya." İstanbul: Son Posta Gazetesi, 09 24, 1934.
- "Müzelerde Ayasofya'ya dair bir yazı." İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, 10 21, 1935.
- "Müzenin tekrar cami yapılması için teşebbüse geçildi." İstanbul: Akşam Gazetesi, Nisan 21, 1952.
- "Namaz." *İstanbul Müftülüğü Din ve Hayat Dergisi*, no. 26 (2015): 2-8.
- Nazif, Süleyman. *İstanbul İl Yıllığı* (Mili Eğitim Basımevi), 1968: 370.
- Nelson, Robert S. *Hagia Sophia, Holy Wisdom Monument, 1850-1950*. Chicago: Chicago Üniversitesi Yayınları, 2004.

Nicolle. *Bizans'ın Son Yılları*. Çeviren Bilge Umar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 1999.

Oğur, Yıldray. <https://serbestiyet.com>. 08 06 2020.

<https://serbestiyet.com/yazarlar/kilise-cami-muze-ve-koz-35123/> erişildi: [31.12.2023].

Olca, Osman. *Sevr Antlaşmasına Doğru*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1981.

Orbay, Rauf. *Rauf Orbay'ın Hatıraları*. Cilt 1, *Yakın Tarihimiz* içinde, 112. İstanbul: Vatan Gazetesi, 1962.

"Osmanlı Haritası." Sabah Gazetesi, Mayıs 27, 2022.

Ostragorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. Çeviren Fikret İŞILTAN. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

Özaydın, Abdülkerim, ve Casim Avcı. <http://byvm.kapadokya.edu.tr>. 2015.

<http://byvm.kapadokya.edu.tr/3.-HZ.-MUHAMMED-IN-SASANI-IMPATORU-II.-HUSREV-PERVIZ-E-MEKTUBU> erişildi: [31.12.2023].

Özaydın, Abdülkerim, ve Casim Aydın. <http://byvm.kapadokya.edu.tr>. 2015.

<http://byvm.kapadokya.edu.tr/5.-HZ.-MUHAMMED-IN-MISIR-MUKAVKIS-INA-MEKTUBU> erişildi: [31.12.2023].

Özer, Murat. "Ayasofya'nın Nişanesi Kazasker Mustafa İzzet." *Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları Dizisi*, no. 8 (2020): 170-180.

Özkafa, Fatih. "Ayasofya-i Kebîr Cami-i Şerîfi'ndeki Hat Şaheserleri." *TDV Din ve Hayat Dergisi*, no. 46 (2023): 105-110.

Öztürk, Nazif. *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı, 1995.

Öztürk, Özhan. <https://ozhanozturk.com>. 1 Eylül 2017.

<https://ozhanozturk.com/2017/09/01/ayasofya/> erişildi: [31.12.2023].

Öztürk, Said. «Bir Yazma Eser Kütüphanesi: Sultan I. Mahmud'un Ayasofya Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfı.» *1. Ulusal İslam Elyazmaları Sempozyumu* içinde, yazar İbrahim Gümüş, 165. İstanbul: Ebru Matbacılık, 2009.

"Papa Ayasoya'da Dua Etti." İstanbul: Yeni İstanbul Gazetesi, Temmuz 26, 1967.

"Papa Ayasoya'da Dua Etti." İstanbul: Milliyet Gazetesi, Temmuz 26, 1967.

Reşit, Cemal. "Atatürk ve Müzik." İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, Kasım 11, 1963.

"Rockefeller, Türkiye yabancı Sermayeyi Çekecek Nitelikte Bir Ülke Haline Geldi."
İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, Şubat 11, 1984.

"Rusya: Ayasofya müze kalsın." İstanbul: Sözcü Gazetesi, 07 08, 2020.

"Rusya'dan Ayasofya açıklaması." İstanbul: Milliyet Gazetesi, 07 13, 2020.

Safa, Peyami. "Fetih ve Ayasofya." İstanbul: Bugün Gazetesi, Mayıs 29, 1970.

Sali, Ali. "Atatürk'ün İmzasını kim taklit etti." İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi, 07 05,
2004.

Sekmen, Harun. www.yeniakit.com.tr. 08 07 2020. www.yeniakit.com.tr/haber/ayasofya-turkiyenin-egemenlik-meselesi-1324699.html erişildi: [31.12.2023].

Seyhun, Gülhan. "Kızılây." *Lokman Hekim Dergisi* 10, no. 2 (2020): 209-221.

Sezgin, Refet. "Devlet Bakanı Refet Sezgin'e Ayasofya Sorusu." *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, C. 3, (1966): 321. 3 (1966): 321.

Son Posta Gazetesi. "Ayasofya Tamir Ettiriliyor." Son Posta Gazetesi, Eylül 11, 1936.

Sönmez, Yasemin. "Ayasofya Külliyesi'nin Hat Levhaları Ve Kitabeleri." *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

"ST.'de Başka Bir Bölüm. Sofya Destansı." New York: New York Times Gazetesi, 10
14, 1934.

Süssheim, Karl, ve Arif Müfid Mansel. «Ayasofya.» *İslam Ansiklopedisi* içinde, 47.
İstanbul, 1979.

Şentop, Musatafa. <https://twitter.com>. 10 Temmuz 2020.
<https://twitter.com/MustafaSentop/status/1281618324464467975> erişildi:
[31.12.2023].

Şihab, İbn-i. *Müsned*. 1/102, Hadis no: 119. , n.d.

Şimşirgil, Ahmet. *Hakimiyet Sembolü Ayasofya Camii*. İstanbul: KTB, 2020.

T.C. Danıştay 10. Dairesinin 02.07.2020 Tarih ve 2016/16015 Esas ve 2020/2595 Nolu
Kararı. 2016/16015 Esas ve 2020/2595 (T.C. Danıştay 10. Dairesi, Temmuz 10,
2020).

Tatlıcan, İsa. "Zulüm, sürgün ve hapis yılları." Sabah Gazetesi, 03 25, 2014.

Taylor, Jane. *İmparatorlukların Başkenti*. Çeviren İnci Türkoğlu. İstanbul: Arkeoloji,
2000.

TBMM. "19. Dönem 108. Birleşim, Ayasofya'nın İbadete Açılması İle Alakalı Teklifin Gündeme Alınması." *TBMM Tutanak Dergisi* 61 (1994): 73.

TBMM. "19. Dönem 89. Birleşim, Ayasofya'nın İbadete Açılması İle Alakalı Teklifin Gündeme Alınması." *TBMM Tutanak Dergisi* 57 (1994): 463.

TBMM. "4. Dönem 76. Birleşim, Ayasofya İle İlgili Soru Önergesi." *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi* 76 (1975): 102.

TBMM. "97. Birleşim, 23 Temmuz Cuma." *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 1967: 658-660.

Tercüman Gazetesi. "Ayasofya." İstanbul: Tercüman Gazetesi, Mayıs 23, 1965.

Tursun Bey. *Tarih-i Ebu'l Feth*. Çeviren Mertol Tulum. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 1977.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BOA, DH. İUM, 19-12, sıra 1-41.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA. 030-10-0-0 / 266-798-4.

—BCA. 030-18-01/49-79-6. 24 Kasım, 1934.

—BCA. 030-18-01-02-20-37-18. 07.06.1931 tarih 11195 Sayılı Kararname.

—BCA. 30-12-10 / 12-167-4.

—BCA. 30-1-0-0 / 17-99-13.

—BCA. 30-10-0-0/213-446-1.

—BCA. 30-12-10-1 / 42-1-3.

—BCA. 102-635-3, 23.06.1952.

—BCA. 8-25-2, 960/1.

Türkoğlu, Sabahattin. *Ayasofya'nın Öyküsü*. İzmir: Yazıcı Basım, 2002.

Tyler, Royall. www.doaks.org. 2017. www.doaks.org/resources/bliss-tyler-correspondence/annotations/royall-tyler erişildi: [31.12.2023].

Uştuk, Hilal. <https://www.aa.com.tr>. 25 Aralık 2017. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/ayasofya-muzesinin-orijinal-cinileri-fransadan-donmedi/1014390> erişildi: [31.12.2023].

- Ünlü, Ferhat. *www.sabah.com.tr*. 19 Temmuz 2020.
www.sabah.com.tr/yazarlar/pazar/ferhat-unlu/2020/07/19/eski-ayasofya-muzesinin-gizli-tarihi erişildi: [31.12.2023].
- Vakıflar Genel Müdürlüğü. *İVHK, 1341/1925: 1880*. n.d.
- Vakit Gazetesi. "Büyük gazimiz dün İstanbul'u şereflendirdiler." İstanbul: Vakit Gazetesi, Eylül 8, 1929.
- Vasiliev, A. A. *History of the Byzantine Empire*. 2 vols. Madison: The University of Wisconsin Press, 1958.
- Vasiliev, A.A. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. Çeviren Arif Müfit Mansel. Ankara: Maarif Vekaleti, 1943.
- "VGM. HAYİŞL 1989:7044-12/A-1/3." 1989.
- video.haber7.com*. 20 06 2020. video.haber7.com/video-galeri/166396-26-yildir-ayasofya-icin-mucadele-ediyor-ismail-amcanin-hayat-hikayesi erişildi: [31.12.2023].
- Whittemore, Thomas. *Ayasofya Mozaikleri*. Çeviren Johnson. Paris: Rue De Lile, 1936.
- . <https://explore.psl.eu>. 10 Aralık 2020. <https://explore.psl.eu/fr/le-magazine/focus/thomas-whittemore-un-byzantiniste-paris> erişildi: [31.12.2023].
- www.aa.com.tr*. 08 11 2013. www.aa.com.tr/tr/politika/halacoglundan-ayasofya-icin-kanun-teklifi/205791 erişildi: [31.12.2023].
- www.aa.com.tr*. 26 03 2019. www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-ayasofyayi-aslina-rucu-ettiririz/1430912 erişildi: [31.12.2023].
- www.aa.com.tr*. 24 07 2022. www.aa.com.tr/tr/kultur/ayasofya-ibadete-acilmasinin-ikinci-yilinda-6-5-milyonu-askin-ziyaretciyi-agirladi/2644467 erişildi: [31.12.2023].
- www.agos.com.tr*. 13 06 2016. www.agos.com.tr/tr/yazi/15639/ayasofyadaki-sahur-programina-tepkiler-buyuyor erişildi: [31.12.2023].
- www.ahmethalukdursun.com*. 25 06 2011.
http://www.ahmethalukdursun.com/index.php?lang=tr&page=10&anIicat_2=2&anIitm_2=28 erişildi: [31.12.2023].
- www.arkeolojikhaber.com*. 21 02 2019. www.arkeolojikhaber.com/haber-ayasofya-muzesi-kapilarini-meditasyona-kapatti-19837/ erişildi: [31.12.2023].

www.ayasofyacamii.gov.tr. 24 Temmuz 2020. www.ayasofyacamii.gov.tr/tr/ayasofya-manifestosu erişildi: [31.12.2023].

www.birgun.net. 10 07 2020. www.birgun.net/haber/dunya-basini-ayasofya-kararini-nasil-gordu-307862 erişildi: [31.12.2023].

www.cnnturk.com. 06 11, 2020. www.cnnturk.com/video/turkiye/son-dakika-chpli-kaboglu-sultanahmet-de-muze-olmali-video erişildi: [31.12.2023].

www.cumhuriyet.com.tr. 11 06 2016. www.cumhuriyet.com.tr/haber/yunanistandan-trt-ye-sert-tepki-0300te-teftis-549458 erişildi: [31.12.2023].

www.cumhuriyet.com.tr. 29 05 2020. www.cumhuriyet.com.tr/haber/ayasofya-neden-onemli-tarihi-ne-1741739 erişildi: [31.12.2023].

www.dirilispostasi.com. erişildi: [31.12.2023].
www.dirilispostasi.com/haber/6212211/ayasofyada-putperest-ayin-onlendi erişildi: [31.12.2023].

www.gaste24.com. 24 Temmuz 2020. www.gaste24.com/gundem/1977de-dev-tablosu-taksimde-vinclere-asilan-yalcinerden-ayasofya-tesekkuru-h116572.html erişildi: [31.12.2023].

www.haber7.com. 05 01 2019. www.haber7.com/siyaset/haber/2799640-ayasofyada-cekilen-fotografa-inceleme erişildi: [31.12.2023].

www.haberler.com. 15 11 2013. www.haberler.com/kultur-sanat/hali-muzesi-acildi-5312071-haberi/ erişildi: [31.12.2023].

www.haberturk.com. 28 Temmuz 2020. www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2757552-ayasofyanin-girisine-asilan-cami-levhasini-kbenin-ustad-hattati-yazdi erişildi: [31.12.2023].

www.habervakti.com. 02 10 2022. www.habervakti.com/yorgun-savasci-dizi-filmi-neden-yakildi-iste-40-yillik-sirdaki-2-abdulhamid-detayi# erişildi: [31.12.2023].

www.hurriyet.com.tr. 13 11 2003. www.hurriyet.com.tr/gundem/ayasofyada-31-no-lu-deponun-acinasi-hali-38513565 erişildi: [31.12.2023].

www.hurriyet.com.tr. 25 09 2014. www.hurriyet.com.tr/kelebek/keyif/kurtlar-vadisi-pusu-son-bolum-ayasofyada-27274407 erişildi: [31.12.2023].

www.hurriyet.com.tr. 16 09 2010. www.hurriyet.com.tr/dunya/ayasofya-krizi-kapida-15797164 erişildi: [31.12.2023].

www.hurriyet.com.tr. 16 09 2010. www.hurriyet.com.tr/dunya/ayasofya-krizi-kapida-15797164 erişildi: [31.12.2023].

www.internethaber.com. 09 06 2003. www.internethaber.com/ayasofya-konser-yeri-degil-1018783h.htm erişildi: [31.12.2023].

www.kulturportali.gov.tr. 20 03 2013.
www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/znik-ayasofya erişildi: [31.12.2023].

www.kulturportali.gov.tr. 27 04 2021.
www.kulturportali.gov.tr/turkiye/trabzon/gezilecekyer/ayasofya--muzesi erişildi: [31.12.2023].

www.milligazete.com.tr. 11 07 2020. www.milligazete.com.tr/haber/4997076/actigi-ayasofya-davasini-kazanan-ismail-kandemir-sevincten-agladi erişildi: [31.12.2023].

www.milligazete.com.tr. 07 11 2020. www.milligazete.com.tr/haber/4997076/actigi-ayasofya-davasini-kazanan-ismail-kandemir-sevincten-agladi erişildi: [31.12.2023].

www.ntv.com.tr. 24 07 2020. www.ntv.com.tr/galeri/sanat/ayasofyada-cekilen-hollywood-filmleri,zA41uZqH_0OX4sMFfU0Y_w/4l2siOoNu0-nKX5gSYxaYg erişildi: [31.12.2023].

www.ntv.com.tr. 07 04 2009. www.ntv.com.tr/turkiye/ayasofya-ve-sultanahmet-obamayi-buyuledi,FT4jdfJ3EEGqwaNkr57OJQ erişildi: [31.12.2023].

www.ntv.com.tr. 30 03 2010. www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/merkel-ayasofyada,wxCnPyP4fE6y5gTEZZuP_A/CNsr82ZBrkuV2Nm_zOGE8A erişildi: [31.12.2023].

www.sozcu.com.tr. 10 07 2020. www.sozcu.com.tr/2020/gundem/danistayda-actigi-ayasofya-davasini-kazandi-5923748/ erişildi: [31.12.2023].

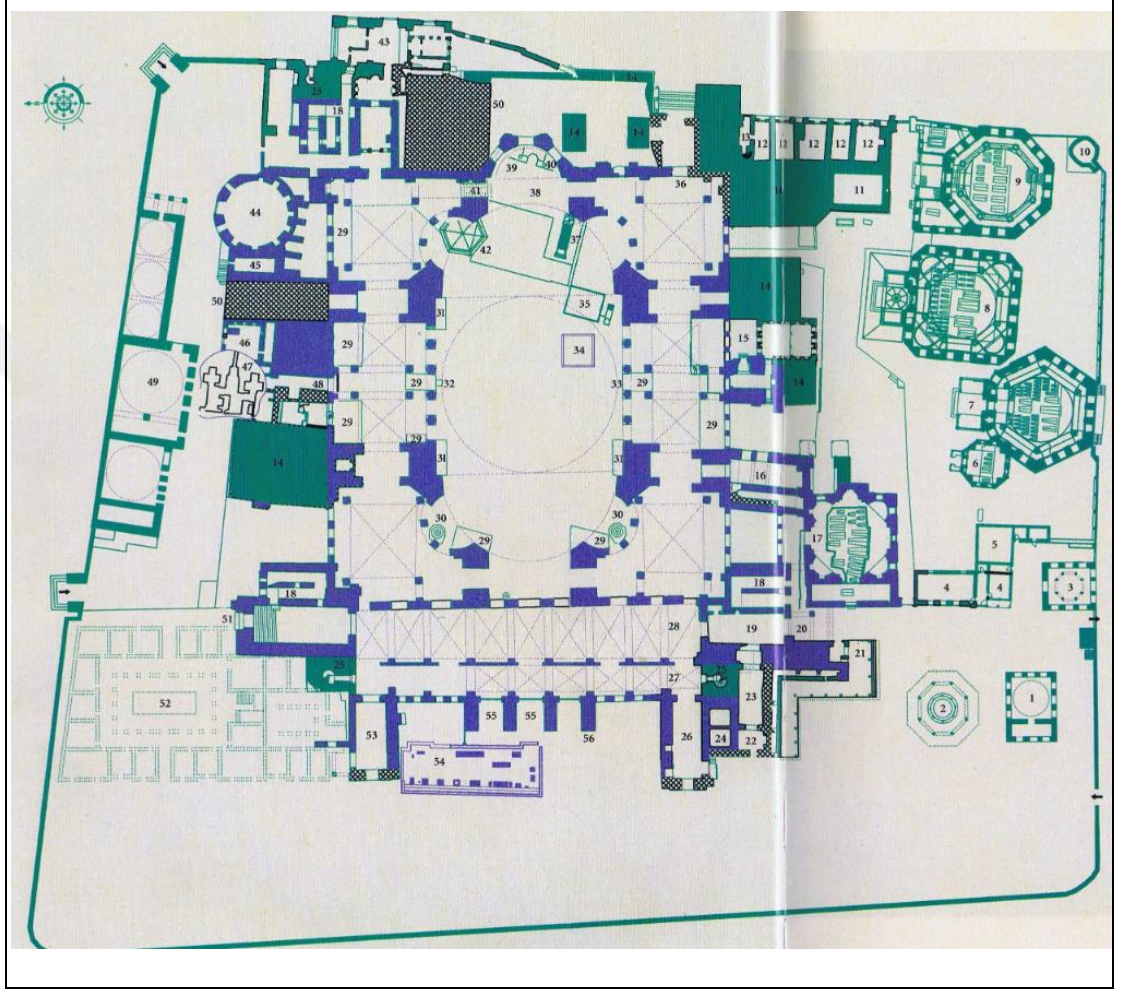
www.takvim.com.tr. 07 06 2019. www.takvim.com.tr/guncel/2019/06/06/23-haziran-secimi-oncesi-kustah-ayasofya-cagrasi erişildi: [31.12.2023].

www.trthaber.com. 30 05 2022. www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/bakan-ersoy-ayasofyada-cok-ciddi-bir-tadilat-gerceklestirilecek-684127.html erişildi: [31.12.2023].

- www.trthaber.com*. 24 07 2020. *www.trthaber.com/haber/gundem/ayasofya-davasini-kazanan-ismail-kandemirin-ilk-namaz-heyecani-504237.html* erişildi: [31.12.2023].
- www.trthaber.com*. 24 07 2020. *www.trthaber.com/haber/turkiye/ayasofya-i-kebir-camii-serifi-guvenli-ellere-emanet-504338.htm* erişildi: [31.12.2023].
- www.turizmaktuel.com*. 31 12 2019. *www.turizmaktuel.com/haber/turkiye-nin-tek-hali-muzesi-istanbul-da* erişildi: [31.12.2023].
- www.ulusalturk.com*. 30 10 2018. *www.ulusalturk.com/alperen-ocaklarindan-marisa-papen-aciklamasi-46677h.htm* erişildi: [31.12.2023].
- www.youtube.com*". 2020. *www.youtube.com/watch?v=iXghiZF1dSs* erişildi: [31.12.2023].
- Yavaşlar, Hulusi. "Ayasofya Nasıl Müze Yapıldı." İstanbul: Yeni İstanbul Gazetesi, Haziran 26, 1965.
- Yeni İstiklal Gazetesi. "Çiğnenen Mukaddesat." İstanbul: Yeni İstiklal Gazetesi, Aralık 1, 1965.
- Yeni Şafak Gazetesi. "Ateşle Oynamayın." İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi, 01 27, 2002.
- Yerasimos, Stefanos. *İstanbul İmparatorluklar Başkenti*. Çeviren Ayşegül Sönmezay ve Ela Gültekin. İstanbul: Türk Tarih Vakfı, 2000.
- Yılmaz, Hüseyin. *Ayasofya*. İstanbul: Timaş, 1991.
- Yılmaz, Ömer Faruk. "Yıldız Sarayı 1926'da Gazino ve Kumarhane Yapıldı." *Yediküta Dergisi*, no. 73 (Eylül 2014): 121.
- Yüce, Said. "Ayasofya Camii Hatırası." *İstanbul İlim Kültür Vakfı Dergisi*, 2020: 50.
- Yücel, Erdem. "Ayasofya Çalışmaları ve Yapılan Onarımlar." *AyasofyaMüzesi Yılığ*, no. 11 (1990): 165.
- Yücel, Erdem. "Ayasofya Çalışmaları ve Yapılan Onarımlar." *AyasofyaMüzesi Yılığ*, 1990: 161.
- Yücel, Erdem. "BizansTarihinde İkonaklazm Akımı." *Hayat Tarih Mecbası*, 1970: 1-100.

EKLER

Ek 1. Ayasofya Planı Teknik Çizim.

Ek 2. Ayasofya Planı Teknik Çizim Açıklaması.

PLAN AÇIKLAMALARI

1. I. Mahmud devrine ait Sıbyan Mektebi (Halen üst katı Müze Müdürlüğü Konutu, alt katı büro olarak kullanılıyor).
2. I. Mahmud Şadırvanı.
3. Abdülaziz devrine ait Muvakkithane (Çalışma Bürosu).
4. Mütevellî odası (Müze Müdürlüğü İdari Binası).
5. Tuvaletler (Eski Çamaşırhane).
6. Şehzadeler Türbesi.
7. III. Murad Türbesi.
8. II. Selim Türbesi.
9. III. Mehmed Türbesi.
10. I. İbrahim'e atfedilen sebîl.
11. II. Selim Sebîli Sarmıç.
12. Dükkanlar.
13. II. Bayezid Mînaresi.
14. Osmanlı payandaları.
15. I. Mahmud Kütüphanesi ve yanında Bizans Payandası.
16. Payanda içi koridor ve galeriye çıkan merdiven.
17. I. Mustafa ve I. İbrahim Türbesi (Baptisterion).
18. Rampalar.
19. Altta Muhafızlar Salonu ve üstünde Papaz odaları.
20. Güney Kapısı (Güzel Kapı).
21. Abdest muslukları.
22. Şekerci Dükkanı adı ile bilinen kısım.
23. Eski Horologion ve Olimpias Manastırı'nın bulunduğu kısım.
24. Fâtih'in vakfı Sebîl Sarmıç.
25. II. Selim minareleri.
26. Güneybatı köşesinde eski avlu kısmının uzantısı altlı üstlü bölümler. Üst katın, Fâtih devri Talimhanesi'nin bir uzantısı olma ihtimali yüksektir.
27. I. Narteks.
28. II. Narteks ve üstünde Batı Galerisi.
29. Osmanlı maksureleri.
30. III. Murad zamanında getirilen Helenistik devre ait su küpleri.
31. III. Murad devrine ait mahfiller.
32. III. Murad devrine ait Vaaz Kürsüsü.
33. Mutatorion.
34. İmparatorun taç giydiği özel mekân.
35. III. Murad devrine ait Müezzîn Mahfilî.
36. Meyyit Kapısı.
37. III. Murad devrine ait Minber.
38. Bema Bölgesi.
39. Apsis Bölgesi
40. Mihrab.
41. Eski Hünkâr Mahfilî'nin bulunduğu dehliz.
42. Abdülmecid devrinde yaptırılan Hünkâr Mahfilî.
43. Abdülmecid devrinde yenilenen Hünkâr Kasrı (Mescid).
44. Hazine Dairesi (Skevothilakion).
45. Bizans Sarmıçı.
46. Kubbeli, tek odalı mekân.
47. Kazı alanı. Mezar ve şapel kalıntıları.
48. Vezir Kapısı.
49. I. Mahmud İmâreti.
50. Bizans-Osmanlı Payandaları.
51. II. Narteksten kuzeye açılan kapı.
52. 1936'da yıktırılan medrese.
53. Eski avlu kısmının kuzeybatı uzantısı.
54. II. Theodosios Ayasofyası kalıntıları.
55. Batı kapıları.
56. Bizans devrinde yapılan Osmanlı devrinde gözden geçirilen payandalar.

- Bizans Dönemi
- Osmanlı Dönemi
- Bizans ve Osmanlı Dönemi

Plan, Wolfgang Müller Wiener, Robert L. Van Nice planları ve mevcut bilgiler esas alınmak suretiyle Prof. Dr. Zeynep Ahunbay, Prof. Dr. Metin Ahunbay ve Mimar Seda Özen tarafından düzenlenmiş, açıklamalar ise tarafımızdan eklenmiştir.

Ek 3. Ayasofya'daki Kalıntılar İçin Resmi Başvuru

Sayı : E-45785897-155.01-3822960
Konu : Ayasofya Taş Eserler Koleksiyonunda
Kayıtlı Eserler Hk.

29.05.2023

Sayın Ekrem YEŞİLSU

Ataşehir/İST

İlgi : Ekrem YEŞİLSU'nun 14.03.2023 tarihli başvurusu.

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Yüksek Lisans programında hazırladığınız "Cumhuriyet Dönemi Ayasofya 1923-2023" konulu tez çalışmanızda kullanılmak üzere, Ayasofya Müze olduktan sonra getirilen bazı eserlerin geldikleri yer ve tarihi öğrenmek için yaptığımız başvuru incelenmiştir.

Söz konusu eserler hakkında Taş Eser Koleksiyonu sorumluları Arkeolog Hüseyin ÖCÜK ve Arkeolog Kenan GÖRENDAGLI tarafından hazırlanan rapor ekte yer almaktadır.
Bilgilerinizi rica ederim.

Ayşe ERDOĞDU
Müze Müdürü

Ek: Uzman Raporu (1 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: 80480C98-41F6-4012-97EC-84EAAD6C5260 Doğrulama Adresi: <http://www.turkiye.gov.tr/kitb-ebys>
Küçük Ayasofya Mahallesi Hisarlıbaşı Çıkmaızı No:1 Fatih/İSTANBUL Bilgi için: Defne BALI
ayasofyamuzeesi@kitb.gov.tr Müdür Yardımcısı V.
KEP Adresi: istanbul@kulturizmir@hs01.kep.tr Telefon No: (212) 512 54 74-
114

Türkiye

Ek 4. Uzman Raporu

MÜDÜRLÜK MAKAMINA

İlgi: Müdürlüğümüzün 14.03.2023 tarih ve 1942575 sayılı yazısı ekindeki Ekrem Yeşilsu'nun dilekçesi.

Müdürlüğümüzün ilgi yazısı ekinde yer alan İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Tarih ve Medeniyet Araştırmaları alanında yüksek lisans öğrencisi Ekrem Yeşilsu'nun Müzemizde kayıtlı taş eserlerin nereden ve ne zaman getirildiğinin bilgisini istendiği dilekçesi incelenmiştir.

Müzemiz taş eserler koleksiyonuna kayıtlı bulunan 121 nolu eser; Eminönü Halkevi temelinden, Kürsü (306 nolu eser ?); İstanbul Üniversitesi temel kazısından, 235 nolu eser; Topkapı Sarayı'ndan nakil (07.11.1941), 395 nolu eser; Cerrahpaşa Etyemez Tekkesi'nden, 329 nolu eser; Zeyrek Camii'nden (Pantokrator İsa Kilisesi), Ayasofya 1935 yılında Müze olduktan sonra Müzeye getirilmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz.25.05.2023

Hüseyin ÖCÜK

Arkeolog

Kenan GÖRENDAĞLI

Arkeolog

Ek 5. Danıştay Kararı'nın Gerekçesi

“Sürekli Vakıflar, Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet Derneği” tarafından açılan dava Danıştay 10. Dairesi tarafından incelenerek 02.07.2020 tarihinde karara bağlanmıştır. Yirmi sayfalık karar metninin önemli ve gerçeli kısımları aşağıya yazılacaktır; DAVANIN KONUSU: Ayasofya'nın yeniden ibadete açılması amacıyla Başbakanlığa yapılan 31/08/2016 tarihli başvurunun Başbakanlığın bağlı kuruluşu olan Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul 1. Bölge Müdürlüğüne reddine yönelik 19/10/2016 tarih ve 27882 sayılı işlemin dayanağı olan Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilmesine ilişkin 24/11/1934 tarih ve 2/1589 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının iptali istenilmektedir.

DAVACININ İDDİALARI: Davacı tarafından, dava konusu Bakanlar Kurulu Kararındaki imzaların gerçekliğinin grafolojik yönden incelenmesi gerektiği, 1924 Anayasası'nın 52. maddesi gereğince kararnamelerin Resmî Gazete'de yayımlanması ve Danıştay'ın incelemesinden geçirilmesi gerekirken bu şartlara uyulmadığı, Kararda imzaları bulunan bazı bakanların karar tarihinde Ankara dışında olduklarının Meclis tutanakları ile sabit olduğu, Ayasofya'nın tapu kaydında "müze" değil, "cami" ifadesinin yer aldığı ve UNESCO'nun resmi internet sitesinde müze olarak tanımlanmadığı, vakıf malı olan Ayasofya'nın vakfiyesine uygun bir şekilde cami olarak kullanılması gerektiği, vakfedenin iradesine aykırı hareket edildiği, Ayasofya'nın Kültür ve Turizm Bakanlığına tahsisine yönelik alınmış bir karar bulunmadığı ileri sürülerek, dava konusu Bakanlar Kurulu Kararının iptali istenilmektedir.

DAVALI İDARENİN SAVUNMASI: Davalı (Kapatılan) Başbakanlık tarafından, 1934 yılında yürürlüğe konulan Bakanlar Kurulu Kararına karşı yıllar sonra dava açılmayacağı, davanın süresinde olmadığı; davacının Başbakanlığa ve diğer kurumlara Ayasofya ile ilgili olarak zaman zaman başvurularda bulunduğu, davaya esas başvuru içeriğinin bir öncekinden farksız olduğu, dava konusu Bakanlar Kurulu Kararının iptali hususunda muhtelif davalar açıldığı, yine aynı işleme karşı davacı tarafından daha önce açılan davanın reddedildiği ve bu kararın kesinleştiği, işlem hakkında kesin hüküm bulunduğu; Ayasofya Camii'nin 1470 tarihli Mehmed Han-ı Sanî Bin Murad Han-ı Sanî Vakfi vakfiyesinden olup tapununun 57 pafta, 57 ada, 7 parselinde “türbe, akaret, muvakkithane ve medreseyi müştemil Ayasofya'yı Kebir Camii Şerifi” olarak kayıtlı

olduğu, söz konusu Vakfın tüzel kişiliğe sahip bir mazbut vakıf olduğu ve Vakıflar Genel Müdürlüğüne temsil ve idare edildiği; Devlet idaresinin en yüksek karar organı olan Bakanlar Kurulunun idare alanında genel karar organı olduğu, Anayasa ve kanunlarla kendisine ayrıca ve açıkça yetki verilmemiş olsa bile, idare alanında “kanuna dayanmak” ve “Anayasaya ve kanunlara aykırı olmamak” şartıyla istediği her işlemleri yapmak konusunda yetkili olduğu; Ayasofya’nın tahsis ve kullanım şeklinin değiştirilmesinin yürütmenin takdirinde olduğu, ulusal ve uluslararası koşullar ile iç hukukumuz çerçevesinde Bakanlar Kurulunca bu konuda her zaman karar alınabileceği, Bakanlar Kurulu Kararında yer alan imzaların sahte olduğu iddiasının gerçeği yansıtmadığı öne sürülerek, davanın reddi gerektiği savunulmaktadır.

Danıştay Tetkik Hâkimi Uğur Yasin Yolal’ın düşüncesi: Dava konusu işlemin iptal edilmesi gerektiği düşünölmektedir.

Danıştay Savcısı Aytaç Kurt’un düşüncesi: Daha önce aynı dava konusuyla alakalı davaların açıldığı, ve ret kararı verildiği tespit edilmiş olduğundan bu davanın da “sonradan dava hakkı doğuracak nitelikte yeni bir hukuki durumun da ortaya çıkmadığı dikkate alındığında bakılan davanın süre aşımı nedeniyle incelenmesine olanak bulunmadığından” reddine, Türkiye’nin UNESCO’ya katıldığı sözleşmeye atıf yapılarak, İstanbul’un tarihi alanlarının en önemli parçalarından biri olan ve ortak miras olarak kabul edilen evrensel değerlere sahip Ayasofya’nın, müze olarak kullanılması idarenin takdir yetkisi kapsamındadır ve dava konusu işlemlerde hukuka aykırılık bulunmadığından reddine karar verilmiştir.

KARAR; Dava konusu Bakanlar Kurulu Kararı, yukarıda yer verilen mevzuat, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve AİHM kararları kapsamında değerlendirildiğinde; Ayasofya’nın, statüsü muhafaza edilerek hukuk düzenimizle güvence altına alınan, özel hukuk tüzel kişiliğini haiz mazbut vakıf niteliğindeki Fatih Vakfı’nın mülkiyetinde olduğu, Ayasofya’nın, vakfedenin iradesi gereği sürekli şekilde cami olarak kullanılması için toplumun hizmetine sunulduğu, bedelsiz olarak kamunun istifadesine terk edilmesi yönüyle hayrat taşınmaz niteliği taşıdığı, tapu belgesinde de cami vasfı ile tescilli bulunduğu, Vakıf senedinin, hukuk kuralı etki, değer ve gücünde olduğu, vakfedilen taşınmazın vakıf senedindeki niteliğinin ve kullanım amacının değerştirilemeyeceği, bu

hususun tüm gerçek ve tüzel kişilerle birlikte davalı idare için de bağlayıcı olduğu, Devletin, vakıf varlığının, vakfedenin iradesine uygun olarak kullanılmasını sağlama yönünde pozitif yükümlülüğü, vakıf mal ve hakları ile ilgili olarak vakfedenin iradesini ortadan kaldıracak şekilde müdahalede bulunmama yönünde de negatif yükümlülüğünün bulunduğu, kuşkusuzdur. Bu durumda, Türk hukuk sisteminde kadimden beri korunarak yaşatılan Vakfa ait taşınmaz ve hakların vakfiyesi doğrultusunda istifadesine bırakıldığı toplum tarafından kullanılmasına engel olunamayacağı, vakıf senedinde sürekli olarak tahsis edildiği cami vasfı dışında kullanımının ve başka bir amaca özgülenmesinin hukuken mümkün olmadığı sonucuna varıldığından, bu hususlar dikkate alınmaksızın Ayasofya'nın cami olarak kullanımının sonlandırılarak müzeye çevrilmesi yönünde tesis edilen dava konusu Bakanlar Kurulu Kararında hukuka uygunluk görülmemiştir.

Ek 6. Ayasofya Medresesi Bilgilendirme Tabelası

AYASOFYA FATİH MEDRESESİ

TARİHÇE

Fatih Sultan Mehmet Han'ın İstanbul'u fethi ile Camiye çevrilen insanlığın ortak mirası Ayasofya Kebir Camii Mihrab, Minber, Kürsü, Minareler, Hünkar Mahfili, Şadırvan, medrese ve Kütüphaneleri ile bir Külliye olmuştur.

Fetih sonrası Ayasofya'nın kuzeybatısında yer alan papaz odaları olarak adlandırılan yapı ise medrese olarak hizmete açılmıştır.

Zaman içinde medrese işlevini sürdüren yapı hemen her dönemde bakım ve onarım çalışmalarından geçmiş olup; Son olarak Daru'l-Hilafetü'l-Aliye Medresesi olarak kullanılırken, 1924 tarihinde, İstanbul Belediyesi tarafından Öksüzler Yurdu olarak değerlendirilmiştir. 1934 yılında Ayasofya Müze olduğunda medrese bir süre daha Öksüzler Yurdu olarak kullanılmıştır. 1936 yılında uğradığı tahribat ve zamanla sadece temeli kalacak şekilde yıkılan Ayasofya Fatih Medresesi Bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yeniden ihya etmesi ile günümüze kazandırılmıştır.

Ayasofya Fatih Medresesi günümüzde Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'ne Ayasofya Araştırma Merkezi olarak özüne uygun şekilde kullanılmak üzere tahsis edilmiştir.

1936 yılında uğradığı tahribat ve zamanla sadece temeli kalacak şekilde yıkılan Ayasofya Fatih Medresesi Bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yeniden ihya etmesi ile günümüze

Ek 7. The Auckland Star Gazetesi' nin 8. Sayfası. 24.11.1934.

The Auckland Star

VOL. LXV. — NO. 278.

(40 PAGES.) (NINEPENCE A WEEK)
DELIVERED.

PRICE—TWO PENCE.

(REGISTERED AS A NEWSPAPER AT)
G.P.O., LONDON.

AUCKLAND, N.Z., SATURDAY, NOVEMBER 24, 1934

THE ST. SOPHIA EPIC. FOURTEEN CENTURIES. VIVID AND TRAGIC CHANGE.

—
NOW A TURKISH MUSEUM.
—

There are certain monuments of civilisation—the Parthenon at Athens, the Taj Mahal at Agra—that belong to no era, to no faith, to no nation, but are acclaimed as an imperishable heritage by mankind. Such an edifice is the superb basilica of Hagia Sophia, or Holy Wisdom—known to us as St. Sophia—which rises midway between Europe and Asia above the banks of the Bosphorus.

Appealing to the memories and emotions of East and West, this great symbol of reverence awaits a change in its ever dramatic destinies. It was built as a Christian church. It was subdued into a Mohammedan mosque. A modernist Turkey has decided that henceforth it shall be the most magnificent of all museums. The glories of Byzantine

ÖZ GEÇMİŞ

Ekrem YEŞİLSU

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Tarih ve Medeniyet Araştırmaları
Ana Bilim Dalı Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bölümü, 2024, İstanbul

Lisans: Anadolu Üniversitesi İşletme Bölümü, 2018, Eskişehir

B. MESLEKİ DENEYİM

2006-2008 Özel Gündüzalp Yüksek Öğrenim Öğrenci Yurdu Müdür Yardımcısı

2008-2012 İBB Sağlık A.Ş Hasta Sevk Personeli

2012-2016 İBB Ulaşım A.Ş Makinist

2016-2018 Karabük Yenice İlçe Müftülüğü İmam Hatip

2019-2020 Ataşehir Şehit Haşim Usta İmam Hatip Ortaokulu Kur'an-ı Kerim Öğretmeni

2020-2022 Ayasofya-i Kebîr Camii TDV Personeli

C. YAYINLARI

15. Uluslararası İstanbul Bilimsel Araştırmalar Kongresi İnsan ve Sosyal Bilimler
Kongresi Bildiriler Kitabı. 09.11.2023.

www.internationalistanbulcongress.com/about-3 [07.03.2024].